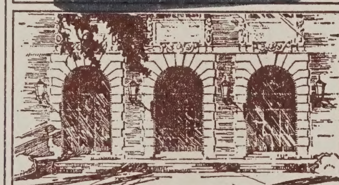
מאמרים

ב.

פרץ בן משה סמולנסקין

מאמרים

כרך שני

הוצאת „קרן סמולנסקין, ירושלם".

ירושלם

תרפ"ה.

קואופרטיב דפוס הפועלים, ירושלם

תכן הכרך השני

דף

עת לטעת ח״א (השחר, שנה ששית) 3
עת לטעת ח״ב (השחר, שנה שמינית) 150
עת לטעת ח״ג (השחר, שנה תשיעית) 241
בתי ספר לרבנים באויסטריא (השחר, שנה תשיעית) 291

עת לטעת.

עֵת לָטַעַת.

חלק ראשון.

א.

מראה עינים והלך-נפש.

טוב מראה עינים מהלך-נפש, החק הזה הָטבע בלב האדם; כל אשר בהלך-נפש יסודו, כל אשר שמע האדם מפי אחרים ובעיניו לא ראהו ורק בהלך נפשו ידעהו או אשר דמיונו יצרהו ויציגהו לפניו, ירחב ויגדל ויעלה מעלה מעלה בעיניו עד אין קצה כאשר אין קצה לדמיונו; הדמיון אף כי גם הוא אחוז בשרשות הגויה בכל זאת כנפים לו להתרומם ולברוא בריאות חדשות אשר אין ביד הגויה לעשותן כמו, כחלום ברב ענין והבלים ישמיע הדמיון את דברו, יען כי הוא הגֹה מלב אחד, מלב נושאו, וכחפצו ורוחו כן יעשה לו ויד זר לא תתערב במפעליו לשים להם קץ וגבול. לא כן פעולות הגויה, להנה מדה וקצב וסדר ומשפט, כי הפעולות האלה לא בידי אחד תצאנה ולא על פי רוח החָפֵץ לעשותן תֵעשינה, ידים רבות ושונות דרושות לכל מפעל, כי על כן לא תפרצנה דרך ותלכנה במסלה ישרה, במסלה אשר גבלו להן כל עושיהן, ואשר על כן לא תעוררנה בלבנו הפעולות אשר ראינו בעינינו שממון ותמהון, כאשר יעוררו כזאת המעשים אשר רק באזנינו שמענום והדמיון שת עליהם נוספות בידו החזקה. ועוד זאת כי זה כח להתרגל להסיר כל שממון ותמהון ולעשות כל דבר נפלא, אשר עליו השתומם רוח האדם בראותו אותו בראשונה, לדבר אשר אין כל חדש בו, לדבר טבעי, אשר אחרי כן לא יבין רואהו איכה חיו דורות רבים בלעדו, כי הלא דבר פשוט וקל הוא, וכל אשר נוסיף לראות ולהתבונן כן יצער וידל כח דמיוננו לברוא ברואים כצלמו, כי לבנו מלא ממראה עינינו והסכַּנוּ לבקש משפט וסדר בכל ולא עת לנו עוד לעוף על כנפי הדמיון לעוֹלמוֹת אשר לא נראם ולא נבינם, זאת היא פעולת מראה

עינים, ולעמתו הדמיון יאבר נץ וירבה עצמה כל עוד אשר לא רבות ראינו וישבה שבי, הלב והרוח, לחזות רק המחזות יצורי כפיו ולהסיר העין מכל נראה לבלי תתבונן ותחקור. והמלחמה הזאת חזקה היא, מלחמת הדמיון עם הדעת והבינה, מלחמה חזקה מדורות עולמים ועד היום, בכל דור ודור, בכל עם ועם ובכל איש ואיש. הדמיון ישא את היונק בחיקו ויביע אמריו באזני הילד אשר לא למראה עיניו ישפוט כי עוד לא ראה, רק להשמעות אזנים יאמר דעת ולתורת מוריו — תורה, וכן ינטלהו וינשאהו כל עוד לא גבר במראה עיניו בארץ וכל עוד לא ראה ולא התבונן. ובעבור עליו רוח דעת למראה עיניו אז ישוב ויחדש פני המלחמה נגד הדמיון אויבו לדכאו תחת רגליו. והמלחמה הזאת היא לא רק בין הדמיון ובין מראה עינים כי אם גם בין בניהם; הדמיון יוליד בנים והמה הרגשות, ומראה עינים יוליד גם הוא בנים והמה: הדעת, הבינה, המחקר והמשפט, ומלחמה גם ביניהם וכאשר יגבר האחד אז אולת יד מתקוממו מעשות חיל, הרגשות תגרשנה את אויביהן בנפש: הבינה, המחקר והמשפט או למצער תדברנה אותם תחת רגליהן ותקחנה אותם לעבדים להן, לעשות ככל אשר תצוינה אותם, וכאשר תגבר יד לוחמיהן אלה אז ימיתו אותן או למצער ישימו עליהן דלתים ובריח לבל יפרצו פרץ. טוב הוא מראה עינים מהלך-נפש, כי מראה עינים יתן מנוחה בלב, יסיר כל שממון ותמהון מקרבו ויפקח לו עינים להתבונן על כל אשר לפניו וישמרנו ממדהפות, והלך-נפש כסוס שוטף במרוצתו ישטוף ויעבור וימשוך אחריו נשואו לערפלי עלטה ובאפס יפול באין מעמד וישבר באין תומך.

מה רב כח הדמיון נחוה בכל, לא רק באלה אשר לא נסו לפרוק עלו מעל צוארם, כי אם גם באלה כבירי הלב אשר ראו והתבוננו חקרו ודרשו ושפטו, גם בהם נראה כי לא בכל עת תגבר דעתם חילים לשבור כבלי הדמיון כשבר נבל ולצאת לחפשי, גם בהם נראה כפעם בפעם כי דמיונם יתעם גם בדרך דעתם ויעבירם מעל לגבול וישובב אותם ואת דעתם. כותבי קורות הדורות אשר להם לשפוט ולחקור גם המה ישגו כפעם בפעם בדברם על דורות קדומים ויגדילו ויפריזו את הכל, יען מה? יען כי להשמעות אזנים שמעו כל אלה והדמיון אשר ילוה לכל

משמע אזנים שׁנה פניהם. כפעם בפעם נראה כי כותבי דורות עם קדם, אשר שמו כל מעיניהם אך בקורות עם אחד אשר כבר חלף ועבר מהעולם, כי יגדילו מאד מעבדי העם הזה ויתנום עַל על כל העמים החיים, כותבי קורות עם יון ורומא, מצרים וצור כלם יבקשו להעלות את העם אשר בחרו בו לכל לראש, יד הדמיון הוא! ואם החכמים והחוקרים כן ואף כי כל האדם אשר לא הרבו חקור, ועל כן ישתומם כל מספר או שומע מלחמות דורות קדומים והמלחמות הנוראות אשר לעיניו ובימיו היו, אף אם גדולות ונפלאות הנה מאה פעמים מהמלחמות בימי קדם, כאין נחשבו, כל אדם יגדיל על צדקות הדורות הראשונים וכחם וגבורתם, וצדיקי דורו אשר אולי הרבו צדקות אלפי פעמים מהם לא תֵראינה ולא תעלינה על שפת לשון, כי מראה עינים יוליד משפט וכל משפט ימית התמהון וההפרזה. וכאשר בכל איש ואיש ידל כח הדמיון ברבות מראה עיניו כן גם בכל עם ועם וכן בכל בני האדם; בימים הקדמונים עת אשר מראה עינים לא פרץ בארץ, יד ההכרח לא אכפה עליהם לגלות חדשות ונצורות, לברוא כלי-מעשה חדשים, לגלות ארצות חדשות, כי איש איש במקומו מצא כן לו להחיות נפשו וישבו תחתם, אז לא ראו רבות ועל כן גבר הדמיון עליהם, אך מעת אשר רבו בני האדם וצרכיהם מרובים והארץ קצרה לפניהם, ויד המחסור נגעה בהם ותטלטלם טלטלה ממקומות מושביהם ותניעם לארצות אחרות ותלמד ידם לעבודות חדשות, מהעת ההיא החלו ראות רבות ועל כן החלו לחדול משמוע. ילד מסכן אשר שבע נדודים ידע הרבה יתר מזקן אשר עשרו נתן לו כל ויסגירהו בתוך ביתו, ועם דל אשר בזעת אפו ימצא טרפו יגבר בדעת על עם שליו ובוטח אשר בארצו לא יחסר לו כל ולא ירבה עמל בחייו.

וזאת היא להאמונה והדעת; אבי האמונה הוא הדמיון ואמה היא השמועה, כי על כן תשטוף במרוצתה ולא תדע גבול; והדעת בת היא למראה עינים כי על כן בשובה ונחת תלך וריב לה עם האמונה צרתה, ולב אחד יקצר מהכיל שתיהן יחד, אחרי כי ברבות כח האחת אז תרפה השנית, ובכל צעד אשר תצעד הדעת הלאה תגרש את האמונה מפניה ותקח עמדתה, כי בדבר אשר אדענו לא אאמין עוד בו ובדבר

אשר רק אאמין בו לא אדענו. ואך שקר ידברו אלה החנפים הלוקחים לשונם לנאם נאום כי שלום אמת להאמונה והדעת, חנופה יעשו או לא יבינו את אשר ידברו, כי לא ידעו דרך הדעת ומה היא האמונה; כאשר ללעג וכלמות יהיה האיש אשר יאמר כי שלום לאש ומים יחד כן יהיו דברי האומר כי אמונה ודעת לא תצורנה אשה רעותה. האמונה היא אש, בשאון תאכל סביבה ויתאבכו גאות עשן במקומה ויהיו לערפלי עלטה להעיב עינים, והדעת כמים תכבה התבערה ותגרש עשן ותטהר הרוח. ואם יאמר איש לאסוף אותן יחד אז ישים רוחו ולבו כמרקחה, שאון ורעש ישמעו בו תמיד ולא ידע מנוחה. הדעת תהדוף מפניה את האמונה חק הוא, אך לא נכחד כי לא תעצור כח לגרשה כלה, יען כי קצרת כח היא ולא תשלט בכל, כי אחרי כי היא תולד על ברכי המשפט והמשפט מחלצי מראה עינים יצא, ולמראה עיני איש קץ וגבול, כמו לכל גויה, אשר לא יעברנהו, ואז בהגיעו עד קצו ולא ימצא ידים לפרוץ הלאה אז יעמוד על עמדו ויניח להדמיון ולהאמונה מקומם, והמה לא ידעו גבול, כי ברוח יסודם, ורק הדבר הזה, קֹצר כח הדעת, הוא שעמד להאמונה להחיותה כהיום הזה ואולי עד עולמי עד, כי הדעת לא תמצא די און לעולם לחדור עד אין קץ. ובזאת יוכלו להשלות נפשם אוהבי האמונה, כי ממלכתה לא תשבת מפני יד הדעת אויבתה, ועוד זאת כי עבדי הדעת היו ויהיו רק אנשים מספר, הלא המה החוקרים והשופטים והרואים ויתר העם אשר אף כי יביע דברי היודעים ויתחרה לעשות כמוהם ויקרא גם הוא ריב לאמונה, בכל זאת יותר עבד עבדים לה, כי גם בדעתו אך מאמין הוא, כי רק למשמע אזנים, את אשר שמע מפי החוקרים, יוכיח, וגם זאת היא אך אמונה בתמונה הדשה, תחת אשר האמינו בדברי מנבאים בשם ה׳ יאמינו בדברי המנבאים לדעת ואמונתם לא תמחה.

אמנם בגלל הדבר הזה, יען כי לא כל המתימרים בכבוד הדעת בני דעת המה, רק מאמינים בדברי בני הדעת, על כן תצאנה מלחמות רעות לבני האדם, כי אלה המאמינים בדעת לא ידעו גבול וקצב לדרכיהם ודבריהם, ככל בני האמונה, וילחמו בעת אשר להם לשבת מריב וישבתו בעת אשר היה להם לעבור חלוצים, בעלי הדעת

ידעו במה כחם גדול ולא יתפרצו כמשוגעים במחנה אויביהם, המה ידעו כי אין להם להתגרות מלחמה בזרוע נטויה ובחמה שפוכה, כי במקום אשר ידם מגעת די להם אם בשובה ונחת ישמיעו דבריהם וישבו שבי ממחנות אויביהם רק בדבר שפתים, המה יודעים כי כלי מלחמתם המה רק אור מאיר וחרב גאות מנגדיהם היא חשכת עלטה, ודי להם אם ישימו לקוי אורם תוצאות או אז יִרְדֹף חשך ולא יעמוד, אך הנמשכים אחריהם בבלי דעת המה לא יבינו זאת וידמו כי אם בסופה וסערה תהיה דרכם אז יצלחו, אם בחזקת היד יריעו על שונאיהם ובתרועת מלחמה אז יכניעום לפניהם, ועל כן לא יצלחו וישימו שַׁמות ושלום לא יהיה ללוחמים כאלה עד עולם. ואף עוד זאת, כי היודעים הנאמנים ימצאו מנוחה בדעתם ולא יחסר להם מאומה אם יצער כח אמונתם כי הדעת תמלא מקומה, אבל לא כן המה אלה אשר רק יאמינו בדברי היודעים ולא אחזו בהדעת בעת אשר מהאמונה הניחו ידם, והמה כמוץ לפני רוח, לבם מלא שאון ולא ידעו מנוחת נפש, כי על כן בסופה וסערה דרכם ובתהפוכות כתהפוכות אשר להן היו למשחק, ויתעותו ביום מלחמה ודרך שלום לא ידעו אף בעת שלום.

המלחמה הזאת נחזה עתה בעינינו מתלקחת בכל ארצות אירופא בגלוי או בסתר, מלחמת הדעת והאמונה. והיא החלה מעת אשר מראה עינים החל לגבר בארץ, מעת אשר גלו ארצות חדשות ויושביהן, מעת אשר הוציאו חדשות ונצורות מכחות הטבע ויעשום לעבדים לבני האדם, מעת אשר החלו לדבר ברגעים אחדים אל קצוי ארץ, ולעבור ארחות ימים וארצות בימים אחדים, והחדשות האלה שִׁנו פני הארצות והחליפו רוח יושביהן, כי איש איש יחזה כעת בימים מספר את אשר לא ראה לפנים בכל שנות חייו, מהעת ההיא החל ריב האמונה בכל הארצות, המבקשים חופש יבקשו להסיר עול המדברים בשמה מעל צואריהם, כי ימאסו בהלך-נפש, וכהני האמונה אשר מאות שנים רדו על ידה ויהיו כאלהים בארץ יאזרו שארית כחם לבלתי שלח את עבדיהם לחפשי. מלחמה חזקה היא בכל הארצות ובכל העמים. וגם בקרב ישראל שלחה שלוחותיה ויקם שאון גדול, מערכה מול מערכה יעמדו וילחמו גם ישימו שמות, איש על דגלו יחנה ויריע על אויביו ותרב המהומה.

אמנם אם בצדק יקראו גם בני יעקב איש על רעהו מלחמה כאשר יעשו כל העמים, ואם נחוצה היא, ואם ההכרח יאלצנו לעשות כזאת, לזאת לא רבים יחכמו להוציא משפט כי מלחמה אֹותה נפשם וכאשר הסכינו מאז להתחקות על שרשי רגלי העמים מבלי דעת ומשפט, כן הם עושים גם היום, ואחרי כי מלחמה בקרב העמים לכן יהפצו קרבות גם בקרבם, ועל הדבר הזה עלינו לשים עתה לב, כי זה משפט הצופה להתבונן על אשר לפניו, לבשר רעה בעת אשר קרובה לבוא, או להשמיע שלום בעת אשר אין כל פחד. צופה הוא השחר לישראל, כי אך למען ישראל וקורותיו ודרכיו וחכמתו נוסד, צופה הוא אשר יתבונן להעבר ויתחקה על שרשי רגלי ההוה אך לישראל וחלילה לו מעצום עיניו לבלי ראות את הנעשה בימיו ולעיניו.[1]

אבל בטרם אשר אנסה לדבר על המלחמה בקרב בית ישראל ולחרוץ משפט אם נחוצה היא באמת או רק רעיון רוח התעה אחדים לעשות כקופים מעשה העמים שכניהם, עלינו לשים עין ולראות:

ב.

מה אנו.

מה אנו בית ישראל, אם עם אחד או רק בני אמונה אחת? השאלה הזאת לא נשאלה כמעט עד כה רק נפתרה על ידי פותרים רבים אשר הוציאו משפט ויחליטו כי רק בני אמונה אחת אנחנו ולא עם, כזאת שמענו רבות פעמים מפי דרשנים להשכלה ולרוח העת, כזאת קראנו בספרים שונים הכתובים בידי עברים לא עברית (כי סופרינו הכותבים עברית הסכינו לדבר על כל אך לא על אדות בית ישראל, וגם כאשר יכתבו דבר-מה אז יעלו גרה על הרוב מאשר מלאו כרסם משפּוֹת אחרות), עד כי כעת יֵראה הדבר הזה בעיני רבים כחק קים ונצב לעד, אשר אין להזיזו ממקומו, אף אין להרהר אחריו עוד, ורבים

1) אם אמנם דברתי כבר בדבר הזה בספרי „עם עולם" בהשחר שנה שלישית, אבל שם היה דברי רק על אדות החדשות אשר יבקשו לעשות בישראל, ועתה מגמתי לדבר על מלחמת הדעות לכל פרטיה ומה לנו לעשות בחפצנו לטעת, עת אשר רבים יתאמצו לעקור נטוע.

מחכמינו וסופרינו כאשר ישמעו שאלה כזאת יפטירו בשפה ויניעו ראש כמו דבר שגעון והבל מאין כמהו שמעה אזנם, כי איך ירהיב עוד איש עוז בנפשו לשאול דבר, אשר עליו נמנו וגמרו כמעט כל המשכילים מימי בן-מנחם ועד היום, ואיש לא חלק על המשפט הזה בקהל. ואמנם אם לא נחפוץ להרבות חקור אז יֵראה המשפט הזה כנאמן ונכון מאין כמהו, כי איפו ימצא עם בלי ארץ, בלי ממלכה, בלי שפה מיוחדה, בלי משפטים לנפשו, בלי כל אשר יעשה את כל עם לעם נבדל? ולישראל הלא יחסרו כל אלה ואיכה יבער ויכסל עוד איש לשאל אם עם הוא או אין? ועוד זאת, כי המשפט הזה היה נראה כנחוץ לכל בית ישראל, כי המה ראו צרת יעקב כי גדלה מאד, שונאיהם לא ידעו חנינה ואוהביהם המעטים לא מצאו ידים לסוכך עליהם בכנפי חסדם, כי מנדיהם שלחו למולם אצבע בגאוה ובוז לאמר: ראו הנה אלה אומרים להעלות מעלה מעלה את העם הבזוי הזה, עם פרא ושובב בדרכי לבו ואמונתו, עם בינינו לא יתערב וכל חפצו ומגמתו אך להבדל, עם אשר ימאס בנותינו ויגָאל את לחמנו ויננו, עם בגוים לא יתחשב, ואת העם הזה יאמרו לתת לנו כאחים, ולמען העם הזה יבקשו משפטים צדיקים כמו לנו עם הארץ! — כזאת וכזאת דברו השונאים בשאט בנפש, ועל כן לא מצאו אלה האוהבים והחומלים על העם הדל הזה תחבולה להסיר מעל ראשי הנרדפים את הרפת העולמים אשר היתה למכשול להם ויאמרו: ישראל לא עם הוא רק בני אמונה אחת, צרפתים אנחנו, אשכנזים, הוללאנדים ודומיהם רק אמונתנו שונה מאמונתכם ועל כן הניחו לנו כי גם אנחנו עם הארץ אשר בתוכה אנחנו יושבים הננו [1])— כזאת דברו בקהל-עם ימים רבים למען הצטדק עד כי הסכינו להאמין בדבריהם ויחשבו כי על עמודים חזקים נוסדו אשר לא ימוטו, ועל כן החלו גם להטיף את מלתם זאת לישראל בקהל ועדה ובספרים למען הביא את הדעה הזאת בקרב לב כל בני ישראל ויעזבו את אולתם הקשורה בלבם כי עם המה ויפקחו עיניהם לראות כי בהשבת ארץ וממלכה מישראל חדל מהיות עם בעמים וכל תקוה הבל היא וכל

1) עיין ירושלם לבן-מנחם בסוף.

תוחלת הגאולה אך שגעון ורוח עועים הנה. כזאת דברו וגם הצליחו, כי דבריהם עשו פרי, עד כי איש לא יעורר עוד את השאלה הזאת מתהום הנשיה כי אם כמצות אנשים מלומדה ישמיענה איש אחרי רעהו מיראה פן ילעיגו לו ויתנוהו כחסר-השכלה, כי הלא כל המשכילים כה פה אחד מתנבאים ואיך יזיד איש אשר יחפוץ כי את המשכילים יהי נמנה לדבר דבר ולא רוחם? ובכן הותרה השאלה בטרם עוד נשאלה.

בימי בן-מנחם החלה הדעה הזאת למצוא מסלות בלבב היהודים ועתה שלחה פארותיה עד למרחוק, ואחינו ביתר הארצות, אשר בשם ההשכלה ידגלו, קבלוה בסבר פנים יפות מבלי הרבות חקור, כי הן זה האיש משה בן-מנחם היה להמשכילים את אשר היה משה מחוקקנו להחרדים לדבר ה׳, אליו יביטו, אליו יתבוננו, וכל הגה אשר יצא מפיו וגם אשר לא יצא מפיו רק אחרים אמרו בשמו קדוש יֵאמר לו, ואיש אשר יעיז מצה להביא במשפט דרכי בן-מנחם ותורתו יסקלוהו המשכילים באבנים כאשר ירגמו המאמינים את הכופר בפומבי בתורת משה, כי הוא הדבר אשר דברתי, בני הדעה המה רק אחדים ויתר העם ימָשך אחריהם כבהמה בבקעה וידבר אחריהם כל אשר שמע מבלי בחון וחקור ושפוט אחרי כי מאמינים המה, וכמה אלפי מאמינים-משכילים ימצאו בתוכנו אשר על שלש עשרה העקרים יפטירו וילעגו בבוז והמה יאמרו: אני מאמין באמונה שלמה כי בן-מנחם היה ראש החכמים ואבי המשכילים, תורתו תורת אמת אשר לא תשֻׁנה ודרכו דרך הקדש באין כל נפתל ועקש. ולא נתפלא איפוא על ההמון אם גם גדולים חקרי לב יוציאו משפטים כאלה, ולרגלי המשפטים האלה ידברו תהפוכות. אם נתבונן בדברי החכם גראֶטץ (הלק י״א מקורות הדורות לישראל) נשתומם ונתפלא ונשוב ונתפלא ונשאל: איכה היתה כזאת כי איש חכם וחוקר כמהו, איש אשר עבר על קורות ישראל וישפוט עליהם, איש אשר לא ישא פנים לקדשי ההמון ויביאם במשפט ולא יירא מחלל את הקדש בעיניהם (ולפעמים הרבה יותר מהדרוש), איכה היתה זאת כי איש כמהו יבהר לו איש אחד בדורו, את בן-מנחם, ויחסרהו אך מעט מאלהים, כי הנה את זה הגבר הקים עָל על כל ההולכים לפניו והבאים אחריו, וכאשר נקרא דבריו אדות בן-מנחם מבלי אשר ידענו קורות ישראל

בדורות אחרים אז, אם על פי משפטו נגזר אמר, לא היה איש בישראל עד בן־מנחם, כל חכמיו וגדוליו וגאוניו ומשורריו ומחקריו כלם אך קש נדף היו לעמתו, וגם כל העם טבע בבוץ ועל עפעפיו הכביד עבטיט עד כי לא ראה אור הדעת מימיו, עד אשר בא הענק הזה ברב כחו ויוצא את עמו למרחב, הסיר מעליו את שלמותיו אשר תעבוהו בהלאתן וילבישהו מחלצות, כרה אזן לחרשים האלה ועינים פקח לעורים אשר מאז ומקדם לא ידעו איזה דרך ישכון אור, הוא ולא אחר, הוא ואין מלבדו עשה אלה, ומי לא יודה כי איש אשר כביר כחו לעשות נפלאות כאלה להוליד גוי פעם אחת, אך לא! לא להוליד גוי פעם אחת כי אם עוד יתרה עשה, כי החיה גוי מת, גוי עצמות יבשות קבור זה מאות בשנים בקבר צר בעברי פי פחת, אותו הוציא מקברו ויפח בו חיים ויחי ויעמוד על רגליו כתפארת אדם וברגע אחד השכיל וגבה עד כי היה לבן ענק בגבהו ולבן אלים בחכמתו. ואמנם איש אשר כל אלה עשה לא איש הוא אך אל, אל נאדר בחכמה ובגבורה בתפארת נצח והוד וכל יתר הספירות יחדו. ולא זאת בלבד, לא רק אלה אשר היו עד בן-מנחם הסיר מגבירים החכם כותב קורות היהודים, כי אם גם הבאים אחריו כדק יטול, כל אלה אשר חיו בדורו מאין המה ותלמידיו מאפע, ה׳ גראטץ יפח בהם וייבשו ויבושו ויהיו כלם יחד לנעוי לב, לאנשי מזמות, לדלים וריקים ופוחזים מאין כמוהם, אשר חרפה היא לעמם כי מקרבו יצאו שובבים כאלה, המשפט הזה יחרוץ כמעט על כל תלמידי בן-מנחם וחבריו בני דורו כמו שלמה מיימון, יצחק סאטאנאוו, בן-זאב, פריעדלאנדער ורבים כמוהם. קראו מעל הספר וראו, והשופט הזה לא ראה כי במשפטו זה אך תהפוכות ידבר, כי איכה יִוָּלֵד איש גדול בלי מורים ואם כל ההולכים לפניו חסרי לב היו מי זה הורהו דעה להמורה הזה? אך אם גם נאמר כי נס היה וילמד כל אלה בעצמו וברוחו כי רוח ממרום נערה עליו וברוח קדשו זה התגבר בארץ, אך איך לא ראה כי בדבריו אדות תלמידיו קם כעד זומם לדבריו אדותיו. הן במה יוָדַע כח איש לבב בארץ? הלא אך בספריו אשר בהם יורה דעה לרבים, או בתלמידיו אשר אף אם מספרם מעט, אך המה יפוצו בארץ ויורו דעה ויבינו שמועה ששמעו לרב אדם ויתנו לתורת רבם מהלכים בקרב כל העם,

ועל ידיהם יגדיל מורם תושיה. ואמנם על ידי תלמידים נאמנים יפעל איש גדל-דעה הרבה יתר מאשר בכחו לעשות על ידי ספריו, כי ספריו המה דברי מתים ולא על נקלה ימצאו אזנים קשובות בתוך העם אשר לא הסכין באלה ומנגדי הכותב יתעוררו ויקומו ויריעו ויצריחו וישליכו עליהם שקוצים למען הסירם מעל פני העם, פעולת הסופרים על ידי ספרים תִוָדע תמיד אחר עדן ועדנים, אחרי אשר ימות המחבר ונקדש ספרו או אחרי אשר איש קדוש בעמו לא ירק בפניו, או עד אשר תמצאנה דעותיו מסלות בלב העם, או אז יקראו וייטיבו לקוראיהם, לא כן פעולת גבר חכם אשר העמיד תלמידים, המה יורו תורת חיים כאשר שמעו מפי מורם, והם הם ילחמו בכל לב ונפש בעד דעותיהם, המה יעברו מעיר לעיר ויגלו לאמת אזן המקשיבים, המה לא יפחדו ולא יסוגו אחור ואותם לא יתנו לשרפה כאשר יתנו את הספרים הנשפטים מאת הצדיק והחסידים כספרי טועים, רק מצבות חיות כאלה הנה תגידנה לעד לדור מה פעל רבם. כן פעלו כל אנשי לב בארץ, וכן חדשו כל המחדשים בדת באמונה או במשטרי הארץ והמשפטים רק בשלחם דבריהם על ידי המקשיבים לקולם עד למרחוק, מצבה חיה כזאת היא לא ספר באותות מתים אשר אם יניחוהו תחתיו ממקומו לא ימיש ולא יבין שמועה רק לאלה אשר באו לשאול בו, מצבה חיה כזאת היא רק תלמיד מקשיב אשר יִדרש ללא שאלוהו. מצבה חיה כזאת היינו אנחנו בני ישראל לתורת האמת, לדברי מחוקקינו, ואם רק בעבור זאת נוצרנו די. כי האם תדמו בנפשכם כי לכל העמים נהפכה פתאום שפה ברורה לקרוא בשם אל אחד ולהעריץ ולהקדיש דברי נביאיו והוזיו לו היו כתבי הקדש צרורים ומונחים באוצרות הספרים? לא! כזאת לא היתה ולא תהיה, רק אנחנו אשר היינו כמצבה חיה לדברי נביאינו, אנחנו אשר הלכנו בגולה ונשבע נדודים וכעס, צרה ומכאובים, באש ובמים באנו וספרי קדשנו בידינו להראותם לכל ולעשותם לאור עמים, ולולא הקרבנו אנחנו דמנו ודם בנינו למען החיותם כהיום הזה, כי אז כבר עלו כל כתבי הקדש על המוקד ויבערו אחריהם עד תֻּמם, או הכהנים כתבו תרמית לבם על הספר ויתנוה לפני מאמיניהם כתורת נביאי אל חי (כאשר כן גם עשו כהני האון). רק אנחנו נתַנו

דמנו כפר אוצר חיים זה ויותר בחיים ועתה הוא כשכית החמדה, הוא אשר אמרתי כי רק בידי מצבות חיות, בידי התלמידים, לפלס נתיב לדעות מורם למען יהיה לברכה בכל הארץ.

ועתה נשאל את החכם כותב קורות הדורות: מה היא שעמדה לבן-מנחם לעשותו לרבנו ומורנו, לכוכב המאיר לכל העם? בספריו? אבל הלא המה לא נקראו בימיו אף מאלף אנשים, כי הוא כתב בשפה אשר לא רבים מהיהודים הבינו אז, בשפת אשכנז כתב, ואחריו מי קרא ספריו, הלא אך אנשים מספר, ואלה אשר קראו ספריו הלא המה יודעים כי אין בהם כל דבר גדול אשר בידו להיות לאור לכל העם. מה הורנו בספריו? האם דרך חדש למען בני עמו? האם פקח עיניהם על דרכם ויאמר להם: הנה הדרך הנאמן אשר מצאתי אני? או האם הִרבה דעה בחכמת ישראל? אבל בכל ספריו. לא נמצאו אף אחת מאלה אשר בידם לעשות את כותבם לראש ומנהל למורה ורב לכל העם. מספריו נראה עד בלי די כי לא רבות מחשבות חשב על דבר עמו בכלל, כי איש אוהב מנוחה היה ולא חפץ לבוא בריב את איש ויירא לנפשו מאד מאד[1], ואם איש כזה יהיה למחדש למנהל לרב ומורה המשנה פני עם כלו? אך לו היו לו תלמידים ככוכבים מזהירים כי אז ההרשנו, כי אז אמרנו: אמת כי ספריו לא עשו ולא פעלו מאומה, אך הנה תלמידיו אשר הקים לברכה בתוכנו הם המה חדשו כנשר נעורינו, המה דברו ברוחו וישקונו טל תחיה להחיות עצמותינו היבשות, ולו תהיה צדקה כי הוא היה מרום מראשון אשר הקים לנו מקדשנו, אבל אם גם אלה לא היו צירים נאמנים לשולחיהם, ולא לבד כי לא הרבו להורות תורת חיים, כי אם גם השחיתו התעיבו עלילה והללו כל קדש והפרו כל ברית (אלה המה משפטי ה׳ גראטץ) ובמה יִוָּדע איפו כח רבם? ומה עשה לנו?

---

1) כי הלא אלה המה דבריו אשר הודה בעצמו: מיינעטוועגען העטטע דאס יודענטהום אין יעדעם פאלעמישען לעהרבוכע צוא בארען געשטירצט אונד אין יעדער שולאיבונג אים טריאומפף אויפגעפיהרט ווערדען מעגען, אהנע דאסס איך מיך היערויבער יעמאלס אין איינען שטרייט איינגעלאססען האבען ווירדע. (חלק שלישי מספריו צד 42) ועיין מאזעס מענדעלזאהן להחכם קייזערלינג צד 191.

במה גאלנו? במה האיר עינינו? במה החיה רוחנו? במה שִׁנה פנינו? אם לא בספריו ולא בתלמידיו שלח לנו ישע?[1]). כזאת נשאלהו אנחנו על משפטו זה המעוקל עד מאד, אך הוא לא שאל את נפשו כזאת כי הוא הסכין מימי נעוריו לחשוב את מבחר בני ישראל רק אלה אשר בארץ אשכנז ישבו וכל יתר בני ישראל לא יצלחו לכל, ובארץ אשכנז הן החל היהודי לחשוב את נפשו כאדם רק מימי בן-מנחם ועל כן היה הוא הראש והראשון אשר יצר את העם הזה בצלם אדם ודמותו, ואם איש חכם והוקר כה׳ גרֶאטץ יוציא משפט כזה מדוע זה נתפלא אם ההמון יענה אחריו בקול: אין כמשה, ממשה ועד משה לא קם כמשה, ואחרי כי בימיו נולדה הדעה החדשה כי אנחנו רק בני אמונה אחת ולא עם אחד בארץ, על כן לא ערב עוד איש את לבו לפקפק בדבר ויהי לחק לדורות.

בימי בן-מנחם החלה הדעה הזאת לציץ ציץ, אף כי לא אומר כי הוא אביה, כאשר הוא לא היה אבי כל דעה חדשה בישראל, רק תלמידיו והמתימרים לתלמידיו תלו כל הגות לבם בו למען מצוא אזנים קשובות, בכל זאת עזר הוא הרבה להוציאהּ לאור. בדרכיו בחיים הורה אותה ליוצאי חלציו ולהמקשיבים בקולו; הוא אשר הרבה חקור ובדרך פילוסופותו לא ידע רסן האמונה, הוא נשמר מאד בביתו לבל יעבור אף על דין קל משו״ע, וכזאת הורה בספריו בשפה ברורה לכל, כי אסור לאיש ישראל לעבור על אחד החקים, והדבר הזה היה לפלא ולזרא לכל בני ביתו ומכיריו, כי איכה תתקבצנה באיש אחד שתי תהפוכות כאלה: דעה חפשית וחיי עבד עבדים לאחד הפוסקים? ובמה מצאה ידו להצטדק על התהפוכות האלה עת אשר שאלוהו על זאת אוהביו ובני ביתו, אם לא באמרו כי אך חקי הדת נשארו לנו ולא עוד, ועל כן אם לישראל אני עלי החובה להחזיק בכל אלה אשר יחזיקו

1) לא פה הוא המקום לדבר דבר ברור על דברי ימי ישראל מימי בן-מנחם עד היום, ולהראות לכל מה עשה או מה לא עשה בן-מנחם, ואקוה כי עוד יצליח חפצי בידי לכתוב על הדבר הזה ספר מיוחד, אך פה אחפוץ רק להראות איך גם חכמים ישגו ברואה, ואיך נולדה הדעה הזאת כי אנחנו לא עם הננו.

אחי אף כי למורת רוח המה לי—וברור הדבר הזה כי כה חשב גם בלבו, כי לולא זאת מי זה המריצהו לעשות מעשים זרים לרוחו? לא אאמין כי איש חנף ומרמה היה אשר חפץ להתעות את היראים כי יכבדוהו, גם חכמתו עמדה לו להבדיל בין עקרי הדת ובין טיח טפל אשר טפלו עליהם תועי רוח וערלי לב, ואחרי אשר בכל זאת לא עמד רוחו בו להקל לנפשו אף בדבר קל, אות הוא כי הקדיש את כל החקים יען כי אך המה כל חלקנו והמה יאחדונו ובלעדיהם ינתק החבל ונעלה כלנו בתהו [1]). לו חשב את עמו כעם בין העמים כי אז לא עלתה מחשבה

2) הדברים האלה השמיע בן-מנחם בשפה ברורה בכמה מקומות מספריו, אשר בהם הצטדק על התהפוכות האלה ויאמר לבנות בנין חדש באחדות ישראל. ואם אמנם לפי דעתו בני ישראל גם לא בני אמונה אחת הם, כי אין אמונה לישראל, מוסדות דתנו לא על אדני האמונה כי אם על אדני הדעת נוסדו, ולכל חכם ויודע וחוקר בכל העמים אמונה כאמונת ישראל, היינו אמונה הנוסדת על השכל, אך אחרי אשר הוציא משפט כזה אז עלתה השאלה על לבו: ומי הוא החבל המרתק את בני ישראל לאגודה אחת, ואז נאלץ לגזור אומר כי בני ישראל בני דת אחת, כי רק החקים אשר נתנו לנו בתורה ואשר נמסרו איש מפי איש הם המה קדש קדשים לנו ולבנינו אחרינו, החקים האלה לא ימוטו לעולם ואף דבר קל מן הקל לא יפול ארצה, כל עוד אשר לא יגלה אלהים בעצמו ובכבודו לאמר: עד כה נתתי לכם החקים האלה, ומהיום הזה והלאה אסירם מעליכם, וכל עוד אשר לא שמענו כזאת ברור מפי אלהי החקים והדינים אין לנו רשות לעבור אף על אחת מהמצות והחקים, כי את אשר נתן לנו אלהים אין ביד הדעת להסירו (אלה המה דבריו אשר דבר בשפה ברורה בספריו, ח״ג צד 166, 167, 352; חלק ה׳ 669 ועוד בכמה מקומות) ואם כן רק הקשר הזה הוא המקשר את בני ישראל ולא יותר. ואמנם הוא משפט חדש אשר לא היה לעולמים, והוא ההפך מן כל משפטי חכמי ישראל מעת היותו ועד היום הזה, כי בכל ספרי התלמוד וגם בספרי היראים והחרדים בשנות האופל לא נמצא כזאת, כי אך בהחקים תלוי כל בית ישראל, כי להפך חכמי ישראל בכל דור ודור שנו וחדשו לפי המצב והמקום והפרו התורה משום עת לעשות לה׳, ויגזרו אומר כי התורה לא תהא מוחלפת, אבל לא החקים, והוא בא והוציא משפט, כי כל המשנה או המחליף חק יצא מכלל ישראל, ולפי המשפט הזה יהיה הלל והדומים לו כעברינים ולא לישראל המה. אבל בדבר הרעות אשר תצמחנה על ידי משפט כזה אדבר עוד להלאה ופה חפצתי רק

כואת על לבו. האיש אשר יחשוב את בני ישראל לעם, הוא ישים עיניו ולבו להחזיק במוסרות הלאום וגם בחבלי האמונה והדת (אם יאמין או לא יאמין) יען כי על ידיהם יתאחד העם הזה, אבל האיש הזה יעשה מעשהו כגבור משכיל, כי לא יירא ולא יפחד מהפנות עֹרף לטיח טפל אשר נספח על הדת, וגם יקום כנגדו לבערהו בזרוע רמה, יען כי קוץ מכאיב הוא להלאום וסלון ממאיר לכל העם, רובי המנהגים והאסורים והחרמות והקנויים אשר העמיסו עלינו בני בלי דעת הם המה לנו למקור צרה ויגון, המה לא לבד כי יסירו לבבנו מאחרי הדת כלה אחרי כי יכשל כח הסבל לשאת ולסבול את כל המשא הזה, כי אם עוד יפריאו בין אחים ויסירו לב בני העם הזה איש מאחרי רעהו, המה יפיחו מדנים ומלחמות ומהומות בין העם הזה הנדכא מכל פאה וישפילו כבודו ויכשילו כחו וישפתוהו עד עפר; בקוצים האלה ישלח יד לכלותם, למען עמו יעשה זאת, כי האיש האוהב עמו לא יחוס ולא ירחם אף על דברים אשר המה כמוסדות הדת, אם רק טובה יצמיח לעמו במפעלו, ואף כי בתולעים אשר יזחלו בכרם הדת לבער אחרי כל שרש וענף, כל איש אוהב עמו יעשה כזאת ולא יפחד ולא יסוג אחור גם בקום עליו מרעים לדכאו אחור, גם בעת אשר פעלו לא יֵרצה בעיני אלה אשר למענם יעשה כל אלה, כאשר לא תרפינה ידי הרופא הנאמן מקציץ אבר אשר רקבון יאכלנו למען הציל את כל הגויה אם גם יצעק ויהמה החולה. כל איש אוהב עמו יעשה זאת ברוח נכון ובלב מתנה, אך איש יאהב את עמו רק בחשבו כי עמו עם הוא, אך בחשבו כי עמו חדל מהיות עם ורק בני אמונה אחת המה, אז אהבתו הוא רק לבני אמונתו,

---

להראות כי הסיר את ישראל מעם ויעשהו לחברת חקים נבדלים, ובזאת נתן יד לאלה אשר עליו תלו כל יסודות דבריהם להשמיע המשפט הזה בראש כל חוצות, ועל ברכי המשפט הזה הולידו משפטים אחרים להסיר תקות הגאולה ושפת עבר וכל יתר שארית הפליטה לישראל מימי קדם, ואם גם הניחו ידם ממשפטו אשר החקים קדושים לישראל וגם אותם השליכו אחרי גום, אך במשפט השני כי מלבד החקים אין לישראל מאומה בו החזיקו בכל לבם ויעשו את ישראל קרח מכאן וקרח מכאן, ואשר על כן לנו הצדקה לאמר כי ידי בן־מנחם היו בכל אלה, ועיין להלאה.

ואז עליו לירוא ולפחד מאד משלוח ידו לגעת באחת מנטיעות הדת אף אם זמורת זר הנה, יען כי בעיניו רק הדת היא החבל האחד המרתק אותם לחבורה, ובחבל האחד הזה אם ישלח יד, אז הלא באפס יד תתפרד החבילה, הוא אשר אמרתי כי בן-מנחם היה הראשון אשר במפעלו הראה לדעת כי הוא יחשוב את בני ישראל רק לחברה בעלת אמונה אחת, ומני אז ועד היום נתקים ונתקבל המשפט הזה בלי כל דין ודברים. אמנם למען דבר משפט עלינו לשים לב להקורות אותנו מדור דור ואז נדע אם באמת רק מוסדות הדת הקימונו על רגלינו והחיונו כיום הזה, או רגש יותר נעלה ויותר חזק, הלא הוא הרגש כי עם אנחנו, ולזאת עלינו לראות ולהתבונן מה חיינו? או אז נדע מה אנו.

ג.

מה חיינו.

כל איש אשר ידע דברי ימי העמים בכלל ודברי ימינו בפרט, כל אשר הסכין לחשוב מחשבות ולשפוט בקראו דברי ימי העמים, אשר לא יקרא בהם כקורא את שמע מבלי שים לב להיוצא מפיו ואשר לא לספורים המושכים את הלב, למלחמות ומלכים וגבורים וכהמה וכהמה, ישים את לבו כי אם לחוט של חיים המהיה את הגוי כלו, ואשר לא יחפוץ לעשות שקר בנפשו, כי אם למראה עיניו ישפוט, הוא יכיר וידע כרגע כי לא כחיי כל העמים היו חיינו מאז ועד עתה, חיינו לא היו תלואים בהממלכה ולא בהארץ גם לא בהשפה, אף בעת אשר כל אלה היו לנו, והאות הנאמן הוא כי נשארנו בחיים אף אחרי אשר כל אלה נגזלו מידנו, או גם אחרי אשר השלכנו בידינו אותם אחרי גֵונו, כאשר כזאת לא היתה ביתר העמים, המה חדלו מהיות בחיים פרטים כאשר שבתה ממלכתם, ומה גם אחרי גְלותם מארצם, אין גם אחד בכל העמים אשר נדע שמו אחרי כי גלה מארצו, כי ברבות הימים התבולל בין עם הארץ אשר הָגלה שמה ושמו וזכרו אשר היו לו מלפנים עלו בתהו ויאבדו, וישראל חי בגולה שנות אלפים ועודנו חי, ואם כן בהכרח נוציא משפט כי חוט חייו שונה הוא מחוט חיי יתר העמים, ועל המשפט הזה יִבָּנה כמו כן בהכרח משפט אחר, כי

לא נוכל להשוות את ישראל ליתר העמים, לא נוכל אף אם נאבה ונחפוץ. אמת היא כי רבים יחפצו זאת בכל לבם ויעותו משפט ולא ישימו להדורות אשר חלפו את לבם כי אם אל הדור החי, ובדור החי, היינו בדור אחד, לא נראה את ההבדל הגדול אשר בין ישראל ליתר העמים, אחרי כי דור אחד בחיי בני ישראל הוא כשעה אחת בחיי איש, ובשעה אחת לא נוכל גם להבדיל איש מאיש, לא נכיר חכם לפני כסיל, גבור לפני חלש, ומה גם בעת אשר האיש ימאן להראות טבעו ותכונתו המבדילים אותו מיתר בני האדם, ובדור הזה ימאנו גם בני ישראל להראות במה יבדלו, המה מתאמצים בכל כחם להתראות ככל העמים, ועל כן האיש אשר ישפוט על הדור הזה, הדור האחד, מבלי התבונן לאבותיו יוכל להתעות נפשו וגם אחרים אשר לא ירבו הקור יותר ממנו ולאמר כי ככל העמים בני ישראל. אולם הדורות אשר חלפו יקומו ויענו כחש השופטים האלה בפניהם ומי יודע אם לא יקום גם הדור הבא להיות כעד זומם לאמר להם כי שקר דברו. מה יועיל לנו החפץ לאמר כי אש לא תבער ומים לא יכבו אש, אם המה יעשו את פקודתם למרות חפצנו, רק את עור אשר לא יראה זאת בעיניו נצליח להתעות בדברי שקר כאלה אך לא את גלוי עינים.

היינו לא היו תלואים בארץ בשפה וממלכה, זה הוא דבר ברור. אבל מה היה מקור חיינו אם לא אלה? האם החקים והמשפטים אשר נתנו לנו מחוקקינו להבדילנו מיתר העמים והם המה אחדו אותנו ויקרבו לבבנו בעת טובה כבעת צרה וצוקה לעשותנו להברה מיוחדה? אבל גם זאת יורונו דברי ימינו כי לא כן הוא. ימים רבים עברו לישראל ללא תורה ומשפטים, בכל עת אשר טוב היה לישראל שמן ויבעט בכל אשר הנחילוהו אבותיו, בימי הבית הראשון והשני, גם בגולה בארץ ספרד (הישפאניה) ובכל ארץ אשר לא העיקה תחתיהם, ולפעמים היה להפך כי רק בארצות אשר נרדפו שמה מאד פנו עורף לחקי דתם מקצר רוח ומעני, שכחו התורה והמצות והחקים וילמדו אל דרכי הגוים גם התערבו בהם ויהיו כמוהם, ובכל זאת נותר שם ישראל כמאז ומקדם. אמנם אל ישגה איש לאמר כי רק צורריהם עשו זאת להם להחיותם כיום הזה, יען כי שבו בכל עת לרדפם, ואחרי אשר נתנו להם מנוחה שנים

אחדות חדשו כעסם עמם וישובו להסתולל בהם ואז שבו גם בני ישראל וישחרו אל, ולולא חמת שונאיהם כי אז כבר אבד שמם, אל יתעה איש לחרוץ משפט כזה, כי גם להפך ראינו רבות. ראינו כי פעמים רבות בעת צרה לישראל עזב את דרכי אבותיו ויפר תורה למען להפיק רצון משונאיו באמרו בלבו כי אם יעשה ככל חפצם אז ישוב אפם ממנו, דרכי היהודים בארצות אשכנז אשר שם היה משפטם נגול מאד עד לפני שתי שנים ובארץ אסטרייך עד לפני שמונה שנים, ובכל זאת רבו כמו רבו ביניהם העוזבים אמונתם ודתם ודרכי אבותיהם, וכל עמלם היה להשכיח כי ממעי יהודה יצאו, ולהפך בארצות הוללאנד ובריטאניה וגם בצרפת אשר שם זכו כבר למשפטים צדיקים, הוסיפו להחזיק בדתם ואמונתם מעת אשר סר מעל פניהם פחד אויב ומתנקם, וגם בארץ אשכנז ישובו לאט לאט להחזיק יותר בדתם מעת אשר הונח להם, ואם כן נראה כי עזבו פעמים רבות דתם וחקיה מיראה כמו מאהבה ובכל זאת לא חדלו מחיות. ואם כן ברור הוא כי גם לא החקים המה מקור חיי ישראל. אשר על כן עלינו לגזור אומר ולהחליט כי מקור חיי ישראל יוצא ממקום אחר, לא ממוסדות הממלכה והארץ והשפה, אף לא מהחקים כי אם מ ה ר ו ח ה נ ב ד ל א ש ר ל י ש ר א ל, וכל המתעקש לאמר כי בהחקים תלוים חיי ישראל הוא אך עקש או מכזב אשר דברי ימינו יענו כחשו בפניו.

אמנם למען ברר את המשפט הזה ולהראות כל תקפו לא די לנו אם אך נשמיע משפטים שוללים לבד, היינו כי נַראה באותות מדברי ימינו, כי לא באלה תלואים חיי ישראל, כי אם עלינו להראות גם הסבה מדוע שונה ישראל מיתר העמים, ולמה זה ישתה חייו ממקור אחר לא ככל הגוים, ואז תֵּראה שגגת השופטים להפך ברורה כשמש בצהרים.

בימינו אלה לא יוציאו עוד החוקרים משפט רק למראה עיניהם לאמר: כן הוא יען כי כן הוא, כי אם יבקשו להראותנו את הסבה אשר הולידה את הדבר והמקרים אשר שנו פניו או העמידוהו כמו. לא יֵאמר עוד: האיש הזה רע הוא יען כי נולד רע והשני טוב הוא מאשר כי לב טוב נתן לו המקרה, אנחנו נדע כי ביד החנוך להפוך

מטוב לרע, ממוג לב לאמיץ בגבורים ולהפך, אמת היא כי לא כל בני האדם יולדו בתכונה אחת וטבע אחד, כי אמנם לאחד יתן המקרה אמץ וכח וחכמה ביד נדיבה ומאת השני יגזול כל אלה בלי חמלה, אך גם זאת נדע כי ביד המחנכים להיטיב הרבה להנגזל ולגזול הרבה מאת המבורך מידי המקרה. המחנכים המה לא רק ההורים והמורים כי אם גם כל החברים וכל העם, הרגשות אשר מצאו מסלות בלב העם כלו, אם טובות או רעות הנה, יחדרו גם ללב הנער אשר מטבעו אולי לא באו בלבו הגשות כאלה, יען כי יראה אותם בפעולות בני גילו וילמד מבלי משים לעשות ולחשוב כמוהם. יליד ארץ אשר בה יוקירו משפטי הממלכה ילמד להוקירם מבלי הרבות מחשבות רבות, ובארצות אשר השופטים יטו משפט ויקחו שוחד לא יֵראה השוחד גם בעיני איש ישר-לב כעון והטאה כאשר יֵראה בעיני האיש אשר הסכין להוקיר את המשפטים אף אם לא ישר-לב הוא כמהו. אם ישלח איש את בנו בעודנו נער לארץ מרחקים אז לא ישרש בלבו רגש אהבת ארץ מולדת גם אהבת ההורים כמו בלב הנער אשר גדל בארצו ובביתו, ואם גם יהיה בלבו הרגש הזה אז בא לו על ידי מורים אשר הורוהו את הרגש הזה, ואם כן גם הוא פרי החנוך, ולמודי הנוער המה על הרוב נר לרגלי איש ואיש בכל ימי חייו, וכן הוא גם בעם, על פי דרכי חנוכו יחיה ויצא לפעלו, ודרכי הנוכו יבואו לו מידי מחוקקיו ומלכיו וכהניו וכאשר הסכין לחשוב מנוער, היינו בדורותיו הראשונים, כן יחשוב גם בדורות הבאים, אף אם ישַנה דרכיו ברבות הימים, אך מעין מחשבותיו, מחשבות העם כלו, יצא ממקור מחשבות אבותיו הראשונים. ועתה אחרי אשר נראה כי חיי בני ישראל לא כחיי יתר העמים נדע ונבין כי הדבר הזה יצא מחנוכו, בדורות הראשונים. ואמנם כן הוא, דרכי חנוכו בעוד היה בנוער רחקו מאד מדרכי החנוך אשר לכל עם ועם.

כל העמים אשר נדע אותם כיום או אשר שמם נותר לנו בדברי הימים, נולדו בארצם, היינו בתחלה היו פראי אדם ומדור לדור רבו כמו רבו עדי היו לעם, בתחלה היה אבי המשפחה מלכם ושופטם ואחרי כן כאשר רבו ועצמו הקימו להם ממלכה גדולה, וישימו להם חקים, וְגם אֵלֶה העמים אשר בָאוּ לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לֹא לָהֶם הָיוּ לְעָם אחר

בנחלם ארץ חדשה וישכחו שם עמם אשר היה להם מראש ומקדם ויקראו בשם אחר, ובכל עת קדמה להם הארץ בטרם קרא להם בשם עם. הממלכה הקימו על הארץ אשר ישבו עליה, המשפטים נתנו להם אחרי אשר כבר היו לעם וממלכה בתוך ארצם, ועל כן הסכינו מנוער לחשוב כי רק בשבתם על אדמתם אז המה עם, וגם כאשר תוסר ממשלתם ויהיו תחת שבט נוגש וגם כאשר יאלצום לעזוב שפתם וחקיהם גם אז עוד יחשבו את נפשם לעם כל עוד אשר בארצם המה יושבים, כי יקוו ליום גאולה כי תשוב הממלכה לידם כמקדם, אך אחרי אשר יגלו ממנה יחדלו מהיות עם, יען כי רק על האדמה ההיא היו לעם וממלכה ויקבלו משפטים, והיא רק היא היתה היכוד לכל האחדות ולרגש הלאומי, ואם היא לא להם היא אז תאבד תקותם עד עולם. אבל לא כן היה בישראל; עם ישראל נולד על אדמה נכריה ובכל זאת החל לחשוב נפשו כעם. עוד בטרם כבש ארצות זרות ויקחם לאחוזת נחלתו, עוד בלכת ראשי שבטיו מארץ לארץ, עוד בעבדו כעבד לממלכת מצרים חשב כבר את נפשו לעם, ועל כן לא היתה הארץ בעיניו גם אחרי כן כחבל האחדות להעם כלו, אחרי כי הוא היה כבר לעם בעוד אשר על אדמת נכר היה[1]), גם ממלכה היתה לו ומשפטים בטרם ישב על ארצו, אשר על כן לא נשרשה בלבו מעולם הדעה, כאשר בכל העמים, אשר אם יגזלו ארצו מידו או אם יגלה ויפזר בכל קצות הארץ אז יחדל מהיות עם, וכן היה באמת כי חשבו את נפשם תמיד

1) אל ישיבני איש כי המשפט הזה והבאים אחריו חזקים המה רק למען המאמין אמונה אומן כי התורה נתנה בטרם בואם לארץ אחוזתם, וכי כל הספורים אשר יבואו בה כלם הזקים כדברי הימים, אבל החוקר אשר ירחיק את עת כתיבת התורה, הוא לא ימצא לו כל יסוד במשפט הזה, אל יאמר איש כזאת, כי המשפט הזה הזק הוא למאמין ולחוקר, כי אני לא אדבר פה מהמעשים עצמם כי אם מהסבות אשר נתנו בלב בני ישראל לבלתי הוקיר את הארץ כמקור האחדות הלאומית, ואם כן היה כי היו לעם בטרם ירשו ארץ או אין, אחת היא, אחרי אשר האמינו בדברי התורה ועל פיה חיו עד היום, על כן נשתרשה הדעה הזאת בלבם, כי לא הארץ היא העיקר לעשותם לעם, כאשר לכל העמים, כי אם פועלים אחרים, ואחרי אשר הרגלו בהדעה הזאת היתה להם כטבע, לבלי חשוב ככל העמים.

לעם. בכל שירי משורריהם ובכל תפלותיהם יקראו לנפשם „עם ישראל" ולא בני דת ישראל, יען כי כן למדו מעל ספריהם כי הארץ היתה רק הטפל לאחדות הלאום וכן הסכינו לחשוב ויָתרו בחיים, חיי עם, יען כי העקרים האחרים אשר עשו אותם לעם עוד נשארו בידם וקצרה יד איש מגזול אותם מהם. זאת היא הסבה אשר הבדילה את עם ישראל מיתר העמים בדעתו וגם זאת היא אשר הבדילה אותו בפועל לתת לו חיים בעת אשר עמים אחרים מתו ואבד שמם. אמנם אחר כל אלה אף כי חיי בני ישראל לא תלואים בהארץ והשפה והממלכה ומשפטיו ושפתו, בכל זאת נשגה מאד אם נאמר כי בעבור זאת לא עם הוא. אמת היא כי לא עם הוא ככל העמים, אך כזאת לא היתה גם בשבתו על אדמתו, גם אז נבדל היה בדעתו ורוחו, וכן הוא גם עד היום, כי בהלקח ממנו ארצו לא לֻקח מאחדות העם אשר לו אף מה, וכאשר לא נוכל לאמר כי ההודים לא בני אדם המה יען כי ירוו נפשם לא בבשר כמונו כי אם בארז, כן לא נוכל לאמר כי ישראל לא עם הוא יען כי עקרי אחדותו לא כעקרי האחדות ליתר העמים, ומה גם אחרי כי זאת לא יכחיש אף אחד כי בימים אשר עברו כאשר ישבו על אדמתם היו לעם, אף כי גם אז לא הביטו אל הארץ כמו אל מקור חיי הלאום, כן לא חדלו מהיות עם גם עתה אחרי אשר נלקחה מהם ארצם, אחרי כי היא אך טפלה ולא עקרית היתה לאחדותם. וכל יתר המקורים לחיי העם הלא עוד נשארו בידם גם עד היום.

וכאשר לא הארץ עשתה אותם לעם, כן לא עשו אותם לעם גם הממלכה והמשפטים, אחרי כי היו לעם גם בטרם אשר כל אלה היו להם, זה הוא משפט נאמן, ובכל זאת נוכל לגזור אומר כי הממלכה והמשפטים עשו אותם לעם, ואין במשפט הזה תהפוכות. אמת היא כי לא ממלכה כממלכת יתר העמים ולא משפטים כמשפטיהם עשו זאת, כי נבדל היה ישראל בכל, גם בדרכי ממלכתו גם במשפטיו, ממלכה ומשפטים היו לו אך לא כהממלכות והמשפטים אשר לעמים אחרים. כל העמים הקימו להם ממלכה ויתנו לנפשם משפטים אחרי אשר רבו בארצם, ועל כן בהמר הארץ אז גם אלה יאבדו, ולישראל היתה ממלכה ומשפטים בטרם עוד ישב על ארצו. לא מלך אשר ימלוך עליהם

בארצם שמו עליהם, כי אם מלך אשר ישלוט בכל, מלך אשר בכל הארצות הכין כסאו ואל כל מקום אשר יבואו שם ימצאוהו ויעבדוהו, את האלהים שמו למלך עליהם [1]) והמה עמו ואיך תופר ממלכתם? משפטים קימו וקבלו אך לא משפטים אשר רק בארץ אחת יוכלו לחיות על פיהם, כי אם משפטים קימים לעולם בכל ארץ ובכל עת, כי מלבד משפטים לא רבים התלוים אך בארץ, רוב חקי התורה הלא המה למען כל הארצות והעתות, המה משפטי מלכם אשר בכל הוא, ואלה היו מוסרות אגודתו אז ואלה המה עד היום. וגם בשבתו בארצו יקר היה בעיניו בית ה׳ מארצו, כאשר נראה זאת בכל דברי החוזים, יען כי בית מלכו הוא.

אמת הדבר כי בשבתו על אדמתו הקים לו גם מלכים ככל העמים, וזאת היתה נגד רצון מחוקקו ותורתו ויסכין לאט לאט לחשוב גם את מלכיו יוצאי בית דוד כאבני יקר לכל הלאום, אבל זאת החל לחשוב אחרי כן, והדעה הישנה נשרשה ונותרה בלבו, אשר גם בלי ארץ וממלכת מלכי בני אדם עם הוא. ואחרי אשר חשב את אלהיו למלכו ומשפטיו למשפטי ממלכתו לכן לא חדל מהיות עם גם אחרי אשר ארצו וממלכתו הגשמית לֻקחו ממנו. ואם כן אך אלהיו כמלך ומשפטיו כמשפטי ממלכתו היו מוסרות הלאום. אבל בזאת לא נוכל לכנותם בשם בני אמונה אחת כי לא על מוסדות האמונה כוננו אחדותם, כי אם על מוסדות הממלכה, בני אמונה המה רק אלה אשר באמונתם יבדלו מבני אמונה אחרת, אשר ישימו אמונתם למעוז להם רק בשכר ועונש לעתיד לבוא, אבל ישראל שם לו את אמונתו כממלכה, ועל פי משפטו לא יתאחדו כל העמים רק בהאמינם באל אחד, כי אם כאשר יהיה ה׳ למלך על כל הארץ, היינו כי יוסרו כל הממלכות ומלכיהן, כל משפטי הארצות וחקיהן ויקבלו עליהם את אלהים למלך [2]).

מקורי היינו היו כמקורי כל העמים היינו בממלכה ומשפטים, אך לא בגשמיים כי אם רוחניים. ואחרי כי המלך לא בשר ודם הוא

1) עיין על זה שפינוזא, טראקטאט.

2) הדעה הזאת שרירה תמיד בישראל וכן נבאו נביאיו, וגם אחרי כן כאשר קם מיסד הדת החדשה ותלמידיו ויבקשו להפיץ אמונת אל אחד בכל

והממלכה היא אך ברוח, לכן היו גם המשפטים כמוהם. בעת אשר לכל העמים החובה והמצוה רק להתנהג על פי חקי הממלכה ולא ללמוד אותם היתה עלינו המצוה ללמוד את חקי ממלכתנו, לשנן את התורה ולהגות בה יומם ולילה כי גם ההגיון בתורה לבד הוא עבודת המלך, אשר על כן הוקירו חכמינו את הלמוד לפעמים גם מהמעשה [1]), כי גם הלמוד לבדו יזכירנו תמיד את אחדותנו. האלהים כמלך והתורה כמוסרות הלאום המה החיונו כיום הזה, ורק בהם נדע מה היינו, ובהודע לנו זאת נדע גם מה אנו, היינו כי עם אנחנו ולא רק בני אמונה או דת אחת.

אמנם אם ישאל איש מה היא התועלת אשר תצא לנו אם נחשוב אותנו כעם, אחרי כי סוף סוף הלא נודה כי לא עם כיתר העמים הננו, ומה ממנו יהלוך אם נחשוב אותנו רק כבני דת אחת, אשר רק החקים יאחדו אותנו ויעשונו להברה נבדלה? ומה גם אחרי כי השם „עם" יהיה לנו למחתה, בעת אשר „דת" לא תסוך דרכנו בסירים ומה לנו ולהצרה הזאת לשאת שם עם על שפתנו?— על השאלה הזאת נוכל לתת מענה רק כאשר נתבונן להכח אשר היה בלבנו עד כה, הכח אשר הקימנו על רגלינו בעת אשר מפנים ומאחור הדפונו בעברה, הכח אשר נתן לנו די אֹמץ לשתות עד היום ממקור חיינו. מה הוא מקור חיינו הלא ראינו, אך על הכח אשר נתן בקרבנו תעצומות ועוז לשתות מהמקור הזה עלינו לשים עתה לב ולראות:

ד.

מה כחנו.

אם יחפוץ איש לחנך את בנו עוד מימי ילדותו כי יהיה כסלע איתן לפני כל מקרי החיים ופגעיהם, אם יאבה להבדילו מיתר הנערים אשר יגדלו בחיק אמותיהם ועל ברכי אביהם ועל ידיהם יְפֻנקו מנוער, ובבוא עליהם שואת המקרה

הארצות גם המה נבאו למלכות שמים, כי מלכות השמים היתה העיקר לבני ישראל, ולא רק האמונה באלוה אחר, אבל העמים קבלוהו לאלהים ולא למלך, וישראל נותר בדעתו כי אלהיו הוא גם מלכו.

1) המאמר בתלמוד הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, והמאמר כי הקב"ה

יכרעו יפלו תחתיה ולא יוסיפו לקום כי אין אמץ בלבם ולא כח בידיהם להלחם, אם ישים אל לבו להרגילו לכל תמורה ותהפוכות לבל יירא בהמיר ארץ מריב לשונות, לבל יבהל מכל מהומה ומבוכה בארץ, אז אין לו דרך אחרת לבחר בלתי אם לשלחהו בילדותו מביתו ולתתו בידי זרים בארץ נכריה, ואחרי כן ירגילהו לנסוע מארץ לארץ לראות עמים שונים ודרכיהם ופעולותיהם, או אז יגדל כח לב הנער מעת לעת ולא יירא רע, שואת פתאום לא תבעתהו, כי לא לָמד מנוער לחשוב את המקום אשר בו נולד כמו בו הכו שרשיו ואם ימוש ממנו אז ימות גזעו, הוא לא ינהה אחרי ארץ מולדתו כי כל הארצות בעיניו נשתוו, ואם תבוא מבוכה על הארץ אשר ישב בה, אז ימצא על נקלה מקום מושב ומנוחה לו אחרי כי הסכין באלה, גלות ונדודים לא יבעתו נפשו כי אלה היו חלקו מאז. ואם נשתומם אחרי כן אם נראה כי בעת רעה צרה ומבוכה יפלו וישברו לאלפים מאלה הבנים הבוטחים בארץ מולדתם ובחיק הוריהם והוא כארז רענן בל ימוט? בראותנו זאת לא נתפלא כי נדע כי מידי הורו ומדריכו באו אלה לו, ולו חנכו ההורים האחרים את בניהם כמהו כי אז עמד גם לבם בעת צרה, כי אז חשבו גם המה את כל ארץ אשר קבלה אותם כארץ מולדתם ואת העם היושב בהן כאחיהם. אמנם רק אז נבין את חכמת לב המדריך הזה ונדע מה פעל לחניכו למען תת לו חיים ארוכים ומחסה עז גם ביום שבר, ואם יחפוץ אחרי כן איש לבחר לו איש אשר יהיה למורה דרך לרב אדם, אשר יפיץ דעה נשגבה בקרב עמים וארצות שונות, אז אין טוב לפניו בלתי האיש הזה אשר חייו לא תלואים בארצו, אשר הסכין לפגעים ומקרים, כי הוא אך הוא יצליח במלאכותו לשאת נס הדעה הזאת עד למרחוק. וזה היה גורל ישראל ודרך חנוכו מנוער. אם נאמין או לא נאמין בידיעה קודם למעשה

ויתר על עבודת אלילים ועל פרוד הלבבות לא ויתר, וכי יקר למוד התורה מבנין בית המקדש ומקיום כל המצות (ירושלמי פאה, שבת ט״ו, זבחים קט״ז, ירושלמי הגיגה פ״א ועוד בכמה מקומות) המאמרים האלה המסולאים בפז יראונו למדי, כי גם המה חשבו את התורה להקשר היותר אמיץ נחזק להקים את ישראל.

מוכרחים אנחנו להודות כי בדרך החנוך אשר הדריכנו בו מחוקקנו נתן לנו חיים ארוכים ואמיץ וכח לשאת ולסבול צרה וצוקה, גלות ונדודים כאשר לא היו כל אלה לעם אחר. הוא הבדילנו מראש מכל העמים ויתן לנו חיי הרוח בתורתו אשר אך אותה שם לפנינו כפנת יקרת הלאום כלו. בעם אשר הסכין לגלות ונדודים בחר, כי רק עם כזה יהיה למלאכו ישלח אל כל העמים להפוך להם שפה ברורה לקרוא כלם בשם אלוה אחד, אלוה הרוח, ומראש לא בסתר אמר להם כי היא חייך וארך ימיך, היא התורה, לא האמונה ולא החקים, כי אם היא בעצמה תתן להעם הזה חיים ארוכים, היא מקור חיי העם הזה, מקור אשר לא ייבש ומימיו לא יחדלו עד עולם, כי לא גשם וגוף היא כמו מקור חיי יתר העמים, לא גשם וגוף אשר ישנה פניו ויחלוף ויאבד מני ארץ, כי אם רוח הוא וברוח יסודו והרוח לא ימות לעולם. זה היה חפץ מחוקקו וגם חפצו הצליח בידו, כי חניכו צרר הרוח הזה בכנפיו ויעבור ארצות וימים, ויראה עמים ולאומים שונים ויבא את הרוח הזה עד קצות הארץ, וכל התמורות והחליפות, כל המקרים והפגעים לא עצרו כח לכלוא את הרוח הזה, כי הוא פרץ לו דרך לחדרי לבם גם למרות רוחם ויפשטו ממלכתם, מלכות שמים, לעמים אבירי לב שונאי רוח ודעת, ואם גם בחרב ודם שלמו להם מחיר תורתם, ואם גם באש ובמים הביאו אותם, בכל זאת פרץ הרוח ויגבר חיל עד כי העריצים דֻכאו והשפלים נשאו ראש, הלוחמים ירדו דומה עם כלי מלחמתם והנלחמים הנרדפים הציבו להם יד ושם. הברית אשר כֹּרתה לישראל, אשר גם בארץ אויביהם לא יְכלו, לא הופרה עד היום, רבים קבלו תורתם ורוחם ורבים עוד נכונים לקבלה, ואם גם יתעקשו עתה לאמר כי לא מישראל בא להם הרוח הזה, בכל זאת יראה כל רואה מקרי הימים, כי יד ישראל עשתה כל אלה, הוא היה נאמן עד היום במלאכותו, והיא היתה לו לארך ימים ומקור חיים. וכל עוד אשר יחזיק ישראל בדרכו וינשא על כנפי רוחו אז יחיה, כאשר חי, ואם יעזוב דרכו אז יכלה ויאבד כי לא תהיה לו כל תקומה.

רוחו הוא קבצו עד היום הזה לאגודה אחת ורוחו הוא החיהו ויתן לו כחו, אבל הרוח הזה לא מחדרי החקים יצא, לא המשפטים

הרבים יתנו חיים לרוח, כי המה אך גויות המה, פגרים מתים אשר תמורת הזמן תמירם ושנוי העת ישַנה פניהם. לכל העמים היו חקים כמו לנו ובזאת לא נפלינו מכל עם, לכל העמים הקדומים נִתנו דתות ומשפטים ובכל זאת לא נתנו המה להם רוח חיים בעת קץ, ולוּ חיינו גם אנחנו רק על פי החקים והמשפטים כי אז היינו גם אנחנו כמוהם—עדי אובד. ואיך יבער ויכסל איש לאמר כי רק בהחקים תלויה אחדותנו, אך בהם רב כחנו, אם המה לא יוכלו להושיע לנפשם בעת קץ? אם גם עליהם יעבור זעם התמורה החלוף והשנוי איכה ישמרו אותנו מכל אלה? המת לא יתן חיים לחיים, אשר על כן נגזור אומר ונחליט כי לא על החקים בנוי בית ישראל, כי אם אך ורק על ה ת ו ר ה, היא הרוח אשר תחיה לעולם. ועוד זאת, כי החקים אשר לנו עתה לא אלה החקים המה אשר היו לנו מימי קדם, כי הרבים בהם חדשים מקרוב באו, נלקו בחסר ויתיר וחלוף, בשוגג ובמזיד, באונס וברצון, ואם נאמר כי החקים המה מוסרות אגודתנו אז לא בני ישראל אנחנו אשר היינו מימי קדם, אחרים אנחנו, כי להם היו חקים ומשפטים אחרים מאשר לנו, ולא לנו הצדקה להקרא בשם ישראל יותר מבני הדתות האחרות אשר גם המה קימו וקבלו אמונת תורת משה רק כי שִנו פני המשפטים, ואם כן אמת תהיה בפי אלה בני האמונה החדשה אשר יאמרו: רק אנחנו ישראל גמורים אנחנו, או שקר יהיה גם בפינו באמרנו כי אנחנו בני ישראל אנחנו. ואף עוד זאת כי בהחקים לא כל בני ישראל נשתוו, ויש אשר השליכו את כל החקים אחרי גום, ואם נשלה יד לצרף את בני ישראל ולשפוט כי רק אלה המחזיקים בכל הדינים והמנהגים והגזרות, כי רק אלה בני ישראל המה, אז מי יָתר באגודתנו, הלא אך מעט מזער, כי מי זה ישית ידו על החקים לאמר: אלה טובים המה וכעקרי הדת יֵחשבו ואלה רעים המה ומותר לנו ולבנינו להשליכם אחרי גֵונו? כל אלה הלא ברור יֵראונו כי המשפט הזה אשר רק החקים יאחדו אותנו משפט מְעֻקל ועקש הוא, ואחרי כי עקש ומעקל הוא נזרה אותו הלאה ולא נוסיף לשאול מה יתרון למשפט השני כי עם אנחנו על המשפט הזה, כי יתרונו בכל הוא כיתרון האמת על

השקר, אבל לא זאת בלבד כי אם עוד רעה חולה לכל העם תצמח מן המשפט המעקל הזה, כדרך כל רע להוליד אך רע.

אם הראינו לדעת כי בני ישראל האריכו ימים יותר מיתר העמים יען כי חשבו נפשם כעם, עם הרוח, וכן נקרא בפי כל חכמיו וסופריו, בפי חוזיו ומסדרי תפלותיו קֹרא בשמו אך בשם עם ישראל, הלא נדע כי די כח בהמלה האחת הזאת לקרב את הנפרדים בזרוע; אם יחשוב איש ישראל בארץ אחת את אחיו היהודי בארץ אחרת לבן עמו אז ירחש לו לבו אהבת אחים, אחוַת בן עמו, אז יזכור תמיד כי החבל המרתק אותם לא תמול הוא כי אם זה ארבעת אלפים שנה. ארבעת אלפים שנה! הרעיון הזה לבדו גדול ומרום הוא ורב כחו לתת בלב כל מרגיש וחושב מחשבות כבוד ויקר להחבל הזה. זה ארבעת אלפים שנה אחים היינו בני עם אחד, ישיב כל איש אל לבו, ואיך אחטא להרבה מאות דורות ואפר את האחוה הזאת? איך אוציא את נפשי מן המצר בעת אשר בני עמי בשפל ישבו? איך אבקש למלט רק גויתי בעת אשר אחי יטבעו בים צרה? איכה אשב בחבוק ידים ולא אצא לעזרה בעת אשר על אחי עבר כוס זעם? כאלה ישיב איש איש אל לבו, וכל צרה וכל שמחה יחדשו הברית ויחזקו את הקשר. בעת צרה יזכור כי אחיו המה הנענים וישא אתם, בעת שמחה יגבה לבו כי אחיו הורמו על, ובכן היה הקשר אמיץ בין בני ישראל, איש את רעהו עזרו בצרה, הארצות השונות לא הרחיקו לבם, והשפות השונות לא הפרידו בין רוחם ומאויי נפשם ועל כן הצליחו לקום בפני כל סערה, לסבול כל מהומה, כי לא שרידים פליטים היו בארץ, כי אם בכל ארץ מצאו אחיהם בני עמם, ובמדה אשר התחזקו ברוחם במדה הזאת מצאו אוֹן ואמיץ לשאת נס רוחם ותורתם לאפסי ארץ, בהגרשם מארץ אחת מצאו מקלט בבתי אחיהם בארץ אחרת, רעב כי היה במדינה אחת מצאו עוזרים וסומכים במדינה אחרת, וכל העמים ראו וקנאו וחרקו שן בראותם אהדות העם הנפזר כמוץ לפני רוח, והמשכילים הבינו כי בהאחדות הזאת ספון כחם ואונם. אולם האחדות הזאת תולד רק על רגש האחוה, על הרגש הלאֻמי כי איש איש יולד לישראל יאמר: בן הנני להעם הזה, כל עוד אשר יהיה הרגש הזה לא תופר האחוה ולא ירפה כח העם כלו, ולא

יצער מדור לדור, כי גם אלה אשר יעזבו חקים אחדים או אף רבים עוד לא גרשו מהסתפחה בנחלת ישראל, אם חטאו במפעלם חטאו רק לאלהים ולא לעמם, והרגש הלאומי עוד יקרב לבבם כבראשונה אל עמם ועוד יורם לעשות טובה וברכה את אחיהם ככל אשר תמצא ידם, ואם על פי הרגש הזה נחיה, אז לא יקום שאון בקרבנו על כל דין זר ומנהג שטות, אז לא ירימו מצטדקים וחנפים ראשם להדיח מהקהל את אחיהם אשר מצאו בו עון אשר חטא לאחד הפוסקים, כי אהרי כל אלה הלא ישראל הוא, בן להעם הזה, וכל עוד אשר לא בגד בעמו וגם אם עובר הוא על הדת עוד יָחד כבודו בקהלו, וכן נרבה ונעצם וידנו תהיה רוממה. זאת תהיה פעולת המשפט כי עם אנחנו, אך נשימה נא עתה לעמתו את המשפט כי אך בני דת אחת הננו ורק החקים המה מוסרות אגודתנו ונראה מה תהיינה תוצאותיו. אם רק החקים יעשונו לאגודה אחת מאין תבוא האהבה בלבנו לאהוב את יתר בני ישראל? אם יען כי נשמור את החקים כאשר ישמרו המה, אבל אם בעבור זאת הלא תהיה האהבה הזאת לכל בני האדם במדה אחת, כי כל בני האדם ישמרו חקים ומשפטים יחד, האם אחוש אהבה יתרה בלבי אל האיש אשר לא יגנוב ולא יגזול ולא יהמוס יען כי גם אני אשמור את כל אלה המשפטים לעשותם? [1]). ובמה תוסד אגודתנו? מה זה יעוררנו

1) ידעתי כי המשפט הזה יתן להמתימרים בשם משכילים מקום להתגדר בו ולאמר: אבל אך זה חפצנו לאהוב את כל האדם במדה אחת לבלי הבדיל בין איש לאיש. ידעתי זאת, אבל אני אל בני דעה אשים דברתי ולא אל אנשים אשר ידברו וישיחו כעוף הפאפאגיי כל אשר שמעו מפי אחרים. לא נכחד כי הדעה הזאת נשגבה היא, כי עלינו לאהוב את כל בני האדם במדה אחת, אך הדעה הזאת תותר תמיד אך דעה ולא פעולה, כי היא תתכן רק אם כל בני האדם כזאת ידברו ולא אחדים, אם התקיפים יהלו להראות בתהלה אהבתם להחלשים אז תכון האהבה בל תמוט, אך מה יועיל לנו להג הרבה מאהבה ואחוה לכל האדם אם לא כל האדם כה ידברו? אנחנו נדבר אהבה והמה למלחמה, אנחנו נבקש אשרם והמה יבקשו להונות אותנו ולמצוא אשרם בגזלם אשרנו. התקיפים לא ידברו אהבה, בעלי הכסף לא יאמרו כים אחר לכלנו, רק העניים והחלשים כזאת יאמרו ויהיו לחרפה כמשוגעים. גם אנחנו בני ישראל נבקש אהבת כל העמים בכל לב, אך יבקשו גם המה אהבתנו, יחדלו מרדפנו

לקום לעזרת אחינו? ובמה נדע כי אחים אנחנו? המה ישכנו בארץ אחרת ודבר אין לנו עמהם רק כי גם להם הקים כהקינו והיתכן כי מזה יולד רגש אחדות? אמת הדבר כי ישנם חקים אשר יאחדונו, כמו שבת ומילה ויום הכפורים וכמוהם, אך כל אלה יועילו אם הם בעצמם נוסדים על עמודים חזקים, על רגש נעלה, ובלעדי רגש אחר הן החקים אך פגרים מתים המה. ומה נעשה אם רבים יפרו את החקים במה נקרב את לבבם לאחיהם? הלא אז יאמרו לנפשם הותרה הרצועה אשר בינינו ליתר בני ישראל כי אך החקים אגדו אותנו ובפרקנו עולם מעל צוארנו יצאנו לחפשי ולא לישראל אנחנו, אשר באמת כן הוא בארצות רבות, ששם לא ישמרו רבים מאד את החקים והמשפטים עתה כאשר לא שמרום לפני ארבע מאות שנה בארצות רבות, ואם כן נבדלו כל אלה מן הקהל? נביא חשבון ונספור ונמנה כמה יותרו עוד לנו אם אלה יוסרו כסיגים מכסף? וברבות הימים עלינו לפחד כי יחֻבל עול החקים מפני דרך הארץ, כאשר נראה זאת בעינינו מיום ליום, ואם לא נעשה שקר בנפשנו עלינו להודות על האמת כי בני הדור החדש התרחקו מאד מאבותיהם בשמירת החקים, ואם כן יהיה עוד דור או שנים אז הלא יסוף שם ישראל ונכרו מן העולם באבדן החקים. ידעתי כי ישיבוני: אבל די כח בשם ישראל לבדו לעשותו לאגודה אחת, אבל שמעו באזניכם את אשר תוציאו מפיכם אם כה תשיבוני. השם ישראל האם הוא חק או משפט או דין או מנהג? השם הזה יצא מרגש הלאומי, כל עוד אשר חשב ישראל את נפשו כעם בין העמים אז היה השם הזה כקסם על שפתי בן העם הזה כי הוא הזכירו כי

בכל הארצות, יתנונו לחיות כמוהם, או אז נחשוב זאת גם אנחנו לחטאה לדבר שלום ואחוה רק אל אנשים פרטים, אך כל עוד אשר לא היתה כזאת, כל עוד אשר ימצאו שונאים בנפש לישראל רק יען כי ישראל הוא, עלינו החובה והמצוה להבדיל את אחינו העברי לטובה, כי אם לא אנחנו נקום לעזרתו מי יקום? מלבד זאת אין כל רע בהמשפט הזה, כי כאשר נאהב את בני ביתנו ומשפחתנו יותר מכל יתר בני האדם ובעבורם נעמול יותר, כי כן יסד הטבע, ולא תחשב האהבה הזאת לעון, כן לא נחטא אם נוסיף אהבתנו אל כל המשפחה כלה ובזה עוד לא אמרנו כי נחדל מאהוב כל איש ואיש.

להעם הזה הוא, אך בהשבת הרגש הזה, אז לא יהיה גם להשם הזה כל כח ועוז.

אמנם הדעה הזאת כי רק החקים המה חבל אגודתנו לא רק תפר האהבה והאחוה, כי אם גם תוליד שנאה וריב ומדון ותשים שַׁמות ובוגדים בעמנו תוסיף מיום ליום, אם נחזיק בהדעה הזאת אז עבדים הננו לא רק להשלחן הערוך כי אם לכל נותן דת ודין, אחרי כי רק הם המה שארית פליטת אחֻיָתנו, אז תהיה הצדקה לכל איש חנף ומרע להדיח את אחיו מהקהל, אז ילבשו גאות כמדם כל מתחסד נבל וכל בליעל ירא אלהים בגלוי ויאמרו אך המה קרוים ישראל ולא כל יתר בני ישראל, אז תופר כל אגודתנו, אז ירחק לב איש מרעהו והיושב בארץ אחת כמו זר יהיה לבן הארץ השנית ויכלה כהנו ויתמו היינו ואחרי ארבעת אלפים שנה אשר היינו כגבורים נרד אל קבר אשר הכינו לנו ידינו. וכן נחזה בעינינו כי משרש הדעה הזאת יצא חֹטר למחץ ראשנו ולהשיבנו עד דכא, את אשר לא עלתה ביד שונאינו בכל דור ודור לעשות אותו יעשו אחינו בעלי הדעה הזאת בדור אחד. תוצאות הדעה הזאת נראה עתה בעינינו, כי מעבר מזה יסגו אחינו יום יום אחור מעלינו, ולא יאבו ולא יחפצו לדעת עוד מהנעשה בקרבנו, זרים המה לנו בדעתם ורוחם וחפצם ומאויי לבם, לא יחלו על שברנו ולא ישמחו בשמחתנו, ולעמתם יפשו חנפים כרמשים במי מדמנה ויאמרו להם הארץ, בנבלה וזדון יקחו להם קרנים וירימו את החקים למעלה ראש ויתלו אך בהם כל כבוד ישראל ויפריאו בין אחים ויגדילו הפרץ אשר ירחב מיום ליום. אין ארץ אשר בה נחזה המחזה המדאיב-לב הזה כאשר נראהו בארץ אשכנז, שתי קצותם אכלה אש הקנאה והמריבה ותוכם נחר ואחדות ישראל תמס תהלוך.

הרפה היא עתה לאיש לשאת קינים והגה והי, בדורנו הסכַּנו לשים מסוה על רגשותינו, ולשחק בעת אשר נפשנו תאבל, לדַבר לעג ומשל בעת אשר כעָש יאכל היגון בקרבנו, לא נבכה ולא נהמה עוד פן נהיה לבוז, אך לו היה נביא בתוכנו היום, נביא אשר רוחו יתנשא למרומי על ולא יביט אל הארץ ותעלוליה ולא יֵחת מלעג הגאיונים, כי לא מֵהם ומהמונם הוא, כי נביא הוא להאמת אשר תשנא

כל מסוה ואפֵר, אז קרא בראותו את המחזה הזה מנהמת לבו כהמקונן אשר קונן על הריסות ארצו ועמו: אויה אויה, מה היה לנו! הבעבור זאת הארכנו ימים למען יקפדו כעת כאורג חיינו באפס יד? הבעבור זאת שֻפך דמנו כמים, הלמען זאת נלחמנו והֹרגנו למען נשליך עתה בידינו את אבן החן מידינו אשר בעבורה סבלנו כל אלה? כזאת אולי השמיע איש הרוח, אך אנחנו לא נוכל לעשות כזאת פן נהיה להרפות, טוב איפו, נדבר משפט.

המחזה הזה נראה בארץ אשכנז, אך לא נתפלא אם המחזיקים בהחקים לא יזכרו כי לא בהם תלוים חיי בני ישראל, המה יחזיקו בהם אם באמת ובלב תמים או רק בערמה ומרמה, אך בכל זאת הן יחזיקו בהם ויוכלו להצטדק כי לא המה יכרו קבר לישראל, אך מה יענו אלה אשר הפרו את החקים לעין כל וכן ישננו גם לבניהם ולשומעי בקולם כי קץ החקים בא, מה יענו המה, אם גם המה יאמרו כי ישראל חדל מהיות עם מעת אשר שבתה ממלכתו? ומפיהם הלא נשמע זאת בבקר בבקר, הן המה ידגלו בשם הדעה הזאת, ובכל זאת יקראו בשם ישראל, ומה הוא זה ישראל? מהיות עם חדל זה אלפים שנה והחקים הוסרו עתה, ומי הוא זה ישראל אשר תקראו בשמו? האם גם בפיכם מרמה ותקראו עוד בשם הזה יען כי תבושו להגיד קבל עם כי ישראל מת וירד לשחת, או לא תבינו את אשר תדברו? איך אקרא בשם חברה או אגודה, אשר אין לה כל קשר וחבל המרתק? אבל גם לא המה אשמים בדבר כי אם מורם הראשון אשר יצא לראשונה להורות כי אך בהחקים תלוי כל בית ישראל, מורם אשר לו ראויה התהלה להקרא בשם: ראשון בהדעה הנשגבה והנעלה הזאת, הוא בן־מנחם.

בן-מנחם היה הראשון אשר יצא להורות את הדעה הזאת, כי רק החקים נותרו לנו ובהם תלויה כל אחדותנו, כאשר הוכחתי, והוא היה הגרם בהנזקין אשר יצאו מהדעה הזאת, לפרוד הלבבות בין מחדשים ומחזיקים, להרחיק אלפים מישראל מאחרי עמם וגם דתם, וכמעט להכות שאיה כל בית ישראל, הבית אשר עמד על תלו ארבעת אלפים שנה.

הוא היה רק הגורם לכל אלה, כי באמת לא בזדון עשה זאת

כי אם בשגגה, כי לא ראה מראש את אשר יקרה ברבות הימים לרגלי הדעה החדשה הזאת; הוא לא ידע כי רבים יתלו בו ויעשוהו למורם, אף כי לא לקחו תורה מפיו ולא הפצו בדרכיו לכת, הוא לא הרהיב עוז בנפשו לחשוב כי אותו ישימו לפנת יקרת, למנהל ומורה לכל העם, רעיון כזה לא עלה ולא יכול לעלות על לבו, כי בעת ההיא עוד היו עיני ישראל נשואות רק אל אדירי התורה ואותם שמו לראשים להם, המה היו לאנשי המופת, ואחרי כי בתלמוד לא רב היה כחו, וגם מטבעו ותכונתו לא נולד להיות מנהל לעם כלו, לכן חשב למשפט כי לא כמורה לעם יֵחשב ולא עליו להביא כל דבריו במשפט, פן ישגו בהם תלמידיו, כי רק למענו ולמען בניו כתב את אשר כתב, כאשר הודה בפיו כמה פעמים. וגם העתקת התורה החל רק למען בניו, ורק סער העת סערהו ממקומו וישליכהו אל חוף אחר, לאי חדש, וישימו עליו כתר על האי ההוא כאשר לא חשב ולא עלה על לבו [1], ועל כן לא נוכל להאשימהו על כל אשר עשה, כי הוא לא עשה רק אחרים עשו בדעתו חרב למלחמה, ולא אותו נביא עתה במשפט כי אם את הדעה, אשר עשתה רעה רבה לישראל. וגם את הדעה אולי לא הביאונו במשפט לו נותר הוא כמו שהיה בחייו, איש פרטי, והדעה נחשבה כדעת איש פרטי, כי מי זה יביא את כל איש פרטי על דעותיו במשפט? ביד כל איש לחשוב ולדבר כהעולה על לבו, אבל עתה אחרי אשר למורה שמוהו ובדעתו החזיקו רבים ויתפארו בה וכל דבריו יחשבו עתה כדברי חק ומשפט לישראל, עתה עלינו החובה להאיר אור עליה למען תֵּראה כמו שהיא, כדעה כוזבת בראשיתה וכמצמחת רעה באחריתה, ולא יוסיפו עוד להתימר בה.

בן-מנחם היה הראשון להדעה הזאת, אך בשגגה או באונס, כי העת והמצב הכבידו עליו אכפם לדבר ככה, והוא חשב את דברו כדבר

1) אלה המה דבריו אשר כתב במכתבו לידידו הענניגס: „איך וואר וויט ענטפערנט יעמאלס איין ביבעלהערויסגעבער אדער איבערזעטצער צו ווערדען. איך וואלטע מיך בלאס דארויף איינשרענקען, דעם טאגעס זיידענע צייגע פערפערטיגען צוא לאססען א. ז. וו. עס האט יעדאך דער פארזעהונג געפאללען, מיך איינען גאנץ אנדערן וועג צוא פיהרען״.

בעתו, כי רוחו לא התנשא להביט למרחוק את כל התוצאות אשר תצאנה ממקרי הימים אשר חי בהם, לפניו לא נגלו הצמחים אשר יעלו מהזרע אשר זרעו חכמי לב בדורו. הוא היה איש דעת אך לא איש הרוח, הוא היה איש בעתו אך לא למעלה ממנה. ובזה יבדל איש למוד מאיש הרוח, איש למוד אשר ר א ה הרבה חכמה ודעת וידע לעשותן לכלי חפץ, כי ידע את אשר לפניו, הוא ישחה במרוצת הגלים ויבוא למחוז חפצו כפי כחו ולא הלאה, בידו לעשות טובה לבני דורו אך לא להבאים אחריו, וגם יכבד בחיים לפי פעולתו ולפעמים גם הרבה יתר, אחרי כי כלם יכירו מעבדו יען כי לרוח העת החיה ילך ולא נעלה הוא מההמון הרב כי על כן לא נשגבו דבריו מבינתם, אך לדור יבוא יהיה הוא ודבריו ופעולותיו כדבר אשר אבד עליו כלח, במותו מתו אתו חכמתו ופעולותיו יחד, אחרי כי רק לבני דורו שם לבו, ודרכי בני האדם ישנו מדור לדור, ואת אשר כשר וטוב היה בעיני הדור האחד הוא לפעמים כרע ומשחת בעיני השני, ואשר על כן גם חכמת חכמי הדור האחד נסרחה בעיני החכמים הבאים אחריו, הוא הנהו כהאכר אשר ישדד אדמתו ויזרע זרע ואחרי ירחים אחדים יאכל פריה. לא כן איש הרוח, אשר חונן מאת הטבע ברוח כביר להתנשא מרום ולראות את הבאות בטרם תקרינה, לפניו נגלו כספר פתוח לא רק בני דורו וחפציהם ומאויי לבם, כי אם גם הנולדים על ברכיהם ואשר עודם צפונים בחיק העתיד לפניו יעמדו והוא יתבונן אליהם ויפלס נתיב לו במעשיו לא רק למצוא חן בעיני ר ו א י ו, כי אם להורות דעה גם לאלה אשר עוד לא יצאו לאור באור החיים, איש כזה המביט לעתיד יכלכל דבריו ופעולותיו למען הבאים אחריו ויזהר מאד לבל יכרה שוחה לנוהים אחריו, את איש כזה לא יראו בני דורו ולא יחשבוהו על הרוב, כי לא יבינו פעולותיו, רק הדור הבא ולפעמים דורות רבים אחריו יחלו לראות ולהכיר גדולת האיש אשר צפה בעיני רוחו לבאות אשר תקרינה, והוא כנוטע עצי פרי אשר רק אחרי שנים רבות יוציאו פרים ואולי לא תראינה עיניו שכר פעולתו. אנשים מהמין הראשון יעשו להם שם בחיים על הרוב בעת מהומה ומבוכה; עת אשר לבות בני האדם יתפרדו לרגלי מסבות שונות ומקרים שונים, מפלגה במפלגה יגורו מלחמות,

וכל אחת תבקש לה אלוף לראשה, אז בידי איש הדעת אשר יבין רוח העם לעמוד בראש מפלגה אחת, לדבר כאשר תבקש ממנו, ללחום בעד חפציה, ויהיה לה לראש ויעשה לו שם, אבל אלה מהמין השני מעטים המה מאד, והמה לא יוכלו לצאת חלוצים לפני מפלגה אחת יען כי מעל רוח שתי המפלגות ירומם רוחם, וגם שתיהן לא תבינגה דבריו, ולפעמים גם ירדפוהו ויכרע ויפול בחכמתו באין סומך ועוזר. אנשי רוח כאלה קמו בכל העמים ומה גם בישראל, אשר הוא עם הרוח, הלא המה החוזים והצופים, אשר לא הכירו פני בני דורם וישאו דעם למרחוק, וגם דורם לא הכיר להם פנים ויתנם כמשוגעים. לאיש כזה דרוש לא רק רוח דעת מאד נעלה, כי אם גם אמיץ לב, ובעת אשר כסער מתחולל יסער בלבו, יברא לו רוחו ניב שפתים נעלה וכה דבריו כאש לדבר אף בעת אשר לא יִשָׁמַע, להורות גם אם מקשיב לו אין, למאס בכבוד והפצי החיים, לבלי חת מפני כל ולבלי שוב מדרכו גם אם המכשולים הפרושים על ארחו לאלפים המה, הוא לא ידע מכשול, כי לא יכין דרכו להגיע כרגע למחוז הפצו, הוא יפרש כפיו לשחות גם נגד מְרוצת הגלים ויפרוץ בכחו או ירד תהומות. איש כזה לא היה בן-מנחם, מטבעו היה מוג לב ומבקש מנוחה, הוא חש תמיד את מצבו הרע וידאג פן גם בניו בשפל ישבו [1]) ורוחו לא כביר היה לגלות הרשות ונצורות, הוא רק איש דעת היה אשר למד הרבה ויבן ספרי החכמים מבלי חדש דרך או שטה חדשה מלבו, ואיש כזה לא נועד להיות צופה לישראל, אך סערת עתו, היא אחזה בציצית ראשו ותשליכהו בחזקה אל מקום לא ידעהו מעולם, להיות כראש למפלגה בישראל.

עת רעה היתה העת ההיא לישראל; לא רק יען כי שנאת העמים רדפתם בלי המלה, לא רק החרפות והמסים אשר הרבו עליהם משא

---

1) עיין מכתבו להערדער בתולדות חייו אשר כתב החכם קייזערלינג בהוספות מכתב מ״ה ששם יאמר כזאת: „אויך איך האבע קינדער, דיא איך ערציהען זאלל. צוא וועלכער בעשטיממונג? אב בייא יעדער דורכרייזע איהרען יודישען קאפף מיט איינעם וויךפעלשפיעל פערצאללען א. ז. וו״.

לעיפה, לא רק הצרות הרבות אשר סבבום על כל מדרך כף רגליהם, פה לא נתנו להם מקום לגור, ופה צוו עליהם במפגיע לבל יפרו וירבו ושם גזלו הונם ובתי תפלתם לעיני השמש, לא רק אלה אשר בהן הסכין ישראל לשאת זה אלף ושמונה מאות שנה, כי אם עוד מהומה ומבוכה מבית. פס השלום מקרב העם ויפרד למפלגות וכתות ואשה רעותה רדפו ותאכלנה על ימין ועל שמאל. המקובלים וכת שבתי צבי פרעו פרעות בישראל, והעם שאף עוד לעשות כתות חדשות כי נטל עליו. משא החקים והמשפטים אשר העמיסו עליו מוריו הכריעוהו עד כי לא יכול לקום ויבקש בכל עוז לחלץ נפשו מן המצר, ואז קם שאון בישראל, שאון פנימי אשר יאכל כאש לא נֻפח על כל סביביו. ימים רעים היו לישראל כמעט בכל משך אלף ושמונה מאות שנה, מעת אשר קמה הבת באמה, אבל ימי מבוכה כאלה בקרב העם אך לעתים רחוקות היו בישראל. ואם אמנם דרך פרוד הלבבות והסבה אשר הולידה אותו כמעט נשתוו בכל העתות, בכל זאת שנו פניהן מאד בדורות האחרונים, נשימה נא עין בדברים אחדים ונראה את שלשלת המחלוקת בעתים השונות, אשר בהן היתה יד המקרים בישראל לחלק לבבו.

בימי הבית הראשון בעת אשר שמש ישראל החל לרדת מטה מטה, צרים רבים ארבו לארצו, חרבות וכידונים היו תמיד נכונים לצלעו, כי כל העמים בקשו לבלעו, אז קמו רבים אשר בקשו לתת יד לעמים להיות כמוהם [1]), כי ראו כי אמונתם היא בעוכרי נפשם להרחיקם מעל כל עמי הארץ, ועל כן היתה יד השרים והסגנים והכהנים במעל לחלל ברית אבותם ויאמרו היו נהיה ככל הגוים ואז נשב בטח, וינזרו רבים מבני ישראל לבשת ויעלו בתהו ויאבדו ואפס כל זכר למו, ורק שארית הפליטה אשר אמונתם היתה רוחם ויבחרו בעני משקר ובנדודים בארצות זרות מעבוד אלהים זרים בארצם, בעתות האלו היו הכהנים והנביאים לבעל הנכבדים בעם, כי המה הבינו רוח עמם וחפצם וידברו להם כאשר אִותה נפשו לשמוע, המה פרצו להם דרך ויעברו לפניהם ויחד תמו נכרתו, והחוזים להאמת נרדפו על צואר ויהיו שפלים ונבזים בחייהם,

2) עיין על זה בספרי „עם עולם" ששם דברתי על המפלגות אשר היו בימים האלה, ועתה אברר דברי יותר,

אך במותם החל רוחם לחיות ולהחיות ויהיה כיום את שארית הפליטה. בימי הבית השני בעת אשר היונים מחצו ראש ישראל והרומים שתו ומצצו דמם, בעת ההיא החלו הנאנקים שנית להתאונן על אמונתם כי היא רק היא למכשול להם ויקימו להם מורים להורותם להשליך אמונתם ודרכיהם אחרי גום ויבנו להם גב ורמה בחוצות ירושלים למלחמה ושחוק ושעשועים, אל דרכי היונים למדו ויהיו כמוהם, ותולדנה כתות שונות ומשונות בישראל ולכלן היו מורים ומנהלים אשר למצות שפתם יחלו, מוריהם היו להם למורים יען כי ידעו לקחת לבם באמרים נעימים כחפצם ורק שרידים יחידים שרדו אשר בשם תורתם ואמונתם לחמו בחזקה עד כי עלתה ידם על יד עוכרי עמם, אשר כמוץ עברו ואינם, ודברי השרידים האלה נשארו לנו עד היום הזה. כן היה כל עוד אשר בארצם ישבו, אז עזבו כפעם בפעם את אלהי אבותם ויזנחו תורתו אלה אשר קרבת העמים חפצו, יען כי נאמנים היו לארץ מולדתם, כי המה לא הבינו רוח העם הזה ויחשבו בלבם כי רק בהארץ תלוים חיי ישראל, ואם יגלו ממנה אז יאבדו בעמים, ומאהבתם לארצם ועמם חשבו למשפט כי טובה יעשו את עמם בהטותם את לבבו מאחרי אלהיו ותורתו למען ישכון בטח בארצו, והחוזים אשר חזו נכוחות כי לא בהארץ תלוים חיי ישראל[1]), וכמוהם בעלי התורה בימי הבית השני, כי אם ברוחם אשר בהתורה יסודו, המה החזיקו בכל כחם בעמודי התורה לבל ימוטו. יעשקו ארצם, יגלום לארצות זרות, ירמסום כחמר חוצות אך את תורתו אל יעזוב ישראל ואז לא יהיה למשסה. וכל צופה ומביט בדברי ימינו בעין פקוחה יראה כי המפלגות נפלגו בדעות האלה, אלה הוקירו ארצם ואלה רוממו את תורתם. אולם מפלגות כאלה לא יכלו

1) ואך הדבר הזה יפתור לנו את החידה הגדולה אשר תעורר שממון ותמהון בלבנו בראותנו כי הנביאים ומה גם ירמיהו דברו דבר כבוגדים בעמם, כי תחת לאמץ ידי אחיהם לקרב המסו תמיד את לבם וינבאו להם תמיד כי לא יצלחו במלחמה, ובדבריהם רפו את ידי העם, אבל בראותנו נכוחה נחזה, כי הארץ לא נחשבה בעיניהם למאומה נגד התורה ואחדות העם ובדעתם כי כל עוד אשר בארצם ישבו יפרו התורה ויזנחו אלהיהם למען למצוא חן בעיני העמים, כי על כן דברו על לבם לשבת ממלחמה ולכוף כאגמון ראשם לפני שודדי ארצם:

עוד להולד בקרב ישראל אחרי אשר גלה מארצו, כי האוהבים לה לא יכלו עוד להרים ראש לאמר נקריב את כל בעד ארצנו. אז החלה אהדות ישראל להתחזק הרבה יתר מאז, אחרי כי כלם ראו מעתה מקור האחדות רק בהתורה וירבו ההוגים בה והמתימרים בכבודה, אך לא חדלו פלגות מישראל רק כי אז נהפכו פני המלחמה למקום אחר. לקום נגד התורה לא יכלו עוד אף חובבי העמים לכן הציבו להם יד במקום אחר.

למוד התורה פרץ אז בארץ מאד, בה שמו כל מעוזם וכבודם ועל ידה התנשאו יודעיה למעלה ראש וטובה רבה יצאה מסנה לכל העם, אחרי כי היא קֵרבה לב כלם לאהבה איש את אחיו, אך ככל דבר טוב בפעולות בני האדם יסתיר גם רע בחֻבו, והיה כאשר ירבה ויפרוץ תרבה רעתו להֵראות, אחרי כי לא כל עושיו יבינו ערכו ולא לכלם לב טהור רק למען עשות טוב, תאות הכבוד והקנאה וכהנה משחיתים לחַבֵּל הנולדים לבקרים בלב האדם, תספחנה אל כל רעיון נעלה ויעיבו תארו וישחיתוהו, כן היה גם ללמוד התורה אשר פרץ בארץ. כאשר גבורי היונים והרומים אשר בראשיתם יצאו אך להגן על ארצם מפחד אויב ואורב ולא להתגרות מלחמה בעם שוקט ובוטח, ואולם כאשר רמה ידם פעם ושתים במלחמה כן רמה קרנם וכן גבה לבם ויעשו את המלחמה למשלח ידם למען ינחלו כבוד ויבוזו אוצרות ובאחריתם היו למטה זעם גם לעמם אשר בקשו להדוך תחת רגלם ולמשול עליהם בזרוע נטויה, כן היתה מלחמת התורה לישראל, אדירי התורה וגבוריה לא מצאו עוד די להם בנצחם את לוחמיהם בשערי הדעת, כי אם גם החלו לבקש גדולה לעצמם ולפסוע על ראש כל אלה אשר כפו ראשם לפני גדולת תורתם, רבים מהרבנים חשבו נפשם כמלכים וכנשיאים לכל העם וימשלו ממשל רב וישימו מועקה במתני השומעים בקולם, ועל המועקה הזאת נספחו גם תלאות רבות ומצוקות נוראות מידי שונאיהם מהעמים, ואז קם שנית שאון בעם, רבים החלו לפרוק עול התורה או התלמוד אשר כבר החלו לקדש אותו כדברי התורה ויקרעו מעל אחיהם הקראים ויקראו בשם אחר ויהיו למפלגה מיוחדה, אך גם בקרב העם אֲשֶׁר עוֹד הָיוּ בֶאֱמוּנָה אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמְּסוֹרֶת לֹא כֻלָּם הָלְכוּ בדרך

אחת ואם כי לא נפלגו לכתות בכל זאת נפרדו בדרכיהם מאד. רבים מגדולי ישראל ומוריו ראו את הרע אשר יצא מגדולת הרבנים, רע חמרי ורוחני, חמרי, יען כי יגבה לבם ויעמיסו משא על שכם הקטנים מהם כאשר לא יוכלו שאת, ומוסרי, כי הלמוד הזה החל ללכת בארחות עקלקלות, ויפרץ לו דרך בדרשות של הבל ובאגדות המשבשות את הדעות, ולב העם ינהה יותר אחרי האגדות כי הנה תמשכנה את הלב הרבה יתר מההלכות אשר להן דרוש לב חכמה ועיון רב, וייראו פן ילך העם אחרי ההבל ויהבל, כי על כן שמו פניהם לבקש להם מקור חיים חדשים להחיות את העם כלו. ומקור כזה היה נחוץ .מאד בעת ההיא, כי רוחם נדכה מאד מחמת המציק, מלחמות נושאי הצלב פרצו ברוב הארצות ועם ישראל היה מרמס לרגלי הלוחמים האלה וידל מאד וישפל רוחו עד כי קץ בחיים וכל רגש תקוה לא היה עוד בלבו להחיותו, ויתעוררו החכמים האלה להביא טל חיים, בהביאם רוח חדש בלמוד התורה, המה לא גרשו את הלמוד ולא השפילו ערכו, רק בקשו להטותו מעט הצדה מפני למוד אחר, למוד החכמה והפלסופיא אשר נטעו בכרם התורה וישימו לחובה ומצוה ללמוד ל ד ע ת את אלוה והאמונה. ההכמים האלה הביאו זמורת זרים, את החכמה היונית, וישתלוה על אדמת ישראל ותעש פרי הלולים, גם משוררים קמו בישראל כאשר לא היתה כזאת זה רבות בשנים, אשר בשיריהם ובאמרי חכמתם הפיחו חיים ותקוה בלב הנענים והנדכים ובהם החלישו מעט כח למוד התלמוד והאגדות, כי איש איש מצא לו כר נרחב להורות ולעשות לו שם גם אם בתלמוד לא גדל שמו. ועוד זאת עשו להשיב עטרת ה ת ו ר ה ליושנה, אחרי כי בימים אשר בהם שמו כל הלומדים את לבם אך לפלפל בהלכה ואגדה ויעזבו לאט לאט את המקור אשר ממנו שאבו, את התורה והנביאים, ויחזו בהם זרות ותהפוכות וידרשו בשמם את אשר לא עלה על לבם, עקמו את הכתובים, החוזים השמיעו דבר ישר והמה בקשו בו חשבונות רבים ויעותוהו, על כן קמו אלה חכמי הלב להורות את דברי ה ת ו ר ה והנביאים לעם, שמו לבם למשפט הלשון, לישר הדורים ולטהר את פני הכתובים מטיט הדרוש אשר טחו עליהם. ואלה היו כעמוד התוך בין הקראים והתלמודיים. דבר גדול עשו אלה לישראל, דבר אשר יהיה לנו לתפארת עד היום

הזה, האנשים האלה אנשי ה ר ו ח היו, אשר הביטו למרחוק לתת חיים לדורות רבים אשר יקומו אחריהם. רב סעדיה גאון, רבנו בחיי, בן גבירול, יהודה הלוי, בני עזרא והרמב״ם והמדקדקים הרבים אשר חיו בימיהם הם המה היו למאורי ישראל באמת. הראשון בהם היה הגדול בדורו בתלמוד והאחרון בהם היה כמהו הגדול בדורו. הראשון, הוא רבנו סעדיה, הצליח בדרכו רק יען כי גדול היה בישראל בדעת התלמוד, כי לולא זאת כי אז לא שמו אליו לבם בני דורו והבאים אחריו ולא מצא עוזרים וסומכים ותלמידים ובוחרים בדרכו, אבל אלה אשר באו אחריו לא הראו עוד כחם בתלמוד, כי אם להחכמה שמו לבם, אחרי כי הדרך היתה כבר סלולה לפניהם, וכדרך כל בעלי מפלגה להתרחק אל קצה אחר, כן היה גם דרך אלה. מורם הראשון בקש לאחד את התורה והחכמה, את הלמוד עם המחקר, כי בעיניו היה יקר מאד למוד התלמוד אחרי כי רב כחו בו, אבל הבאים אחריו עשו את החכמה והמחקר והמליצה לאבן הפנה ולא שעו עוד ללמוד התלמוד, כי על כן רפה כח הלמוד הזה מיום ליום בארצות אשר שם ישבו החכמים האלה, ובארצות אשר שם למוד התלמוד עוד התנשא לכל לראש, שם לא הביטו אל החכמה והמחקר וכמו זר נחשבו להם, והאחרון בכת החכמים האלה היה הרמב״ם, אשר לגדלו בתלמוד ובכל אשר שלח ידו כמעט אין מי ישוה לו בעמו, אבל גם בעבור זאת היה האחרון בדרך הזה ואחריו לא עצר עוד איש כח לבחר בדרך הזה. רבנו סעדיה אשר פרץ הדרך בקש לאחד את ה א מ ו נ ו ת ו ה ד ע ו ת בכל לבו כי שתיהן בעיניו נשתוו, אבל ברבות הימים רחב מאד הפרץ ביניהן וההולכים אחריו נטו יותר אל הדעה, וגם להרמב״ם היתה הדעת ראשית לכל ולולא גדל כחו גם בתלמוד כי אז היה כההולכים לפניו ורבים הלכו גם אחריו, אך הוא נתן מכשול בדרך הזה לבל יוסיפו לעבור בו. הדעת לקחה כל לבו, אך גם דעת התלמוד היתה יקרה בעיניו אחרי כי רב כחו בו ולא על נקלה ישליך איש מידו דבר אשר עמל בו הרבה, ועל כן היתה מלחמה בלבו, מלחמת תנופה בין החוקר והמאמין. החוקר אשר היה בלבו בקש לו דרך להתפרץ מדרכי התלמודיים ובעת אשר נשא מדברותיו לא זכר את התלמוד וידבר גם נגדו כמו כאל נחשב בעיניו,

ובהורותו. לנבוכים דעה השב את כל התלמודיים, אשר לא עסקו בפלסופיא, לנבוכים, ואחרי כן שב התלמודי ויקח עמדתו בלבו, ובידו החזקה יראה לנו כי איש אחר הוא, לא חוקר השם לבו לרוח לתת לו חיים כי אם פוסק ודַיָן אשר אך בחומרות וסיָגים וגזרות תאוה נפשו, להחמיר ולהכביד היתה כל מגמתו בספר הזה, כי בצאתו להורות דין ירא מאד לנפשו פן יגבר החוקר על הפוסק ויתיר את האסור. בדעות לא ירא מעשות זאת, כי בדעות לא ידע רוחו מתג ורסן ככל חוקר, אך בהורותו הלכה למעשה אז אמר להחוקר דֹם וידום. הוא היה ההפך בתכלית מר׳ סעדיה גאון, רס״ג אשר רבותיו וההולכים לפניו היו רק תלמודיים, הוא בקש להרחיב מעט הדרך לפני התלמודיים לבל יֵצרו צעדיהם והרמב״ם אשר הלך בנתיבות החוקרים התאמץ להקים את החקים על תלם. הרס״ג בקש להחזיק בלמוד התלמוד וגם להאיר אור על דרכו לבל יגששו באפלות, והרמב״ם לא בקש להרחיב למוד התלמוד ולהפך בידו החזקה בקש לגרש כלה את התלמוד ולתת תחתיו חקים בלי כל טעם וסבה [1]). הוא לא שם לבו לרוח ישראל אשר חי רק על ידי הפלפול והסברא, יען כי לכל איש נִתַן הרשיון לחות דעתו כהעולה על רוחו, ועל כן יקר היה בעיני כל כי כמוֹרָשה לכלם נחשב, הוא לא שם לבו לזאת ולא בקש להגדיל התורה ולהאדירה כי אם להחקים

---

1) אף כי יתנצל בהקדמתו ליד החזקה ויאמר כי רק יען אשר חדלו לומדים בעת ההיא מטרדת הגלות ותתלאות על כן כתב ספרו למען ימצא איש איש על נקלה את אשר יבקש. אבל באמת אנחנו רואים עין בעין כי לא כן הוא, כי אלה אשר לא ילמדו מקוצר רוח את התלמוד המה לא יקחו מועד גם ללמוד את היד החזקה הרב והעצום בכל חלקיו, ועוד זאת אם רק ללמד את העם את הדינים בקצרה היתה מגמתו למה כלל בספרו גם הדינים אשר כבר בטלו כמו תרומות ומעשרות, קרבנות, פרה אדומה וסוטה וכהנה, אין זאת כי אם בקש לעקור את למוד התלמוד מעיקרו, וגם הוא ישמיענו בעצמו בדברים ברורים כי זה חפצו באמרו: „כללו של דבר שלא יהיה אדם צריך לחבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל אלא יהיה חבור זה מקבץ לתורה שבע״פ כלה וכו׳ לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחרי כן קורא בזה ויודע ממנו תורה שבע״פ כלה ואין צריך לקרוא ספר אחר ביניהם״. ואם לא הודה בפה מלא כי חפץ להסיר את למוד התלמוד והתורה שבע״פ כלה?

להעמידם על מכונם בלי כל למוד, אך הדרך הזה לא לישראל הוא, הוא היה דרך העמים לתת את התורה רק בידי כהנים אחדים וכל זר לא קרב אל הקדש, בישראל היה החק כי כל מה שעתיד תלמיד ותיק לחדש הן להקל והן להחמיר הוא הלכה למשה מסיני, והרמב"ם נטה בזאת מדרך ישראל ולא טוב עשה בעמיו, כאשר נראה להלאה.

הסבה אשר הֵסַבָּה לבו מאחרי דרך ישראל, היא יען כי בקש להשתמש בשתי כהונות, בפלסופיא ולמוד התלמוד. ההולכים לפניו אף כי גם המה נטו אחרי חכמות העמים יותר מאחרי למוד התלמוד ויבקשו כי כן יעשו גם ההולכים בעקבותיהם, המה הלכו רק בדרכם, ללמוד חכמה, לבאר הכתובים על פי דקדוק ולשיר בשירים ובתלמוד לא נגעה ידם לא לטובה ולא לרעה, אותו הניחו להתלמודיים להתעסק בו, והדבר הזה טוב הוא מאד כי על ידו תרבה הדעת לכל פרטיה, אלה יחזיקו באחת ורעיהם בשנית ולא יפרדו למחלקות ולא תפרוצנה מריבות בעם, וכן לא עלה על לב אחד התלמודיים להחרים את החכמים והמשוררים על כי עסקו בחכמות ושפות זרות, אבל הרמב"ם אשר מבית מדרשם של אריסטו ואבן סינא יצא לבית מדרשם של אביי ורבא, הוא בקש לעשות הכל על פי דרך אריסטו וחכמי היונים והערביאים. ולא רק זאת בלבד כי אם גם הוליד דרך חדש לדרוש, דרך עקשי לב לבקש ולמצוא כל דעות הפלסופים בדברי התורה, וזאת היתה דרכו לפרש הכל על פי הפלסופיא, כי אחרי אשר דברי אריסטו כדברי אלהי אמת היו בעיניו, ואם דברי התורה לא יתאימו את דברי אריסטו הלא אז יהיו המה דברי סכלות והבל ודעת אריסטו לעולם עומדת, לכן לקח עליו העבודה הזאת לפשר ביניהם, אך אחרי כי רוח ישראל ותורתו הנה הנן ההפך בתכלית מרוח היונים ותורתם לכן מובן מאליו כי לא היטיב לבאר את הכתובים ולא עלתה בידו לתת כבוד להם, כי אם יבוא אחריו איש אשר יאמין בדברו כי רק לאריסטו נִתּנה חכמת האמת ובכל זאת יראה בעינים פקוחות כי בדברי התורה לא נמצא אף שמץ מדעותיו הלא אז אין לו דרך אחרת בלתי אם לבזות את התורה, ומה גם בני הדורות הבאים אשר ידעו כי כל הפלסופיא ההיא

אך הבל ומאפע היא, רוח תועה הנחה את החכמים ההמה ויִראם עולמות אשר לא נבראו וכחות אשר לא נוצרו, וכי רוב דעותיהם תהו וכל דעת אין בהן, הלא אז ישפל גם כבוד התורה מאד, כי גם היא בהבליהם בחרה, זאת לא ראה הרמב״ם, כי אך דבר אחד לקח לבו בכל עוז, והדבר הזה היה הפלסופיא אשר שררה בעת ההיא, ועל כן זה היה דרכו בפרשו את התורה וזה היה דרכו בהתלמוד, דרך היונים. והיה מוכרח לעשות כן, כי בדעותיו חפשי היה ואמונתו היתה כאמונת אריסטו ויתר הפלסופים, אשר היו בעיניו במעלה אחת כמו הנביאים, או עוד יותר, כאשר הודה כמה פעמים, ואשר על כן לא התאמץ להתאים דברי הפלסופים אל דברי התורה כי אם להפך. את למוד התורה שבעל פה חפץ להסיר מעל פני כל העם לבל יהיו כנבוכים ומה נותר לו עוד מאמונת ישראל אם לא החקים, ועל כן אחז בהם ויחזיקם ויסדרם במשטר וסדר אשר גם הוא לא לישראל הוא. ויהי להפך בתכלית מרס״ג, הרס״ג לקח מעט מחכמות זרות ויביאן בחכמת ישראל ותתאחדנה יחד ותהיינה לאחת, והוא לקח חכמת ישראל ויספחנה על חכמת יונית וישנה פניה עד כי לא יכירה עוד איש כי לישראל היא. ומה צדקו חכמי דורו אשר קמו נגדו ויחרימוהו ואת ספריו. אך משגה הוא בפי החוקרים בדברי הימים אשר יציגו לפנינו תמיד את חכמי צרפת מנגדיו כקנאים ומהבילים, כי לא כן הוא, גם בארץ צרפת שמו לב לחקר הכתובים על פי הפשט ומשפט הלשון, ועדים נאמנים המה רש״י ויוצאי ירכו וכל המון המפרשים אשר באו אחריהם, אבל המה אשר רחוקים היו מארצות השפאניה וערב ולא הלכו אחרי חכמי ערב, ולמוד התלמוד פרץ שם ביתר שאת, רק המה ראו בעין פקוחה כי לא לישראל דרכו, ורק בארצות אשר שם כמעט שכחו כבר את התלמוד שם נהו אחריו ויקדישוהו. חכמי צרפת עשו זאת בחכמה וישר לבב והמה הקימו ניר לישראל עד היום הזה. כי נראה מה תהיינה תוצאות דרך הרמב״ם? הלא אחת משתי אלה: א) אם יעשו כחפצו אז יחדלו כלם מלמוד התלמוד ויבחרו רק בפלסופיא ואז הלא הדלו מהיות ישראל ויהיו כהקראים וכל הכתות אשר נפרדו מישראל, ואז גם ספרו יד החזקה אך למותר הוא,

כי הפלסוף לא יפנה לבו להגות בו למען בקש אחר דין וחק, ב) או כי לא ישעו לחכמתו ולא ישמעו תורתו אשר הורה לנבוכים ורק את אשר נתן בידו החוקה יקבלו ממנו ואז לא לבד כי לא היטיב לעמו כי אם גם הרע, בתתו לפניהם ספר אשר לא ירומם הרוח ולא יחדד השכל, בלי פלפול וסברא. ואם כן הלא טוב טוב ממנו התלמוד מאה פעמים, כי בו יראו הלומדים לא רק ספר המצות אשר יצוה במפגיע לעשות כה או כה, כי אם ספר אשר יורם לבחר ולהקל לעת מצוא, ובספר הזה ראו גם אחדות העם כלו, אחרי כי הוא היה בעיניהם כהתורה, ואשר באמת כן היה, מורה הנבוכים לא היה מורה לעם, אף לא אחד מאלף שם עיניו בו, ולהפך יד החוקה היתה לפח ולמוקש לישראל על ידי החומרות הרבות ועל ידי הפלפולים אשר הוסיפו עליו ברבות הימים להראות המקומות אשר מהם לקח לו יסוד לדבריו ובחלוקות בדינים, ועל ידו נתרבו תלי תלים הלכות אשר עתה הנם לאבן נגף לבית ישראל. ועל כן היה האחרון בדרך ההוא, כי נתן מכשול לפני ההולכים בו בשלחו ידו לגעת באוצר ישראל, הוא במפעליו הסב מריבות ומלחמות בין בני ישראל, ואז החלו התלמודיים לקצות בחכמות זרות מיראה פן תהיינה לצור מכשול להם, והחכמים לא נועזו עוד להרים ראש כמקדם ויחדלו הפלסופים ושבת השיר משפת עבר ורוח ישראל החל לרדת מטה מטה ולהשתקע אך בפלפול ודרוש. ואם אמנם בדור אחד או שנים אחריו עוד נמצאו חוקרים ומשוררים אך המה היו כשארית הפליטה, כהאור בפאתי השמים במערב אחרי אשר בא השמש, לא להאיר ולחמם, כי אם עקבות פעמי העבר, וגם החכמים הגדולים אשר קמו כפעם בפעם בדורות רבים אחריו לא עצרו עוד כח להורות דרך להעם, כי אך יחידים היו, אחד בארץ, והחכמה נבזה ונמאסה היתה כבר בעיני חובבי התלמוד. וכה ירד רוח ישראל פלאים מעת עד עת עד כי חשכת אפלה כסתה על כרם ישראל, קוצים וחרולים כסו פניו למכביר וכורם חכם לב עוד אין. וכל אלה באו להרמב״ם יען כי היה רק איש בעתו, היינו כי התבונן רק אל אשר תדרוש העת ממנו ולא הביט למרחוק לראות מה יהיה בימים יבואו ומה יוליד במפעליו להדור הבא.

מעת אשר החכמים והחוקרים החלו ללכת הלוך והסור החל האופל ללכת הלוך ורב בין בני ישראל, הצרות רבו מיום ליום ורוחם בקש לו רְוָחה ואיפו ימצאנה, במה ישיבו נפשם השוקקה? על כן החל למוד חדש להצמיח חרולים על אדמת ישראל, למוד אשר כיין המשכר ישמח את הלב כרגע ואחריתו כנחש ישך. הלמוד הזה הוא למוד הקבלה, אשר ראשיתו ערבוב אור בחשך ואחריתו חשכת תפתה[1]. הלמוד הזה משך אחריו לב העם, כי בו מצאו נחמה לצרותיהם ותקוה לימים יבואו, בלמוד הזה גרסה נפשם לתאוה ויהי בעיניהם כחכמה נעלה מעל כל החכמות והוא עור עיניהם ויבלבל מוחם, ויושיבם במחשכים כמתי עולם ויחזו את אשר לא היה ויחושו בנפשם את אשר לא נברא ויהיו כמשוגעים ממראה עיניהם ומשמע אזניהם. הלמוד הזה גם הוא בא לישראל על ידי הסבה אשר הביאה את החכמה היונית להם, הסבה הזאת היא גאות התלמודיים, למען השפיל ערכם ולמען הראות כי גם אם לא גדול כח איש בתלמוד גם אז בידו לעשות לו שם ולנחול כבוד, התעסקו בפלסופיא, ואחרי כן כאשר דרכי החכמה הזאת גדרו בסירים היתה הקבלה למגן וצנה לאלה אשר לא הצליחו לעשות להם שם בדעת התלמוד, כי בה עשו חיל על נקלה אחרי כי חכמה נסתרה היא וביד כל איש לעשות בה גדולות, והיא השפילה מאד ערך התורה ותנחה את לומדיה חשך ולא אור. בתחלה נחרו בה לומדי התורה ויגורו מלחמות במחזיקיה, אך אחרי כן מטה ידם ויהיו גם המה לעבדים לה ויהי חשך לישראל בכל מקומות מושבותיהם. אך החשך הזה אשר היה לישראל לא נראה לעין כמו, כי החשך כסה אז את כל הארץ, וכל העמים גששו באפלות, גם חכמיהם הלכו אחרי חכמות נסתרות וגם בהקבלה שלחו יד ותהי להם האפלה כאור השמש, ובאשמת הכהנים אשר כל חפצם היה לגרש אור מפני השך, האריך

1) אם אמנם הפלסופיא בימים ההם לא טובה הרבה יתר מהקבלה היתה, כי רוח שקר היה בפי שתיהן, אך בכל זאת רעה גדולה תבוא לרגלי הקבלה אחרי כי לא כהפלסופיא בהוץ תרון, כי אם בסתר תשמיע את דבריה ותתעה את הרוח ותפיל אימתה על כל סביבה ותכה את הנוהים אחריה בשגעון להסיר לבם מאחרי החיים.

הלילה ההוא שנים רבות למאות. אולם זה היה גורל ישראל להפיץ אור לעמים, ובעת אשר תשפל ידו ורוחו ולא יעשה חיל הנה יקומו אחרים ויחזיקו בדברי תורתו ויעשום לכלי מלחמה לגרש חשך. מבית ישראל יקחו כל הלוחמים לאור את החרב להלחם. כאשר על ברכי דת ישראל גולדו דתי העמים הנמצאות כיום הזה, כן גם בבוא עת רצון לפקוח עינים בדרכי הדת אז תהיה תורת ישראל בידיהם ככידון ורומח ובה יעשו נפלאות.

התלמוד אשר בעבורו היה שם ישראל לשמצה, התלמוד אשר גם בני ישראל זנחוהו וילכו אחרי הבלי הקבלה, התלמוד אשר גזרו עליו שרפה וכליון עולמים, התלמוד הזה היה כאור שחר בוקע את חשכת הלילה להעמים אשר שקצוהו כטמאת הנדה. על ידי התלמוד החלו המבקשים אור להפיצו בתבל והתורה היא היתה הנר לרגלם לגרש מפניהם חשך. על ידי הריב הגדול הנודע אשר קם בין רייכלין ואוהביו, אשר דברו טובות על התלמוד, ובין שונאי ישראל והתלמוד, על ידי הריב ההוא החלו רבים מחכמי העמים לשים לבם לספרי קדשנו, ללמוד את התורה והנביאים ואף גם לחקור בהתלמוד, והנה עולם חדש ראו עיניהם, כי נגלו לפניהם כתבי הקדש כאשר היו בידי אבותינו, לא ספרי הקדש אשר הכהנים שלחו בהם יד וישביתום מטהרם, כי הוסיפו וגרעו למען תמצא ידם להביא מהם אותות על שקריהם ודברי תרמיתם, את כתבי הקדש הנאמנים אשר בני ישראל הנרדפים שמרום מכל משמר וינצרום עד הדור ההוא בחרף נפשם ומאדם, אותם ראו ואור נגה עליהם, אור האמת והדעת, ויקומו ללחום ביד רמה נגד השקר אשר ישב לכסא ברומא מאז, והמה הניחו אבן הפנה לדת חדשה, דת טהורה וזקוקה הרבה יותר מהדת אשר שררה עד אז, דת אשר לא רק על שקר בנתה ביתה ובתרמית ורצח וזדון הקימה עמודיה. לוטהער היה המלאך השלוח להאיר עיני העורים אשר תעו בחשך שנים למאות, ואם כי לא נוכל להעריצהו ולהקדישהו כחוזה לאמת, אשר רק בעד הרעיון הטהור והזך היה נכון להערות למות נפשו, וגם אין לאל ידנו להשמיע כי הדת אשר נתן הוא היתה טהורה מסיגים, זאת לא זאת! אבל הוא פתח פתח להאמת בהורותו את כתבי הקדש, המקור האחד והנאמן להאמונה באל אחד, ולו רק

עשה הדבר הגדול הזה כי נתן את כתבי הקדש לכל העמים, הנה שוה הוא בכל הגדולה והכבוד אשר יעטרוהו, וראוי הוא לעמוד במקום המחוקקים הנאמנים. לרגלי התורה החדשה הזאת ולרגלי המלחמות הרבות והאיומות אשר פרצו בכל ארצות איירופא בעבורה, החלו להפקח עיני האנשים אשר זה רבות בשנים ישבו ככלואים במסגר ששם צמתום הכהנים האכזרים, ויחלו לבקש אור בכל לבם וללחום בעדו גם להערות למות נפשם בגללו. חפש הלמוד והדעות מצא בתחלה מסלות בלבם, כי עד אז לא נתנום ללמוד כחפצם, רק כמצות הכהנים, ועל כל דעה חדשה יסרו את ממציאה באש ובחרב נוקמת, עתה בהחלם לספוק בתורת הכהנים החלו לחשוב מחשבות ולחקור, ובחקרם צעדו תמיד הלאה הלאה, עד כי רבה הדעת בארץ ומספר החוקרים והיודעים עלה למעלה, ואחרי אשר חפש הדעות כבר יצא אור, אז התעוררו גם לבקש חפש המעשים והפעולות, כי ראשית כל עבודות יצאה מאת הכהנים, ובפרקם עלם מעל שכמם מאנו עוד להביא צוארם אף בעול המושלים אשר רדו על ידי הכהנים ובשם האמונה. משפט איש ואיש עלה על שפת לשון, דברו בו ונלחמו בעדו בשערי החכמה ואחרי כן גם בשער לפי קרת, עד כי בארצות אחדות פרקו העמים עלם בזרוע רמה ויתנו לנפשם משפטים כאשר יוכלו שאת, וכן היה משפט אדם למלה גם בפי כל יתר העמים אשר עוד לא הצליחו למצוא אותו, עד כי גם רבים מהמושלים העריצים שמו אל לבם להיטיב לעמם, כאשר לא עלתה כזאת על לבם מקדם. ואז החל אור חדש להבקע גם לישראל. בשבת משפט לכסא אז עלתה גם צעקת העם השדוד בלי חמלה ובלי הפוגה ותמצא גם אזנים קשובות בארצות אחדות.

אחרי כי ראש מריבי היהודים היו הכהנים והשרים אשר מצצו דמם כעלוקות ואחרי אשר זרוע העריצים האלה נשברה, אז נמצאו גם ישרי לב אשר השמיעו גלוי לכל כי אין להם כל צדקה לענות עוד את העם הנענה הזה. ועוד זאת כי הלוחמים מצאו גם עוזרתם בהיהודים ויראו כי טוב הוא להרבות מספר החונים על דגלם, ומי זה יהיה לוחם נאמן נגד הכהנים כהיהודים? ובכן נפל קיר הברזל אשר הפסיק בין ישראל לעמים בתחלה בארצות הוללאנד ובריטאניה ואחרי כן גם בצרפת,

ומליצי ישר נמצאו להם גם בארצות אחרות אשר שמו עינים לחמלה עליהם ולהשמיע לכל כי ישראל יהיה לכלי חפץ אם אך יחלצוהו מצרותיו וירימו מכשול מדרכו.

לוטהער דָרך דֶרך חדשה להאמונה ועל ידה החלו גם הדעת והמחקר להרים ראש, ועל ידי הדעת החל לזרוח אור לישראל. הוא היה הסבה לזה למרות חפצו, כי הוא שנא את היהודים בתכלית ככל הכהנים אשר היו לפניו, אבל הוא היה כפוטר מים אשר אחרי כן יפרצו ויעברו חק וישטפו שטוף כל אשר יהיה למכשול בדרכם ואין עוד ביד הפוטר לשים עליהם דלתים ובריח, כן היה אז גם בדבר האמונה, כי אך החלו העמים לפרוק עול כהני האינקוויזיציאן מעל צוארם, כן החלו ללכת הלוך בדרכם מבלי שים עוד לב לכהניהם החדשים, וכאור שחר החל להאיר חשכת ישראל בתחלה בארץ הוללאנד, אשר בה זכו למשפטי צדק ובה הראו לדעת כי המה לכלי חפץ להארץ אשר יחסו בצלה, בתבונת כפיהם במסחר ובאמונת רוחם להממלכה קנו להם לב בני הארץ ההיא, עד כי נכונים היו לעשות למענם דבר אשר גם בעת הזאת לא יעשו בעבורם, אף כי מצב ישראל טוב הוא ברוב ארצות איירופא וידם רוממה בכל, גם מהם שרים ושופטים [1]), ותהפך להם קללת לוטהער לברכה. וגם הקבלה אשר ידה היתה ביהודים לרעה לעור עיניהם ולדכא רוחם, גם היא היתה בעת ההיא בסומכי נפשם, כי רבים

1) כאשר בקשו ארצות השפאניה ופורטוגאל לעשות שלום את ארץ ניעדערלאנדען אחרי המלחמות אשר היו ביניהן, בקשו ההולאנדים להתנות תנאי כי הארצות האלה מקום מושב האינקוויזיציאן תתנה משפטים ליהודים כמו להנוצרים, וציר הולאנד וואן רעעדע עמל הרבה מאד בדבר הזה (קאענען, געשיעדעניס דער יאדען אין ניעדערלאנד 152, גרעטץ X 8), ובימינו בעת אשר כח היהודים רב הוא והמה אילי הכסף לא הצליח עוד בירם להפר את עצת הרומאנים הרודפים את ישראל כהאינקוויזיציאן מקדם, אשר יבקשו לעשות חוזה את הממלכות למרות רצון השולטאן, ובדבר האחד הזה לו מצאה יד היהודים לעשותו, כי אז נאלצו הרומאנים לתת להיהודים משפטים צדיקים גם למרות רצונם, אבל רב הדרך בין היהודים בעת הזאת ובין היהודים אשר היו אז.

מהנוצרים למדו אותה וחובבוה ועל ידה נודעו ליהודים, אשר מהם שאבו מי החכמה או האולת הזאת, ויחלו לאהוב אותם ולכבדם. ואיש גדול מאחיו קם בעת ההיא, איש טהר לב ורוח כביר אשר למען עמו לא נח ולא שקט גם הקריב נפשו על מזבח אהבתו, האיש המורם הזה הוא מנשה בן ישראל. אנשים כמהו לא רבים היו בישראל, כמושיע ורב, כגואל ופודה התעורר, וכל חפצו ומאויי לבו היו להרים ראש לעמו ולו גם לא היו לאיש הזה יד ושם בחכמתנו, ולו גם לא היה משלומי אמוני ישראל גם אז עלינו החובה והמצוה להקדיש שמו כשם אחד החוזים והנביאים והלוחמים אשר שפכו דמם בעבור עמם. הוא לחם מלחמת עמו בלי מנוחה, אך לא בחרב וחנית כי אם בדבר ה׳. רוחו הכביר ברא לו ניב שפתים מאד נעלה למשוך אחריו כל שומעי דבריו, והוא הציב יד לישראל בכל ארצות איירופא, כי על ידו שבו להאחז בארץ בריטאניה, הארץ אשר הקיאה אותם לפנים כמרצחים, ואחרי הארץ הזאת החרו החזיקו ארצות צרפת וכמוה. וכמעט נוכל לגזור אומר, כי כל הטוב אשר ישבעו בני ישראל עתה מידי מנשה בן ישראל בא להם, הוא היה הנבחר משומר ישראל לפדות אותו מצרותיו, ואם כי עיניו לא ראו את כל הטוב אשר עשה אך אלומות הזרע אשר זרע בדמעה ישאו עתה בני עמו ברנה [1]. הימים הטובים אשר באו לישראל בארצות אחדות לא הסירו לבבם מאחרי אמונתם, אף כי למדו שפות וחכמות ויצא לחכמיהם שם בין חכמי העמים, ומנשה בן ישראל נחשב בעת ההיא לאחד מגדולי חכמי התבל, ולא הקשיחו לבבם מאחיהם, ותהי להפך כי כל ישעם וכל חפצם היה להיטיב לאחיהם הנענים וכעזרה בצרות נמצאו מאד להנרדפים והמגֹרשים מארצות מושבותיהם, ולו הלכו בדרך הזה עוד מאה שנים גם ביתר הארצות כי אז עלו למעלה למעלה, קרנם רמה בכבוד ואחדותם נתחזקה ובידם היתה עתה לעשות גדולות אשר לא קוו, אך לדאבון לבנו לא כן היה, כי דרך חדש בחרו להם בארצות אחרות ובפרט בארץ אשכנז והדרך הזה פלג רוחם ויִרַפה כחם.

---

1) הוא מת בדרך בשובו מבריטאניה מרוב עמל ותלאה אשר עמל שם בעד אחיו.

בשתי ארצות היו בני ישראל אז בימי ר' מנשה בן ישראל במנוחה, בארץ הוללאנד ובארץ פולין, אך מה שונים היו דרכי אלה מאלה! כרחוק דרך בני הוללאנד מדרך הפולאנים בחכמה בכשרון ובחפץ, כן רחקו דרכי בני ישראל בארצות האלה; ארץ הוללאנד דמתה אז לאסיר אשר גולו משפטו ימים רבים ופתאום לפתע שבר בגבורות ישע ימינו מוטות עלו אשר שמו עליו מעניו הזדונים, זרועו סמכתהו לצאת לחפשי לראות אור ולחיות במשפט, היא פרקה עול השפאניה מעל צוארה וכהניה הזדונים[1]) העורכים מדורות אש וכל מצוקות שאול לכל אלה אשר ערבו לבבם לבלי האמין בדברי תרמיתם בגלוי או בסתר, היא אשר היתה מרמס לרגלי מלכי השפאניה אשר להאינקוויזיציאן ישורו, התעוררה ותעמוד על רגליה ואמונתה החדשה היא סמכתה לשבור זרוע העריצים ותעש חיל. היא ידעה נפש הנענה ותכלית שנאה שנאה את האינקוויזיציאן ועל כן בקשה היות למעוז ומחסה לכל אלה אשר מידה נגזרו, היא אספה אליה נדהי ישראל האנוסים בארץ ספרד ותט להם חסדה ותתנם לחיות כחפצם, והנרדפים אשר אחרי כל התלאות והמצוקות אשר תקצר יד איש מהביע אותן כמו, לא הפרו ברית אבותם, אליה נהרו בשמחה ותהי בעיניהם כמקום הגאולה הנאמנה עד כי קראו לעיר אמשטרדאם בשם „ירושלים החדשה".

ואלה אשר באו שמה היו על הרוב האנוסים אשר היו בארצם אנשי שם ומעלה, אשר למדו שפות וחכמות וכל דרכיהם היו כדרכי בני הארצות אשר גלו משם, מהם חכמים ומשוררים, מהם רופאים וסופרים נודעים בשם, ובבואם לירושלים החדשה החזיקו בהחכמה כאשר

1) על זאת אעיר את הקורא כי בכל מקום אשר אקרא בשם „הכהנים" במאמרי הזה אכונן דברי אל אגודת היעזואיטים יוצרי האינקוויזיציאן, אשר הרסו ארץ ברשעתם וידכאו תחת רגליהם גוי ואדם יחד, גם על מלכי ארץ הניפו שבטם, ואשר מהמחלה הזאת לא נקינו גם עד היום הזה בארצות רבות כמו צרפת ועסטרייך, רק על אלה ודומיהם אשים דברתי וחלילה לי מכנות בתארי בוז מורי אמונה אחרת אם אך לאמונה עיניהם ולבם יבקש לעשות הטוב, כאשר ימצאו רבים בכל בני האמונות השונות, רק הרשעים ינתנו לחרפות וכל צדיק באמונתו יחיה.

החזיקו בה עד הנה, ואם כי בכל נפשם בקשו לדעת את התורה והתלמוד, אך זאת לא עלתה בידם, כי לא בלו כל עתותיהם אך בהלמוד הזה ותותר להם דעת החכמות והשפות למורשה ובגללה נחלו כבוד מאת חכמי העמים ויתרועעו אתם ויהיו לאוהבים להם, ואף כי בלמוד התורה והתלמוד לא פרצו בארץ בכל זאת רבה היתה אהבתם אל אמונתם ועמם, באחת כי סבלו בעבור האהבה הזאת ענוים קשים׳ וזאת שנית כי רבניהם ומוריהם באהבתם להחכמה לא בקשו להפר ברית ישראל ונהפוך היה כי חזקו ואמצו לבם בכל עוז להחזיק במעוזי אמונתם ועמם ולהיות למחסה עוז לכל אחיהם הנרדפים בארצות אחרות.

ואף הקבלה אשר פרשה אז ענני אופל על כל הארצות, ומעת אשר בא אליה האר״י המליטה ביצתה ותלד בנים זרים ומשחיתים וגם אחריו בעלוה עוגביה ותשרוץ שרץ לרוב, שרץ סכלות ושגעון, שרץ כל תרמית וכזב למינהו, והשרצים האלה השחיתו התעיבו כל חלקה טובה בישראל, גם יד הארורה הכוזבת הזאת לא היתה ביהודי הוללאנד לרעה כמו ביתר היהודים, כי עת רצון היתה העת ההיא להם וגם אויביהם מבית ומחוץ השלמו להם. גם חכמי הוללאנד שלחו כדם אל מבוע המים הדלוחים, מי הקבלה, לשאוב מי מדמנה אשר היו בעיניהם כמים טהורים, גם המה התהוללו באיטים ויבראו להם יצורי הדמיון משחיתים לחבל רוחם ודעתם, וגם אביר החכמים איש הלב ורוח כביר מנשה בן ישראל הלך אחרי הבליה ויהבל פעמים רבות [1], אבל

1) מנשה בן ישראל החזיק בהקבלה יען כי האמין אמונה אומן כי הזוהר לרשב״י הוא, כאשר יאמר פעמים רבות בספריו, אך כל מעשיו יראונו למדי, כי בפיו הלך אחריה ולא ברוחו, כי איש ההולך אחרי דמיון שוא וחזיון מתעה לא ימצא ידים לפעול ולעבוד כמהו. הוא פעל ועשה פעולותיו הרבות והגדולות כאיש חי הצופה ומביט לתבל וחפציה ותהלוכותיה ולא כאיש אשר רק לשמים ישא עיניו, או אל שדי שאול יצפה לעזרה, לא מחברת בעלי הקבלה ומהמונם היה האיש הגדול הזה. ואם אמנם בכל דבריו אשר דבר לאוהביו הנוצרים ולקראמוועל בקומו לעשות תשועת ישראל, בנה יסודותיו על האמונה כי העת ההיא היא עת הגאולה ועל כן יבקש להציב יד לישראל בבריטאניה למען תקוים הנבואה כי יקבץ ה׳ נדחי ישראל מצפון ומים וכו׳ וכל עוד אשר לא ימצאו יהודים בבריטאניה לא תוכל הגאולה לבוא (עיין תשועת

בכל זאת עמד טעמם בם, כי החכמה היתה בעזרתם ולא טבעו עד צואר ביון המצולה הזאת, ועדים המה החכמים הגדולים מאורי התבל כלה אשר יצאו מהם, הלא המה ברוך די שפינוזא ואוריאל דא קאסטא ודומיהם, המאורות הגדולים האלה נולדו על ברכם ואות הוא כי לא בשפל המדרגה הסתתר רוחם. אכן לא לפלא יהיה בעינינו כי חכמת חכמים כאלה תתבלע וירדפו קדים, כי העת הביאתם לכך. אנחנו נשחק עתה לה יען כי עברו ימי הפלאות ובעודנו אמונים על ברכי הורינו לא נשמע עוד ספורים מבהילים מרוחות ושדים ומזיקים, כי על כן נביא לב חכמה בימים הבאים ולא יפתה לבנו ללכת אחרי הבלי שוא, אך גם הכמי הלב אשר יֻולדו על ברכי הורים נבערים ונפשם תמָלא בנוער בהבלים משמימים ומרעידים המה לא על נקלה יסירו בלהות מעל פניהם. וכן היתה להקבלה, היא היתה אז אהובה ונהמדה בעיני כל,

---

ישראל, קייזערלינג מנשה בן ישראל, גרעטץ חלק י׳) ודברים כאלה יחשבו לו כדברי הזיה, אבל כאשר נתבונן היטיב נראה כי אך לכסות עינים דבר כדברים האלה, הוא אשר הצלחת עמו מלאה כל חדרי לבו ;אשר על כן בקש אך להודע לגדולי המעלה והאצילים וישם בתחלה פניו לארץ שֶׁוועדען לפחוח שעריה לישראל, ואשר ראה והתבונן בעין פקוחה כי שעת הכושר היא לפתוח לישראל שערי בריטאניה, אשר שם יוכלו לעלות על במסחרם ולהיות לעזרה גם לאחיהם הנדכאים בארצות אחרות, כמו היהודים בהוללאנד, הוא אזר בעוז מתניו לעשות כל אשר בכחו להוציא הדבר למענהו. ובראותו את רוח רוב הכמי העמים אז ומה גם בהוללאנד ובריטאניה, כי לבם ילך אחרי הקבלה ויאמינו בכל דבריה, מצא לו כלי טוב למעשהו להוציא על ידו מחשבתו לפעולת ידים. רוב חכמי העמים שמו אז כל מעינם בהקבלה ועל ידה החלו להוקיר ולכבד את היהודים ולריב ריבם, ובארץ בריטאניה נהפכה רוח חדשה לאלה אשר קמו להסיר סבל השטוארטס האדוקים בהקטוליציזמוס בכל לבם, בעלי האמונה המתנגדת להקטוליציזם התקרבו לדרכי היהודים ולתורת משה, והפוריטאנער וקראמוועל בראשם היו כמעט יהודים גמורים בדרכיהם ורוחם, עד כי נמצאו בהם גם יועצים בסוד הממשלה אשר בקשו לקבל את השבת ולתת למען ארץ בריטאניה הקי דת משה (Carlyle, Cromwells Letters etc. T. III) והלוחמים ושרי הצבא שמו כל מעינם בדברי התורה והנביאים, ותחת שירי יין ועגבים והוללות אשר ישמעו תמיד באספת אנשי החיל נשמעו בין צבאות קראמוועל רק שירי התהלים, והאמונה נתפשטה ביניהם כי ימי הגאולה הנאמנה לכל התבל קרבו ובאו, עד

בהבליה גָדלו ובשגעונותיה שגו כלם ועל כן לכדה בחבליה גם כבירי כח לב ומה גם אחרי כי שלובת יד הלכה עם הפלוסופיא בימים האלה, כמוה כהפלוסופיא השוא דברו והבל יצא מפיהן לענות נפש דורשיהן. אם נתבונן עתה לגלי ההבל אשר נערמו חמרים חמרים על שדי הפלסופיה, הספרים הרבים באסטרולוגיא ובאלכימיע ודומיהן, הלא אז לא נתפלא עוד אם גם הקבלה הציבה לה יד בארץ אחרי אשר כאחות מלידה ומבטן היא להן, ואם נשבח ונפאר את הפלסופים בימים ההם, אשר אחזו בדברי הפלוסופיא הנבערה, למה זה נרבה להשליך בוז וקיקלון על דורשי הקבלה? ובכן נבין את רוח הכמי הוללאנד, כי הלכו כעורים בבקעת הקבלה אף כי דרשו גם חכמה, כי חכמת העת ההיא לא טובה הרבה היתה מהקבלה, רק הטוב האחד הנמצא בה היה החקירה, כי החכמים חקרו ודרשו הרבה והתבוננו בספרים, והחקירה בעצמה טובה מאד לטהר לב האדם ולרומם רוחו, ואם בחקירה ושום לב לא רק באמונה ילמד איש את הקבלה אז גם היא לא רעה היא,

כי אחד מחכמי הנוצרים אמר כי יחשוב לנפשו לאושר גדול להחזיק בכנף איש יהודי בשובם עד מהרה לארצם, וכמהו רוממו רבים את עם ישראל ויכנום בשם עם קדוש „עם אלהים" וכאלה, עד כי גם קראמוועל בעצמו אמר בפה מלא במושב היועצים: „נחומי נכמרו מאד על העם האמלל הזה אשר בו בחר אלהים ויתן לו את תורתו" (De Larrey, Histoire etc. IV) ובעת רצון כזאת מה היה לו למנשה לעשות אם לא לדבר בדברי חכמי העמים אוהבי ישראל? והדבר הזה יראנו חכמתו הרבה כי ידע עת ומשפט לכל חפץ ככל גדל דעה, ועין בעין נראה כי הוא נשא תמיד את הגאולה הקרובה על שפתיו רק למען עשוהה לכלי חפצו, והאות על זאת הוא, כי הוא התאמץ להראות גם את הטוב החמרי אשר יבוא לארץ בריטאניה על ידי היהודים וכספם ומסחרם, כי יגדילו המסחר וירבו עושר הארץ, ולו חשב באמת בלבו כי עוד מעט תבוא הגאולה איך יעשירו את הארץ ואיך ירבו המסחר, הן לא להשתקע בארץ יבואו שמה רק לגור שמה מעט עד אשר יבוא המשיח וישאם על כנפי נשרים לארצם. אמנם כן הוא, הוא ברוחב דעתו ידע במה לקחת את לב המושל ושרי הצבא והמחוקקים והחכמים; לאלה אשר לא חכו מהר לראות „המלוכה החמישית", מלכות שמים, הראה לדעת כי רב טוב יביאו היהודים להארץ, ולאלה אשר ראו בחזיון רוחם את הגאולה הקרובה דבר גם הוא בשמה. ומה שגה החכם גרעטץ (קורות היהודים חלק עשירי) בדברו לעג על האיש הגדול הזה לא אחת ולא שתים ויתנהו כהולך

רק האמונה בה היא תרע מאד, וכן לא הרעה הקבלה הרבה להיהודים אשר בהוללאנד יען כי ידעו לחקור ולהתבונן, וכמעט יצאה להם גם טובה ממנה כי היא קרבה לבם לעמם ואמונתם, אחרי כי למוד התלמוד לא היה עוד נפרץ בין אלה אשר זה עתה הסירו את המסכה הנסוכה מעל פניהם ויוָדעו לכל כי לישראל המה, והקבלה משכה לבם אחריה ואחרי עמם, אחרי כי כחכמת ישראל היתה בעיניהם.

היהודים בהוללאנד היו כעם הארץ היושב שם, אנשים אשר יצאו מאפלה לאורה, מעבדות לחופש, אשר בקשו דעת ואור ויתאמצו לעלות מעלה מעלה במסחר ותבונות כפיהם, אנשים אשר בקשו להתרומם. לא כאלה היה חלק היהודים בפולין; היהודים בארץ הזאת היו ההפך מהיהודים בהוללאנד כאשר גם ארץ פולין היתה ההפך מהארץ ההיא; ארץ פולין היתה לפנים ארץ החופש ולישראל היתה כמקום גאולה וישועה, אבל בעת ההיא החלה לרדת מטה מטה; המלכים והשרים אשר בקשו להדוך את המון העם תחת רגלם שלהו ויקראו לארצם את

אחרי ההבל והדמיון, כי גם הוא נתעה בשוא להאמין כי רק למען קרב קץ משית בקש להביא את היהודים לבריטאניה, ואשר על כן יהחל בו כפעם בפעם. בזה שגה ואשם, כי כל דברי מנשה ומעשיו יראונו כי לא מהביל היה כי אם ידע להלוך נגד רוח איש ואיש, וגם הראיה אשר יאמר להביא מדברי מנשה כי אדוק היה בקבלה תראנו ההפך. מנשה יאמר בסוף ספרו נשמת חיים „אבל כבר אמרתי שאחת נשבעתי לר׳ שמעון בן יוחאי ולא אשקר באמונתי. סוף דבר תאמין לבי או תשמאיל האמין בכל מה שהאמין הרשב״י״. הדברים האלה המה כעמודים חזקים להח׳ גרעטץ להראות דבקותו להקבלה, ובאמת אנו רואים את ההפך, כי לבו לא הלך אחריה אך צוה במפגיע על לבו לבל ירבה לחקור הרבה רק להאמין בהרשב״י והיה צריך לשבועה כי ירא לנפשו פן לא יצלח בידו להחזיק באמונתו זאת. וכזאת יעשו רק אלה אשר הספק עלה על לבם, ורבים המה חכמים וחוקרים כמהו, אשר בדבר אמונה ימאנו לחקור ויאמרו לחקירתם עד פה תבואי ולא תוסיפי. ולו היה האיש הגדול הזה בעת אחרת כי אז בלי כל ספק לא קפץ ונשבע ולו נשבע כי אז מצא פתח חרטה, אך בעת ההיא אשר כלם האמינו בה לא היה **יכול** לפרוק עולה מעל צוארו גם לא חפץ בזאת כי לולא **התראה** כמקובל נאמן כי אז לא לקח לב הגדולים בישראל בני דורו והרבנים נחרו בו, אשר על כן הרבה רק בספריו אשר כתב ליהודים לדבר הבל וריק, לא כן בספריו אשר כתב למען העמים בם ידע לשים לפיו מהסום, וידבר כאיש אשר

הנחשים הצפעונים, היעזואיטים, אשר תחת שואה יתגלגלו להרוס יסודות כל ארץ וממלכה אשר תתן להם להציב בה יד עדי יהפכוה משרש, ועל ידי הנחשים האלה נתנו את בניהם להדריכם, ומני אז החלה הארץ הזאת ללכת אחורנית. וכן היו גם היהודים היושבים בתוכה; בימי הרעה בהישפאניה ופורטוגאל ואיטאליה וגם בשלשים שני המלחמה הגדולה ישבו שם בטח ויסחרו כהפצם ויהיו כיועצים וכלי חפיץ להאצילים, לבם לא הלך אחרי חכמה כמו עם הארץ, רק במסחר או בלמוד התלמוד שמו כל מעינם, וכדרך כל אלה אשר רק בלמוד התלמוד יבלו כל ימיהם לשגות בדרכים עקלקלים, בפלפול של הבל המתעה את הרוח, כן היה דרכם, ועתה כאשר החל שמש מנוחתם לקדור בארץ ההיא על ידי היעזואיטים, אשר קנאו בהם, כי ראו את מנוחתם וכספם, עתה ירדו פלאים בחמר וברוח; רדיפות וצרות הקיפום מכל עבר, גאות התלמודיים עלתה למעלה ראש, ועליהן נספחה עוד הקבלה להושיבם בחשך כמתי עולם, להם הרעה הקבלה מאד מאד, בארץ הוללאנד עמדו החופש והחכמה לשטן לה לבל תשים שמות, אך בארץ פולין, אשר בה חכמה לא ידעו וגם הפשם עבר כמוץ, שם הכתה שרשיה עמוק עמוק ותכס עיניהם בצלמות ותכם בשגעון עד לאין מרפא (וגם עד היום הזה

בהבלים כאלה לא יאמין, ואות הוא כי בלבו לא מצאו מסלות, כי לו האמין בהם אמונה אומן כי אז לא בוש בהם ולהפך גם התפאר בהם לעיני כל העמים, כאשר יעשה כל איש אשר יאמין בלב שלם בדעה אשר לקחה לבו, ואם חכם נוצרי אשר ידעהו, (Hut, Huetiana 125) יעיד עליו כי „לבו רחק מרוב ההבלים אשר מצאו מסלות בלב היהודים ומשגעונות הקבלה" אות הוא כי כן היה באמת, כי רק לבל ירחיק לב אחיו מאחריו ולמען קנות לב הכמי העמים אשר בחרו בהקבלה עשה זאת. והנה החכם ד"ר קייזערלינג בתולדות מנשה בן ישראל (יאהרבוך פיר דיא געשיכטע דער יודען ח"ב צד 99) פוסח בזה על שתי הסעיפים, אך הח' גרעטץ אשר הלך אחריו ולא נטה ימין ושמאל ולפעמים ידבר גם בדבריו, הוא הרבה יותר להשפיל כבוד מנשה בלי צדק, כי סוף סוף אדם גדול היה מנשה במעשה כאשר לא רבים היו כמהו בישראל, וגם בחכמתו לא נופל היה מכל חכמי ארצו ודורו והכל לפי המקום והזמן, וחלילה חלילה לנו מהשפיל כבוד איש כזה אשר אהבת עמו מלאה כל בתי נפשו, אף כמלוא השערה.

עוד לא נרפאו מהמכות אשר הֻכו על ידה), ובעת גזרת חמעלניצקי, גזרת ת"ח, היו למשסה ונפזרו לכל קצות ארץ וגם הביליהם לקחו אתם לכל מקום בואם. בהוללאנד החל קרן ישראל לצמוח ובפולין להגָדע, ויהיו רחוקים אלה מאלה בתכלית, כרחוק האור מן החשך והאושר מהצרה, אך בדבר אחד שניהם נשתוו, והוא באהבתם לעמם ואמונתם; אלה נשאו וסבלו הרבה מאד בגלל אמונתם ועל כן החזיקו בה בכל לבם, ואלה הוסיפו להחזיק במעוזה יען כי החלו לסבול בעבורה, ולשניהם היו מורים נאמנים אשר הורום על פי דרכם, לאלה אשר בקשו הכמה היו מורים חכמים, מטיפים בשפת הארץ אבל גם נאמנים בברית אבותם, ולאלה אשר רק התורה היתה נר לרגלם היו מורים תופשי התורה אשר על פיהם יצאו ובאו, ובעת הצרה מהוץ שלום היה להם בקרבם ועל כן יכלו לעמוד ביום תוכחה.

אולם בין שתי הקצות האלה היה עוד תיכון, אך לא כבריה התיכון לאַחד שתי הקצות כי אם כזר לשתי הקצות גם יחד. שתי הקצות נפגשו והתיכון נותר בודד מבלי השען לא לצד האחד ולא להשני; גם בממלכת אשכנז, היינו בארצות אשכנז ועסטרייך אשר היו אז ממלכה אחת, גרו יהודים בעת ההיא, אבל המה לא ראו באור והופש כמו ההוללאנדים ולא נרדפו על צואר כמו הפולנים, וכן היו גם בדרכיהם, לא שגו אחרי הכמות ושפות וגם בלמוד התורה לא השגו חיל.

לא איומה היא המלחמה אשר יקרא אויב בשער ותדרוש קרבן אדם רב כמו הדֶבר אשר באופל יתהלך; למלחמה ירוץ כל איש חיל בצואר עתק ויכין נפשו ויבטח בכח זרועו, ובראותו אויב כנגדו יגביר חיל ויוסיף אומץ וגם אם יפול חלל לא תאבל עליו נפשו, כי ימצא נוחם לו במות גבורים, וגם החלש יאמר גבור אני בראותו לוחמו לנגדו, אך במשלחת הדֶבר תרפינה כל ידים, גם לב אמיץ בגבורים ימס, כי לא ידע את עתו, לא יראה את לוחמו ולא יבין מזמה לעמוד על נפשו, משלחת כזאת תרפה מאד הרוח ומוגי לב באדם תוסיף, וכן כל הפגעים הגדולים אשר יביא המקרה לא נוראים המה כמו הפגעים הקטנים אשר יסבו את איש לרגעים. אם צרה גדולה תבוא על איש פעם אחת יבהל רגע אך אחרי כן יתאושש ויאמץ כח להסירה מעליו בחזקת היד או

לשאתה בדומיה, ואף היא תתן כח בלב ואומץ ברוח להיות לאיש אשר לא יֵחת מכל פגע, או אם אזלת ידו יכרע יפול שדוד פעם אחת ולא יוסיף לדאבה, אבל פגעים קטנים אם יסולו על איש ארחות אידם, אחד אחר אחד יקדמו פניו לרגעים, המה לא יבהילוהו רק יביאו שממון בלב ושבר ברוח ולא יתנוהו להלחם, יגזלו מנוחתו ולא יתנוהו לחשוב מזמות. נקל להתיצב ולערוך מלחמה את פריץ חיות מעדת דבורים או פרעושים. ובמצב כזה היו בני ישראל בארץ אשכנז, על המוקד לא העלום, לא ערכו מדורות אש לבניהם, לא רצחום נגד השמש ברשיון המושל, ותהִי להפך כי הקיסר היה עלימו סתרה, אך שנאת העם וקנאתו אכלתו, כעדת דבורים הקיפוהו תמיד וירגיזוהו ויגזלו מנוחתו, מקום לשבת נתנו להם, אך בדמם קנו להם את המקום, לבנות בתים היה לאל ידם אך לא להחיות זרע כחפצם, כי קצב שמו לבני ישראל כמה יבואו בברית את אשה וכמה יבראו, לשאוף רוח נתנום אך רוח קטב ומשחית ברחוב צר ואפל ודלתים ובריח סביב לו וכמו אסירים אל בור אֻספו שמה אספה, מלכת בחוצות לא עצרום אך אותות שמו עליהם, על בגדיהם, למען יכירום כרגע ויבדלו מהם כמן ממצורעים ויהיו לבוז ולשנינה וגם נערי העבדים יתקלסו במו ולא יאשמו. מצב כזה הוא רע גם ממצב ישראל בהישפאניה, שם דכאום פעם אחת ולא שנו להם, העבירום באש, גויתם ורוחם יחד, והשרידים אשר הָגלו משם היו לאנשים, לאנשי לב ודעת אשר הבינו את דרכם, אבל פה לא על הגויה הנחתה יד האויב כי אם על הרוח, את הרוח השפילו עד עפר, גרשו ביד חזקה כל רגש כבוד וכל רגשי אנוש מלבם. בבוץ טבעו את נפשם, כי איכה יתרומם הרוח בעת אשר הגויה תהי למרמס לכל עובר עליה וידושה? לכן נפלה נפלה מאד עטרת ישראל בארצות האלה וגם לא בקשו לקום, כי היו כנואשים מתקוה, כי הסכינו מעת אשר ההלו להציג כף רגלם על הארץ להיות נבזים ושפלים, עבדי עבדים, ואיכה ידרשו הכמה ואיכה יבקשו תורה לרוחם אם הטביעום בבוץ ויתעבום בשלמותם ויזרום כמו דוה? העבד ישראל יבקש דעת אם ניבו נבזה וכל עובר ירוק בפניו? או תורה תשאל נפשו בעת אשר נטל עליו לשאת משא כחמור ולנדוד מעיר לעיר במעט מרכלתו למען תמצא ידו לשלם את המסים האיומים

אשר העמיסו עליו בעד האויר המחנק אשר יתנו לו? ועל כן ירדו המה פלאים ברוחם הרבה יותר מאחיהם בארצות אחרות, ולא רק התורה פסה מקרבם כי אם גם כבוד התורה אשר היה למחסה עוז בפולין דל שמה מאד, עד כי לא נשאו פני רב ולא חלקו כבוד לגדול בתורה[1], ובמצב רע כזה מבית ומחוץ נותרו עוד ימים רבים, גם כאשר החל החופש להבקע להיהודים עוד בארצות רבות מלבד הוללאנד, בבריטאניה וצרפת הורמה קרן ישראל ובאשכנז עוד בשפל ישבו.

בארצות אשר משם גרשו את היהודים כלה בפעם אחת, שם אבדה גם הקנאה והשנאה כאשר חדלו מראות עין בעין את זעומי נפשם, וכאשר שבו ורחמום קבלום באהבה וכבוד וישכחו את הראשונות ולא הוסיפו לענותם, לא כן בארץ אשכנז אשר שם נותרו, ועם הארץ חשב גם זאת לנפשו לצדקה גדולה כי לא העביר אותו כלו באש, שם לא חדלו רוגז, כי זעומי נפשם היו נוכח פניהם תמיד וירבו כעשם עמם, ועל כן הקשיחו לבם לבלי תת אף כמלוא השערה כל זכות וכל משפט ליהודי כי כעבדם היה בעיניהם, כעבדם הנבזה והנמאס, ואז גדל שבר ישראל כפלים, כי ראו את אחיהם עולים מעלה מעלה והמה יהיו עוד למרמס כשרצים, והקנאה הזאת אשר קנאו באחיהם נתנה בלבם החפץ להתחרות אתם להתנשא כמוהם. רק אז בא החפץ הזה בלבם כי עד העת ההיא הסכינו לחשוב את עמם כפליטי מין האדם

1) המלשינות נגד רי״ל העללער בעל התוי״ט בעיר פראג, אשר שם קמו רוב עדת המרעים ויכוהו בלשון לפני הקיסר וירדפוהו עד חרמה ויתנו גם שם כל ישראל לשמצה בעבורו, המלשינות הזאת תעיד למדי עד כמה שכחו את התורה וכבודה המון העם בימים ההם, ולא רק זאת בלבד כי אם גם מריבות וקטטות כאלה נשמעו כפעם בפעם בתוך הערות בארץ אשכנז, וגם ריב מהר״י עמדין ומהרי״א אייבשיץ וכל המעשים אשר עשו בני ההמון להבזות את האחד או את השני בדבר הזה יסודו, כי הקנאה אוהה למושב לה בתוך בני ישראל בארץ אשכנז, וכל מקנא ברעהו על גדלו ועשרו נכון היה להלשין ולהפיח מדנים ולהגיש עצומותיו לפני השרים, וכן הוא דרך כל עם נדכא ברוחו כי ישכח כבודו ולא ישים לב כי את שם כל העם יחרף בהצותו על אויבו, וכל זה היה יען כי כבוד התורה היה כאין בעיניהם ולא שעו לדברי גדול מהם.

אשר לא יצלחו למעלה בכל ארץ ובכל עם, אבל בראותם כי לא כן הוא, כי גם מאחיהם יצלחו אנשים לחיות ולהיות ככל האדם, אז החלו לבקש תחבולות לפרוק גם עלם הקשה מעל צוארם. וגם מליצי יושר קמו לישראל מהעמים, אשר דרשו שלומו וטובו וילחמו בעדו בכל כחם במלחמת תנופה. מיראבא הגדול בכל מליצי צרפת לא אמר די בראותו כי הורם ישראל בארצו וישא עיניו גם לארץ אשכנז להיות למלאך מושיע לישראל, וגם עם אשכנז לא אלמן היה מאנשי לב ויושר, אשר קנאו קנאה גדולה להעם הבזוז והבזוי, וכל אלה הפיחו רוח חיים ותקוה בלבם כי לא יארכו הימים וגם להם יבואו ימים טובים ושלמו ימי אבלם, וידמו בנפשם כי אך אם יכשירו נפשם לקראת הטובה הנכונה לבוא אז בוא תבוא ולא תאחר, אך שגו מאד ברואה, כי לא כיתר הארצות היתה ארץ אשכנז בימים ההם, ולא כהיהודים ביתר הארצות היו המה, ועל כן אף כי בקשו ויחפשו עצות ויחתרו בכל עוז להגיע עד הוף החופש היה כל עמלם לשוא והדרך הנכונה נסתרה מנגד עיניהם.

מצב היהודים בארצות אשכנז לא היה כמצב היהודים בארצות האחרות, כאשר אמרתי; בארצות האחרות כמו בריטאניה וצרפת אשר משם גֹרשו היהודים בפעם אחת ולא נשאר זכר להם, שם שכחו אותם ואת מעשיהם ודרכיהם השונות מדרכי יתר העמים, שם חדלו כהני האינקוויזיציאן רוגז ולא הוסיפו להרגיז את שנואי נפשם אלה, לא נתנו שמם תמיד לשמצה וקלסה בכל בתי תפלותיהם, לא הפיחו אש השנאה בקרב עם הארץ להעם הממֻשך ומוֹרט מן הוא, יען כי כבר עשו אתם כלה, לא נתנו להם עוד אף מקום צר ללון בתוכם, ועל כן שכח עם הארץ את העם הבזוי הזה ולא הוסיף להרבות כעשו עמו חדשים לבקרים כי כמת נשכח מלבו, עד כי גם הסופרים והחכמים לא ידעו עוד משפט ישראל ודרכיו[1]), ומנוער לא הסכינו עוד לשאת שם ישראל על שפתותיהם כדבר נתעב ונאלח, ובעת הרצון כאשר שבו מדרכיהם הרעים, עזבו רוע לבם ואכזריותם ויתנו לישראל שנית לבוא להארץ אשר הקיאה אותם, היו הגרים

1) המשורר ראסין יאמר בהקדמתו להמחזה „אסתר" כי לא השמעות אזנים עוד יעשו היהודים את יום הפורים ליום זכרון הפרות עד היום הזה.

כאנשים חדשים בעיניהם, ובהתבוננם לדרכיהם וימצאו בהם טובים וישרים, מדות נאות לעושיהן ולהגוי כלו, חנינה, צדקה, אהבת חסד, הכרת טובה וכאלה, אשר ראו בבני ישראל, אז הבינו ערך בעלי הדרכים הטובים והמדות הנאות ולא חשכו מהם תהלה וכבוד. חדשים היו בעיניהם, כבני עם חדש מקרוב באו להסתפח בנחלת ארצם וממלכתם, וקנאתם ושנאתם מימים מקדם כבר אבדו, אבל לא כן היה בארץ אשכנז, שמה ראום יום יום בזוים ומגֹאלים לעיניהם, שמה חרפום הכהנים בלי הָשֵׂךְ, שמה נתנום האצילים למרמס כטיט חוצות, וביד כל איש נבל שואף לבצע מעשקות היה להפיח קריה ולהתנפל כזאבי ערב על רחוב היהודים ולקחת את הרכוש והנפש, המשפטים דכאום, השופטים חמסום, ואיש לא היה בהם אשר די כח היה לו לגל חרפה מעל עמו, כי לו גם קם איש כזה מקרבם, גם אז בוז בזו לו ויכסו פניו בחרפה כאשר עשו לכל רוכל ונודד מעיר לעיר, שמה אשר לא לבד כי שנאום תכלית שנאה כי אם גם בזום בלבם כרמשים אשר תועבת נפש איש היא לנגוע בהם, ואף כי להתרועע אתם או לחשבם כאחים ורעים, ובאלה הסכינו מנוער, שמה לא התבוננו שונאי ישראל, וגם לא יכלו להתבונן, להדרכים הטובים והמדות היפות אשר יחזיקו בהם בני ישראל, כי כל מעשיהם נבזים היו בעיניהם כאשר נבזה היה תארם מאז ומקדם, כי לגוי כלו הן לא בן־לילה יֵהָפֵך לב אחר ורוח אחרת ולא על נקלה יגבר בכחו גם כביר כח הלב לדכא את מחשבותיו אשר מצאו מסלות בלבבו מנוער, שמה קוו בני ישראל לשוא ליום גאולה, אף בעת הרצון לכל הארצות. ועוד זאת, כי רוח ההופש אשר עבר אז על פני רוב ארצות איירופא נגע אך מעט בפנות ארצות אשכנז; בהוללאנד לחמו בעוז נגד עול הישפאניה והאינקוויזיציאן, בבריטאניה נגד המלכים לבית שטוארט אשר חמסו משפט העם, בצרפת נגד מלכי בית בורבאן, אשר היו לצנינים בעיני העם, בארצות האלה ידעו הלוחמים את נפש הנדכא, שם בא פתאום רוח אחר להשפיל את הגבוה ולהגביה את השפל, ולא לזרא נחשב בעיניהם להרים גם את הגוי השפל הזה משפל מצבו בעת אשר שפלים רבים הורמו למרום, ובארצות אשכנז

לא כן היה; אם כי גם זעיר שם זעיר שם נמצאו אנשים אשר משפטי ממלכתם לא ישרו בעיניהם, אך המה כאלמים לא פתחו פה בשער, והעם כלו הלך בדרכיו מאז, ועל כן לא עלה על לבבו גם להיטיב את אשר הרע לישראל, כי איך יעלה על לבבו לבקש חופש לאחרים אם גם לנפשו לא מצאו ולא בקשו? ואף עוד זאת, האיש החפשי ברוחו, אשר רגש החופש הנאמן, היינו כי כל איש יחיה על פי דרכו ורוחו לא רק בפקודת הגבוהים מעליו, ימלא כל חדרי לבו, הוא ימאס בכל דבר אשר נגד החופש הוא, הוא בבקשו חופש לנפשו יבקש אותו גם למען אחרים, כי אך זה הוא משפט החופש, וכל הלוחמים הנאמנים בעד החופש, אשר שמם ינון לעולם ככוכבים מזהירים, המה נלחמו בעד החופש לא רק לנפשם, כי אם גם למען אחרים, ועל הרוב היו האנשים האלה מבני המעלה אשר גם בלעדי זאת טוב היה חלקם בארץ ורק למען אחיהם הקריבו נפשם, לא כן עבדי מושלים אשר יכפו ראשם כאגמון לפני הגדול מהם והוא ירמוס עליהם ברגל גאוה, המה בעבדותם יבקשו להשתרר, וכאשר ירמסו עליהם כן יבקשו לרמוס על אחרים, ובזאת ימצאו נחומים ושלומים לעבדותם, אנשים כאלה ימאסו בחופש בכל לבם, כי תאותם אך להשתרר ובעת החופש הנאמן הן אזלת ידם ממצוא תאות לבם. וכן היה בארצות הוללאנד, בריטאניה וצרפת, שם עלתה יד מבקשי החופש על יד העבדים-המושלים, והמה לא בקשו לדכא אחרים כאשר דֻכאו המה, כי אם לתת ידים לכל איש לצאת מן המצר, ועל כן היו גם בסומכי נפש עם ישראל, אבל לא כן באשכנז ששם נשארו עוד עבדי עבדים ולא בקשו אף לא קוו להיטיב מצבם, שם נעים היה להם לראות נבזים ושפלים ונדכאים עוד יותר מהם, ובני ישראל היו להם לכלי חפץ למען הראות ממשלתם עליהם. ומלבד כל אלה, אף כי גם באלה די, עוד סבה אחרת גדולה הסבה רעה לכל בית ישראל; הארצות אשר בהן היה אור לישראל היו ממלכות גדולות ושלמות, כל אחת היתה ממלכה שלמה, ומשפט אחד היה לכל הארץ, ועל כן בהנתן להיהודים משפטים יחיו בהם, היה לאל ידם להראות כשרונם והתועלת אשר תצא מהם לכל הארץ בסחרם על פני כל הארץ ובהרימם את המסחר למעלה ראש, וכל היהודים באחת מהארצות האלה

היו כגויה אחת, איש את רעהו עזרו ויהיו לאגודה אחת ותמצא ידם לעמוד על נפשם בעת אשר בקש צר ואויב להדיחם משאתם; לא כן היה בארץ אשכנז אשר נחלקה אז לממלכות רבות, ממלכות רבות קטנות ושפלות, ואך הרחיק איש חצי פרסה מעירו דרכו כפות רגליו על גבול ארץ חדשה. להממלכות האלה היו מושלים שונים ומשפטים שונים, ואף אם האיר מושל אחד את פניו להיהודים בארצו לא הוטב מצבם בכלל בהארץ ההיא, יען כי המושלים האחרים הוסיפו דכאם, ואיש את רעהו לא יכלו לעזור, ואזלת ידם מקום כאיש אחד חברים לעמוד על נפשם, כי גבולות רבים הפרידו ביניהם ועל כן מצאה יד רודפיהם להרע עמהם יותר מאשר הרעו להם ביתר הארצות ולהיטיב מצבם בכלל כמעט מן הנמנע היה. הן פתאום לא יבוא רוח חדש בלב כל המושלים להפוך את לבם לטובה לשנואי נפשם, אשר היו להם רק כבקר וצאן, לפשוט עורם מעליהם על ידי מסים כבדים מנשוא ולאכול את כל עמלם אשר בדמם עשו להם. כל אלה היו בישראל לרעה בארץ הזאת ולא יכלו להרים ראש.

אמנם רק האיש אשר לא יראה טובה בעיניו, אשר סביבו אך חשך וצרה ולא יביט למאושרים ממנו, רק האיש הזה יגרש כל תקוה מלבו והחפץ להיטיב מצבו לא יעלה על רוחו, אך אם יראה כי איש כמהו, אשר נשא וסבל תלאות ומצוקות כאשר סבל הוא, יצא פתאום למרחב, בכח זרועו או בעזרת אחרים, תתעורר גם במשכיות נפשו התקוה, והחפץ ימצא מסלות בלבבו לצאת גם הוא למרחב. כל עוד אשר כל היהודים כאחד היו בצרה, הסכינו לחשוב את תלאותיהם כמוסר שדי בעונותיהם ובעונות אבותיהם ויבכו ויילילו ויקוו ליום פדות, אך ליום אשר ירחק חק, ליום אשר יִפָּדו בזרוע רמה כי אלהים ילחם להם ויוציאם מארצות גלותם וישיבם לאדמת אחזת אבותיהם, אבל לְהִוָּשַׁע במקום אשר הם שם, זאת לא חשב לבם, אולם כאשר ראו כי רבים מאחיהם נפדו ויצאו למרחב לא בדרך נס, לא עזבו ארצם ולא נִשאו על כנפי נשרים אל אדמת הקדש כי אם במקום אשר הם שם קם גואל להם וארץ ישראל נתפשטה עד מעל לגבולות הוללאנד בריטאניה וצרפת, אז התגנבה התקוה גם לחדרי לבם באמרם: הטובים הם אחינו בארצות האלה ממנו, הן כלנו בני האבות אשר עונותיהם נסבול אנחנו

ומדוע זה לא תבוא עת קץ גם לצרותינו כאשר באה להם ? אז התעורר החפץ העז בלבם להיות כיתר אחיהם. התקוה והחפץ באו להם אך הגואל עוד רחוק היה.

בעת הצרה הזאת, בעת אשר עיניהם ראו פידם ואושר אחיהם גם יחד, ואשר על כן חשו צרתם כפלים, בעת הזאת החלו לבקש עצה ומזמה ותחבולה להיטיב לנפשם, אמנם כרגע נוכחו וראו כי קצרה ידם ממצוא ישועה וחמלה בלב משנאיהם וכל עמלם יהיה להבל וריק, על כן שבו לחפש דרכיהם ולראות אם לא בנפשם העון כי רחק לב עם הארץ מהם, ובעת המבוכה ראו ותעו במראה עיניהם ויחליפו הסבה במסובב והפעולה בפועלה. המה ראו כי אחיהם בארצות אשר שם מצאו חופש ומשפט ידברו בשפת הארץ, יבחרו בדרכי עם הארץ ובכל הליכותיהם ומעשיהם וחייהם יתחקו על עקבי רגלי עם הארץ ויתפארו באמונת רוחם להארץ אשר כאם תכלכלם ותנשאם, ואף המה מהרו ויחליטו, כי אם כמעשה אחיהם בארצות ההנה יעשו אז ייטב להם ולבניהם. המה לא התבוננו כי רוח החופש והאחדות עשה זאת, כי אחרי אשר קרבו את בני ישראל באהבה לכן בקשו אף המה לבקש קרבתם ולמצוא חן בעיניהם, המה לא כן דמו כי אם אשר רק בהם כל העון כי עוד ירחיקום, ואם אך המה יבקשו קרבת העמים ואם אך המה יקריבו כל אשר קדוש היה בעיניהם ואשר נחלו מאבותיהם וישנו דרכיהם לבקש את האהבה אז כרגע יפתח סגור לב עם הארץ ורק אהבה חנינה וחמלה תבאנה לחדרי לבו ונסו איבה ומשטמה ובוז. בלבם חשבו ובידיהם החלו לעשות הגות לבם ואף חכמתם עמדה להם להנזר מדרכי ישראל אך תאותם להיות אשכנזים עוד רחקה מהם כמקדם, בידם היה אך להשליך מיד זאת אשר בידם היה אבל לא להשיג את אשר בידי אחרים. האשכנזים לא שמו אליהם לבם ואל דרכיהם החדשים, או ראום ויוסיפו לשנוא אותם על כי ערב לבבם להביא לב חכמה, הן גם החכמה כהכה אך להם נתנה למורשה ואיך יערב איש יהודי את לבבו לגשת אל האוצר היקר הזה ולגנוב ממנו? מה ליהודי ולדעת? רוכל הוא ורוכל יהיה.

אם אמנם חלילה לנו מישפוט משפטם בעבור זאת לרעה, כי אף

אם שגו בחשבם כי על ידי הדעת וההתקרבות לעם הארץ יעטרום כבוד ויקרבום כמו אחים, אך אחרי כל אלה הלא טוב טוב הוא ללכת בדרכי כל האדם, לדבר בשפה ברורה ולקנות חכמה אשר תחיה את הנפש אף בעת אשר אזלת ידה מהחיות את הגויה, להראות לעם הארץ כי לא רק לקחת נשך ולסחר כרוכל מעיר לעיר נוצר העם הזה, כי בידו לעלות מעלה מעלה אם אך לא יחזיקו בערפו וישליכוהו אחור בקראם בקול: יהודי השפל רד! ואם גם נשמיע בפה מלא כי שקר בפי כל אלה האומרים כי משפט ישראל נגול רק על כי רחק לבו מחכמה, יען כי הוא מאס את הדעת על כן ימאסו בו עמים ויזעמוהו מושלים, הדבר הזה שקר הוא, צוררי ישראל הוציאו את הדבה הזאת למען הצטדק על מעלם וכחשם, ופתאים בישראל אחריהם ידברו דבריהם כקופים ולא בדעת. הפתגם הזה שקר הוא, וכזב יסודו, זאת יראונו דברי ימינו וזאת נראה בעינינו עתה, כי אלה העמים אשר לבם טוב לישראל לא יבקשו חשבונות רבים לאיזה מעלה עלה בסלם הדעת ומה מספר בניו אשר למדו לשון וספר, כאשר לא ישאלו זאת מאת בני האמונות האחרות בנתנם להם משפטי הארץ, ורק אלה אשר מרוע לבם וזדונם ימאנו תת חיים ומנוחה לישראל, המה ישימו כזב מחסיהם ויאמרו: ישראל ימאס הדעת על כן נמאס בו, ואם נבוא חשבון אז נראה ונוכח כי גם שם מספר בני ישראל יודעי דעת הרבה יתר ממספר עם הארץ, ואף אם יהיו כלם הכמים כלם נבונים לא ייטיבו לנפשם אף כמלוא השערה, כי אז ישובו שונאיהם ויחדשו פני המלחמה וימצאו תנואות חדשות ועונות לא שערום בתחלה רק לשנוא [1]) וברבות

---

1) וארץ רומעניא תוכיח, כי גם משם תשמענה עלילות ברשע כאלה מאת פועלי און אשר יעשקו את היהודים ויחמסו כספם לעין השמש, ואם יוכיחום דרכם על פניהם, אז יהפכו כלם רגע למבקשי דעת ויקראו בחזקה: ישראל עם לא בינות הוא, כמו זאת היא תשובה נצחת המתרת לגנוב ולגזול את כל איש אשר ימאס בדעת. ומבלעדי אגיד הן יבין כל איש עד איזו מעלה בסלם הדעת הגיעו אליה החומסים כסף זרים, ובכל זאת לא ידעו בשת להצטדק בפתגם הזה קבל עם ורבים יאמינו לדבריהם, לא רק מהעמים כי אם גם מבני ישראל. אף כי הדבר הזה שקר הוא, כי אמנם מספר נערי בני ישראל המבקרים בבתי הספר

הדעת בישראל לא יוטב מצבו. אך אחרי כל אלה החובה והמצוה על כל בני ישראל לבקש את הדעת בכל לבם, לסור מאחרי הדרכים העקלקלות אשר אין להן חלק ונחלה לא בדת ולא בנחלת אבות, להסיר הבגדים אשר יתנום לחרפה ומנוד ראש בעיני כל רואיהם, להמיר השפה הנשחתה בשפה ברורה, כי אם גם כל אלה לא יועילו להם ולא ייטיבו מצבם בכלל, אך בכל זאת יביאו טובה הרבה לאיש ואיש, ואם גם לא ישובו שונאיהם לרחמם בעבור זאת, אך תחת זאת יחדלו מהבזותם, יוסיפו לשנוא אותם אך לא לתת אותם לבוז. נקל הוא לאיש אשר ידע מה הוא ערך איש לשאת ולסבול מכת הרב שונא מחצי לשון בוזהו, לנפול לפי חרב במלחמה מהיות למרמס כתולעת, והדעת תתן לאיש תפארת אדם, גם אם בן ישראל הוא, ועוד זאת כי אם לא תצלח בידה להשיב לב כל העם אליהם בכל זאת רב כחה לשבות שבי באנשי המדע ולקרב לבבם לאהבה לבעלי המדע מישראל, וגם שונאיהם יֵחתו לפעמים מפניהם ויחדלו מהלחם, אשר על כן החובה על בני ישראל עוד הרבה יתר מעל כל העמים לבקש הדעת ולרדפה בכל לבם, אף אם לא יאכלו פריה ולא ישבעו מטובה כיתר דורשיה, כל אלה משפטים נכונים ונאמנים המה וכל איש לב יאמר כן, ואם כן בזאת היטיבו אשר עשו בני ישראל בארץ אשכנז בשומם לבם על דרכיהם להיטיבם, כי אם גם לא השיגו בעבור זאת את אשר קוו, אבל בכל זאת די היה כי השיגו ארחות הדעת והחיים, ולולא היה מצבם הרע בעוכריהם כי אז אך טוב יצא מפעולתם זאת, אך מצבם הרע השחית גם הדבר הטוב הזה.

(אף כי ירדפום באף המורים והחברים) יגדל בערך פי חמש ממספר נערי עם הארץ, ואף כי היהודים לא יחוכו לא על כספם ולא על עמלם להקים בתי כפר ונכונים המה להביא כל קרבן בעבורם גם בעת הזאת, אשר לחמם מפיהם נגזל וחייהם אינם קרוים חיים. אבל כבר הסכינו לשום את הפתגם הזה למסוה על כל עול ורשעה, ולא על נקלה ישרש הרעיון הזה מלב רוב בני האדם, ולא רק ברומעניא כי אם בארצות אחרות רבות בעבר ובהוה ראינו כאלה רבות כי לא טוב גורל היודע מאשר איננו יודע. כיוצא מהכלל הזה נוכל לחשוב את משפטי ארץ רוסיא, אשר תתן באמת משפטים טובים וזכיות לאלה אשר למדו ומצאו דעת הרבה ויתר מאלה אשר בחכמה ימאסו.

מאכל בריא יתן עצמה לגויה בריאה, אך לחולה אשר לחמו במעיו נהפך יהיה גם המאכל הבריא והטוב למרורת פתנים. אם היהודים בארצות אשר טוב היה להם עשו כל אלה, קנו להם כבוד ושם טוב ואוהבים ומכבדים מבלי אשר נטל עליהם להתרחק מדתם ודרכי אבותיהם מהקצה אל הקצה, המה בחרו בדרכי העמים ואת נחלת אבותיהם היה לבם תמים, כי לא אכף עליהם מצבם להביא קרבן רב לעם הארץ בחפצם קרבתם, לא כן בארץ אשכנז אשר שם קוו למצוא שכר לפעולתם ולהשיג בעבודה את אשר חסר למו, הלא היא אהבת עם הארץ, המה לא ידעו עוד גבול וחק בבחרם בדרך חדש, בתחלה דמו כי הדעת תהיה עליהם סחרה, אם ישנו בגדיהם ושפתם ולא יכירום בחוץ אז כמו נגיד יקרבום, אך בראותם כי שוא היתה תקותם כי גם אלה לא הועילו למו, אז הוסיפו להביא קרבן על קרבן ומנחה על מנחה אולי יעלו לרצון לפני עם הארץ ובזאת יתרצה אליהם, אם יקרע קרעים בדתו ואמונתו ונחלת אבותיו, ובכן נזורו לאט לאט מדרכיהם הראשונים עד כי זרו לאבותיהם ויהיו כאחרים, לדעת שפת אשכנז לא אמרו עוד הון כי אם גם לשרש ולבער אחרי שפת עבר שמו לבם, להיות כעם הארץ לא היה עוד די להם, כי אם להשליך כל מוסרות אמונתם אחרי גום היתה מגמת לבם לבל יהיו להם כמכשול עון, וזה הדבר שהיה לבני ישראל בארץ אשכנז להסיר לבבם באפס יד מאחרי נחלת אבותיהם, אשר רק בעבורה סבלו מכת אויב ומוסר אכורי זה כשני אלפים שנה, ולו התנכרו לה בפעם אחת כי אז כבר נגאלו, אך עתה, כאשר לאט לאט גזרוה לגזרים וישליכו הלאה נתחים נתחים, עתה לא הועילה להם גם זאת למאומה, כי גם שם ישראל לבדו היה עתה כקיר ברזל בינם ובין עם הארץ ולא לפלא הוא כי החלו להמיר גם את השם הזה בשם חדש.

בעת אשר יתפרץ עם מתחת יד מושל עריץ אשר ידכאהו ולא במשפט, או כי יגיח פתאום אויב מחוץ על עם שלו ומנהל ומפקד צבא מלחמה אין, אז ינוח רוח גבורה על איש הרוח ויתיצב בראש כל המבקשים לעמוד על נפשם ויהיה למנהל ומפקד להם, לא יבחר ולא יקרא, כי אם רוחו הוא בוחרהו והוא קראהו מתוך ההמון הרב ויעלהו

על כנגיד ומצוה, אתמול לא ידעו שמו ולא הכירוהו והיום יִכּוּ לרגליו אלפים ורבבות. כזאת יקרה בעת מלחמה, עת אשר רוח גבורה שפוך על כל הלוחמים ואת איש כביר כח הלב יבחר לו מתוך ההמון ויתן בידיו המשרה, לא כן אם ימים רבים מלחמה בקרב ארץ, עיר בעיר ומדינה במדינה ילחמו ימים רבים ולא נודע עוד למי ארץ, היום יצליח האחד ומחר יגבר השני ותרב המבוכה והנלחמים יחד יהיו כאובדי עצות, אז לא יתרומם רוח איש פתאום לפתע לעמוד בראש, כי המחזה אשר לפניו, מראה המבוכה ואי סדרים, יביאו מֹורך בלבו גם אם איש כביר כח לב הוא, אז יתפוש העם בכנפי איש אחד לאמר לכה מלכה עלינו קצין תהיה לנו, לא ירב מחשבות אם לזאת נוצר האיש הזה או אין, כי נפשו תכסוף למצוא ראש ומנהל, ואם ימצא להם איש כזה, אז לא יהיה הוא המושל עליהם כי אם המה ימשלו בו, הוא לא ינהלם כי אם המה ידחפוהו לפניהם, הוא לא יהיה לראש והמה יהיו לזנב. כאלה וכאלה נראה בקורות דורות עולם וכזאת נראה גם בדברי עם ישראל. מעת קם הרועה הנאמן ברוח עוז וגבורה לצאת ביד רמה מתחת שבט נוגשי עמו, עד ימי השופטים, והחשמונאים, אשר קמו גבורי כח להושיע לעמם, לא כי בחרו בהם, כי אם רוחם הכביר הרימם על ויתן שבט בידם, עד הדורות האחרונים, כמעט בכל דור התעוררו אנשי הרוח מלבם לצאת לישע עמם אם בחרב שלופה או בדבר שפתותיהם, גם מנשה בן ישראל, הוא יהודה המכבי בדורו, לא קרא מעמו להיות ציר נאמן לו, כי אם רוחו ולבו נשאו רגליו והרימו ידיו לצאת למלחמה בקסת הסופרים ועל כן היה לראש ויצלח בדרכו. אך זאת היתה בכל עת אשר מלחמה גלויה היתה, עת אשר בני ישראל בקשו לצאת לחפשי מתחת עול עריצים, או עת אשר בקשו לפרוץ אל ארץ אשר סגרה בעדם דלתיה, אך לא כן היה בעת ההיא בארץ אשכנז, מלחמה גלויה אשר קמה פתאום לא היתה לפניהם, כי אם מבוכה ארוכה, מבוכה אשר האריכה זה מאות שנים, מלחמת תמיד באין תקוה. גם המה ראו כי אכף עליהם לבקש להם איש אשר יצא ויבוא לפניהם אבל בעת כזאת לא יתעורר איש מלבו ורוחו להיות למורה ומנהל, המה ראו, כי איש כמנשה בן ישראל דרוש להפצם, אבל בעת כזאת לא יקומו אנשים כמהו, כי על כן

הפשו המה חפש מחֻפש איש אשר יהיה להם לראש, וישימו את עיניהם באיש אֲשר השבוהו כראוי לכך, את ר׳ משה בן מנחם הכתירו סבוהו כלם ויעשוהו לְראש, אולם הוא לא היה למנהל, כאשר המה לא עשו חיל במלחמה, הוא לא הלך לפניהם כי אם נדחף מהם ללכת הלאה, וכבעלי המלחמה ומנהלם כן היתה תוצאת המלחמה ההיא, אלה הלוחמים אשר ערכו קרב ואשר על כן שמו עליהם מפקד צבא מלחמה עזבו כל כלי מלחמתם על שדה המלחמה, וילכו שבי לפני אויביהם אחד אחר אחד ויהיו לעבדים להם לעשות ככל אשר יצווּם, ואת המצודה אשר בעבורה נלחמו הרסו המה בידיהם עד היסוד בה, ועוד התפארו ויתפארו עד היום כי הצליחו במלחמה ההיא, כי עלתה בידם להשיב חמת שונאיהם מעליהם. אבל כל איש רואה בעין פקוחה ישאל במגוד ראש ותמהון: אבל איה איפו היא המצודה אשר בעבורה נלחמתם, הלא נהרסו אשיותיה ולא נשארה אבן על אבן בחומותיה ואתם בידכם עשיתם כל אלה, ואיך הבל תתפארו כי נצחתם במלחמה, הן בלי כל מפקד צבא ובלי כלי מלחמה ובלי כל קרב היה לאל ידכם לתת את מצודתכם, היא נחלת אבותיכם, בידי לוחמיכם ואז עשו שלום לכם, ולמה היה לכם כל הרעש הזה?

כל הפץ אלה אשר התאוננו על גורלם המר היה אז להיות אשכנזים לכל משפטיהם, וזה היה גם חפיץ מנהלם, אך לו היה מנהל אשר הוא בחר בעמו כי אז מצא די כה לעצור בו ולהוליכהו בדרך סלולה לאט לאט, אבל הוא נבחר מבוחריו ועל כן נדחף על ידיהם וילך גם הוא למקום אשר אולי בתחלה מאן ללכת שמה, ולו ידע מראש אנה ידחפוהו בוחריו כי אז אולי נבהל ויסוג אחור.

בן־מנחם היה איש אשר מטבעו ותכונת רוחו וגם במדעו לא נוצר להיות למנהל ומורה דרך חדש לישראל, מטבעו יען כי לא איש מעשה היה, בכל ימי חייו לא הראה כחו בפועל למען עמו כאשר עשו ויעשו כל הגדולים בישראל, כי בכלל לא עשה מאומה, ולמען היות מנהל לעם אשר יבטחו בו, דרוש מְאד כי בתחלה יראם בַמֶה כֹחו גדול לעצור בעם למען יקנה לבבם.

בתכונת רוחו יען כי איש אוהב מנוחה היה ויחרד מקול עלה נדף, לבוא בריב ולהתוכה שנאה נפשו ולוּ גם הכתירוהו אויביו ולוחמיו גם אז אם מצא לו מקום מחבא להתחבא ולדם עשה זאת בחפץ לב, ולא איש כזה יהיה מנהל אשר יצא ויבוא לפני העם וישא טרחו ומשאו וריבו [1]), ובמדעו, אף כי איש אשר ראה הרבה חכמה היה, ויהי סופר נפלא כאחד המצוינים בדורו, ידע שטות הפילוסופים וחקי היופי, אבל כל אלה המדעים עוד לא ירימוהו למעלת מורה לעם, באחת כי הוא לא היה חכם ופלסוף אשר בחר לו דרך חדשה ואשר בידו להורות דעה חדשה, כי אם שטת וואלף, אשר גם היא לא תצלח, באר בשפה ברורה ולא יותר ובזאת לא יהיה עוד איש למורה לעמו, אולם לוּ גם סלל לו מסלה הדשה בפלסופיא ולו גם רבה חכמתו כראש כל הפלסופים, כשפינוזא, גם אז לא תועיל לו חכמתו לעשותו למורה לעמו. על האיש אשר קרא להיות מורה לעמו לדעת רוחו ודרכיו ומשפטיו ותורתו לכל משפטיהם, ומה גם בעת ההיא, אשר חכמות כל החכמים כאפס נחשבו מול פלפול אחד בתלמוד, ולוּ היה איש גדול בחכמת ישראל, לו הראה כחו בתלמוד ופוסקים ובכל חכמת ישראל, כי אז נהו אחריו רוב בני ישראל, וישמעו לדבריו ולעצתו ויהי באמת כראש לבית ישראל, עליו ישען, בו יבטח ותורת שפתיו תהיה לו לעינים, אבל בדעת הזאת לא רב כחו ועל כן לא נחל כבוד מאת רוב בני דורו, ורק אחדים אשר חשו יותר מאחיהם את שפל מצבם תלו בו ויעשוהו לראש, ומה היה בידו לעשות למען עמו? הוא אשר גם הוא אך לנפשו ולבניו דאג, לא כאלה גדולי המעלה אשר את נפשם ישכחו וגם את בניהם ואחיהם לא יכירו בעת לעשות לעמם, אלה אנשי הרוח, אשר רוחם ישאם מעל התבל ופגעיה ולא יחושו מכאוב נפשם כי אם מכאוב עמם וכל לבבם מלא מחשבות

1) עיין בהערה בראשית המאמר הזה בחוב' הראשונה שם דברי בן-מנחם עצמו אשר יעיד כזאת על נפשו, וכל איש אשר קרא את ספרי בן־מנחם ידע כי לא מלבי הוצאתי מלים כי אם כמה וכמה פעמים העיד כזאת על עצמו, כי רק המנוחה אותה נפשו, וגם בהעתקתו את התורה ובכל יתר מעשיו אשר עשה אחרי כן יודה בפה מלא כי רק למען בניו עשה זאת ומעודו לא עלה החפץ על לבו להיות כראש ומנהיג להעם.

ועצות להושיע לכל ולעשות את אשר יביא תועלת להחיים וגם לדור יבוא, אחד מאלה לא היה, כי אם דאגת נפשו השחה רוחו מאד, הוא התרפס לפני המלך פרידריך הגדול לא אחת ולא שתים למען יתן לו הרשיון להחשב כאחד מתושבי בערלין, לו אך לו, יען כי הכם מאחיו. הטעם הזה נתן לפני המלך אשר בעבורו ינשאהו מעל כל אחיו, הוא דאג תמיד פן לא יעלו בניו מעלה ויהיו ככל יתר היהודים, הוא שם לבו אך לדבר אחד והוא להיטיב מצבו, כאשר כמהו כן בקשו רבים כזאת, והדרך האחד אשר על ידו ימצאו חפצם, על זאת החליטו כלם, הוא להיות אשכנזים גמורים, ובזה לא נופל היה מיתר המבקשים כזאת אך גם לא טוב מהם.

להיות אשכנזים הוא דבר טוב ויפה וראוי היה כי ידברו בו בשער ויעירו לב כל בני ישראל הגרים בארץ הזאת לבחר בו, כאשר ראוי וישר לכל איש לבקש להכין לו בית ונחלה והון בעמל כפיו. אך אם יאמר איש להרוס בית אבותיו, הנחלה אשר הנחילוהו, אולי תמצא ידו אחרי כן לבנות לו בית חדש, היא אולת ורעה רבה, וכזאת עשו אלה אשר בקשו להיות אשכנזים, כי בטרם עוד הציבו להם יד בארץ הרסו ולא חמלו כל אשיות בית ישראל בשנותם דרכם לבקש אהבה, ובן-מנחם יצא לפניהם בדבר הזה מבלי אשר ידע או בקש חשבון לדעת מה תהיה תוצאת פעולתו, ואחרי כי בחכמתו עשה לו שם וינחל כבוד מאת רבים מחכמי העמים לכן היה מבלי משים לאות ולמופת לכל אלה אשר תאות נפשם היתה כתאות נפשו.

בן-מנחם נחל כבוד רב מאד בעתו, אך לא רק חכמתו עמדה לו להנחילו כבוד רב כי אם העת ההיא היתה בעזרתו, בעת ההיא עת אשר כל בני ישראל בארץ ההיא היו נבזים ונמאסים בעיני כל, ועל ידי זאת, יען כי הרחיקום באכזריות, לכן היה ניבם נבזה ודרכיהם נתעבים, ואיך השתוממו בעלי הלב מהעמים בראותם כי איש יהודי יכתוב וידבר בשפה צחה כאחד מסופרי הארץ, איש יהודי לא יהיה רוכל סובב ברחובות כי אם יקרא דברי חכמה וידבר בשער, איש יהודי יעזוב חכמת אבותיו, למוד התלמוד, וישגה אך בהכמות זרות. הדבר הזה היה לפלא, וכל דבר פלא ימשוך עליו עין כל

רואהו ולבו, ואחרי כי מטבעו היה נדכא ונענה, ככל היהודים, ועל כן גם ענו-הלב, לכן הוסיף לקחת לב כל מדבר עמו. ועוד זאת, לא רק הטובים בעם הארץ הרימוהו למעלה למעלה כי אם גם שונאי ישראל בנפש עשו זאת בהפיץ לב, כי המה ראו אשר בארצות רבות כבר עלה ישראל למעלה, ויבושו להתאכזר לו, או אולי גם יסרום כליותם על עשותם העול הזה, ועל כן הרימו אחד מקרב העם להראות לו כל אותות אהבה וכבוד, לאמר: לא מרוע לב נשנא את היהודים רק באשמתם, הן ראו נא איש אחד, רק אחד, קנה לב ונכיר ערכו ונשלם לו כמפעלו ולו היה כל העם כמהו כי אז נהפכנו לאוהבים להם, אך כל העם הולך שובב בדרך לבו כאז כן גם היום ועל כן נבזנו ורק את האחד נבחר לנו. וכדבר הזה יעשו שונאי היהודים תמיד, הן נקל לתת כבוד לאיש אחד למען תמצא ידם להבזות עוד יותר בעבור זאת את כל העם. כל איש יהודי אשר דבר היה לו עם שונאי ישראל ידע זאת וישמע כזאת לא אחת ולא שתים. אם נדבר את שונא ישראל והוא ישפוך עוזו אפו על כל היהודים, אז יצטדק כרגע ויאמר: לו היו כל היהודים כמוך כי אז כאחים כרעים קרבתי אותם, אך אתה האחד היוצא מהכלל, כזאת נשמע גם היום בארץ רומעניה וביתר הארצות אשר שונאי ישראל לא ישקטו ולא ינוחו, אם יהודי אחד ימצא חן בעיניהם בצדקתו או הכמתו וכשרונו ירבו לפזר לו תהלה, אך לא ישכחו את פתגמם ויוסיפו כרגע: לו היו כל היהודים כמהו כי אז חדלנו רגז. ובתהלת האחד יוסיפו להשפיל את כבוד הגוי כלו. וזאת היתה גם לבן-מנחם, כי הבדילוהו מקהל ישראל לטובה למען תמצא ידם יותר להבזות את כל העם, כמו מבלעדו לא היו אנשים ידועים בישראל, וכמו גם בעת ההיא לא נמצאו חכמי לב חוץ ממנו. הדבר הזה היה בעזרו לתת לו כבוד גם מאוהבים גם משונאים. ואחרי כי נהל כבוד רב לא לפלא הוא עוד כי יתימרו בכבודו רבים ויעשוהו לאות ולמופת בישראל, הן זה דרך ישראל מאז ומקדם לרומם ולפאר את כל איש ודעה ודרך אשר גם העמים נתנו עדיהם כי טובים המה, ולעדות אחד מהעמים אף אם איש אין לב לו הרבה יתר כח ועוז מעדות אלפי חכמי ישראל, ואף כי בן-מנחם אשר גם ההכמים מישראל שמוהו למופת.

אמנם פעולתו למען עמו לא טובה היתה מפעולת כל אלה אשר בקשו להיטיב מצבם לנפשם, ממקור אחד יצאו ובדרך אחד בחרו, כלם בקשו להפוך לבניהם שפה ברורה בשפת אשכנז וכן עשה גם הוא, אך על הדרך אשר בחר בו אספוק מאד אם ראוי הוא לתהלה ויקר כאשר נתנו לו. למען להפוך לעמו שפה ברורה תרגם את כתבי הקדש לשפת אשכנז, נשמיע זאת לאזננו ונביא חשבון מעשיו מה עשה: הוא לקח את כתבי הקדש, אשר היו משוש רוח כל בית ישראל וכבודו, כתבי הקדש, אשר המה אוצר אמונתו ודברי ימיו ותפארתו זה אלפי שנים ויעשם לרקחות ולטבחות לשפת אשכנז! למען זאת הרגו ושרפו ויבואו באש ובמים שני אלפים שנה אבותיהם ואבות אבותיהם למען יעמידו את כתבי הקדש ויהיו באחרית הימים לעבדים לשפת אשכנז [1]. בצדק וביושר לבב קראו אחריו מלא כל האוהבים שערי ציון, כי אמנם מעשה אשר לא יעשה עשה בעמו, הוא חלל קדשיו ויורד כבוד אבותיו עד עפר. אל יתעה איש לאמר כי אחשוב זאת לחטאת להעתיק כתבי הקדש לשפה זרה, זאת לא זאת, עלינו המצוה לעשות זאת למען יראו כל

1) אם כי כל חפצי למעט בהערות אשר תבלבלנה רוח הקורא ולא אעיר במקומות רבים אשר בידי היה להביא ראיות מספרים וסופרים לדברי, אך פה מוכרח הנני להעיר לבל יאמר הקורא כי מלבי הוצאתי מלים להאשים את בן-מנחם בחנם. יקרא כל איש את דברי בן-מנחם על אדות התרגום ואדות דברי הריבות אשר קמו על ידו, יקרא גם את דברי המעריצים ומקדישים את שם בן-מנחם ויראה אם לא זאת היתה תכליתו וחפצו בהעתקה. אך לא אוכל להביא כל דבריהם ורק דברי החכם הסופר הגאמן ד"ר קייזערלינג בספרו מאזעס מענדעלס-זאהן אביא פה לראיה נצחת וכדבריו כן המה דברי כלם. ואלה המה דבריו: „קיינע פערמישונג דער שפראכען וואר דער הויפטגעדאנקע, וועלכער מענדעלסזאהן לייטעטע, אלס ער דען גראססען פלאן אויפנאהם, דיא קולטור זיינער גלויבענס-גענאססען צוא העבען . , . . אונד דעסהאלב וואר זיין בעשטרעבען, זיא דייטש רעדען צוא לעהרען, זיא אלס דייטשע צוא ערציעהען". — גם הסופר הנכבד הזה אשר חפץ בכל לבו להעלות שם בן-מנחם, גם הוא גלה בדברים האלה על עונו, ולא התבונן, ומדוע? יען כי מני אז השלך כבוד התורה עד כי לא יבינו עוד כי לא לכבוד ולא לתפארת תהיה זאת לבן-מנחם אם יאמרו בפה מלא, כי הוא עשה את התורה לקרדום לחפור בה שפת אשכנז.

העמים את האוצר הטהור אשר הנחילונו אבותינו, למען ידעו בנינו אשר לא יבינו שפת עבר את מקור אמונתם, אך בהעתקת בן-מנחם לא אחת מאלה הנסבות היתה, למען העמים כבר נעתקו כתבי הקדש על ידי לוטהער, ובני ישראל הבינו אז שפת עבר ולא שפת אשכנז, ולא להם היה לדעת מקור אמונתם על ידי השפה אשר זרה היתה להם עוד, לא כן היו כל התרגומים אשר היו עד הנה, התרגומים נעשו אז בשפה אשר דבר בה העם; התורה לא נעתקה לשפת ארמי ויון למען ילמדו על ידה השפות האלה, כי אם להפך, ועל כן תודה וברכה יאותו לראש המעתיקים, אבל הוא לא כן עשה, כי אם הפך הקערה על פיה, ועל זאת חלילה לנו מתת תודה לו, כי אם גם לא נכחד כי הוא עזר לעמו להבינם בינה בשפת אשכנז ועד היום הזה תהיה העתקת התורה כראשית למודים לשפת אשכנז לאלה אשר בבתי הספר לא הקשיבו לקח, אך מחיר הטובה הזאת שלם הרבה יתר מדי, כי מה היו תוצאות פעולתו זאת? האם קרב לב אחיו לכתבי קדשם ולשפת אבותם? אך לא! הוא הרחיקם בזרוע מאחריהם. מעת אשר נעתקו כתבי הקדש ירד כבודם ולא נחשבו עוד למאומה רק כמעברה אשר עליה יעברו השואפים לשפת אשכנז. כתבי הקדש ושפת עבר החלו להחשב מני אז רק ככלי חפץ ללמוד על ידיהם שפה אחרת, וכאשר מצאו חפצם אז השליכום אחרי גום ככלי אין חפץ בו, ואחרי אשר אלה לא יֵחשבו עוד ככלי חפץ מה תוֹתר עוד מנחלת ישראל? לקים את החקים לא יכלו גם לא חפצו, ואת התורה השליכו אחרי גום, ומה׳ חלק ונחלה להם עוד בבית ישראל? רק השם עוד נשאר להם, ולא ארכו הימים וישיבו אל לבם: הן אולת היא מאין כמוה לשאת ולסבול מוסר אכזרי בעבור שם ישראל, יהיה שמי כן או כן ואראה חיים ככל האדם, וכן עשו. ובפועל כפיו נוקש בן-מנחם, כי כל בניו ורעיו המירו דתם, ופעולתו היתה זאת, כי הדרך אשר סלל להם הביאם לכך, המה ראו כי הוא הגה אך בחכמות זרות, וגם את כתבי הקדש השבית מטהרם, ומה היה להם לעשות עוד? אחרי כי בית ישראל נשאר קרח מכאן וקרח מכאן. לכן הלכו כל המקשיבים אליו ובני ביתו מבית ישראל ולא שבו עוד, וגם הנותרים אשר לא רבים היו לא טובים היו לישראל הרבה יותר מהם.

בארץ אשכנז החלו מני אז לא רק לעזוב את תורת ישראל כי אם גם לקצות בה ובשפת עבר, כחכמה רבה וכתפארת חשבו להם חסרון דעתם בשפת עבר, ולבשת ולהרפה היה לאיש לשאת עוד שמה על שפתו. הנערים יגדלו ואין אתם יודע עד מה משפת אבותם וכתבי קדשם, כי חדלו מלמד אותם, וזאת אך זאת ולא יותר היתה פעולת בן-מנחם לעמו, כי אם אמנם בימיו עוד הגו בשפת עבר, אך אלה היו הגרים מארצות פולין וכהנה, אשר באֵיתם להשכיל את אחיהם ובדעתם כי כבוד בן-מנחם גדול הוא לכן תלו עליו כל מעשיהם. ופעולתו זאת עוד תֵּראה עד היום הזה, כי עד היום כמעשיהם הראשונים הם עושים לתעב שפת עבר וכתבי הקדש ולהנזר מאחרי נחלת ישראל, רק כי בעת הזאת לא יכביד עליהם הזמן את אכפו להמיר שמם, כי טוב טוב להם להקרא בשם ישראל ואז לא נטל עליהם לשאת כל אמונה וכל דת, לא כן אם ימירו שמם אז יֵאלצו לבחר בדת ואמונה. זאת היא הנחלה אשר הנחילנו בן-מנחם. לוּ היה איש הרוח, לו הביטו עיניו למרחוק את אשר יקרה ברבות הימים לבניו ותלמידיו על ידי פעולתו זאת כי אז אולי חרד ויבהל ויסג אחור, כי אז אם עלה החפץ על לבו ללמד את עמו שפת אשכנז, בהר לו דרך אחר, בידו היה לכתוב להם ספרי דקדוק לשון אשכנז בהעתקה עבריה, ועל ידיהם למדו והשכילו בשפה הזאת וכבוד כתבי הקדש לא חֻלל, אולם הוא לא ראה ויַקש בדרכו ויפיל גם בניו והנמשכים אחריו. זאת היתה פעולתו למען עמו, כי מבלעדי העתקת התורה לא עשה מאומה, ואם נוסיף עוד להתבונן, כי ממנו יצאה הדעה כי ישראל לא עם הוא כי אם רק בני דת אחת, היינו כי רק החקים יאחדום, ובהביאנו השבון, כי כבוד התורה ירד על ידו, ואם כן גם מוסדות הדת כלה והחקים אשר מהתורה יצאו, אז נדע משפט ברור את אשר עשה, או אשר נעשה על ידו, לבית ישראל, ואז אם לא נחפוץ לעשות שקר בנפשנו נֻאלץ להוציא משפט, כי לא טוב עשה לעמו ולא עלינו לשימו עד היום הזה לאות ומופת ומנהל לעמו, אשר בדרכיו ילכו ובתורתו ישמעו.

ידעתי גם ידעתי כי בעיני קוראים רבים לא יישרו דברי, כי רובם לא יוכלו לעזוב את הדעות אשר הנחילום בימי נעוריהם, ורבים בהם

אשר לא יחשבו מאומה ואין כל דעה בלבם, רק הדבר אשר מסרו להם הוא נכון וקים ונאמן בעיניהם, ואחרי כי מאז הסכינו לחשוב את בן-מנחם כמורה דרך חדש, כראש השכלת ישראל, לכן לא יוכלו לעזוב על נקלה את המשפט המֻזקל הזה למען ראות נכוחה, כי חק הוא עתה להמשכילים למחוא כף ולהריע בשמחה אם יביא איש את משה והנביאים ובעלי התלמוד במשפט, אז מבקר ושופט ובוחן ובודק לו יֵאמר, אך אם ישלח ידו לגעת במשכיל אשר למורה שמוהו אז יתגעשו כאשר יתגעשו החסידים אם ישלח איש את לשונו בצדיקים וקדושים. ועוד רבים ימצאו אשר יאמרו: אולי תצדק במשפטך ואין בידנו להכזיב מליך אך דברים כאלה אין מגלים אלא מפה לאזן, כי למה תשים קטורה באף המהבילים והחנפים להרים ראש? למה יאמרו הצבועים: ראו נא הנה איש אשר לא לנו הוא גם הוא יוריד את רבם משאתו ויודה כי לא טוב עשה בעמיו, כל אלה ידעתי מראש ובכל זאת לא נסוגותי אחור, כי לטעת היא העת הזאת ועלינו החובה לעקור החרולים מעל כרמנו, אם על ידי משחיתים או על ידי בונים ולא בחכמה עלו וישגשגו בו להשחית פניו, לאלה אשר לא יחשבו ולא ישפטו לא עלינו לשית לב, וחלילה לנו לשאת פני איש יהי מי שיהיה אם צדיק או משכיל, ידברו החנפים ויריעו כאשר יחפצו, אך בעבור זאת חלילה חלילה לנו משום מסוה על האמת. האמת לעולם תעמוד ואך בה ירוץ ישר-לב ונשגב. אמת אמת נרדוף ואותה לא מפה לאזן נגלה כי אם בראש הומיות, כי מה חֵפץ לנו להתעות את האוילים אם גם המשכילים יתעו כתועים בדרכם? ואך לכם אנשי לב הרואים בעין פקוחה ומתבוננים לדבר אשר תקראו או תשמעו לכם כתבתי דברי, ואם יועילו לאחד ממאה הקוראים לפקוח לו עיניו, אז רב לי רב, כי ידעתי נאמנה כי המה אחרי אשר יקראו הדברים האלה וישובו ויקראו קורות היהודים מעת בן-מנחם עד היום הזה, כי אחרת יראו ויוכחו כי רוח תועה הנחה העם ימים רבים ועוד ינחהו עד היום ויחדלו מהשען על משענת קנה רצוץ אשר לא יעמיד בית ישראל ולא יחזיק בו.

בהעתקת התורה ובהורותו כי בני ישראל רק בני אמונה אחת הם ולא בני עם אחד ובתתו תוקף ועוז להחקים הרבה יתר מאל למוד

התורה [1]), אַף כי ראה בעיניו כי החקים לא ישָמרו עוד, הרס כמעט עד היסוד בו את בית ישראל וירחיק אלפים ממנו בגלוי ורבבות בסתר ועד היום הזה נִשא העון הזה. בפח הזה נלכדו לא רק בני ישראל בארץ אשכנז, כי אם גם כמעט בכל איירופא כלה, בגאליציען, פולין, ורוסיא ורומעניה החלו כל אלה אשר חפצו דעת ללכת בעקבות אלה אשר מבערלין יצאו, עד כי כל דורש חכמה נקב בערלינער, כי שפת היהודים בכל הארצות האלה היא שפת אשכנז הנשחתה, ועל כן נקל להם ללמוד השפה הזאת משפה אחרת, ובכל המקום אשר דבר בן-מנחם הגיע החלה שפת אשכנז לפרוח ושפת עבר לרדת מטה מטה, ואהבה להלאום והאחדות כצל עברו. אמת הדבר כי בתחלה שמו כל אלה את שפת עבר להם כמגן וצנה, את הדעת והאמונה בקשו לאחד בפיהם, אך כל אלה היו רק כל עוד אשר לא ידעו שפה אחרת, ואך דברה לשונם בחכם שפה ברורה בשפת אשכנז אז השליכו את שפת עבר אחרי גום וככל מעשי בית בן-מנחם והמקשיבים בקולו עשו בכל הארצות. ורעות שתים יצאו על ידי הדבר הזה, רעות גם להאמונה גם להדעת; להאמונה ולאחדות העם, יען כי מן העת ההיא נפרדו בני ישראל ולא יחשבו עוד כעם אחד, לא יחלו על צרות אחיהם ולא ישאו אתם בתלאותיהם, כי זרים היו איש לרעהו [2]), וכרם ישראל היה לשמיר ושית, רבים מהעצים הרעננים גֻדעו, וגפן סורחת הרימה ראשה, ולהדעת הרע הדבר הזה כמו להאמונה. רוח דעת עבר בעת ההיא על פני איירופא כלה, רוח טהור לבער כל אולת ולהתם כל חטאת כהני האינקוויזיציאן אשר אך בחשך אור היה להם, וגם בבני ישראל כלם אחז הרוח בלי כל ספק וישאם על אברותיו להתחרות את כל העמים בחכמה ותושיה, כאשר כן היה מני אז, בספרד בימי ממלכת הערבים ובהוללאנד, ובכל עת אשר ביד האדם היה למצוא דעת מבלי

---

1) עיין בראשית המאמר הזה.

2) זה שנים אחדות אשר החל רוח אהבה לפעם שנית בקרב היהודים בני הארצות השונות איש לרעהו, אך גם הדבר הזה לא מארץ אשכנז כי אם מארץ צרפת יצא על ידי חברת כל ישראל חברים, ונקוה כי עוד ירב כח האחוה על ידה משנה לשנה, ועיין על זאת בספרי „עם עולם“.

אשר יסרוהו בעבורה, היו היהודים תמיד הראשונים להחזיק בה, ולו היתה כזאת כי אז נותרו נאמנים בבריתם את נחלת אבותיהם וימצאו חן ושכל טוב בעיני העמים, כל אלה היו לולא קם בן-מנחם ותלמידיו. ואך שקר ידברו אלה אשר יאמרו כי הוא העיר את ישראל מתרדמתו לבקש דעת, לפניו החלו היהודים לדרוש חכמה, וזקנים ממנו לימים כבר הבינו שפות זרות וידברו ויכתבו בהן, וגם בחבריו ורעיו רבים היו אשר החלו ללמוד בעת אשר החל הוא ואם כן לא הוא העירם מתרדמתם, רק הרוח אשר עבר אז על הארץ עשה זאת ולולא הוא כי אז כבר נהפך רוח אהר לכל בני ישראל לבקש דעת, אך הוא שם מכשול בדרך הזה, כי על ידי העתקת התורה היה שמו למארה ולקללה בפי כל היראים ועונו היה על עצמות כל הנוהים אחריו, ועל כן היה כל משכיל למורא להחרדים לדבר ה׳ וכל דעת כאויבת וצוררת להאמונה, ואם נוכל לתת את היראים האלה לחרפות אחרי אשר נדע מה היה לבני בן-מנחם ורוב רעיו ותלמידיו, כי עזבו כלם דת אבותיהם, ואיך לא ייראו ולא יפחדו שלומי אמוני ישראל מתת את בניהם ללמוד לשון וספר אם יראו כי כתבי הקדש היו לראשית חטאת לבית ישראל? עתה נחרף ונתן לשמצה את החסידים והמתחסדים על כי נזורו אחור מאחרי כתבי הקדש, אך אם נחקור ונתבונן היטב אז נראה כי לא בהם העון, על ידי העתקת התורה היו כתבי הקדש לורא להמון אשר לא ידע עד מה, רק זאת ידע כי ההעתקה פסולה היא, ומפחד ההעתקה לא נתן את בניו ללמוד כתבי הקדש פן ינהה הבן אחרי התרגום ואז יעבור על דתו. זאת היא הנסבה אשר הסבה לב רוב בני ישראל מאחרי הדעת וגם מאחרי כתבי הקדש, ומלחמה היתה להיראים את המבקשים דעת, ועל ידי המלחמה הזאת ירד ההמון פלאים, כי בהבזותו את המבקשים דעת התרחק להקצה השני ויבחר בתעלולים בקדושים ומופתים, נגד הדעת הרימו את הקבלה על נס ובה דגלו במלחמתם, והמלחמה הזאת נתנה תוקף ועוז לכל מתחסד ולכל צבוע להפיל פחדו על כל איש לבל יתן את בנו ללמוד דעת לבל יפר יראת שדי ויעזוב אמונתו. ועד היום הזה לא נקינו מהחטאת הזאת, כי רוב המשכילים ישכחו עמם ורוב היראים יקומו לשטן נגד הדעת, אשר כזאת כמעט לא היתה

בישראל מעת היותו לעם, תמיד למדו חכמיו חכמה, תמיד היו רבים ושלמים יראים וחרדים בקרבו אשר למדו חכמת הרפואה ושפות זרות ואיש לא כהה בם, עד אשר בא בן-מנחם וישם גבול בין הדעת והאמונה והוא לא ידע, ולא על נקלה יוסר הגבול הזה כי עודנו חזק כמאז, וכל עוברו לא ישוב למקום אשר יצא משם לעולם וכמו זר יחשב לאלה אשר נפרד מקרבם. על הדבר הזה עלינו להאנח ולהתאבל כי כה היה בישראל, כי ירד כבודו והדרו, כי ימאס בדעת מקצה מזה ויבזה את עמו מקצה השני, כאשר לא היה בישראל מאז ומעולם. לולא בן-מנחם והעתקתו מי יודע אם לא כבר היו כל בנינו לרודפי מדע ואוחזים באמונה כאשר היו מאז. הגר"א צוה ללמוד שפות ועל פיו נעתק ספר אקלידוס ללשון הקדש. ומי נתן בלבו החפץ הזה לא בן-מנחם כי אם רוח הדעת אשר שרר מאז בלב כל גדולי חכמי ישראל, ורוח העת ההיא כבר מצא מסלות בלב כל אחינו לאט לאט לולא הציבו משחית בדרך, פח ומוקש, כי את רוח ישראל אשר החיהו מני אז כלה גרשו ויפחו בו רוח אחר, רוח משחית. אמנם כל הרעה אשר באתנו על ידי התהפוכות האלה, נראה עוד הרבה יתר בארצות אשר שם לקחו להם את בן-מנחם והנוהים אחריו לעינים מאשר בארץ אשכנז עצמה, אשר ממנה יצאו החדשות האלה.

בארץ אשכנז הסבה הדרך החדשה הזאת אשר סלל בן-מנחם, או עוזריו על ידו, רעות רבות בקרב בית ישראל; על ידי הדעה כי לא עם הננו, וגם לא בעלי אמונה אחת כי אם בעלי דת אחת, אשר רק החקים יאחדונו, ועל ידי חלול כבוד ספרי קדשנו בקעו בקיעים בחומת ישראל אשר היו ברבות הימים לפרץ רחב להרוס את כל הבנין ממסד עד הטפחות ולערערו עד היסוד בו. בה נראה עתה שערוריות נוראות, מפלגות מפלגות וכתות כתות אשר אשה רעותה תצורנה, תשנאנה, תרדופנה וכלן יחד לא לאמונה ולא לחזוק קשר האחדות עיניהן. המתבונן בעין פקוחה, האיש אשר לא נשבע להלחם בעד דגל אחת המפלגות רק יען כי על בניה יתחשב ועל כן עליו להרים נסה אם בצדק או בעול, האיש הזה יחזה ושמה תאחזנו. כי כמעט נהרסו כל אשיות בית ישראל, אין בריח לחזקנו ואין עמוד להשען עליו.

מעבר מזה נראה אלה המתימרים בשם הדעת ורוח העת, וקוראים בחוקה ללכת קדימה. אולם הואילו פנו הביטו למעשיהם, אל נא תהי עולה, מה היא דעתם אשר בשמה ידגולו? מי הוא הרוח אשר ינהלם? ואנה ילכו קדימה? — לפנים בישראל עת אשר עבר רוח חדש עליהם לשנות דרכיהם, אז ראינו כי התעוררו להסיר אסוריהם אשר נתנו על ידיהם מחוקקים ולא במשפט, אמרו למעט בהלמודים אשר השביעום מוריהם בראותם כי יבלו עתם ללא חֵפץ, וירימו ידם לאחוז בעין הדעת, ולזאת קראו: לכת קדימה, אם ירבו לחקור וללמוד ולהתבונן. וכן היה גם בעת בן-מנחם ודור אחד או שנים אחריו, אבל עתה אחרי אשר תורת ישראל ולמודיו כבר כמעט נשכחו כמת מלב רוב בני ישראל בארצות אשכנז, עתה אשר רק שרידים יחידים עוד ימצאו, אחד או שנים בעיר, אשר לא עזבו ולא ימאסו תורת ישראל ושפתו, עתה אחרי אשר ככל דרכי העמים דרכיהם ולא ישנו ברב או במעט, עתה נראה איך ילכו קדימה? האם להרבות דעת וחכמה אחרי אשר חכמת אבותיהם נסרחה בעיניהם? אך לא! רוח העת הזאת הוא לתת ענין להאדם לאסוף ולכנוס, לא מדע רק כסף, רוח העת הזאת עשה את הכל, כל דעה ולמוד ומחקר והגיון, רק לקרדום לחפור בו—כסף, עתה צרר הרוח הזה גם בכנפי אלה מבני ישראל וגם המה מטיפים אך לצבור כסף. רוב אלה ההולכים קדימה לא רק בחכמת ישראל ימאסו כי אם גם בכל חכמה ומדע, הבאֻרזע היא בית למוד המדעים להם, ומחיר השטרות במכתבי העתים הוא כל הגיונם, זאת היא דעתם וזה הוא דרכם ללכת קדימה, ותחת אשר לפני מאה שנים בוש יעקב בטפול עליו מנדיו כי אך הכסף כל חפצו ומאויי לבו ויתאמץ להסיר מעליו החרפה הזאת, עתה יתפאר בזאת קבל עם וידמה כי הגדיל לעשות. האנשים האלה חכמים בעיניהם ויתאמרו לבחירי בני-ישראל, אך המה בעלי דעת המה ויביטו בבוז ושאט נפש באיש ישראל מארצות פולין ורוסיא ודומיהן, כי הוא איש אשר לא חלק לו בבינה. ואיה איפו היא בינתם? מלבד אנשים חכמים אחדים, אשר בחכמתם יחיו, אין דורש ואין מבקש לכל דעת, ואם נסיר מהם הבגדים אשר ילבשו לרוח העת יעמדו לפנינו ערומים מכל חכמה ודעת הרבה יתר מבני פולין הבזוים בעיניהם, כי

אלה למדו ד ב ר מ ה והמה לא למדו ולא ידעו מאומה, ואחרי כל אלה חכמים המה בעיניהם כמו ללבוש מלבוש כדרך הארץ דרוש הכמה רבה ולב מבין ורוח מאד נעלה. אולם אם האנשים האלה יקוצו בהכמת ישראל ושפתו לא נתפלא עוד אחרי כי ימאסו בכל דעת ויחשבו זאת לנפשם לחכמה, אך לעמתם נראה מפלגה אשר תצור אותה ותמאס בכל דרכיה ותתנכה לבוגדה בעמה ואלהיה, ומה מעשיה? כת מתחסדה קמה בדור האחרון הזה בארצות אשכנז לעמת הכת ההולכת קדימה, היא תקרא בשם האמונה, תלחם מלחמת ה׳ צבאות ברעש וסופה, תשים אלופים לראשה ותעריצם ותקדישם כבני אלהים, ומה הפצה? האם להרים ראש חכמת ישראל ושפתו, או להפיץ דעת? גם זאת לא היה! כהכת אויבתה כן גם היא דרך אחד ומשפט אחד להם, כאלה כן אלה לא ידעו ולא יחפצו לדעת עד מה מתורת ישראל ושפתו, וגם את החקים לא י ש מ ר ו, אך כתבו על נסם שם „אמונה" ובה ילחמו. כאשר לחסידי פולין צדיקים ורבים אשר יעריצום, והמה ידברו בעדם את האלהים, והמה יעשו מצותיו ועדת החסידים נקיה מכל חק ומצוה, כי צדיק להם אשר יתפלל בעדם, כן גם להעדה המתחסדת באשכנז צדיק מרים ראשה ובו תחסה ותשען. גם בבערלין בירת אשכנז, עיר שיאמרו לה בירת המדעים והחכמה, עיר אשר עדת ישראל בה תרים ראש ותתפאר בחכמיה אשר יצא להם שם עד קצוי ארץ, גם בהעיר הזאת צדיק כזה ילין בה, צדיק מושל ממשל רב ביראת אלהים אשר יאמר לכל כי יש אתו, וככל צדיקי פולין כן גם הצדיק הזה ריק מתורה ודעת, אף כי בשם דאקטור יכנה ולגאון שמוהו כל אלה אשר בעצלות ואי-עבודה נפשם הפצה וממנו לחמם נמצא (התארים האלה צדיק וגאון ימכרו בארץ הזאת בזול מאד), וככל הצדיקים קנוא ונוקם הוא, ירדוף באף כל איש אשר ימאן להכיר כבוד קדושתו וגדולתו ויפיח קריה בריבות ומדנים על ידי עוזריו הרבים, ורבים אחריו ינהרו וכל מוצא שפתיו קדוש להם, כסף לאלפים ישלחו אליו מכל עברים מבלי אשר יבקשו ממנו חשבון מה יעשה בו ולמי יתננו? והוא לא אחד, כי עוד רבים כמהו, גם עושי נפלאות בהם [1]), ככל משפטי הצדיקים בארץ פולין

1) למרות כל דברי המליצים בעד הצדיק מגרידיץ, אשר זה לא כביר

המה עושים ולא יפילו דבר והמאמינים בהם רבים המה מאד. מי מלל זאת לפני מאה שנה, בעת אשר הפיץ הדעת הכה שרשיו בארץ הזאת על תלמי לב היהודים ובימים לא כבירים הריעו תרועה גדולה כי עשו והצליחו להרים נס הדעת למעלה ראש, מי מלל זאת אז כי אחרי מאה שנה ישובו אחור ויחזיקו בדרכיהם הראשונים אלה האנשים אשר פתגמם היה: קדימה! ובכל זאת רואים אנחנו כי כן היה, וכאשר נתבונן היטב נראה כי הכת המתחסדת תגבר ותעשה חיל מיום ליום, ובעת אשר בארץ פולין ירד כבוד הצדיקים פלאים מיום ליום וימעט מספר המחזיקים בימינם, הנה בארץ אשכנז ירימו ראש, עד כי כמעט נוכל לגזור אומר כי בעוד עשר או עשרים שנה ידודו גדודי החסידים הצמאים לדברי צדיק ועד ארצות אשכנז יגיעו כי בארצם אבד צדיק פס חסיד. ומי עשה כל אלה? —

אף על זאת נשיב: בן-מנחם ודרכו החדש עשו אלה; אחרי כי הסיר את עם ישראל מעם לכן פרץ דרך לפני אלה אשר בדת וחקים ימאסו לעזוב את כל דרכי אבותיהם וזכרונם, ויען כי שם את החקים לאבן פנה לבית ישראל לכן נתן חרב ביד מנגדיהם להלחם לדת, רק לדת ולא לאהבת עמם ואחדותו. ועוד זאת אחרי כי כבוד התורה הֻשפל על כן נואלו רבים וילכו אחורנית, כי רק התורה וכתבי הקדש המה כאור מאיר להאיר עיני העורים לבל יתעו אחרי כל מטיף מחנף ומורה שקר, רק בעת אשר התורה היתה ביד כל העם אז ידעו מה היא דורשת מהם ולא שטו אחרי הבלי שוא, ואך זנח ישראל את התורה אם מעוצר רעה ויגון או מרוב טובה אז ירד רוחו פלאים ויחל להתהולל באימים,

שבק חיים לכל חי, שיאמרו כי רק דבה הוציאו עליו כי הוא עשה אותות ומופתים, אשמיע פה כי שקר ידברו כלם, כי אמנם בהבלים כאלה שלח יד ועד למרחוק שלח נפלאותיו. עדים המה שני אנשים החיים אתנו פה בוויען, אשר במכתב אליו שאלו ממנו עזרה ועצה וישלחו לו פדיון והוא ענם במכתב ויתן להם עצתו, להאחד כי יתן כספו בגורל (לאָטאָשפיעל) והאיש עשה כדברו ימים רבים, ואחרי אשר המקרה שחק לפניו ויזכה בגורל אחד יאמין עתה אמונה אומן כי זכות הצדיק עמדה לו, ולהשני הבטיח כי תשועה תבוא לו פתאום מבלי אשר ידע מאין יבוא עזרו, והאיש הזה לא ידע עד היום מאין יבוא עזרו ובכל זאת יצפה לתשועה ויְמָאן לעזוב העיר אף כִי יגוע ברעב כִי דבר הצדיק בוא יבוא, זאת ידע נאמנה.

אשר על כן נראה כי דרך אחד ורוח אחד לשתי הקצות, כהמתחסדים כן גם ההולכים קדימה בהבלי השוא נפשם חפצה, ואף כי נזורו אחור מהדת ואין כל קדש בעיניהם, בכל זאת יאחזו בכפרות והזכרת נשמות היתה להם כאבן פנת הדת[1]). וכאלה ההולכים קדימה כן רוב המתחסדים יפרו התורה ויחללו כל קדש ולא ידעו ולא יבינו עד מה מכל דת ישראל ולא ילמדוה לבניהם, ורק זאת היא כל צדקתם ואמונתם כי יחזיקו בידי הקדוש בעיניהם ויקראו מלחמת האמונה בשערים, ולא טובים אלה מאלה אף כמלוא השערה. כל אלה עשתה הדעה החדשה אשר מצאה מסלות בלבב העם מעת בן-מנחם, אחרי כי על ידה ירדה התורה פלאים ואין דורש ואין מבקש לה, ובאין תורה יפרע עם, כי כפראים המה באמונתם ולא ידעו מה היא, ועל כן יש לאל יד כל מחנף ומורה שקר לדבר כזב בשם ה׳ והאמונה כהעולה על רוחו ויתעה את הפתאים, וגם אלה אשר יבושו לנטות אחרי הבלי שוא גם אלה לא ינקו מהבלים, כי לא כל איש יהיה חוקר ושופט, ויש לאל יד כל איש להיות סוחר גדול ועשיר נודע ולהלעיג בראש כל חוצות לכל אמונה ולפחד בסתר לבו מפחד בלילות. רק הדעת והתורה הנה תגרשנה כל הבל וכל אמונה תפֵלה מלב ההוגים בהן. ואהרי כל אלה טחו גם עיני ההוקרים והיודעים משפט מראות נכוחה, כי אך לאחור ולא לפנים הלכנו על ידי הדעה החדשה הזאת. כמחדש בדת וכמפיח רוח חיים באף בני עמו היה להם בן-מנחם,

1) כל איש אשר חי בארצות האלה ידע כי לא הפרזתי על המדה אף במעט, כי כן דרכיהם כסל להם לעזוב את העקרים ולאחוז בטפל, בהבלים וסכלות, בזמורת זר אשר לא לבני ישראל; אנשים אשר בכל ימי השנה לא יבוא אל פיהם מאכל כשר ישלחו לקרוא לשוחט בערב יום הכפורים לשחוט להם את הכפרה, ואשר יוקירו רגליהם כל השנה מבקר בבית תפלה יתאספו וימלאו הבית מפה לפה ביום הזכרת נפשות, ולא לפלא הוא, כי אמנם הן לא כל האומר חפשי הנני בדעותי הפשי הנהו באמת, הן לא כל העם יחקור וידרוש ויתבונן לפעולותיו, ויבחר וימאס לפי דעתו, כי אם כפי אשר שמע מפי אחרים אשר נחשבו בעיניו כחכמי הלב. וגם אלה ההולכים קדימה אשר פרקו מעליהם עול המורים מהדורות הראשונים, המה ישאו בעול אשר שמו עליהם חכמי דורם בחפץ לב, אחרי כי הוא ל ר ו ח ה ע ת. ומדוע זה יפלא איפוא בעינינו אם מהבילים המה, הלא גם המה אך מאמינים ולא יודעים הנם.

כלוטהער בדורו, אבל כלם יחד שגו ברואה, המה דמו רק מלתא למלתא, אשר אך למראה עינים ישוו ובאמת שני הפכים המה מהקצה אל הקצה. לוטהער העתיק התורה לשפת אשכנז ובן-מנחם גם הוא עשה כמהו ועל כן אליו נמשל, אבל פעולתו זאת היתה להפך מפעולת לוטהער.

אמנם דבר גדול ונעלה מאד פעל לוטהער לעמו ולכל איירופא כלה, בגלותו את המסכה הנסוכה מעל ספרי הקדש. עד בואו אסרו כהני רומא והאינקוויזיציאן לכל איש לבל ישים עיניו ולבו בדברי הנביאים פן יראה כי טיח שוא ותפל טפלו עליהם ותגלה תרמיתם, והוא חשף זרועו ויגל ערותם בקהל, בקחתו לו כלי מלחמה נאמנים, הלא המה כתבי הקדש אשר רק מהם תצא אמונה לכל הארץ, ואמנם לא שקר היו מלי לוטהער באמרו כי ראה את השטן וישלך בו את צלוחית הדיו ויבהילו. כי אמנם בצלוחית הדיו הכה את השטן מכה אשר לא יוכל להרפא ממנה. וחלילה לנו מעות משפט לבלתי הכר מעבדו, אף כי גם הוא שנא את היהודים תכלית שנאה ככל הכהנים הקטולים אשר היו לפניו ואשר מפיהם לקח לקחו, ואף כי גם הוא אך כאדם רדף אחרי הכבוד והמשרה, ולא נוכל לאמר כי אך למען הטוב והישר עשה ונלחם, בכל זאת עלינו להכיר כי פעולתו היתה רבה וגדולה להעם להבינהו דרך אמת באמונה, ועל ידו החלה הדעת לפרוח והאמת להבקע וזרועות קנאת הדת נשברו מעת לחמו את מלחמותיו. אם זה היה חפצו או אין, אחת היא, אך זאת היתה פעולתו, וכל אלה פעל ועשה על ידי העתקתו את כתבי הקדש בשומו אותם בפי כל העם כלו, ועל זאת יהודוהו כל חכמי לב ועל זאת גם עלינו היהודים לברך את שמו, גם אחרי כל השנאה אשר דברה מפיו נגדנו, כי הוא הרים את אבני החפץ אשר בהם נתפאר בעמים למעלה ראש. באחת אומר, כי כל כבוד לוטהער וגדלו כמחדש באו לו רק לרגלי כתבי הקדש אשר נתנם בידי כל העם.

אולם איך ישוה בן-מנחם אליו בהעתקתו? הן עמו ידע והבין את כתבי הקדש מבלי כל תרגום כי הבין את שפת קדש ולא את התרגום, וכל חפצו היה, כאשר הראיתי, לעשות אותם למעברה לשפת אשכנז

ואשר על כן הורד כבודם ויחדלו מלמוד אותם עד כי כמעט נשכחו היום מלב כל אלה אשר בשמו יתימרו. העל זאת נהללנו? הזה הוא הדרך ללכת קדימה? כל העמים יודו כי הלכו קדימה בדת ואמונה רק על ידי דעת כתבי הקדש ואנחנו נלך קדימה אם נשכח אותם? אמנם הוא הדבר כי הלכנו לאחור ולא לפנים מהעת ההיא, דעת חכמת ישראל וגם החפץ לדעת חכמות העמים נגוזו ועברו מהיום ההוא, ועתה אין לנו באר־צות האלה בלתי אם מפירים הדת בלי דעת ומחזיקים באמונה בלי השכל.

העתים משתנות מדור לדור, היינו פעולות דור אחד וחפציו ומעלות רוחו שונים מהדורות אשר הלכו לפניו, אשר על כן תֵּראה כמו שִׁנו העתים — אשר בלעדי פעולות הדורות אך אפס הנה — את פניהן; אולם אחרי כי העתים משתנות מדור לדור לכן לא לפלא הוא אם גם תשובנה לפעמים על עקבן, ואשר נאמר עליו: חדש הוא נגד הדור אשר חלף זה עתה, הנה כבר היה לעולמים בדורות אשר עברו בשכבר הימים, אם גם לא ככל משפטיו וחקותיו. זאת יורונו קורות הדורות אשר אם נתבונן בקורות דור אחד אז נמצא דוגמתן גם בדור אחר. גם בהעת הזאת אשר היא לפנינו עתה נראה כמו חזרה על עקבותיה ותשב ללכת בדרך אשר כבר דרכו בו בימים ראשונים. פועל תקופת העת מימי רס״ג עד הרמב״ם נראה כמעט לכל משפטיה מימי החופש הראשונים אשר החלו בהוללאנד עד בן־מנחם; כאשר בארץ ספרד היו מרבית החכמים מאלה אשר ברחו מארצם מעקת אויב ומתנקם, ורק אלה אשר ראו ארצות ועמים שונים המה ידעו משפט העת וישימו לבם לחקר, כי אין מורה טוב ונאמן להראות דרכי התבל ובני האדם מהנדודים, כן גם בארץ הוללאנד אשר שמה נקבצו ובאו אלה הנמלטים מחרב ואש האינקוויזיציאן, קראו לשמש הדעת ויזרח אור לישראל, אמונת אבותיהם היתה בלבם ועל פיהם הדעת והחכמה ובה השגו חיל וישלחו שלוחותיהם גם לארצות אחרות. וכהרמב״ם אשר לבו היה קרוע משני ההפכים, מחכמת ישראל ומחכמת יון, ובחפצו לאחוז בהאחת ומהשניה לבלי הניח ידו, לא מצא דרך אחרת בלתי אם להקים את כל דת ישראל רק על החקים [1]), ובדרכו זה שת קציר להדעת בחפצו לשים

1) עיין למעלה בַמאמר הזה על אדות הרמב״ם ודרכיו, ובספרי „עם־עולם״.

קץ ללמוד התלמוד, ועל כן היה האחרון בכל חכמי הדור ההוא אשר בחרו להם דרך אמונה וחכמה גם יחד, כן גם בן-מנחם, אשר לבו היה מלא בחכמות העמים ורק אליהן נשא נפשו, קם לשים את החקים ליסוד מוסד, וגם הוא שם קץ לאלה המאחדים דעת ישראל את ההכמות. באמרי כי הוא שת קץ לא אחשוב לאמר כי בימיו בא הקץ, בדברים כאלה הנוגעים אל העם כלו לא יבוא הקץ עד מהרה, כי כאשר יתנועע הגלגל גם אחרי אשר חדל כח הדוחף מהניעו עוד זמן מה, כן גם בדעות ובדרכים עוד יחזיקו בני האדם בהן שנים אחדות גם אחרי אשר אסף הכח המניע את ידו, כן היה גם אחרי הרמב״ם וכן היה אחרי בן-מנחם, רק עת לא כבירה עוד אחזו אחדים בדרכיהם הראשונים, אך המה הלכו ויצערו מיום ליום עד כי חדל הגלגל מהתנועע עוד בתנועתו שהיתה לו ויבחר בדרך אחר. כפעולת הרמב״ם כן היתה פעולת בן-מנחם, אף כי זה האחרון היה כננס מול ענק לפני הראשון, בכל זאת עצר כח לשים מכשול בדרך ההוא, אחרי כי גם אליו היו נשואות עיני בני דורו והבאים אחריו כמו להרמב״ם בעתו. רס״ג והרמב״ם ומנשה בן ישראל ובן-מנחם היו הראשונים והאחרונים בתקופותיהם, אשר על כן שגו אחדים להשות את בן-מנחם למנשה בן ישראל[2]), אך הוא ישוה לו כאשר ישוה הזקן המתעתד אל קבר לנער אשר אך החל לצעד בדרכי החיים. כהרס״ג אשר בקש לאַחד הדעות את האמונות, החכמות יחד את התורה, רק למען הגדיל כבוד האמונה והתורה, כן היה מנשה בן ישראל, הוא ידע חכמות ושפות למכביר ויבקש

1) החכם קייזערלינג השוה את בן-מנחם למנשה בספרו „ספרדים" צד קצ״ז, ובספרו מנשה בן ישראל (יאהרבוך ב׳ צד 110) יאמר כי חזר בו מההיא, יען כי לפי דעתו גדול ערך בן-מנחם מערך מנשה, ורק בדברים אחדים ישתוו שניהם גם לפי דעתו עתה, והוא בדרכם את החכמים מהעמים. אבל גם פה נראה איך האהבה תקלקל את השורה, עד כי גם הסופר הזה הכותב בדעת ומשפט וחשבון ואיננו נמהר במשפטו, גם הוא לא ראה נכוחות וישפל את הגבוה ויגביה את השפל. הן אף בזאת, בהתהלכו את חכמי העמים, נראה מעלת מנשה, כי הוא אשר שמו היה גדול מאד מאד בכל איירופא כלה, שם את כבודו אשר נחל, אך לקרדום לחפור בו טובת עמו, וכל דבריו ומעשיו וכתביו סבבו אך על האופן הזה להיטיב מצב אחיו, אשר לא כן היה בן-מנחם.

לעשותן כלן לשפחות לאמונתו למען הגדילה ולהרבות תפארתה לעיני העמים, ויצליח בדרכו כאשר הצליח הרס״ג, וכהרמב״ם אשר נתן משפט הבכורה לחכמת יונית ויתאמץ אך להשות התורה אליה, כן היה בן-מנחם, אשר כל הגיונו היו החכמות ולא תורת ישראל, ואף את החכמות בקש להביא באהל יעקב ולא את התורה.

מלבד זאת מרום ונשא הוא מנשה בן ישראל מבן-מנחם כגבוה שמים מעל הארץ, מנשה היה איש כביר כח לב ובעל מעשה, כל לבבו היה מלא מאהבת עמו וכל הגיונו היה אך להרים קרנו ולהרבות כבוד תורתו, כי על כן כבדוהו ויאהבוהו גם החרדים לדבר ה׳ [1]) ובידו היה להיטיב מבית ומחוץ, הוא היה איש שמעשיו מרובים מחכמתו, ובן-מנחם היה ההפך ממנו בתכלית, לא איש כביר כח לב ולא איש מעשה היה, ללחום מלחמת עמו לא עלה מעודו על לבו, לפעול ולעבוד למענו לא חשב ולא חפץ, כי אך לשבת ולקרוא בספרים היה כל חפצו ומאויי לבו, והוא היה איש אשר חכמתו (אף כי גם היא לא רבה היתה כאשר הפליגו בה היהודים האוהבים הגזמה) מרובה ממעשיו, ואחרי כי בתורת ישראל לא השגה חיל, לכן לא נהה אחריו לב ההמון והיראים והחרדים קראו אחריו מלא, ותהי תוצאות פעולתו אך לפלג את את בני ישראל למפלגות, ולהסיר לב אלה מאחרי דרכי אבותיהם ואת לב אלה מאחרי כל חכמה ודעת.

אם אמנם לא נכחד ממני כי יש בידי טוען לטעון נגד המשפטים האלה, ולאמר כי כל אלה לא יד בן-מנחם עשתה, או אולי רק המעט מהמעט גרם בדבר הזה, כי לא רק בני ישראל לבדם בחרו בדרך חדשה במאה השנים האחרונות, חטאת העת היא, כי בעת הזאת משפט אחד לכל האדם אך לדאג לנפשו, לאסוף ולכנוס, וזאת היא ראשית פעולותינו ותכלית למודנו. והמשפט בא לעולם על ידי הדעה אשר פרשה כנפיה עתה לכל קצוי ארץ, כי על כל איש עובד ופועל לבקש חשבון מעשהו ולדעת מראש אל איזה תכלית כונן פעולתו, והאיש העושה דבר

1) הגדולים בישראל בימים ההם וגם המקובלים לא חשבו לו לעון רוב דעתו בשפות ויקדישוהו, עד כי רבי שפטיל הורוויץ כתב על ספרו „מחברו איש קדוש הוא״, וכמהו כן כל גדולי התורה העריצו שמו מאד,

מה בלי מטרה ותכלית למצוא שכר לעמלו כמשוגע יחשב. אשר על כן לא ימצאו עוד חכמים מסתתרים בסתר אהלם ולא יתענגו בחיים רק למען ימצאו נתיבות חכמה, עתה יבקש כל חכם לחיות בחכמתו ולא רק לחיות כי אם לעשות עושר ולגור בארמנות ולשוח במרכבות מרקדות, החכמה היתה בידי כל רק כקרדום לחפור בה, הסופרים אך במחיר זהב יכתבו והמשוררים יסלאו שיריהם בפז, ועל כן ירדו כל אלה פלאים, בימינו לא יקום שעקספיר ומילטאן ודאנטע ודומיהם, כי לא לרעיונות ולא למחשבות נעלות יפנה ההמון עתה ורק בעד דבר אשר ישעשע נפשו רגעים אחדים ישלם כסף מחירו, ואמנם כל הדברים האלה אמת המה. אם נתבונן אל פעולת ידי רוב הכותבים והסופרים והחוזים והמשוררים יאחזונו שער, כי בין מאה ספורים ומחזות לא נמצא אף אחד הראוי להקרא או להֵראות. והרוח הזה עבר גם על בני ישראל ולו גם לא קם בן־מנחם וסיעתו גם אז היתה כזאת, גם אז שמו בני ישראל ככל העמים את פניהם אל השכר אשר יראו בעמלם וכל דבר אשר לא יתן פריו זרו הלאה, גם בלי דעות בן-מנחם חדלו מלמוד שפת עבר יען לא יראו ברכה בעמלם זה ולא ידעו את התועלת אשר תצא ממנה, וכן סגו אחור מאחרי כל דרכי אבותיהם, יען כי כעבודה זרה היא בעיניהם, עבודת חנם. כן יוכל הטוען לטעון. אמנם על זאת עוד יש מלים לענות; אמת הדבר כי חטאת העת היא ומראשית כזאת אמרתי כי לא אשים אשם נפש בן-מנחם כי מזיד היה כי אם בשגגה עשה את אשר עשה, רוח העת צרר גם אותו בכנפיו ויוליכהו אתו, ורוחו לא כביר היה ובלבו לא היה די אמץ לקום בפניו ולהבין ולראות את הבאות אשר תקרינה. אמת היא כי אם נשים עין על קורות עמי איירופא מימי מנשה בן ישראל עד בן-מנחם נראה כמעט תקופה כתקופת היהודים. כשני האנשים העברים האלה אשר קמו בראשית התקופה ואחריתה, נראה בעמים שני גבורי כח אשר יצאו לישע עמיהם, האחד בראשית התקופה והשני באחריתה. בראשיתם שניהם נשתוו ובאחריתם רחקו איש מרעהו כרחוק מזרח ממערב. הראשון הוא קראמוועל, אשר קם לישע עמו וארצו, ארץ בריטאניה, בימי מנשה בן-ישראל. האיש הזה לא נודע על פני חוץ ולא שם היה לו בארצו, ואך לרגלי המלחמות

התעורר בו הרוח וירימהו עָל ויתן שבט מושלים בידו ויהי לראש לעמו ויעלהו על במתי ההצלחה, כי באמונה וישר לבב לחם האיש הזה, לא לנפשו ולא לכבודו כי אם לכבוד ארצו. וכל ימי חייו וכל פעולותיו הקריב אך על מזבח אהבת אדם, אשר אך היא העירתו לעשות גדולות, ועל כן עשה והצליח וכל אוהבי ישר יברכו שמו עד עולם ועמו לא ישכח לנצח את כל הטוב אשר עשה עמו. והשני גם הוא איש נולד בשפל המדרגה וגם אותו הרימה המלחמה בארצו משפל מצבו, הוא נפליון הראשון, ימים מעטים אחרי בן-מנחם, אשר בכח זרועו העֹל אל עָל, אך הוא לחם מלחמותיו לנפשו לא לארצו, הוא בקחתו שבט מושלים שכח את מצבו מאז ויהי לעריץ כעריצי הרומים בימיהם, הוא בקש אך לדכא כל העמים תחת רגלי עמו ואת עמו תחת רגליו. בלי אמונה ובלי צדק וישר לבב לחם את מלחמותיו וכל ימי חייו המה שרשרת עבותה מכל עון וחטאת וחלאה. וכל ישרי לב יקללו שמו על הדם הרב אשר שפך אך למען הות נפשו, וגם הישרים בעמו לא יברכו שמו, כי הובילהו בדרכי תהו ויבא עליו רעות וצרות נוראות. גם בשני אלה, אף כי בני שני עמים המה, נראה יד העת והרוח אשר שרר בראשית התקופה ואחריתה, קראמוועל עשה למען עמו ולמען בני האדם בכלל את מעשיו, יען כי רוח כתבי הקדש החיה את רוחו, רוח הנביאים הוליכהו ויורהו להיות שפל-רוח ואוהב צדק וישר, ולב נפליון כמות לא ידע שָׂבעה, כי בעת ההיא החל רוח האדם להעריץ את הדעה: לאסוף ולכנום. וכשני הגבורים האלה להעמים אשר על חרבם יחיו יען כי ארץ וממלכה להם, ועליהם להגן עליה, כן היו שני הגבורים האלה ביעקב, רק כי יעקב אך בקולו, בדבר שפתיו ובעטו ילהם. ואם כן אם גם נסיר האשמה מעל ראש בן-מנחם ונשימה על ראש רוח העת, אשר התעה אותו, בכל זאת לא נצדיק את הדרך והדעה, אשר על ידו מצאו מסלות בלב בני ישראל והוא עזר לרעה כי לא הבין רוח ישראל ולא ידע משפט רוח העמים. לולא הוא כי אז עלה ישראל לאט לאט בסלם הדעת ולא עזב כל דרכי אבותיו וזכרונותיו ושפתו. ורוח העת לא הוליכהו שולל כי רב הדרך מאד בין ישראל לעמים, ועל כן גם פעולת הרוח הזה היתה שונה מפעולתו על כל העמים, וביד רוח העת לבדו

לא היה די כח להרע לישראל, כאשר הרע על ידי דעת בן-מנחם.

הוא אחרי כי לא איש הרוח היה הצופה ומביט לעתיד, לא התבונן כי תכונת ישראל ודרכיו שונות בתכלית מתכונת העמים, ואם כן גם פעולת העת עליהם תהי שונה מפעולתה על יתר העמים.

אם אמנם נודה כי ענין בני האדם בעת הזאת הוא לאסוף ולכנוס, אך הרוח הזה לא הרע כי אם היטיב להעמים. הדעה הזאת כי על האדם לדאוג לנפשו הובילתו לדאוג גם בעד ארצו ועמו יען כי עמו וארצו המה ובכבודם ושלומם לו כבוד ושלום. הדעה הזאת הולידה את האחדות הנאמנה בלב עמים רבים אשר מלפנים היו קרועים לממלכות רבות ושפלות ותאחדם, היא הוציאה אחדות איטאליא ואשכנז אל הפועל והיא הצמיחה רגש האחדות כמעט בלב כל בני עמי איירופא איש איש לארצו ועמו, היא כוננה בתי מחסה וחסד לעניים ואביונים וזקנים ויתומים עזובים, כל אלה למען אושר הארץ, לבל ירבו אביוניה ולבל יסוף איש אשר כשרון לו מעני וממחסור, כל אלה פעלה ועשתה הדעה, כי על איש ואיש לפעול מפעליו במשפט ולבקש חשבון ותכלית במעשהו. אבל מה היו תוצאות הדעה הזאת לישראל? בישראל היו תוצאות הדעה הזאת להפך בתכלית מכל העמים, את ישראל פלגה למפלגות ותסר כל רגש אחדות מלבו ותעשה את האחד זר לרעהו. ויען מה? מדוע לא עשתה גם לישראל כאשר עשתה לכל העמים? על זאת נשיב, כי לולא בן-מנחם ודעותיו כי אז היטיבה גם לישראל, כי אז היתה הרוחה לישראל מצרותיו על ידי הרוח הזה, כי עד הנה היה ישראל לשמצה וקלסה בעיני כל, יען כי בקש תמיד חשבון ותכלית במעשהו ויעט אל השכר אשר כחטאת נחשבה זאת בעת אשר האצילים העצלים אכלו יגיע העבדים, ועל כן מלאו פני היהודי קלון יען כי קבץ על יד כהנמלה גרגיריה, ועל ידי הרוח החדש אשר יעלה את כל חרוץ וקובץ על יד למעלה, עלה גם כבוד ישראל למעלה ראש ויוסף עבוד ביד חרוצים, וינחל כבוד מבלי אשר נטל עליו לעזוב דרכי אבותיו וזכרונותיו ושפתו, ובלי ספק היה להפך, כי בראות ישראל כי כל העמים אשר עד הנה לא היו ערבים זה בזה, ולא חשו ולא הרגישו עד מה מאהבת עמם, החלו להתאחד ולהיות ערבים זה בזה, בראות ישראל כזאת אז אולי

השיב אל לבו: עתה באה עת רצון, כי כל העמים יראו ויבושו מאולתם בימים הראשונים, עתה לא יֵחשב לי עמלי לעון, עתה החלו גם המה כמוני לאהוב איש איש את בני עמו כאשר עשיתי אני, ועל כן עלי להחזיק עוד יותר ויותר במעוזי, לדרוש שלום אחי מקרוב ומרחוק, לשיש בשמחתם ולהתענות בצרתם, כי עם הנני גם אני, הדעה הזאת אולי העירה עוד הרבה יתר מאז בלב כל איש ישראל את רגש האחדות והאהבה להלאום להתפאר בכבודו ולדאוג לאשרו, אבל בן-מנחם בא ויסר את ישראל מ ע ם ורק בהחקים תלה כל כבוד בית ישראל, הוא הסיר כבוד התורה והשפה, ומה יעשו בני ישראל באחזם בהדעה החדשה אשר רק לתכלית ומטרה עליהם לעשות מעשיהם? האם יזכור אז את אחיו להתאחד עמהם? אבל הן לא עם המה ואין כל קשר המאחד אותם. ומה לו ולהם? האם יוסיף ללמוד שפת עמו ותורתו? אך הן אין לו עם ושפה ומדוע זה יבלה עתו בהבל, הן לו לעבוד ולפעול אך למטרה, ומה תועלת תצא לו, ל נ פ ש ו, מהשפה והתורה הזאת? לולא התרועעה דעת בן-מנחם אל הדעה אשר שררה ותשור בכל הארץ, כי אז השיבו היהודים אל לבם: הן עם אנחנו, ואם גם אך ברוח, בכל זאת עם אנחנו, הן נשא ונסבול איש חרפת רעהו, הן שם אחד נקרא על כלנו, ואם כן התועלת רבה וגדולה היא לאיש ואיש אם יזכור גם את עמו ויעבוד למענו, הן אם איש את רעהו נעזור, אז יגדל כחנו ונוכל עמוד ביום צרה, הן השפה תאחדנו ותתן בפינו מלים לדבר איש את רעהו עד קצוי ארץ ואיים רחוקים, הן כאשר בכל ימי נדודינו רק אחדותנו היא שעמדה לנו לחיותנו כהיום הזה, ושפתנו היתה החבל המרתק אותנו, ואם כן עלינו להחזיקה ולהרבות לה עצמה למען ירב כחנו, וזאת תהיה תכלית פעולתנו למען עמנו כי בתתנו אומץ להכלל נחזיק גם בידי איש ואיש, כזאת אולי חשבו עתה אלה אשר לא ימרדו ברוח העת לולא דעות בן-מנחם, אבל עתה כאשר ישראל מוסר מעם ותורתו ושפתו כבר מתו למען מי יעבוד האחד? האם למען החקים והדינים הרבים? אכן בהם לא יראה כל תועלת לא חמרית ולא רוחנית. אשר על כן אך דעות בן־מנחם ולא רוח העת היו בעוכרינו, כי אמנם זאת נראה בעינים איך הכו דבריו שרש בלב בני ארצו, עד כי מעבר

מזה יתכחשו בגאון לישראל והנהו בעיניהם כלא היה ומנגדיהם אשר בשם ישראל יכנו גם המה לא לתורה ולשפת עבר ואחדותו עיניהם, כי אם בעד החקים ילחמו מלחמת תנופה ואם ננסה דבר אל אחד מהצדיקים האלה בארץ אשכנז לאמר: אבל למי תעולל כה בהפיחך מדנים, הלא על עמך תשא הרפה! אז יענך ככל אלה אשר כבוגדים המה בעיניו ויאמר: ישראל לא עם הוא רק בעלי דת אחת אשר חקים קימים לה ולא ימוטו עד עולם. סדרי בראשית ישתנו וחק אחד מהשלחן הערוך ומפרשיו לא ישתנה ולא יומר לעולם. ועל כל אלה נוציא משפט, כי באשמת דעות בן-מנחם היו כל אלה, הוא הכה בית ישראל שמה ושאיה, הוא והנוהים אחריו ולא אחר.

אמנם אם גם בארצו ארץ אשכנז לא טובה צמחה לישראל בגללו, אך הרעה אשר הסבו דרכו ודעותיו לבני ישראל בארצות אחרות עוד רבה וגדולה היתה. אם אמנם גם בארץ אשכנז הסבו רעות, אך בכל זאת חלילה לנו מכחד כי שמה גם טובה יצאה להם, טובה חמרית, כי מני אז החלו גם המון היהודים לא רק אחדים לדבר בשפה ברורה בשפת הארץ ולבחר בדרכי התבל, מושכים בשבט סופר בשפת אשכנז קמו מבני ישראל, וילחמו מלחמת החופש בעוז ותעצומות ויצליחו להציב לישראל יד, אם גם אחרי מלחמות עצומות ועבודה רבה ועת כבירה בכל זאת לא היה עמלם לריק. וגם חכמי לב נודעים בתבל קמו מהם ויצליחו למשרה וכבוד, להורות דעה קבל עם ולשבת בסוד מחוקקים, עד כי אלה הגדולים, אף כי לא רבים המה, יהיו לאור מאיר לתפארת ולכבוד לכל העם, ואם אבדה התורה והדעת מפי ההמון, תחת זאת נולדו גדולים אשר באיכותם ישלימו את חסרון הכמות. ואם גם אין כל צדקה להמון ללבוש גאות ולהביט בשאט נפש על בני ישראל בארצות אחרות יען כי גדולים אחדים להם, בכל זאת יוכלו להתפאר, כי עם בינות המה, כי שם הגדולים אשר בארץ ישמע עד למרחוק, והכל יודעים כי לבני ישראל באשכנז גדולים חקרי לב, להם יצאה גם טובה מהדרך החדש, כאשר אמרתי, ואם הם יעריצו את שם בן מנחם, לא נוכל להאשימם מכל וכל, כי המה יודעים כי מהעת ההיא אור חדש הופיע להם ובדרך חדש בחרו, ואם גם לא ירבו חקור ולא יראו כי הוא לא פעל ועשה כל אלה כי אם רוח העת

ההיא, ועוזריו הרבים אשר רובם מארצות פולין באו שמה, והמה הפיצו הדעת, וכאשר לפני שתי מאות שנה לא היו יודעי תורה באשכנז, עד כי באו פליטי פולין אל ארצם ויביאו התורה בידם וישתלוה על אדמתם, כן גם בעת בן-מנחם, עת לדרוש הדעת, היו פליטי פולין המטיפים לדעת וחכמה, והמה לא רק עזרו על ידו כי אם עשו הכל ויקראו שמו. על מעשיהם, אבל אחרי כל אלה לא נרשיעם, כי לא נבקש מההמון כי ידרוש ויחקור אחרי כל המסבבים, כי אם את האחד הנראה והנודע אותו יבחר לו והוא בעיניו כפועל כל המעשים, אבל לא אחת מאלה באו להיהודים בארצות האחרות על ידי הדרך החדש הזה. בארץ אשכנז אשר העם היושב בה עם בינות הוא, ויתפאר בהכמיו ויעטרם כבוד, בארץ הזאת בא הרוח גם בלב בני ישראל להתחרות אתם לעשות כמוהם, ואחרי כי כל השערים המובילים אל העושר והכבוד היו סגורים לפניהם, לכן בקשו להם זר תפארתם במלחמת הדעת, ועל כן גדלו רבים בהם ויעשו להם שם. ועוד זאת כי להם נקל היה ללמוד שפת ארצם ולהבין את ספריהם, אחרי כי שפת היהודים גם היא שפת אשכנז נשחתה היא, ולא נטל עליהם להגות בשפה חדשה, בלתי אם לטהר את שפתם מסיגיה. אבל לא כן היה לבני ישראל הגרים בארצות פולין, גאליציא ודומיהן. שם ישבה אי-דעת לכסא גם בין בני עם הארץ ולא יכלו לקחת להם את בני העמים למופת, שם לא יצאה דעה חפשית לאור עולם כי חק וגבול הושם לה, שם קצרה ידם מלמוד שפת עם הארץ, כי שפה זרה היא להם, ועל כן החלו אלה מבני ישראל אשר בקשו דעת אך להגות בשפת אשכנז, אשר בה כתבו חכמי ישראל והמה הבינוה כבר אם מעט או הרבה, ובעמלם זה עמלו לריק. ללמוד שפת הארץ אשר ישבו בה ואשר על ידה יתקרבו אל העמים וירימום משפל מצבם לזאת לא שמו לבם כי לא לחכמה נחשבה, ומאחיהם רחקו מאד כי לא רבים היו אשר אחזו בהדרך החדש הזה, רק זעיר שם זעיר שם, ועל כן היו נבזים ושפלים בעיני העם כעוברי תורות, ומה מצאו בעמלם? את התורה וחכמת ישראל החלו להשליך אחרי גום כהיהודים באשכנז, רוב בני האנשים אשר יצאו בתחלה לדרוש חכמה בארצות האלה לא למדו ולא הבינו עוד שפת

עבר, ואשר על כן נחשבו כעוברי תורות ובצדק, שפת אשכנז הבינו מבלי אשר הצליח בידם לדבר בה בשפה ברורה כי את מי ידברו בה בארצם, ולוּ גם דברו בה מה תועיל להם שפה זרה? ושתים רעות באו להם לרגלי הדרך החדש הזה, להציב להם יד בארץ לא הצליחו כי גם המשכילים היו זרים ברוחם להארץ ולהעם כמו המתחסדים וגם המה היו נבזים בכל היהודים, כי עם הארץ לא ידע אם יבינו מה או אין, ולאחיהם כמו זרים נחשבו, ובכל מקום אשר אמרו לעשות דבר קמו נגדם אלפים ורבבות לשטן להם ולא יכלו עמוד, ומנגדיהם אשר מעת נעתקה התורה החלו לחשוב את שפת אשכנז כשפת הקליפה, וגם את כתבי הקדש כספרי טועים, גברו חיל ותעל ידם על יד המחדשים להרבות האפלה. וזאת נראה עתה בעינינו, כי בהפלכים אשר בהם קמו חכמים אחדים להאיר אור כמו בגאליציען על ידי ר״י פערל וכיעתו, בוואליניען ופאדאליען על ידי הרי״ב לעווינזאהן והנמשכים אחריו, שם עתה חשכת אפלה כחשכת מצרים, לא תורה ולא חכמה תמצאנה בהם. רוב היהודים היושבים שם ימאסו בדעת בכל לבם וישנאו תכלית שנאה כל דורש חכמה, לא יען כי יחזיקו בתורה, כי את התורה הצליח בידי המשכילים האחדים לשרש מארצם והמון העם לא יכבד עוד את התורה אך גם בחכמה ימאס, ואלה אשר יתימרו למשכילים ואשר כל תפארתם ללכת בדרכי אחיהם האשכנזים, גם המה לא ילמדו מאומה רק אם ילבש איש קצרים ויאכל טרפות אז חכם הוא בעיניו וימאס בכל זרע ישראל. ללמוד שפות לא יכינו נפשם אך לשכוח שפת עבר היא משוש תפארתם, והמה היו כההמון בארץ אשכנז, אך תחת כי בארץ אשכנז נמצאים גם גדולים בחכמה ותורה, בהם לא יֵראה ולא ימצא איש כזה אשר עשה לו שם על פני הויץ, ותחת אשר באשכנז למדו שפת הארץ היטב לא למדו המה מאומה. באחת אומר כי אלה נשארו קרח מכאן וקרח מכאן, דרכי התבל לא השיגו ודרכי אבותיהם זנחו, ובכן לא הכינו גם נפשם לימים טובים אם יבואו להם, וזאת נראה עין בעין בארץ גאליציה, כי החפש הנאמן אשר בא להם זה שנים אחדות על ידי המשפטים הצדיקים אשר נתנו בארץ עסטערריך, הרע להם במצבם המוסרי מאשר היטיב עמהם, כי כל עוד אשר היו נדכים ובזוים ומשפטם נגזל אז אמרו

לנפשם לעשות דבר מה להדעת, אולי תהיה היא בעזרתם, ועתה אחרי אשר בידם לחיות כחפצם מבלי מכלים דבר, עתה אין חפץ להם עוד בדעת ולא בתורה, את התורה עזבו כבר מפני חפץ הדעת, ואת הדעת לא השיגו כי כומורת זר היתה להם, ומצב ישראל המוסרי בארץ ההיא נורא מאד. וכל אלה הסבו הדעות המקולקלות אשר פרצו להן דרך מימי בן-מנחם.

חק הוא בטבע כי רק על ארץ גְשמה יציץ ציץ ויעלה צמח, ולשוא נזרע על צחיח סלע כי לא יצמח ולא נראה זרע. הגשם יתן הריון להאדמה הנחרשה, וכן הדעת תתן פריה רק אם רוח מבקשה ככר הוכן לה. על המורה הנאמן היוצר רוח חניכו לפתוח לבבו לאט לאט כאשר יפתח האכר וישדד אדמתו, יחרוש, יפלג תלמיה, יזרע, יסיר חרולים וישקנה בעתה ואחרי כן יקצור, כן על המורה בתחלה לחרוש ולפתוח לב הנער בדברים אשר יבינם, בטרם אשר יובילהו לתכלית למודו, הלא היא להבין דרכי התבל ויצוריה ובפרט מעשי האדם ותחבולותיו ומחשבותיו, אשר זה הוא פרי כל חנוך. הדברים אשר יבין לב הנער המה ספורי מקרים ומעשים שהיו בשכבר הימים, כי כן הוא טבע רוח האדם להתפעל מכל רחוק במקום או בזמן, ואחרי אשר יחפוץ להטותו אל דרך טוב לכן ישמיעהו מפעלות הצדיקים הראשונים אשר הרבו צדק וינחלו טוב ומעללי רשעים אשר פרים אכלו, ויען כי לב האדם מלא אהבה יותר להוריו ובני משפחתו אחרי כי בהם יסכון ויראה את תגמולם עליו, לכן ימצאו בלבו מסלות רק הספורים מאבות אבותיו. ואחרי אשר מלא לבו מהספורים ההם יצעד הלאה צעד אחר צעד עדי יגיע לסלם אשר בכחו לעלות בו. ולכל העמים ספרים כאלה למען ילדיהם אשר ילמדום בתחלה, בהם יראו קורות דורות עמם משנות קדם כאשר יבין רוחם לפי שנותיהם, ואלה המה ראשית הלמודים. בהם יהגה הנער בנוער, מהם ימלא לבו, והמה יהיו לאבן פנה אשר עליה יכוננו כל עמודי דעתו ורגשותיו גם יחד, אהבת הדעת למען ישיג תפארת אדם, אהבת האדם ומשפט וצדק ויושר, וכל רגשותיו וכל דעותיו בימים הבאים ישאב מהמעין הזה, וגם חכמי לב אשר ילעיגו אחרי כן להספורים יזכרום בשמחה והמה ירנינו לבם בכל ימי חייהם. אמנם כל העמים אשר יחיו בחיי עם על אדמתם

ישנו את ספוריהם אלה מעת עד עת לפי רוח הדור ההוא, כי חיים המה וארצם וממלכתם תשנינה פניהן, ועל כן יכתבו בכל דור ודור ספרים חדשים כמו אלה. אמנם בידינו בני ישראל כבר ערוכים ושמורים ספרים כאלה, הלא המה כתבי הקדש, בהם יראה הנער העברי ראשית לדת עמו ותהפוכות הזמנים אשר עברו עליו, בהם יקשיב בלשון למודים ומשלים נעימים אשר יקחו לבו, ואך המה יוכלו להיות היסוד אשר עליו יבנו כל בניני דעתו לימים הבאים, ואם יחסר היסוד הזה אז יזרע המורה על צחיח סלע, כי רק התורה היא הגשם אשר ירוה את רוח בן ישראל. נשים נא עין היטב על הדבר הזה כי לא דבר ריק הוא. בלי ראשית למודים כזאת לא יפתח לב הנער, זאת יעיד כל מורה מבין, ואיפו נקח לבנינו ראשית למודים אם לא בכתבי הקדש, ומה טוב לנו מהם. אל נשלה נפשנו בשקר לאמר כי גם בספרים הכתובים למען נערי העמים האחרים ימצא הנער העברי מרגעה לרוחו. רוח ישראל שונה מאז ועד היום מרוח יתר העמים באירופא, כי הוא ממשפחה אחרת, ממשפחת שם, והמה ממשפחת יפת, ורוח המשפחות לא ישנה ולא יחלש אם לא תתבלבלנה אחת באחת, אך משפחת היהודים עוד לא התבלבלה, והרוח המפעם בלב העם כבר חי זה ארבעת אלפים שנה, ולא בן־רגע ולא בדור אחד אף לא בעשרה דורות יהפך לאחר. וספורי כל יתר העמים מלבד כי לא ספורי אבותיו המה ולא יקחו לב הנער לאהבה כי אם יבלבלו מחו ויביאו בו שממון ותמהון אך לא נעימות, הנה מלבד זאת זרו לרוחו כל דברי מלחמותיהם ודברי אהבתם, הספורים מהעמים הקדמונים המלאים רק מלחמות ודברי אהבה, לא לפי רוח בן ישראל המה, ועל כן אם יקרא בהם ישתומם ויתפלא אבל לא יטו למוסר אזנו ולא יפתחו לבו. כתבי הקדש רק כתבי הקדש המה הספרים אשר יכונו לנער עברי לעשותו לעברי ולהכשירו להמדעים אשר יביאו בלבו אחרי כן בעמל גדול, ואשר על כן לא נעימים יהיו לו רק כמשלם חובתו ילמד למען אשר ידע, ואם לא ילמד כתבי הקדש באבו אז לא יהיה שלום ברוחו, בכל ימי חייו יחסר לו דבר אשר לא יוכל למלאנו ואולי לא ידע גם מה הוא. זאת נראה ברוב סופרי ישראל אשר מימי נעוריהם לא למדו כתבי הקדש ורגש הקדש לא לקח לבם, כי יחסר להם דבר מה ואין שלום ברוחם, ורוב בני

הנעורים מהעברים עתה לא עברים ולא בני העמים הנם, ולדאבון לבנו היתה כזאת עתה בישראל, כי הנער העברי יחל להקשיב בלמודים נשגבים מבלי אשר פתחו לבו ולא יהיה יהודי כאשר יגדל, לא יחוש כל אהבה לעמו וכורים יהיו לו אך גם כאחד מהעמים לא יהיה, כי רוחו אשר נחל מאבותיו למרות חפצו וחפצם יעמוד לשטן לו.

אמנם בארץ אשכנז או גם צרפת ובריטאניה ודומיהן לא יגדל עוד ההסרון הזה כמו בארצות פולין וגאליציען ודומיהן. בארצות ההן יש לאל יד האבות אשר יבינו מה רוה הנער דורש מהם להבינם בינה בכתבי הקדש גם אם לא ילמדום בשפת עבר, אף כי כתבי הקדש בהעתקה המה כשושנה אשר חלפה יפעתה ונמר ריחה, כאשר ידע כל יודע עברית, כי רק בשפה אשר היה אז יובנו המעשים אשר נעשו והדברים אשר נדברו לרוח העת ההיא, אבל בכל זאת יש לאל ידם לתת להם מעט מהרבה, אך בארצות האלה קצרה יד ההורים מתת לבניהם אף שמץ מכתבי הקדש, כי ההעתקה האשכנזית היא שמה מכשול בדרכם. בשפות ארצם אין עוד העתקות נאמנות וכרובם כן לא יבינו בנוער את שפת ארצם, כי בביתם לא ידברו בה, ושפתם היא שפת אשכנז הנשחתה, אך בה יבושו וימאנו ללמד את בניהם ועל כן גם אלה אשר יחפצו להורות לבניהם כתבי הקדש יתאוו להעתקה האשכנזית. אבל איך יבין בינה המורה לחניכו שפה בשפה זרה? הלא אז נטל עליו לתרגם שתי שפות אשר גם שתיהן זרות לו ולא יבין לא את זאת אף לא את השנית ומכשולים בדרכו אשר יעצרוהו מלכת קדימה. ובכן ילמדו פרקים אחדים עד כי יבואו הימים אשר הנער לא ימצא עוד מרגוע מעמל למודיו וכתבי הקדש ישליך אחרי גוו. לולא בלבלה ההעתקה את מוחם כי אז למדו כאשר למדו מאז והבנים לא רחקו מנחלת אבותיהם כאשר הוא היום, כי אז בבוא הרוח בלבם ויעמידם על רגליהם לבקש ללכת בדרכי התבל, אז החלו ללמוד שפת ארצם אשר היא ראשית למודים לאיש, וגם מתורת ישראל לא משכו ידם, כי עוד בנוער למדו אותה. אם חדלו ללמד את התלמוד לכל הנערים מחסרון עת אז לא רבה הרעה, אך כתבי הקדש אשר להם לא דרושה עת רבה ואשר ימשכו את הלב ואשר המה אך המה אוצר כל אמונתנו וזכרון אבותינו

ואגודת לאומנו, כתבי הקדש לא היו להם לזרא, ואז היו אנשים ככל האדם, בנים נאמנים לארצם אך גם נאמנים בברית אבותיהם, כי אז לא הלכו אחרי ההבל לצפצף דעות אשר הביאון מאשכנז ולא יבינון, כי אז הבינו כי ישראל עם הוא, עם במחשבה, והמחשבה הזאת היא אגודתם והיא תאחדם, ולא היו המלחמות והמריבות והמדנים, אשר נראה מאז עד היום בבקר בבקר. משכיל חסר-לב יבוז לכל אשר בשם ישראל יכנה וידמה למצוא עזרתו בקראו בשם בן-מנחם ותלמידיו, ומתחסד צבוע יקרא מלא אחרי כל מבקש דעת בקראו שמו ברליני. גאוה אולת מעבר מזה וסכלות נוראה מעבר השני הן הנה פרי דעות בן-מנחם והעתקתו למען בני ישראל בארצות האחרות, אך זאת ולא יותר. וכל עוד אשר יוסיפו בני ישראל להחזיק במשפט המעוקל כי רק בני דת אחת אנחנו, וכל עוד אשר לא יֵהפך לב אחר להם לשוב וללמוד תורתם, וכל עוד אשר לא ישיבו אל לבם לבקש אהבת העם ואחדותו, אז ירד ישראל מדחי אל דחי, אז תשפל ידו בבוא עליו צרה, כי לא יהיה עוזר לו מאחיו, אז יבער ויכסל להאמין בהבלים ושטי כזב, אז ידל כבודו וכעבור דורות אחדים ישכח גם שמו, כי אם התפרדה החבילה וכל אחד ידאג רק לנפשו אז מי יקים יעקב הקטן והדל אף בעת אשר כלם יחד איש את רעהו יעזורו, ואף כי בתעותם כצאן בלי רועה. את זאת ראינו מדברי ימינו אשר אלפי שנים תעידנה כי כן הוא, כי רק הרגש הלאומי ורק התורה, תורת חיים, ולא החקים, המה אך המה יחיו את הגוי כלו, ואם המה מתו ואבד שמם, אז נחשב ישראל כגויה בלי נשמה, כעצמות יבשות בלי רוח אשר לא תארכנה ימים וחיתן באור לא תראה.

אולם ברית כרותה לעם ישראל לבל ימות ואבד שמו, וזאת נראה עין בעין, ואם קצרה יד אויביו ורודפיו וכל כלי יוצר עליו וכל לשון קמה אתו למשפט להרשיעו עליו לא הצליחו, הנה יש תקוה כי גם יד מהרסיו מבית לא תעצר כח לעשות זאת ואשר לא עלתה בידי אויביו לעשות במשך שני אלפים שנה לא תכון גם בידי בניו-מהרסיו לעשות במשך מאת שנה. ישראל חי ועוד יחיה, ובכחו מאז עוד ישוּב ויִגבר חילים, כי לא לְעולם תִשלוט דֵעה מקולקלה ולא

לנצח ישב משפט מעוקל לכסא. עוד יבוא יום ותפקחנה עיני העורים ויבושו ממוריהם ללא דעת וללא משפט.

ברית כרותה לישראל כי יחיה בארץ ולא יסוף מקרב העמים והממלכות, לא על ידי רודפיו מחוץ ולא באשמת מהרסיו מבית. וכמו תהפך לו הקללה תמיד לברכה כן נראה כי גם כל הקמים עליו להכחידו יוסיפו לו עוד און ועצמה לחיות. פלא הוא ויהי לפלא! כי כל רודפיו ומעניו האכזרים הועילו רק לחזק יד ישראל באמונתו ואהבתו לעמו ואחדותו, ומדי הוסיפם לבקש להפריד בין אחים, כן קרבו לבבם זה לזה עוד יותר, וכן כל עמל פורעי פרעות בקרב העם עלה בתהו ולא הצליחו להפוך בית ישראל לחרבות עולם, רק לפרוץ פרצים אשר עד ארגיעה רפאום ויחזקו את בדק הבית עוד יותר מבתחלה, ואשר על כן נוכל לשפוט בצדק, כי כן יהי גם בימים הבאים, ולשוא יפחדו אוהבי ישראל פחד פן תשכח התורה ויסוף שם ישראל, ואלה המבקשים לראות קצו חנם ימחאו כף לאמר: בלענוהו!—כי תוחלת ישראל לא אבדה, כי עוד לא פסה התקוה אשר רוח ישראל ישוב להחיותו כקדם, כי שם ישראל לא יאבד מני ארץ אף אחרי כל התהפוכות אשר עברו עליו ואחרי השערוריות אשר נעשו בקרבו וכי תורתו לא תשכח גם למרות חפץ מורים מתעים, אשר בקשו ויבקשו בכל לב להשבית זכרה, ומיראה או יען כי כלימה תכסה פניהם לאמר לעין כל כי קבר יקברוה, לכן יאמרו להקים לה מצבת זכרון עולם למראה למען תקבר תחתיה—כל אלה נראה לא רק מדברי ימינו אשר חלפו ואשר הראונו כבר מעשים כאלה אשר אבדו ואפס זכרם ושמם, כי אם גם דרכי המפלגות בעצמן בימינו אלה יראונו כי כן הוא.

אם אמנם רע ומר הוא כי באנו עד הנה, כי למפלגות כאלה יפלג ישראל, מפלגות אשר גם שתיהן תשחתנה דרך ישראל ותתעינה רוחו, אבל עלינו החובה להודות, כי לא יד אדם כי אם יד הזמן עשתה זאת. בן-מנחם בשטתו הנפתלה מוכרח היה לדבר ככה, וכל הנוהים אחריו עד עתה מוכרחים היו לאחוז בדרכיו, ואשר על כן אשנה בדברי, כי לא את בעל הדעה אריב כי אם את הדעה אביא במשפט, לא למען השפיל כבודו כי אם להוריד דעתו מכסאה לבל יכרעו עוד ברך

לפניה, אחרי אשר יראו כי משחתה בה. הוא מוכרח היה לדבר כאשר דבר יען כי ימים רעים היו הימים ההם לישראל בארצות אשכנז וברוב ארצות התבל, יען כי עוד נלחמו בחוקה נגדם שונאיהם בנפש לבלי תת להם להציב יד בארץ. יען כי היהודי בחפצו להשיג משפט אחד נאליץ לותר על מאה זכיות, לכן היתה כזאת כי הקריבו היהודים האמללים את כל נחלת אבותיהם, את כל מחמדיהם מימי קדם, למען מצוא מנוחה כמעט קט, בזדון או בשגגה. בעת הרעה, בעת אשר הגויה היתה למשסה נתנו את הרוח כָּפרה בחפץ לב. ועל כן נזורו לאט לאט מאחרי אמונתם, תורתם ושפת אבותיהם עד כי היו להם לזרא, אולם רוח ישראל חי הוא בקרבו ולא יתנגנו לנום שנת עולמים.

חברי בן-מנחם ותלמידיו ורוב חכמי דורו והבאים אחריהם הלכו במסלה אשר בחרו להם וילכו הלוך הלאה להתרחק מעל אחיהם עד כי שכחום וגם שם ישראל לא נקרא עוד עליהם; כל בית בן-מנחם, בניו ובני בניו ובאי ביתו ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם המירו את דתם ולבית ישראל כמתים נחשבו, ולא באשמתם כי אם באשמת הדעה הרעה כי לא עם אנחנו וכי רק החקים המה עמודי דתנו ואחדותנו, הדעה הזאת היתה כסם מות לרוח ישראל וכל אשר שתה מהבאר הזאת מת בקרב עמו, ולו הוסיפה הדעה הזאת להשתרר בחזקה עוד מאה או מאתים שנה כי אז בלי כל ספק לא נותר אף שם וזכר לישראל. הן אך כפתאים או משוגעים יֵחשבו אלה אשר לא יחשבו את ישראל לעם אחד ואשר גם בהחקים ימאסו בלבם או גם במו פיהם, להקרא עוד בשם יעקב אשר לא יעטרם כבוד ולא יוסיף להם מאומה ונהפוך הוא כי בעבורו יגלה כבוד מהם ומשפטם יגזל בגלוי או בסתר אף בעת היותר טובה לישראל, ומה זה ימריצם לקרוא עוד בשם הזה, אשר היה רק כקליפה באין כל גרעין בו? אבל כח הדעה הזאת כבר תש, מבלי אשר ידעו מחזיקיה בעצמם כי כן הוא, רוח חדש עבר על בני ישראל בערים רבות בארץ אשכנז ויבחרו בדרכים חדשים מבלי משים ומבלי אשר ידעו בנפשם כי עזבו את דרכיהם הראשונים.

גם בתחלה באחזם בהדעה החדשה כי ישראל לא עם, לא ידע מיסד הדעה את תוצאותיה ופעולותיה על העם, ושומעי דבריו והנוהים

אחריו לא הבינו את אשר שמעו, כי כעורים הלכו אחרי רעהו ויפלו לבור בו נפל הראשון. אין כל ספק בלבי וכל איש לא יספוק כי לו ידע בן-מנחם כי המחזיק בדעה כזאת יהיה באחרית הימים בוגד בעמו או אם לא יהיה הוא אז יהיו בניו ותלמידיו בוגדים בעמם, לו ידע כזאת כי אז נבהל ויסוג אחור. אמנם הוא לא ידע, הוא הביא זיק אש לאוצר אבק שרפה מבלי אשר ידע מה הוא. זלא לפלא הוא אם לא ידע והבין ערך הדעה הזאת. עד העת ההיא קרא ישראל לנפשו תמיד בשם עם, ואיש לא חקר ולא שאל ולא דרש אם כן הוא או אין. כשונאי ישראל כן גם אוהביו חשבוהו לעם בעמים, וזאת היתה לשונאיו לראשית מדון לפקוד עון כפעם בפעם על כל העם בראותם מעשי האחד ולחשוב את כל ישראל ערבים זה בזה, יען כי חשבוהו לעם, ולבני ישראל כחבל אהבה, אולם אחרי כי איש לא חלק בדבר הזה, לכן לא דברו בו מאומה, ועל כן לא ידע העם כלו ערכו וטובו לבית ישראל.

כי אויר דרוש לכל איש למען יחיה, זאת יבין כל איש מאליו אף אם לא למד חכמה, אך על לב איש מההמון אשר לא ירבה מחשבות לא יעלה הרעיון לבקש לו אויר, הוא יבקש לו לחם ומים ומלבוש וכל מחסורי האדם אשר יחסרו לו, ואם גם בעבורם יחסר נפשו מהאויר הדרוש לו לא ישים לב, אם למען אשר תמצא ידו ללבוש מלבוש יפה יֵאלץ לשכב בחדר צר ומלא אויר מחנק לנפש לזאת לא ישים לבו, יען כי האויר דרוש לו לא לעתים מזומנות ולא לו לעמול הרבה להשיגו, כי לא במחיר יוקח, על כן לא יזכירנו ולא ידע את מחסורו, ולא לעתים רחוקות יבחר איש בעת אשר ינפש מעמלו לשבת בחדרו מצאת החוצה ביום צח לשאוף אויר טהור להשיב נפשו, כי לא יחוש ולא ירגיש הטובה אשר יתן לו כאשר יחוש באכלו או בשתותו וכהנה, וכן היה הדבר הזה בישראל. הרעיון כי עם הוא דרוש לו להיותו כאויר לנשמה, אשר בלעדו יסוף הרוח ויגוע, אך מי ידבר אדותו להראות איך נחוץ הוא? הלא דבר מובן מאליו הוא אשר בכל עת ובכל שעה ובכל דור ובכל מקום ומצב הוא דרוש למען חיי העם, לא כן חקי הדת והאמונה אשר המה אך כאכילה וְשְתִיה וּבגדים אשֶר רק לעתים מזומנים ימצא האדם חפץ

בהם, עליהם שמו עיניהם המורים להורותם איך להשיגם ומה טיבם ואיך תגדל החובה על כל איש ואיש לעשותם. המורים שמו עינם ולבם אל החקים, יען כי גם המה לא הרבו חקור ודרוש לרוח העם, כי אם להגויה כוננו עיניהם ככל אלה אשר לא יבינו משפט, ובכן אם כי לא זר היה להמון הרעיון כי ישראל עם הוא, אך לא הרבה בו מחשבות, אחרי כי לא ידרוש ממנו כל פעולה, לא כן החקים אשר ידרשו ממנו עבודה רבה, המה הוחקו על לוח לב כל איש ישראל ובהם מלאו ספרים לאלפים, פן יבוא מתיר או חולק ויאמר לבטלם או להתירם, אך פן יבוא חולק על הרעיון כי ישראל עם הוא, זאת לא עלתה על לב איש, כאשר לא חשב איש פן יבוא חולק ויאמר: אולי ישראל לא ישראל הוא כי אם אדומי או מצרי, ועל כן כאשר עלתה הדעה הזאת על לב בן-מנחם—מבלי אשר בקש חשבונות רבים, כי אם הלך בדרך רוב הרבנים ובעלי התורה לשים לבו רק להחקים וכן עשה גם הוא—כי ישראל לא עם הוא לא נבהל בעצמו מהדעה הזאת וכל שומעיה לא אחז שער בשמעם כזאת, כי לא הסכינו מעודם לחשוב את הדעה הזאת כרוח חיים להעם כלו, כאשר לא ישתומם איש המוני אשר לא ירבה מחשבות אם נאמר לו: שכב הלילה בחדר צר אשר בו אויר מעופש למען תמצא לחם ביום הבא, ואם אין אז עליך לצום ביום המחרת, הוא לא ישתומם ויעשה עצתנו, כי הוא לא יבין אשר אם ירעב יום תמים יהיה רק רעב אך מחלת לב לאורך ימים לא תבוא אליו לרגלי הצום, ולשאוף לילה אחד אויר מעופש אולי תסבב לו מחלה אשר תדכא חייו עד עולם. בהחקים לא ערב בן-מנחם לשלוח יד כי לחם עמו המה, אך בהדעה כי עם הוא שלח ידו, כי את רוחו לא הבין. וגם מאז ועד עתה לא הרבו לדבר בה ויקבלוה כדבר פשוט אשר אין לחלוק עליו, רק הוסיפו עליה אשר גם החקים המה כלי אין חפץ בו. ובכן החלו עתה לעזוב את דרך בן-מנחם גם לקצות בה וגם זאת מבלי דעת כי כה יעשו, רבים ישובו עתה להחזיק במעוזי אבותיהם הראשונים וישובו על עקבותם, אך גם המה עושים מעשיהם רק בהנטיה הטבעית, בלי משפט וחשבון ברור, כי המה עוזבים הדרך אשר אחזו בה זה מאה שנים וימאסו בתורת בן-מנחם

ותלמידיו, נטיה טבעית תכריח רבים מאלה אשר אמרו כי הולכים המה קדימה—לסגת אחור.

אם אמנם רוב המטיפים באשכנז עוד יטיפו לרוח בן-מנחם, רוב המורים יבזו עוד את התורה, אך בכל זאת היתה הדשה בארץ; רבים ההלו להוש בנפשם כי יחסר להם דבר מה. הדעה החדשה אשר בשם „לכת קדימה" קראו לה לקחה לבבם שנים אחדות, וכל עוד אשר רבו מנגדיה הוסיפו להחזיק במעוזה, אבל לאט לאט כאשר מספר מנגדיה הלך הלוך ויצער, התורה נשכחה כמעט מלב כלם כמת, התקוה להגאל היתה לכלם כמו אולת ורעות רוח מאין כמוה, ואין עוד מלחמה בשער נגד כל אלה כי כבר קימו וקבלו המשפטים האלה כחק ולא יעבור. עתה כאשר הגיעו עד תכלית ההכחשה בכל אשר האמינו והחזיקו אבותיהם ולא נותר עוד להכחיש ולהסיר, עתה נראה כי אלה אשר לא יאהבו לנוח ולעמוד על עמדם, המה יסוגו אחור, כחק הטבע כלו, אשר בעלות דבר עד מרום קצו אז אם יתנועע עוד מעט ישוב לאחור. וכן היה גם להיהודים בימינו אלה, אלה אשר הגיעו עד תכליתם להרוס הכל ואשר לבם לא יחשוב ולא יבקש מחשבה המה על עמדם יעמדו ולא יוסיפו לחשוב ולהתבונן, המה לא ישימו עוד לבם לעמם ולדתם, אם הפרו בריתם עמם לעין כל וישנו גם שמם או אין, אחת היא להם, כי אם כה או כה בשם יעקב לא יזכירו עוד, אבל אלה אשר לא ימצאו נחת בעמדם על מקום אחד, אלה בעלי הרוח אשר לבם יבקש חשבון ורוחם יחפוץ במעשה, המה מבלתי יכלת ללכת הלאה ישובו מבלי משים אחורנית בדרך אשר כבר עברו עליו ויעזבוהו. זאת יראונו המפלגות אשר תרבינה מיום ליום בארצות האלה, כי אמנם אלה הלוחמים לאמונה ירבו מיום ליום, ואות נאמן הוא כי יעזבו הדרך אשר בו הלכו מעת בן-מנחם. אבל זאת רעה חולה, כי כאשר עד כה בחרו בדרך הזה על הרוב מבלי הרבות חקור כן ישובו עתה להחזיק במעוזי האמונה בלי דעת וחקר, ורק על פי תורת איש אחד אשר כחכם יחשב בעיני העם.

מכל אשר דברנו עד הנה הראנו לדעת כי שגגת בן-מנחם בדעתו ודרכו עלתה זדון, כי בהסירו את ישראל מעם הסירהו גם מאמונתו ודרכיו ויפריד בין אחים וכהנה וכהנה, כי אמנם מקור חיינו היה באר התורה אשר היתה שומה בפי כל העם ושננוה לבניהם ולא החקים

המתים, אשר שנו וישנו פניהם לרוח העת או לפי חפץ איזה מחוקק, והכח אשר נתן לנו די אמץ לשתות מהמקור הזה ולחיות, הכח אשר הקימנו על רגלינו בעת אשר מפנים ומאחור רדפונו בעברה ושלחו בנו משלחת מלאכי רעים בכל הארצות אשר בהן בקשנו מסתר לנו, הכח אשר נתן לנו עוז ותעצומות להלחם, ואשר הרים ראשנו בעת טובה לשוב ולהרפא עד מהרה מכל המכות אשר הכונו, הכח הזה בא לנו מאת הדעה הנעלה והנשגבה, כי עם אנחנו—עם הרוח. הדעה כי עם אנחנו היא אחדה אותנו כלנו, היא קרבה לבבנו ביום טוב כבעת רעה, היא חזקה רוחנו בזכרנו כי בכל הארצות ובכל העמים אחים לנו אשר ישמחו באשרנו ויבכו על משבתינו, הדעה הזאת עוררתנו ללחום איש בעד אחיו ולעזור ולהושיע להנרדפים על צואר בארצות אחרות, הדעה הזאת נתנה בלבנו רגשי אהבה וחנינה ליתר אחינו, בעת אשר הונח לבני ארץ אחת מצרותיהם אז מהרו ויתנו יד ויקראו גם לאחיהם לחלצם מן המצר, הדעה הזאת היתה לקשר חזק בכל עת אף בעת אשר עמודי הדת רופפו, כאשר כבר היתה כזאת פעמים רבות, כי בעת טובה זנח ישראל את חקי תורתו ומצותיה, אך בכל זאת נאמנה עוד רוחם עם אחיהם, יען כי הרגש הלאומי הוא קבצם. ועד היום הזה, אף כי רבים יתכחשו להדעה הזאת ויאמרו לא היא, ישראל לא עם הוא כי אם אגודה בעלת אמונה אחת, גם בעת הזאת אף כי גם את האמונה והדת השליכו מעל פניהם בכל זאת תקשור עוד אותם הדעה הזאת, מבלי אשר ידעו בנפשם כי נן הוא, אל עמם ולא תתנם לבגוד בו. המה עושים זאת מבלי דעת וחשבון ולו שאלנו אותם מה זה יקרבכם עוד לבית ישראל, הלא הפרתם כל ברית ונתקתם כל קשר בינכם ובין עמכם? לו שאלנו אותם כזאת כי אז לא מצאו מענה, אבל בקרב ולב עוד הדעה הזאת ספונה בלב כל איש ישראל, אשר עוד למד דבר מה מתורת אבותיו, או אף רק מתפלותיו, אשר בכלן יחשב ישראל כעם, והרגש הזה הכה שרשו על תלמי לבבו בימי נעוריו ולא יעזבנו גם עד זקנה ושיבה. ואם כן לו גם אמת היה בפי אלה אשר יאמרו כי שם „עם" יהיה לנו למחתה כי בעבורו ירדפונו וישנאונו שונאינו ויאמרו כי תאותנו אך להפרד מהעמים, לו גם אמת היה בפיהם, גם אז אמרנו: עלינו לשאת ולסבול

כל אשר נטל עלינו ואל נבגוד בברית אבותינו, כי אחרי אשר רק הדעה הזאת תתן לנו חיים ארוכים, הלא נהיה מאבדים את עצמנו לדעת אם נשלח בה יד, ואם אבותינו באו באש ובמים בעבור תורתם ועמם ואחדותם, למה זה לא נסבול אנהנו גדופים בעבור תת ניר לעמנו עד עולם? — אולם כל הדברים האלה שקר המה, שם עם לא יהיה לנו למחתה אם נשמיעהו בטעם ודעת, כי אז ידעו כל העמים כי לא עם אשר ייסד ממלכה בתוך ממלכה אנחנו, כי אם עם נאמן לארצו וממלכתו אשר ישב בה, רק במחשבה וברוח הננו עם ישראל כי רוח אחד לכלנו, ואלה אשר יבינו משפט לא יביאו אותנו במשפט על זאת ושונאינו לא יחדלו רוגז כל עוד אשר שם ישראל נקרא עלינו, אף אם נקריב הכל למענם, וגם אם נמיר את השם ונספח אל עם אחר גם אז לא יחדלו מרדוף אותנו, כי מקור השנאה הזאת היא ריב משפחות שונות, או קנאה ודומיה ואלה לא יחדלו לעולם. ולמען הראות לכל בשפה ברורה את העוז והכח אשר להמשפט הזה עלינו להתבונן מעט אל דברי אוהבינו וצוררינו מדור דור, ונראה מה הנה האשמות אשר יטפלו עלינו ומה הנה הצדקות אשר בהן יהללונו, ובמה נעמוד להלחם על נפשנו נגד כל משטינינו ואז נדע ונבין כי רוח שקר התעה אחדים ממשכילינו לאמר לנו כי בעבור זאת נשא כלמות יען כי נחשוב אותנו לעם בין העמים, רוח שקר הנחה אותם ושקר בפיהם וזאת נראה ברור כאשר נביא חשבון צדק ונראה:

ה.

מה גבורתנו.

זאת הלא מודעת, כי אין עם אשר רבו צורריו ושוטניו, אשר טפלו עליו חטאות ואשמות, אין עם ואין משפחה או שבט או בעלי אמונה אחת, אשר הרבו להשליך עליו שקוצים כמו על עם ישראל; זאת מודעת לכל קורא דברי הימים, וזאת ידע כל איש גם אם לא ידע קרוא ספר, רק אם דבר היה לו עם עם הארץ, איזה עם ואיזה ארץ, אחת היא, אז ידע במה נחשב הוא בעיני כל, וכל מלה לדבר על זאת ולהראות כי כן הוא תהי אך למותר, גם לא זאת מטרתי עתה

להביא במשפט דברי השוטנים אם צדקו או אין, רק לשים עין על דברי השטנה אשר ידברו נגדנו ולראות מה המה העונות אשר יטפלו עלינו, למען נדע אם בכתב המרורות אשר יכתבו עלינו תכתב גם החטאת אשר נחשוב אותנו כעם, או אין.—

אם נעבור על דברי ימי הדורות אשר חלפו דור אחר דור זה אלפי שנים, ואם נתבונן להחליפות והתמורות אשר עברו על רוח האדם ודרכיו ודעותיו ומשפטיו, עד כי הראשונים ודרכיהם בעינינו כמעט כחמורים מול בני הדור הזה החכם בעיניו מאד, אם נביט לראות כי לא זה אשר קראו לו אדם לפני שני אלפים או אלף או גם חמש מאות שנה יקרא היום אדם, אז נראה דבר נפלא אשר נשתומם עליו וכמעט לא נמצא לו פתרון, דבר נפלא אשר עד הנה לא השגיחו אליו בעין פקוחה כותבי דברי ימי ישראל ומליציו. הדבר הנפלא הזה הוא, כי בעת אשר רוח האדם בכלל ודרכיו, ואם כן גם רעיונותיו על דבר צדק ויושר ומוסר, שֻנו מהקצה אל הקצה, בעת הזאת ל֯א ש֯נ֯ו֯ ש֯ו֯ט֯נ֯י֯ י֯ש֯ר֯א֯ל֯ א֯ת֯ ד֯ב֯ר֯י֯ ר֯י֯ב֯ו֯ת֯ם֯ כ֯מ֯ע֯ט֯ א֯ף֯ כ֯מ֯ל֯ו֯א֯ ה֯ש֯ע֯ר֯ה֯, את אשר טפלו על עם ישראל לפני אלף שנים יטפלו עליו היום, וכל החטאות, כל האשמות לא שנו פניהן אף מעט, כמו הוחקו בעט ברזל ועופרת לעד בצור. בכל דור ודור ובכל שנה ושנה עומדים עלינו שונאינו וישנו בדברי השטנה אשר כבר נשמעו אלפי פעמים, ואיש לא ישאל את נפשו לאמר: האמנם לא שנה העם הזה את דרכיו אף במעט, או לא שנו שונאיו את משפטיהם בכלל בשפטם מה הוא צדק ומה הוא עול? הן זאת נראה בעינינו כי צדקות רבות אשר היו למהלל בפי הדורות הראשונים היו עתה לחרפות ולהפך, ואם כן איכה לא נהפכו גם עונות העם הזה ויהיו לצדקות? זאת לא ישאל איש. ובאמת אם נחפוץ להראות באות ברור כי שקר כל דברי המשטינים אז די באות הזה לבד, כי אין בפי השוטנים החיים עונות חדשים רק הישנים אשר נשמעו כבר לפני חמש מאות שנים ויותר ישנו וישלשו, ואות נאמן הוא כי שקר בפיהם, כי אמנם בעיניהם לא ראום ורק מעל הספרים קראום, כי מ֯ן֯ ה֯נ֯מ֯נ֯ע֯ ה֯ו֯א֯ א֯ש֯ר֯ ע֯ם֯ כ֯ל֯ו֯ ל֯א֯ י֯ש֯נ֯ה֯ ד֯ר֯כ֯ו֯ ב֯ר֯ב֯ א֯ו֯ ב֯מ֯ע֯ט֯ ב֯מ֯ש֯ך֯ ז֯מ֯ן֯ ר֯ב֯ כ֯ז֯ה֯, כזאת

אמרנו לו חפצנו בזה להליץ בעד ישראל נגד משטיניו, אבל לא פה המקום לזאת רק להעיר על הדבר הזה, כי חטאות ישראל בעיני שונאיו לא שנו פניהן ברב או במעט, את אשר השמיעו למען תת שם ישראל לגדופים לפני אלפים שנה אותו ישמיעו גם היום. רק כי דברי השנאה יפָּרדו לפי המקורים אשר מהם יצאו ולפי רוח השוטנים.

המקור הראשון לכל השנאות והנאצות הוא רפיון יד העם הזה ושפל מצבו; דרך כל בני האדם לבוז את העניים והאביונים וקצרי היד, והבוז הזה יביא לידי שנאה, אם יעיז הדל מצח לבלי כפוף ראשו כאגמון לפני העשיר ממנו. זאת נראה לרגעים, כי העשיר ואיש הזרוע יחשוב לעון לכל קטן ושפל ממנו אם לא יַרבה להראות לו כי יכנע מפניו, אף כי לא עבדו הוא ולא לקח מידו מאום, בכל זאת יבקש ממנו כי יכיר כבוד עשרו או זרוע עוזו, ואם יערב לב העני לחשוב את נפשו כערך העשיר אז ישטמוהו ויזעמוהו גם העניים והאביונים ויחשבוהו לאיש גאה ועז מצח. וזאת היתה להיהודים בתחלה להרבות אויביהם. העם הזה ירד פלאים, כל חלי וכל מדוה וכל צרה סלו עליו ארחות אידם, הוא היה נכון לפיד תמיד, עוני ורעב ונדודים שבע כל היום, ואם כן קוו מנצחיו כי עד מהרה ישח ראשו ויאמר לחומסיו אדוני אתם, כאשר עשו ויעשו כל העשוקים, ומה נבהלו ויתמהו בראותם כי גם בגולה, בארצות זרים, עוד יקשה ערפו ולא ישכח את עמו ואבותיו ותורתו ואמונתו על אף מציקיו אשר בזוהו בתחלה על שפלות ידיו ועתה החלו לשנאהו על קשי ערפו ועזות מצחו. והשנאה הזאת מצאה קן לה לא רק בלבות השרים ואצילי הארץ בעלי הזרוע, כי אם גם בקרב לב עבדי השרים ועבדי העבדים וגם בדַלת העם, אחרי כי גם המה חשבו את נפשם כתושבי הארץ ואת היהודים כגרים אשר באו לגור בארצם ויחשבו כי גם להם הצדקה לפסוע על ראשי הגרים הזרים ולצות עליהם כי ישפילו גום לפניהם. מהמקור הזה יצאו כל הרעות לבית ישראל; כדרך כל אלה המבקשים עונות לשנוא, כי יבקשו וימצאו כאשר תאוה נפשם בכל דעה ובכל מפעל ובכל מעשה, כי נקל מאד להפוך גם טוב לרע ומתוק למר, חנינה תנתן לרפיון לב, צדקה לפזרון, אהבה לעם כשנאה ליתר העמים, חזוק באמונת אבותיו כרדיפת הבלים

ושטי כזב, חקר ומשפט באמונה כהכחשה באלהים וכהנה וכהנה רבות, כן מצאו גם שונאי ישראל בכל דרכיהם ומדותיהם רק חטאות ואשמות. אמונתם היתה להם לראשית חטאת, לא רק אלה אשר בתם לבבם האמינו אמונה אומן כי רק אמונתם היא הנאמנה והרצויה אשר נִתְּנה מאלהי אמת וכל האמונות שוא ומאפע הנה, לא רק אלה צררו את ישראל בקנאתם לאמונתם, כי אם גם אלה אשר לא יאמינו בכל, גם המה לא חדלו רוגז ויכעיסו את ישראל תמרורים על הקשותו ערפו להחזיק באמונתו, כי על דעתם אך קשיות ערף ועזות מצח מאין כמוה היא אם ירהיבו עוז בנפשם גרים זרים לבלי שמוע בקול אמונת עם הארץ אשר באו לגור שם. ואת אשר נשאו וסבלו על דבר אמונתם הלא מודעת. מהשנאה הזאת יצאו דברי שטנה למאות אשר נשמעים כמעט מדי שנה בשנה כמו חדשים מקרוב באו.—ואם כבר רבו צורריהם על דבר הקנאה לאמונה, אך בכל זאת לא הרבו אלה לרדפם באף כאשר רדפום אלה אשר קנאו בעשרם. הן כל איש חפץ חיים וגם גר ונדח ירעב ללחם עת בטנו תחסר וירעד מקור באין מחסה, ועל כן יבקש תחבולות למצא מחסורו, וגם היהודים בבואם אל ארץ נכריה החלו לבקש להם מקור חיים, וכאשר מצאה יד היהודי עד מה בעמלו היה הדבר לצנינים בעיני עם הארץ, כי בעיניו היה כל אשר להיהודי כגולה אשר גזל מאת עם הארץ. המון העם הן לא ירבה מחשבות ולא ידע לשפוט כי אך בעמלו מצא היהודי את שכרו ולולא בא השכר הזה ליד היהודי גם אז לא בא לידו כי אם נשאר בידי אחרים, זאת לא חשב ואחרי אשר חשב את היהודי לגר לכן קנא בו על כל אשר מצאה ידו. ושני אלה הולידו כל האשמות אשר תלו בראש ישראל מאז ועד היום; מעבר מזה האשימום, כי יבקשו דם הנוצרים, כי יקללו כל בן אמונה אחרת (כמו בני האמונות האחרות ברכו אותם), כי קללת אלהים רובצת עליהם, וכי מצוה היא להשמיד את העם הזה אשר זעם ה׳ מתחת השמים, ומעבר שני קראו אחריהם מלא כי יאכלו את בני העמים בכל פה אך לא בשרם ודמם כי אם שארם ועורם מעליהם יפשיטו, כי ירבו נשך ותרבית, כי יגנבו ויונו ויגזלו במסחרם, כי יאכלו כל חיל הארץ כעלוקות, כי כצרעת ממארת המה להארץ אשר ישבו בה וכאלה רבות

שמענו ונשמע תמיד מפי כל הצוררים בכל הארצות ובכל הזמנים. ואם נביא חשבון העונות האלה אז נראה כי כאלה אשר מקנאת האמונה כן אלה אשר מקנאת העושר יצאו יפרדו לשלשה ראשים: א) עונות אשר לא היו ולא נבראו ובשקר יסודם. ב) חטאות אשר לא כדבת שקר יחשבו כי אמנם נמצאים אנשים בין היהודים אשר בהם דבקו הטאות כאלה, אבל הנה לא רק חטאות העם הזה כי אם עונות כל האדם כיהודי כאינו יהודי יחטא ואשם בהם. ג) ופשעים אשר אמנם בהם הרבו היהודים לפשוע מיתר העמים, אך לא רוח העם הולידם כי אם חטאת שנאת העמים היא אשר הכבידה עליהם אכפה לסור לפעמים מדרך יושר.

אמנם כן הוא, כל העונות אשר טפלו שונאי ישראל עליו, כאלה אשר מקנאת האמונה יצאו, כן אלה אשר מקנאת העושר או שנאת משפחות נולדו, כל העונות האלה יפרדו לשלשת הראשים אשר אמרתי. זאת יראה כל איש אשר יתבונן לדברי הימים, כי רבים בעונות האלה המה עלילות שוא ושקר, אשר לא בדרכי עמנו ולא במשפטי תורתנו מצאו מסלות, רק לב רע ובליעל, לב הוגה שקר הרם והגם. לרדוף בהם באף את היהודים זעומי נפשו, ועוד רבים בהם אשר אמנם חטאו ועוו בהם בית ישראל אבל לא כבני אמונה מיוחדת או עם אחד נפלו בבור העונות האלה, כי אם כ ב נ י א ד ם, כי המה עונות אשר כל בני האדם לא ינקו מהם, רק כי מיתר בני האדם העלימו השוטנים את עינם ולבני ישראל התנכלו למצוא עונם לשנוא, ורק המעטים המה בכל העונות אשר נוכל לאמר עליהם כי המה דבקו אך בעם הזה ולא בעמים אחרים, או כי בהם ירבו היהודים לפשוע יותר מכל העמים. ועל כן לא ישוו פני העלילות אחת לאחת בכל העתות; כי אף אמנם העלילות בכלל לא שנו פניהן כאשר אמרתי ואת אשר טפלו על בני ישראל לפני שני אלפים שנה זאת לא חדלו מטפול עליו גם היום, אף כי נשתנו העתים, אך זה הוא רק ב כ ל ל, היינו אם נחשוב את כל העולם כארץ וממלכה אחת ואת כל היהודים הנפוצים בכל רוחות השמים כגויה אחת, אז תהיה כזאת, כי עוד לא נשתנו העלילות מכל וכל, אבל אם נשים לפנינו ארץ ארץ ועם עם לבד, אז כמעט בכלן נראה כי ממדרגה למדרגה הלכו בהעלילות: בתחלה הוציאו רק עלילות שוא

ואחרי כן חפשו וימצאו עונות הנמצאים בכף כל אדם ויאשימו בהם רק את ישראל ואחרי כן החלו לגלות מומי העם הזה אשר לו המה. כה ישנו העמים עלילותיהם על ישראל בעלותם מעלה מעלה על סלם השלמות, עד כי דרך העלילות יוכל להיות לקנה המדה בידינו לָמֹד מדת העם, העולל עלילות, בדעת והשכל מה הוא. אולם אדע נאמנה כי הדבר הזה יהיה בתחלה לזרא בעיני הקורא, לכן הנני לבאר דברי ויראה כי לא זרות דברתי בזה.

ראשית מדון לישראל יצאה בכל עת לרגלי אמונתו, אשר היתה כצנינים בעיני בעלי האמונות האחרות, ואחרי אשר לרגלי אמונתם נפרדו תמיד מעל עם הארץ במאכלם ומשתם ושמחתם, בימי חגיהם ובכל דרכי חייהם, לכן הביטו בהם תמיד בני האמונות האחרות ויתחקו על שרשי רגליהם, ועל ידי זאת, יען כי התבוננו בהם תמיד, לכן גלו בהם פשעים ודרכים מעוקלים בעיניהם, ולא לפלא הוא, כי אם נתבונן תמיד באיש אחד, יהי מי שיהיה, בכל תהלוכותיו ודרכיו ומעשיו ודבריו, ואם לא כאיש מופת, כאדם המעלה, יֵחשב בעינינו, אז נחל לחשבו כמשוגע או כעוָל, כי בכל אדם תמצאנה מדות ודרכים אשר כזרות ותהפוכות תהיינה בעיני האחרים, רק אם האיש אשר הזרות האלה לו הנה איש המעלה הוא אז לא הֵחשבנה לו לזרות כי אם לחכמות וכל אדם אחריו ימשך לעשות כמהו, ואם אין — אַז לא יחשכו מפניו רֹק, כן המה דרכי בני האדם. ואם באיש אחד כן, אף כי בעם כלו אשר נקל מאד למצוא בו זרות ותהפוכות, ומה גם אם העם הזה ישמע בקול אמונה אחרת ולו דרכים ומשפטים אחרים והוא זר גם בטבעו לעם הארץ, יען כי מארץ אחרת בא לגור שמה, בעם כזה הלא לפלא יהיה אם לא ימצאו בו זרות ואחרי כי התבוננו בו הן לא לפלא הוא עוד כי ראו את כל הזרות ההנה, ואם מצאו בו זרות לא נתפלא עוד כי חרפוהו ויכוהו ויתנוהו למשסה. האם לא נראה כזאת בעינינו, כי על איש משוגע יכרו חברים המון נערים וילדים ויתקלסו בו ויעפרו בעפר לעמתו וידו אבן בו, אף כי לא עשה להם האיש הזה רעה מעודו, ומדוע יעשו כזאת? להשיב על השאלה הזאת לא פה המקום, אבל הדבר הזה יראנו כי זה הוא דרך כל אלה אשר לא יחשבו דרכיהם

ומעשיהם לרדוף ולהציק ולענות נפש נענה, וכן עשו גם בני העמים לבני עמנו מאז ומקדם, בלי דעת ובלי מחשבה, כהילדים הרודפים אחרי איש משוגע. אבל עם ישראל לא משוגע היה ולהפך כי השכיל מאד בדרכיו, במעשיו ובמסחרו ועל כן עורר גם קנאת מקנאים עליו, והמה לקחו להם את הבוז אשר יבוזו בני העמים את בני ישראל לכלי מלחמה להם לרדפם ביתר שאת ויתר עז, לא רק כאשר ירוצו אחרי משוגעים כי אם כאשר ירדפו אחרי זאבי ערבות, כי ראשית השנאה והשטנה היתה כי דתי היהודים שונות מכל עם, זאת נראה במגלה בהשטנה אשר כתב עליהם ראש צורריהם, אבל אז אשר יד המלכות היתה תקיפה והיא משלה על כל העם, והשרים והכהנים והנביאים, אז אולת יד שוטן אחד מעשות כלה את עם חרמו זה אם לא יגרה בהם אף המושל, וזאת נראה גם בשטנה הישנה הזאת כי הוסיף לאמר „ואת דתי המלך אינם עושים". כמה אלפי פעמים נשמעו המלים האלה במשך שני אלפים שנה כעלילה נוראה על ישראל! בעת אשר מעבר מזה יתנום כמוגי לב, כשפנים עם לא עז, אשר יפחדו לקול עלה נדף, בעת הזאת לא ידעו בשת להאשימם כי כמורדים יקומו בארץ מושבם למרוד בממלכה ואת דתי המלך אינם עושים.

אבל רעת השטנות האלה לא גדלה עוד כל עוד אשר הארץ נִתנה בידי מושל אחד אשר משל בכֹל, הוא אם הטה אזנו רגע לקול מלשין בסתר או בגלוי ויאמר להביא עליהם יום אידם, שב מדברו על ידי מליצי יושר או על ידי היהודים בעצמם אשר עמדו על נפשם להראות צדקתם, או כי ידעו למצוא חן בעיניו על ידי תחבולות אחרות, לפי המקום והזמן ותכונת המושל, ואז שב ורחמם. אולם בימי הבינים, בימי הצרה והאופל לכל הארצות, עת אשר כהני האמונה לקחו להם קרנים למשול בארץ ובמושל, מעת אשר אבות בעלי אמונת הקטוליקים ברומא שלחו דבריהם כדברי מלך שלטון עד למרחוק, וגם מלכי ארץ אליהם ברך כרעו, מעת אשר היזואיטים שלטו בארץ לרע לכל בני האדם, באכזריות כזאבי טרף ועוד רעים מהם, מהעת ההיא ארץ נִתנה לא בידי מושלים כי אם בידי רשעים, אשר שחקו בשער לכל משפט ויושר, אז רבו העלילות לישראל לאלפים, כי אז לא למען הטות לב מושל לרע לישראל נתכנו להם העלילות, כי אם להלהיב לב העם

ולשלחם בעם הבזוז כשן בהמות וחיה לטרף טרף מנפש ועד בשר. בעתות הרעות האלה לא הרבו שונאי ישראל לבקש חשבון בדרכי ישראל למען האשימם, כי אם טפלו עליהם חטאות אשר בשקר יסודן, הטאות אשר לא עלו ולא תעלינה על לב איש ישראל לעולם, חטאות אשר פגול הנה לאיש לישראל הרבה יתר מאשר לכל בני אמונות אחרות, כמו עלילת הדם, אשר תסמר שערת בשר כל איש יודע יושר בזכרו את העלילה הזאת, כי רצח ועול כזה לא נעשה מימי עולם לשום משפחה או עם במשך שנים רבות כאלה. להוציא דבה על היהודים כי המה אוכלי אדם, שותי דם בעת אשר הדם שקץ ונתעב בעיניהם מכל שקץ נבזה! אבל רֶשע ישב למשפט בימים ההם, להיעזואיטים היה דרוש דם היהודים לחג חגם, כאשר חזינו כי בכל שנה ושנה הקריבו עולה כליל את בני ישראל, ועל כן השחיתו התעיבו עלילה לאמר כי דם דרוש להיהודים למען תמצא ידם למוץ דמם כעלוקות, המה הוציאו רק עלילות שקר בדעתם כי ישמעו להם ואיש לא יזיד להביא דבריהם במשפט, ועוד זאת כי לו חפצו לבקש בישראל עונות אשר באמת נמצאו במו כי אז הן קצרה ידם מעשות אתם נבלה, לכן תַּחש על מרמה רגלם; לבדות עונות מלבם אשר לא היו, והמון העם אשר האמין אמונה אומן בכל דברי כהניו האמין גם בהדבות האלה ולאט לאט הסכין לחשוב באמת את כל בני ישראל לאוכלי אדם, למזיקים ומחבלים את הבארות וכאלה וכאלה. אמנם לא לנצח גברה יד הכהנים היעזואיטים בארץ והמושלים שבו למשול בממלכתם, והמשפט החל לקחת מקומו לאט לאט בבתי המשפט, ומה גם בארצות אשר שמה זרוע האב ברומא וקדושיו נשברה עד לאין מרפא, שמה לא יכלו עוד שונאי היהודים להחזיק אך בתרמית, כי המון העם הן לא האמין בדבריהם כבדברי קדושים, לכן נאלצו לבקש לישראל עונות אשר באמת נמצאו בו, והם בקשו וגם מצאו עונות אשר בכל עם ובכל משפחה ימצאו, רק כי ביתר העמים לא בקשו את העונות האלה ועל כן לא ראום, או אולי גם ראום ולא התבוננו בהם, ועונות בני ישראל ספרו על יד על יד למען הגדיל המספר, ואם איש יהודי אחד חטא אז מהרו להודיע בשערים כי יהודי הוא החוטא. ואם אמנם גם אלה כמו היעזואיטים

החזיקו בתרמית כי בנפשם ידעו מאד, כי אם יביאו חשבון ויספרו וימנו עונות בני ישראל לעמת עונות יתר בני הארץ כי אז יהיו אלה אשר עתה כפושעים יֵחשבו כמלאכי אלהים בעיניהם, המה ידעו זאת נאמנה, אבל גם המה אך להבזות את ישראל בעיני העם היתה כל מגמתם ולא לאמת עיניהם, אבל בכל זאת כבר עלו מעלה בסלם המשפט נגד ההולכים לפניהם, כי המה דברו שוא ושקר אשר בדו מלבם, ואלה לא בדו מלבם את העונות, דבריהם נראו כדברי משפט רק עקשו הישרה. אולם נגד השוטנים האלה מצאה יד היהודים לקום ולהלחם על נפשם. נגד הכהנים אולת ידם מעשות מאומה, כי אם הראו צדקתם ברורה כשמש בצהרים שומע לא היה להם, אבל עם השוטנים האלה נלחמו במלחמת הנופה ימים רבים, ואם כי יד שונאיהם הזקה מידם, יען כי לב המון העם עודנו מלא ממשפטים מעוקלים אשר נחלו מאבותיהם, ולשמוע שם ישראל מנאץ הסכינו כבר, אבל לשמוע צדקתו כמו זר נחשב להם, בכל זאת הצליח בידי הלוחמים מבני ישראל להסיר לאט לאט את המסכה הנסוכה מעל עיני מנדיהם בלי דעת ורבים מהם החלו לראות נכוחה, כי החלו להתבונן לדרכי בני ישראל ויראו ויִוכחו כי אמנם שקר ענו בהם, ואז החלו גם מליצים מהעמים להמצא לישראל, ומספר שונאיהם הלך הלוך ויצער, כי השוגים ראו משוגתם והמַשגים ראו כי ישחיתו דבריהם לשוא, כי המון העם גם הוא החל לחשוב מחשבות, ואז נאלצו שונאיהם להסב פני המלחמה למקום אחר. שונאי ישראל הן לא יתמו, כי אף אם אבדה האמונה ונכרתה כליל מלבם, אבל תולעת הקנאה הן לא מתה בלבם ואש שנאתם מאז לא כבתה, ואחרי כי קצרה ידם מאחוז בחרב האמונה לרדוף את זעומי נפשם אלה, לכן נטל עליהם לאחוז בחרב המשפט, לחפש חֵפש מחֻפש למצוא עונות אשר בהם ירבו היהודים לפשוע יתר משאר העמים.

מודעת זאת כי כל דבר חק ומשפט הוא רק הסכם בין בני האדם להתנהג על פיהם לבל ירעו וישחיתו איש לרעהו. לא כחית השדה או הבהמה הוא האדם, אשר על נקלה תמצאנה להן את מחסורן, חסרון האדם גדול מאד ולא יוכל להמנות אם הוא לעצמו יעבוד

עבודתו; מאת הטבע לא נתנו לו הכח והכשרון להציל את נפשו מידי טורפי טרף ולהחיות את נפשו מעשב הארץ כמו כל החי, לו דרושה עבודה רבה עדי ימלא מחסורו, ואין ביד האחד ומעבדו למצוא כל אשר יחסר לו, כי על כן נטל עליו להיות איש רעים להתרועע את אחרים בדמותו כצלמו, אשר גם להם מחסורים כמחסוריו ויחדו יעבדו זה בכה וזה בכה, ובדרך הזה איש את רעהו יעזרו וימלאו מחסורם, ורק בשבת הרבה אנשים יחד אז תמצא ידם לעשות ולפעול ולהוציא חדשות ונצורות לטובת הכלל. חיי החברה הולידו את המשפטים, כי אחרי אשר לא כל איש ישוה לרעהו בכח הזרוע או בחכמתו, ואשר על כן לולא היו להם משפטים אשר יסוככו על החלש מול הגבור כי אז איש את רעהו חיים בלעו כדגי הים ופסה החברה, כי על כן הסכימו החפצים בחיי החברה במשפטים ידועים אשר כלם קימו וקבלו עליהם לשמרם, כחלש כגבור, יען כי לכלם יהיו סתרה, כי אין גבור אשר אין גבור ממנו, ועשרה חלשים אף המה גבורים המה מאמיץ-כח אחד, והמשפטים יהיו כשומרים לראש איש ואיש, להגן על חייו ועמלו וקנינו. ויהי בעלות האדם מעלה מעלה בסלם הדעת ובשלמות בחיי החברה היו לו המשפטים כפנת החיים, איש לא ישאל עוד למה לי המשפטים האלה ומי הולידם? כי הוא כבר הֻרגל במו וכן חנכוהו מנוער עד כי לא יבין איכה תהיה ממלכה או ארץ, או איכה יחיה עם או איש בלעדיהן, כבר מובן מאליו הוא כי המשפטים נחוצים המה לאדם באשר הוא אדם, וכל אשר יעלה עם מעלה בסלם השלמות, היינו כי ירבה מפעל ומעשה במקנה וקנין בחרשת המעשה וכהמה, כן ירבו משפטיו וכן יאלץ להחזיק בהם יותר לבל יפרעו אנשים רעים פרעות בדרכי חייו. אמנם רק אז יהיו המשפטים כחומה בצורה נגד אנשים רעים פורעי פרעות, רק כאשר לפניהם ישוה קטן וגדול, רק כאשר השופטים הנבחרים לשמור על משטרי הארץ למשפט ישורו, רק אז יסכון כל העם לאט לאט להקדיש את המשפטים ולשמרם בכל לבו, אך אם השופטים יטו משפט בגלוי או בסתר, אז לשוא יהיה עמל כל המטיפים להטות לב העם אחרי המשפטים לשמרם ולכבדם, גם יד המשפט תקצר מהביאם בחזקת היד ללב העם, כי הוא ימאס בהם בְרגע אשר יראֶה כִי השופטים יעוּתו משפט, כי יקחו שחד כסף או

דברים, או כי ישאו פני גדול מאהבה או מיראה, ברגע ההוא יחל לקצות במו ולחשבם כאבן מעמסה על שכמו אשר העמיסו עליו, רק עליו, החזקים ממנו, כי יראה כי אזלת ידו להשפט ביושר, ואז יבקש גם הוא לפרוק עלם מעל צוארו והיה כי יירא מעשות בגלוי יעשה בסתר, יעשה ככל אשר תמצא ידו נגד המשפט, יטה בשחד לב השופטים למען יעזרוהו לחטוא וכהנה וכהנה ולא יחשוב זאת לו לעון, אחרי כי ראה כי גם גדולים וטובים ממנו כזאת יעשו. וכל עוד אשר לא ישבו שופטי אמת, אנשים ישרים שונאי בצע, כסאות למשפט, לא יועיל כל מוסר וכל תורה וגם כח הזרוע תקצר לקרב לב העם לאחוז במשפט, כי במקום אשר השופטים, שהם נבחרו להיות שומרי המשפט ומהמשפטים לחמס נמצא, במקום אשר הם יקחו שחד, איך יחשוב זאת איש לנפשו לחטאה להטותם בשחד, אם הוא לא נמנה להיות שומר המשפט והוא אך את נפשו יבקש להציל? לכן אין עצה ואין תבונה להביא אהבת משפט בלב עם בלתי אם יראוהו שופטיו כי המה שומרים משפט, כי המשפט נעלה וגבוה הוא על כל ולפניו כלם ישוו, אז יחלו בני האדם לכבדהו ולהעריצהו כמגן ומושיע.

והנה על פי זאת לא נתפלא אם אהבת המשפטים לא מצאה עוד מסלות בלב רבים מבני ישראל; כי זה העם אשר נרדף בלי חשך, אשר נגרש מגו, אשר גזלו ממנו חיי החברה בחזקת היד ואת משפטו גזלו לעין השמש ימים רבים באכזריות נוראה מאין כמוה, זה העם אשר ראה בעיניו תמיד כי גזל משפט ישב לכסא, כי הוא נספה בלא משפט, מאין תבוא בלבו אהבת משפט? הוא אשר יראה כי בשם המשפט יחמסוהו יומם ויגזלו ממנו מחמדי נפשו, ההוא יאהב את המלה הזאת „משפט״? הן לשמה ולזועה תהיה באזניו לשמוע את המלה הזאת נשאת על שפתי מנדיו. משפט וחברה, שתי המלות האלה הרעו לו, הציקוהו, השחו גוו, השפילו נפשו ורוחו והוא ישיש עליהן! לא, זאת היו לא תהיה! גם בני ישראל לא מלאכי מרום המה, כי על כן נמצאו הרבה, אשר חשבו לנפשם לצדקה לעות משפט בסתר, להטות בשחד לב שופטיהם והצדק היה אתם כל עוד אשר בושו משברם כי כמשפט יעשה להם, ואם כי בארצות אשר עתה כמשפט

כל עם הארץ יֵעשה להם כבר החלו להוקיר את המשפט ככל עם הארץ, אבל לא נתפלא אם עוד נמצאים ביניהם אנשים אשר אהבת משפט לא לקחה כל לבם, ומה גם אחרי כי לא כל הארצות עוד על משפט צדק יחיו. והדבר הזה יהיה כראשית הטאת, כמזכיר עון לבני ישראל בפי כל צורריהם: היהודים ימאסו משפט, יטו בשחד את הפקידים ויעשו כל דבר עול נגד משפטי הארץ ואת ד ת י ה מ ל ך א י נ ם ע ו ש י ם. העונות האלה אמנם אולי ימצאו בישראל יותר מאשר ביתר העמים (אף אם עוד לא נדע כי כן הוא) ובהם יחזיקו עתה שונאי ישראל בכל מאמצי כחם יען כי ידעו כי אם במרמה יוציאו דבה על בני ישראל אז שומע לא יהיה להם, ואם אמנם גם בדבר הזה לא יצדקו, כי אמנם לא חטאת יהודה היא אם עוד ימצאו פורעי משפט בקרבו, כי אם חטאת מציקיו, וכאשר תעבורנה שנים אחדות והמשפט יהיה לישראל לסתרה כמו לכל יתר בני האדם אז ישוב גם הוא ויחזיק במעוזו, אבל בכל זאת לא נוכל להאשים את צוררי ישראל אשר ידברו כמו אלה ולאמר כי רק עולה נמצאה בשפתם.

בשלשת דרכי השטנות האלה אחזו שונאי ישראל בכל הארצות בעלותם לאט לאט בסלם הדעת והמשפט, בכל ארץ וארץ בעתה מראשית בוא היהודים אל קרבה עד אשר יאיר אור המשפט והחופש עליה; בעת אשר המון העם יִמָשך כבהמה בבקעה אחרי המדברים כזב בשם האמונה, אז די לו לאיש בליעל רק להוציא דבה, ואחרי אשר יחל העם לחשוב בעצמו מה הוא עושה אז לא די עוד בדבות שקר להבאיש ריח ישראל, כי אם נטל על השונאים ל ה ר א ו ת חטאות, אף אם הנה חטאות כל האדם בכל זאת יאשימו בהן רק את היהודים, ואחרי כן כאשר יחלו לבקש משפט אז יעלו רק עונות אשר המה למכשול לישראל יותר על שפת לשון צורריו. כמעט כל הארצות וכל העמים אשר בקרבם ישבו בני ישראל עלו ממדרגה למדרגה בדרך הזה, עד כי בארצות אשר שם תשור דעת כמעט לא ישמעו עוד שטנות מהמין הראשון והשני רק מהשלישי לבד. זאת נראה למדי כאשר נעבור על דברי הימים וכאשר נקרא מקרי יום יום נוָכח כי כן הוא. ועל כן נשמע גם כל דברי השטנה יחד בְכל עת, יען כי לא כל הארצות נשתוו במצבן על סלם

הדעת, והעלילות אשר בארץ אחת כבר נשכחו כמת, העלילות האלה נצבות כמו חיות בארצות אחרות, .כמו לא נשמעו כבר בין החיים.

ועתה נתבונן נא בעין פקוחה על כל החטאות, נבקש ונחפש בכל מאמצי כחנו אם נמצא בכל דברי העלילות והשטנות, הדבות והנאצות אשר טפלו על היהודים, אם נשמע באיזה זמן ובאיזו ארץ ובאיזה מין מהשטנות כי חרפו את היהודים ויבזום וישטמום על כי חשבו נפשם לעם בין העמים? בכל שלשת מיני השטנות נשמע כי המה שואפי דם, נותני סם מות בבארות מים, מביאי דבר ומגפה, העם אשר זעם אלהים, מקללי בני אמונות אחרות ואלהיהם בבתי תפלותיהם, בנים לא אמון בהם, כנענים במרמה, עושקים עם הארץ בתרמיתם, פושטים עור הלוים כסף מהם בנשך ותרבית, מפירי משפט הממלכה, מעבירים על המכס, מטים שופטים בשחד — אלה וכאלה שמענו ונשמע כל היום, אך כי יקומו לרדוף אותנו על כי נֵחשב כעם בין העמים, על כי לא נאמר כי רק בני אמונה אחת אנחנו, כזאת לא שמענו בשום זמן מהזמנים בכל משך אלפים שנה. אין גם אחד בהשוטנים אשר רב בהם על דבר אשר יחשבו את נפשם לעם, כי אם יען כי באמונתם יבדלו מכל העמים, על זאת זעמום זועמיהם, או על כי יעשו עושר ויצליחו במסחרם, ולהפך ראינו רבות כי כל מליציהם אשר בקשו להרימם מאשפות כנום כלם בשם עם ולא בשם בני אמונה אחת. קראמוועל יכנם בשם עם (Nation), וכן יכנם ראש מליצי יושר עליהם מיראבא, וכן כלם, ולא עלה על לב אחד מהמליצים לאמר כי בזאת יביאו רעה על אלה אשר יאמרו להיטיב עמם. ואם כן אות נאמן הוא כי שקר בפי אלה שיאמרו כי השם עם לא נאה ולא יאה לישראל רק יהיה למחתה לו, כי כל דברי ימי ישראל יראונו כי לא כן הוא.

אמנם בכל זאת לא נוכל לכחד כי בימינו אלה שמענו זעיר שם זעיר שם גם דברי שטנה כאלה, כי קמו אויבי יהודה לחשוב זאת לו לחטאת על כי יחשוב נפשו לעם, שטנה חדשה היא אשר לא שערו השוטנים מעולם ואבותינו אולי לא פללו כי עון כזה ישימו בראשם, והדבר הזה הן יהיה לפלא בעינינו מדוע לא חשבו את הדבר הזה לנו לחטאת עד כה ועתה החלו לעשות זאת? האם יחזיקו עתה בני ישראל

יותר מאז בהדעה הזאת כי עם המה? אבל הן נראה כי להפך הוא, כי עתה חדלו הרבים מחשוב זאת, ובכל זאת אז כאשר כל בני ישראל חשבו כזאת לא חשבו צורריהם זאת לחטאת ועתה כאשר מחציתם חדלו ויאמרו בפה כי לא יחשבו כזאת ומחציתם לא ידעו בעצמם מה המה, עתה היה הדבר למכשול לישראל? ומי זה נתן החרב החדשה הזאת בידי צוררינו להלחם בנו?

על זאת נשיב כי שתים הנה הסבות אשר הולידו את השטנה החדשה הזאת. הסבה האחת היא, כי העמים יעלו עוד מעלה מעלה בסלם הדעת והיושר והמשפט, ועל כן יזנחו את הבליהם מקדם, וכאשר בעת אשר נשברה מעט זרוע הכהנים היעזואיטים עזבו שטנות רבות אשר בשקר יסודן ויעלו מעלה בבקשם עונות אשר באמת נמצאו בישראל, וכאשר בעלותם עוד מעלה אחת חדלו מהאשימם בעונות כלליים אשר בהם יפשעו כל בני האדם ויחלו לבקש רק עונות אשר רק לישראל המה, כן עתה בעלות אחדים מהעמים עוד מעלה אחת ויראו כי גם על העונות האלה לא יוכלו ליסרם, יען כי היהודים יֵראו להם משוגתם על פניהם, כי גם העונות האלה דבקו בהם אך ברשעת מרשיעיהם, ובארצות אשר הונח להם כבר ינָקו מפשעים כאלה, עתה כאשר יחפצו שונאיהם לשים עלילות להם ויבושו להעלות גרה את דברי השטנה אשר היו שומה בפי כהנים מתעים, או מרשיעים פתאים, לכן מצאו להם דרך חדשה לאמר כי ישראל לא יזכה לקחת חלק בזכות ומשפט בארץ מושבו, יען כי לא כבן הארץ יחשוב את נפשו, ויצפה לגאולה כאשר תשוב הממלכה לידו. מציאה מצאו שונאי ישראל ונפלו עליה בשמחה רבה, ובלי ספק לא יארכו הימים ודברי השטנה הזאת יהיו לראש פנת כל העלילות, עתה עוד חדשה היא ולא רבים ידעוה, אך בקרב ימים תודע לכל שונאינו ויחזיקו בה כבדבר חפץ. זאת היא הסבה האחת. והשנית היא כי מעולם לא עלה על לב אחד מבני העמים, גם לא יכול לעלות על לִבו לחשוב זאת לחטאת להיהודים על כי יקראו בשם „עם", כי האהבה לארץ מולדת, היינו להארץ והעם לא רק להמושל, עשתה זה לא כביר כנפים ותעף עד קצוי ארצות אירופא לשבות שבי בלב רב

אדם, דברי אהבה ואחוה להעם החלו להחשב כתורת צדק זה כמאה שנה, אחדות המשפחות, משפחות משפחות לבד, אחדות ארץ אשכנז ואיטאליה ודומיהן, עלתה על שפת לשון זה ארבעים שנה, ועתה תֵחשב לאיש לצדקה גדולה אם כל הגות לבו תהיה באחדות ובאושר לאֻמו וארצו, אבל עוד ימצאו רבים מהאצילים והכהנים, אשר ימאסו בהדעה הזאת גם ילחמו כנגדה, ואשר על כן נטל על אוהבי עמם וארצם להתבונן מאד מי ומי המה אשר רוחם נאמנה באמת עמם, ומי הוא מנגדם ולוחמם, והדבר הזה פקח עיני רבים להתבונן בבני ישראל ולשאל: מי המה? הלנו המה אם לצרינו? האם בני הארץ המה או גרים מרחוק באו?—הטובים והישרים שבהם בראותם כי היהודים יחרפו נפשם למות בעד הארץ אשר ישבו בה, כי יקריבו כל קרבן, קרבן כסף וקרבן נפש אדם, ככל בני הארץ, מהרו ויחליטו כי בני הארץ המה, והרעים בלבותם המבקשים אך תואנות ועלילות, המה בקשו בישראל עונו לשנוא לאמר לו: לא לנו הוא, כי לא בן אמונה אחרת הוא, כי אם בן עם אחר ולא יֵחד עד עולם אתנו בארץ ובאהבתה ובמשפטיה. זאת היא הסבה השניה. אולם בכל זאת עוד יש לשאל: הלא בימינו לא יבקשו אך להעליל עלילות שקר ואיך ידברו: כזאת שונאי היהודים לעין כל? הלא כל רואיהם יכירום כי הם זרע נאמן לארץ מולדתם, ואם ידברו כזאת בלי ספק מצאו מקור נאמן לדבריהם—על זאת נשיב בדאבון לב כי אמנם מקור מצאו, מקור משחת אשר היהודים בעצמם הפרוהו ויפתחוהו, המה בידיהם כרוהו ויתנוהו כמעין אכזב לשונאיהם לשאוב ממנו מי שנאה. בלי דעת וחשבון נתנו חרב חדשה בידי שונאינו להלחם בנו כיום הזה.

רעת כל רעה תגדל יען כי היא תוליד רעה, המחסור יוליד לא רק נקיון שנים כי אם גם חרפה וחטאת ועונש, רפיון ידים ימשוך רדיפות אחריו, הן לא את כביר כח ידים ירדפו כי אם את חלש ואין אונים, וכן כל פגע יוליד פגע כדמותו בצלמו, עד כי גם הטוב והיפה והמועיל לאיש מאושר בחיים יֵהפכו לנגעי בני אדם לאיש מצוק ומר נפש. לא רק הגאוה אשר את העשיר תַלבשהו כלבוּשו ותרבֶה תפאַרתו תהיה להעני למַחתה, כי אם גם

הענוה אשר הוסיף פאר וכבוד לאיש נכבד בעיני כל ותתנהו למופת לאדם רב, גם היא אך תפליא מכות האיש אשר הזמן סך בעדו. אם איש אשר לא יכירו ערכו, יען כי לא על גפי העושר והכבוד מושבו, יהיה שפל רוח, אז ישפילוהו עוד יותר ויאמרו הוא מכיר את ערכו, ועל פי הכבוד אשר יקח לו כן יערכוהו. חק הוא לבני האדם יען כי חק הוא לכל דרכי החיים ומסבותיהם ותהפוכותיהם, כאשר על הר גבוה יאסף המון עפר וחול להגביה ראשו עוד יותר למרום כן אבנים שחקו מים ימסו מרגע לרגע עוד יותר, כן להכבוד יתרועע כבוד, להעושר עושר ולמחסור ועוני מחתה ופגע. וכן הוא גם לעם וארץ כאשר לאיש ואיש, לעם שגיא כח יכפרו כרגע כל אשמותיו וחטאותיו בעת אשר על עם קטן ודל יריעו ויחפשו רק עונות לשנוא. הדבר הזה היה למכשול גם לישראל; אחרי כי אין אונים הוא זה כמה לכן כל אלה אשר יוסיפו תפארת ותהלה לעם אחר, כל אלה ישליכו עליו שקוצים. אם יקום אחד מבני העם הזה להללנו נגד כל העמים אז יחד עליו יתמלאו ויאמרו: ראו נא ראו גאות העם הזה וגאונו, הוא יחפוץ להדוך כל העמים תחת רגליו, ואם מטיף מוסר להעם הזה יקום מקרבו ויוכיח לו חטאותיו על פניו אז לא יאמרו: ראו מה נכבד העם הזה כי ימצאו בקרבו אנשים אשר יראו מומי דורם ויבינו מוסר ויורוהו לאחיהם, מה מאושר הוא עם כזה אשר בניו יראו מומיו! — לא זאת! כזאת יאמר איש, כי אם: ראו הנה גם בני העם הזה אשר אך נפקחו עיניהם לראות נכוחה יראו חרפת עמם ויבושו, המה יחזו כי משחתו בו מום בו — בדברים כאלה וכאלה ישמיעו משפטנו תמיד, הן גם על המוסר אשר הטיפו לנו חוזינו נוסרנו פעמים אין מספר, הלא גם דברי נביאינו לקחו תמיד ככלי מלחמה נגדנו לתת אותנו לעם סורר ובוגד, לפושע מבטן ומשחת מני רחם. ולא ישיבו אל לב: הן החוזים האלה גם המה להעם הזה המה, ומה יגדל כח העם הזה באמת כי יוליד בנים משמיעי אמת כאלה, וכי יקדישם ויעריצם ולא ישימם לקצפה על כי גלו שוליו על פניו. זאת לא תעלה על לב איש. אשר על כן היה מצב ישראל רע תמיד מעת אשר כלה כחו וגלה מארצו, וגם כן יהי כל עוד לא יאמץ כח, כי כל אשר ידברו עליו

יהיה למקור לדברי שטנה, אם טוב ידברו אז היא חנופה ואם רע היא אמת, ואשר על כן כבד מאד לאיש דעת היודע ומכיר את מצב ישראל, אשר הוא כמצב החולה אשר אם על ימין או על שמאל ישכיבוהו תמיד יכאיבו לו, להוות דעה על דרכיו ומשפטיו, להללנו או לכרות לו אזן למוסר, כי דבריהם יהיו בידי שונאיהם כחצים בידי רומי קשת.

השאלה הזאת תעלה לבקרים על לבנו: מה טוב, אם לכתוב או להדל? אם לקום כחוזים וכצופים לבית ישראל ואשר נראה נגיד, לא נשא פנים לאיש ולא נכיר פני גבר, נגיד להעם משוגתו ו ל ה ק ה ל חטאתו, נגלה פני הלוט הלוט על כל רעה ומזמה, נוכיח ולא נחמול, להתם חטאת ולבער רמיה, לגרש חנפים ולשבור זרוע עושי עולה מקרבנו והיינו כלנו חכמים כלנו אנשי יושר כלנו צדיקים ועם המופת לכל העמים, אבל אם כזאת נעשה אז נפחד לרגעים פן יבואו שונאינו המלקטים תחת שלחן הסטרא האחרא, בני השטן הפוערים פיהם לבלענו חיים, ויקחו דברינו ויתהללו בהם נגד כל צרינו לאמר: התבוננו, הנה לכם אות ומופת על רוע לב העם הזה, על משחתו וזדונו, אלה המה דברי בניו הנאמנים ואנחנו מה כי נוסיף עליהם, די לנו די באלה — כזאת יאמרו ורק בדברינו ישנו וישלשו להבאיש ריחנו. הן דברינו בידיהם המה כחמר ביד היוצר, את הטוב אשר אמרנו לא יקבלו רק את הרע יקבלו ויציגוהו לעין כל, ואם כן הלא נהיה אנחנו הבנים הבוגדים, אשר יביאו חמר ולבנים לבנות מצודות להרוס נחלת אבותיהם, וטוב טוב כי נחריש נתאפק ולא נדבר דבר, נראה און ולא נתבונן, נחזה הוות ונהיה כלא רואים, אבל אז הלא תשחת נחלתנו, קוצים וחרולים יעלו על פני כרמנו והיה בתה, ושונאינו יצדקו אם ישאו אז עלינו חרפה, כי לשונם לא תהגה אז כזב כי אם אמת, ואנחנו אשר נראה ונחריש נחטא בנפש אחינו — כזאת וכזאת ישאל אותנו רוחנו, ונתעה בשפק אם לעשות או לחדול. אבל איש בעל נפש יענה ויאמר לנפשו: חלילה לך מראות ברע והחריש, חלילה לך מהביט בסלף אחיך ארחותם ותשים מחסום למו פיך, הרים קולך והגד את אשר עם לבבך, ואם יקומו צוררי עמך ויתלו בך דברי שטנתם אל תשים אליהם לב, כי המה יקללו אף אם אתה תברך, המה יחרפו אף אם תחריש ותגוע, המה אם לא ימצאו עזרתה בדבריך אז

יבקשו אותה במקום אחר, בכתבי הקדש, בתלמוד וביתר ספרי ישראל ולו גם בהם לא ימצאו די להם האם תקצר ידם מחבל מזמות והוליד דברי שקר? ואם כן הלא טוב טוב כי תבקש להעלות ארוכה לשבר עמך, טוב טוב כי יהיה שקר בפי מחרפי עמך מאשר יחרפו ואמת יהגה חכם. ובכן היו ויהיו צופים נאמנים בישראל ולא יסוגו אחור מפחד אויבים מחוץ כאשר לא יחתו מפני שונאיהם מבית.

ואמנם משוגת משנה ישגו אלה האומרים כי חלילה לנו מגלות בקהל חרפת אחדים מאחינו אשר עותו ארחותם, פן יהיה דברינו לכלי חפץ לשונאינו. כבר ראינו רבות כי לשונאינו נתכנו עלילות, ואם נחריש ולא נגיד לפושעי עמנו פשעיהם, אז יהיה גם הדבר הזה לכלי חפץ בידם, כי יאמרו: הלא כל העם חנף ומרע הוא ואף אם יראו און איש באחיו יכסוהו במשאון כי המה ערבים זה בזה. ועל כן נוכל לגזור אומר ולהחליט כי אלה המטיפים מוסר לעמם המבקשים לזכות ארחותיו ולהסיר בדיליו המה אך ייטיבו לו והרע לא ירעו, ואך אלה ירעו וישחיתו מאד, אלה ימכרו כבוד עמם בלא הון ויביאו עליו שואה לא ידע, אלה רפי רוח ומוגי הלב, אלה קצרי העינים שיאמרו אך בזאת יונח לנו מעצבנו ומרגזנו אם נשק את היד המכה אותנו בעברה, אם נכוף ראשנו לפני משנאינו ונתן קטורה באפס, הנופה נשית להם ואז יאהבונו ויקרבונו, אלה העושים כזאת יכרו בידם קבר לעמם לקבר בו כבודו והדרו ומעוזו, אלה יסגירוהו בידי אדונים קשים וישימו עליו עול אשר לא ימיש ממנו צוארו עד עולם. בנים סכלים או כחשים כאלה קמו למאות בעת המלחמה לישראל מימי בן-מנחם ועד היום, בנים אין דעת בלבם ואין אמץ ברוחם, ויאמרו לקנות חפש לנפשם ולהמציא לבניהם רָוחה בכפפם ראשם כאגמון לפני כל עֲול וחומץ, המה למען הראות לכל כי נכונים המה להיות עבדי עבדים קמו ויקראו בלי חשך: לא עם אנחנו רק בני אמונה אחת! לא עם אנחנו וכל האומר כי עם אנחנו הוא פתי וסכל וכמשוגע נחשבהו — כזאת השיבו תמיד מבלי אשר ישאלום, את ספריהם וכתביהם ודרשותיהם מלאו מפה לפה רק בהפתגם הזה האחד: לא עם אנחנו! כמו רעיון נשגב מאין כמהו השמיעו, וכמו דעה חדשה אשר בידה להפוך משטרי תבל ולהעלות את כל בני

האדם על מרומי ההצלחה מצאו, כן התפארו תמיד בהפתגם הזה: לא עם אנחנו! — לזרא יהיה לנו מדי נקרא את הפתגם הזה אשר נאמר ונשנה אלפי פעמים ולגועל נפש יהיה לנו לשמוע אותו גם עד היום מפי מטיפים למאות בארץ אשכנז, הוא יסוד ועמוד לרוב דברי דרשותיהם אשר את כלן ישא רוח ורוח אין בהן.

כה נאמר ונשנה הפתגם הזה עד כי משך עליו גם עיני בני העמים. אבל מה עשו המה? האם מהרו להודות כי אך בנים נאמנים המה בני ישראל לארץ מולדתם אחרי כי יקראו במו פיהם תמיד בספריהם ובבתי תפלותיהם כי חדלו מהיות עם? אך לא! הפתגם הזה היה לחרב משכלת בידי צוררי ישראל, המה שמעו הן מכלל לאו. אחרי כי המטיפים ואלה אשר חכמים המה בעיניהם יקראו בחזקה: לא עם אנחנו, שמע מינה כי כל העם יאמר עם אנחנו ועתה עת להתנפל עליהם ולהגיד להם חטאתם על פניהם, כי ירבו לפשוע בשבתם בארץ נכריה להם ויאכלו טובה ועיניהם צופיות למרחוק לארץ אבותיהם. כחמס ושוד וגזל יֵחשב לישראל הדבר הזה, הן איך יעיזו מצח לסחר בארץ ולאכול מפרי כפיהם ולהוליד בנים ובנות ולשתות מים ולשאוף רוח, אם כלו עיניהם מיחל לארץ אחוזתם במקום אשר המה יהיו אדוני הארץ ומלכיהם מקרבם ישפטום! הנשמע עון כזה מיום הוסד ארץ, כי אנשים אשר ישלמו מס כסף ודם, אנשים אשר יקריבו עמלם ודם בניהם בעד ארץ מושבם, כי האנשים האלה יבקשו כי כמשפט כל אלה אשר ישלמו מס כן יעשה להם?! פתגם חסרי לב מעמנו נתן שטנה חדשה בפי משנאינו, אשר לולא זאת כי אז לא עלתה על לבם, והאות הנאמן על זאת הוא כי דברי השטנה הזאת חדשים מקרוב באו, ועל ספר כתב איש ריבם מעולם לא נכתבו[1]. אשר על כן נוכל להוציא משפט כי רוח שקר התעה את אלה אשר יאמרו כי שם עם יהיה לנו למחתה,

1) בבית המחוקקים באונגארן שמענו זה לא כביר דברי שטנה כאלה, אשר כעת לפי מצב ישראל עתה לא ידעו, יען כי אך זה לא כביר נִתן החופש לישראל ועוד יקר הוא גם בעיני עם הארץ ככל דבר חדש, אך ברבות הימים מי יודע אם לא ירבו שוטנים כאלה ואם לא ימצאו דבריהם מסלות בלב העם, מי יודע?

הדבר הזה לא היה מעולם, רק יען כי אחדים הראו לדעת כי יפחדו פן יֵחשב להם הדבר הזה לעון, לכן החזיקו אחדים מהשוטנים בהשטנה הזאת, ואם כן לא הדעה כי עם אנחנו הולידה את השטנה כי אם הפחד מהדעה הזאת הוליד אותה, ואחרי כי הפחד הוא מולידה לכן אם נחפוץ לעקור את השטנה הזאת משרשה בעודנה באבה אין לנו דרך אחרת בלתי אם להסיר את הפחד ולהראות לכל כי הדעה הזאת לא תתן מורא בלבנו, כי אלה אשר יבואו עד תכלית הדעה הזאת ידעו כי היא לא תעצור אותנו מהיות בנים נאמנים איש איש לאַרצו וממלכתו, כי הדעה הזאת רק דעה היא ולא תעורר למעשה ופעולה, ואלה אשר לא יבואו עד תכליתה ויבקשו אך למצוא עלינו תנואות, להם לא יועיל מאומה אף אם נפחד או לא נפחד, אם נחזיק בהדעה או נכחישנה, ונגדם נלחם כאשר נלחמנו נגד כל אויבינו בנפש מאז ועד היום הזה, כי מה עשינו בכל דור ודור בקום עלינו מרעים לאכול את בשרנו חנם?

בארצות אשר שם ישב גזל משפט לכסא, אשר שם לא בקשו עשות משפט באמת כי אם לחמוס את היהודים היה כל חפץ העם ועל כן העלילו עלילות, שם קצרה יד איש מעמוד על נפשו בכח לשונו, שם נתן גוו למכים או נתן כסף תמורתו ואת נפשו הציל, על הארצות האלה והימים ההם לא תתכן השאלה מה עשו היהודים? כי קצרה ידם מעשות מה בסדר ומשטר במחשבה קודם למעשה אחרי כי לא ידעו במה יכשלו, היום הועידום למשפט על דברי מכזב אחד ומחר דנום על דברי משקר שני, אז בקשו לעזור לנפשם לפי המקום והזמן והמצב, אך מעת אשר אהבת משפט החלה להרים ראש, מעת אשר הוסר המחסום מעל פי היהודים ויתנום לעמוד על נפשם ולהלחם בדבר שפתים, מני אז, אך הדרך האחד אשר בו בחרו מליצי ישראל, הדרך הנאמן, הוא לענות כחש שוטניהם בפניהם, להראות לכל כי שקר ענו בהם. ואם כי בזאת לא הצליח בידם להפיל החרב מידי לוחמיהם, אך תחת זאת קנו להם לב מבקשי יושר, אשר עמדו לימינם ועזרו להם במלחמותיהם, וכל הטוב אשר השיג ישראל ברוב הארצות אך בדרך הזה השיג. ועל כן עתה אשר ברוב הארצות משפט

אמת ישב לכסא (מלבד הארצות אשר שם משפט היהודים נגול לעין השמש, אשר שם יריעו משטיניהם כחפצם ואת מליציהם לא יתנו לפתוח בשער פיהם, אשר שם ימאסו האמת ויחפצו אך בגזל, בדבר ארצות כאלה לא נוכל לדבר משפט, כאשר לאולת תֵחשב לנו לשאול: מה נעשה בקום עלינו מרצחים לקחת את נפשנו וידנו קצרה מעזור לנפשנו) ובידנו לדבר ולכתוב כהעולה על רוחנו, עתה אם נחפוץ לבל תגדל השטנה הזאת ולבל תמלט ביצי אפעה ותשלחם עד למרחוק, עתה עלינו למהר ולהלחם ביד חזקה נגד מוציאי הדבה ולהראות כזבם ושקרותם לעיני השמש. אמנם איך נעשה כזאת? האם נאמר כי שקר הדבר, כי אמנם לא עם אנחנו ורק מוציאי דבה ישימו לנו עלילות שוא, אך הלא אז יקומו ויענו כחשנו בפנינו ויאמרו: איכה תאמרו כזאת, הלא בכל ספריכם הקדושים בעיניכם ובכל תפלותיכם אך בשם עם תכנו, וגם אתם אשר תקראו תמיד לא עם אנחנו תראו לכל, כי כן יחשוב לב העם כלו, כי לולא זאת מה זה תדברו לרוח ותבקשו להוכיח דבר אשר כל העם ידענו? ובבקשכם להוכיח אות נאמן הוא כי אך אתם כזאת תחשבו וכל העם לא כן ידמה — ואם יאמרו כזאת אז הצדק יהיה אתם, ובדבר הזה עוד נוסיף עצים להגדיל המדורה, כאשר אלה אשר כחשו מאז ויאמרו לא עם אנחנו הביאו זאת לנו כי עתה היו לדברי שטנה בפי משנאינו, ואם כן אם כזאת נעשה אז אך נרע ולא ניטיב. אבל מה נעשה להיטיב באמת? על השאלה הזאת נוכל להשיב אחרי כי נשים עין בוחנת על מצב ישראל בעת הזאת ואחרי אשר נגזר אומר מה לעשות לעמנו בדור הזה. כי הרבה הרבה לנו לעשות, זאת יראה כל איש אשר עינים לו, כי כל דברי עמנו יגעים, אלה ימשכו לפנים ואלה לאחור ותהי מהומה ומבוכה בקרב קהל ישראל ועת לעשות היא פן נאחר המועד, ועל כן ננסה נא לבקש משפט בדבר הזה ולראות:

ו.

מה ישועתנו.

רבים בראותם דברי אלה יניעו כרגע בראשם ויאמרו: מה זה ישאל מה ישועתנו? הלא תשועתנו כבר באה בארצות רבות וביתר הארצות גם שם ישועתנו קרובה לבוא, עוד מעט ותגָלה זרוע המשפט

והצדק עלינו והיינו שלוים ולא נראה רע, וכל אלה בחסדי ההשכלה אשר תלך הלוך ואור ותפקח עינים עורות ותהפוך להעמים לב בשר תחת לב אבן והמה יחונונו וימשכונו חסד בטוב לבם ובחסדם ואנחנו לא נדע מה נעשה עוד בלתי אם להרבות השכלה בישראל ולהפוך שפה ברורה לכל בנינו לדבר איש ואיש בשפת ארצו ולא יוכר יהודי לפני בן נכר או אז נושענו תשועת עולמים. אבל אם אמנם יצדקו כי כל אלה כן יהיו וכפועל ישראל בדעת כן ישולם לו במשפט וזכות, אבל התשועה הזאת הן תשועה המרית היא, כמו לחם לרעב ובגד לערום, אבל ישראל חולה הוא, חולה מאד, הוא הֻכה בחלאים רעים ונאמנים לא רק מידי שונאיו, כי אם גם בית מאהביו, הוא הֻכה בלי חמלה מכף רגלו ועד קדקדו, אלה הביאו בו פצע וחבורה ואלה בבקשם לרפאות הפצע גזרו כל האבר וישליכוהו הלאה, וארוכה נאמנה דרושה לו לבל ימות ואבד שמו. וגם זאת ידעו כמעט כל אלה אשר יחפצו כי יֻתר שם וזכר לישראל. והתשועה הזאת לא מידי אחרים תבוא לנו, לא בחמלת יושבי הארץ נשיגנה כי אם בפינו ובידינו לעשותה, אם אנחנו נושיע לנפשנו אז נֹושע ואם אין אחריתנו מי יודע?

הנה נשמע שועת רבים בפה ובכתב הכותבים עברית, קול אנחה על דרכי ישראל כי אבלות הנן, לא לעתים רחוקות יעלה קול קורא באזנינו: אהה! לתקות ישראל כי נוחלה, אולת יד מקימה אשיות בית יעקב, אפס דורש ומבקש לחכמת ישראל ושפתו, עמודי הדת רופפו, דרכי ישראל נשמו ובני הנעורים יבחרו להם דרכים חדשים, אבן על אבן תפול מחומת יעקב ועוד מעט ותהי למשואות נצח, לא יארכו הימים ואף זכרון לא יהיה להעם הזה אשר חי ארבעת אלפים שנה וילחם בכל ימי חייו במלחמת גבורים, אחרי כי בידיו הכין לו קברו.—הנה קריאות כאלה תשמענה אזנינו כפעם בפעם, אבל התועילנה לנו אם רק בכי ואנחה נשמע ומתעורר לגדור בעד הרעה, או משמיע עצה ותחבולה לקדם פני הרעה אין? בבכי ואנחה לא נרפאה עוד כל מחלה ולא הורם כל מכשול. לוּ נקבצו כל הדמעות אשר הורידו עיני בני ישראל מעת אשר גלו מארצם עד היום הזה על הריסות ארצם ובית מקדשם, כי אז היו לים גדול

אשר בציים יעברו עליו אל ארץ חמדתם, וכל הדמעות האלה עלו בתהו באין מאסף להן, כן גם האנחות אשר בהן יקדמונו הצופים בעת הזאת, המנבאים לאחרית עמם, רוח ישאן ותועילנה לנו כאשר הועילו הדמעות לאבותינו, עצה ותחבולה דרושות לנו ואותן אם נמצא ואם נחזיק בהן אז נדע מה לעשות ואז נושע.

אמנם עצה ותחבולה תמצאנה רק לאיש אשר יפקח עיניו לראות נכוחה, אשר לא יחזיק בכל אשר שמע ובאשר הסכין בו מעודו כבדבר קדש, אשר יחבל מזמות להוציא דבר מלבו ולהביא כל מראה עיניו במשפט, וזאת היא חטאת עמנו מאז ומקדם להחזיק בכל אשר נחל כמו בדבר קדש, כמו בעמוד התיכון אשר כל חייו ואשרו תלוים אך בו ועל כן תרפינה ידיו ביום צרה.

העצלות היא אם לרוב החטאות ובכל זאת רוב בני האדם עצלים המה, רוב בני האדם יעמלו ויעבדו לא יען כי רוחם יבקש עבודה, לא מאשר כי רוחם יתעורר וימאן לנוח, כי אם יען כי אכף עליהם המחסור לעבוד, או ידי מושלים יכבידו עליהם העול, או יד ההרגל תעשה זאת, וכל אלה אם רק יוכלו לשבות מעבודתם ישבתו בחפץ לב, והאות על זאת הוא, כי הרבים גם באלה אשר יעבדו תמיד אם רק ישבתו ימים אחדים מעבודתם אז יבקשו את העצלות בכל לבם וחכמים המה בעיניהם משבעה עמלים בדעת ובחפץ לב, כי על כן מעט מאד מספר הממציאים חדשות, אחרי כי רק אלה אשר בחפצם יעבדו המה יתחקו על שרשי פעולתם והעמלים בהכרח יעשו מעשיהם כמכונה בלי חפץ ודעת, ואלה אשר רוחם ינחם לעבודה מעטים המה מאד, אבל הם המה המניעים היותר גדולים בהמכונה הגדולה, היא מכונת החיים.

ואם תגבר יד העצלות בעבודת מעשה הנה יגבר כחה עוד הרבה יתר ברעיון ומחשבה; הרבים בבני האדם עצלים המה וימאנו לחשוב מחשבות אשר הרה והגה לבם וימצאו די להם בהדעות אשר שמעו מאחרים, בחפץ לב יעצמו עינים ויתנו יד לאחרים כי ינהלום כחפצם, ומשרש הדבר הזה יצאו כל האמונות התפלות, כל ההבלים וכל המורא והפחד מפני דברים אשר עין איש לא ראתה אותם מעולם, כל הממשלות הרעות אשר משלו בבני האדם לרע להם, ממשלת הרוח וממשלת

הזרוע, כל אלה יצאו מהמקור המשחת הזה, מהעצלות במחשבה, כי רוב בני האדם ימאנו לחשוב ברוחם, כי אם רוח האחד יחשוב למען אלפים ואשר יגיד להם הוא להם כדבר חק ומשפט, וכל עוד אשר לא תסור המחלה הזאת מקרב לב כל בני האדם, כל עוד אשר לא כל איש יחשוב מחשבות לנפשו, הנה אך לשקר נעשה עט סופרים, שוא יהיה עמל החפצים להצליח את כל בני האדם, לתת להם אושר וחופש נאמן, להעמידם על רגליהם, אחרי כי אין עינים להם ולא יראו את אשר לפניהם ואם יצאו לחפשי מתחת ידי שלטון אחד אז יקום אחר תחתיו ויעשה כמהו וידכאו תחת רגליו כאשר דִכאו לפני ההולך לפניו. המחלה הזאת מורשה היא לכל בני האדם מימי קדם ורק הדעת אשר תפרש כנפיה עד למרחוק, הדעת אשר יביאו בדורותינו בלב כל בני הנעורים, היא תרפא אותם מעט מעט מהמחלה הזאת כי תעירם לחשוב ולהתבונן, אשר על כן משפט חוק וקים הוא כי החופש הנאמן אך מידי הדעת ינתן לבני האדם. וזאת נראה כי בארצות אשר תגבר הדעת שם יגבר גם החופש.

במחלה הזאת, במחלת עצלות במחשבה, הֻכה גם בית ישראל והיא תרע לו עוד הרבה יתר מאשר ליתר העמים. אם אמנם לא אעשה שקר בנפשי לאמר כי יתר העמים ירבו לחשוב מחשבות יותר מבני ישראל, כי בני יתר העמים ירבו להביא במשפט כל אשר שמעו ואשר ראו יותר מבני ישראל—נהפוך הוא, אין עם אשר ירבה שאלות ומחקר וחשבון כעם ישראל בכל מראה עיניו ומשמע אזניו, ובכל זאת תרע מחלת העצלות במחשבה לישראל יותר מאשר לכל העמים. באחת כי היא לו צרעת נושנת, אחרי כי רבו שנותיו משנות יתר העמים אשר בקרבם ישב, ומצרעת נושנת קשה יותר להרפא, וזאת שנית כי לכל העמים משפטים וחקים אשר על פיהם יחיו כלם, ורק על המחוקקים והשופטים והמנהלים החובה לחשוב מחשבות להיטיב מצב העם, והמה על הרוב אנשים חכמים וידועים, ואם בידם יפקיד העם עתותיו עוד לא גדל השבר, כי ידע כי אנשים אשר להם עינים בראשם ינהלוהו, וגבוהים גם עליהם אשר יביאו גם מעשיהם במשפט אם טוב ואם רע, אבל לא כן הוא לישראל, הוא לא יפקיד פקידים, לא ישא ראש מנהליו ושופטיו

ומחוקקיו, כי אם המה בעצמם ישאו ראשם וירימו יד־הם למשול וימשלו בזרוע נטויה, ורוב שופטי ישראל ומחוקקיו, נותני דתו ומנהליו מאז ומקדם לא נבחרו מהעם על פי רוב דעות כי אם קמו ויורו תורה ויבינו שמועה ויתנו חקים ויאמרו להעם: כזאת תעשה וכזאת אל תעשה והעם שמע בקול מושליו — ומזאת נפתחה הרעה, כי העם הזה אשר מטבעו יבקש השבונות רבים ואשר מחוקקיו הראשונים בקשו בכל לבם לעורר רוחו לחשוב מחשבות ולדעת, לא רק להאמין, כי העם הזה—סג לאט לאט מאחרי המשפט והדעת ויט שכמו לעצלות המחשבה, לקבל כל אשר שמע מפי מוריו מבלי דעת וחקר. וגם התלאות הרבות והצרות האיומות הן הנה היו בעוכריו לבלבל דעתו ומחשבתו, לבל יחפש דרכיו, לבל יחקור וידע את אשר הוא עושה, כי בעת הרעה, בעת אשר יראה האדם כי אולת ידו מהלחם, או כי המלחמה ארוכה וכבר רפו ידיו, אז ישען בכל חפץ נפשו על כל משענת מבלי הרבות חקור. כל אלה יחד היו בעמנו לרעה להסיר לבו מאחרי החפץ לנהל את נפשו בחופש ולתתו בידי מושלים רבים, וכל אשר ירים ראשו למשול בעם הזה יעשה ויצליח לאכול חילו ויגיעו, עמלו וקנינו והעם יעריצהו ויקדישהו כי נתנו בלבו מורא מפני כל דבר אשר כבר קבלהו, ומה גם אם מורשה הוא מהדורות הראשונים, אז הוא כהר אלהים אשר כל הנוגע בו סקול יסקל. ואם גם יתעורר לפעמים החפץ בקרב העם לבקש משפט וחשבון, אז יעשה זאת נגד מוריו החיים אתו, אשר יאמרו לשלוח יד בדבר ישן, אחרי כי עצלותו לא תתנהו להרבות חקור אולי יצדק המורה החי ממאשריו המתים, ובכן יוסיף להחזיק באשר משענת היא לו מימים מקדם.

זאת היתה בעמנו לצור מכשול מאז ומקדם, לתת לו חקים לא יחיה בהם · ומשפטים אשר לא יוכל שאת, לקברהו חיים בעפר הדינים והגזרות אשר רבו מִסַפר ואשר כסו עליו בצלמות באין משים על לב, וזאת היא בעמנו בעת הזאת לתת לו מורים קצרי עינים ומנהלים אין ידים להם, כי כל הרוצה למשול בישראל יבוא וימשול וכל המרבה להצר לישראל בגוף או ברוח הוא נעשה לראש וראשון ועל פני כל העם יכּבד, בעת אשר ־דה ·אבן בכל החפץ לפתוח חרצובותיו. עצלות

במחשבה שמה כבלים על ידי אבותינו לבל יקומו ויפרקו עול מורים מתעים מעליהם ותכבד עליהם הר כגיגית לקבל מצוה מפי כל רב מחמיר באכזריות לב, ועצלות המחשבה הכתה בסנורים עיני בני דורנו המתאמרים למשכילים ורוח העת אתם לבל יראו את הדרך אשר ילכו בו ולבל ידעו את המעשה אשר יעשו, אך עצלות המחשבה עשתה זאת ולא אחר. לכן בעת אשר רבים יהימו ויאנחו על כבוד ישראל כי ידל מיום ליום בעיני בניו, כי אין פונה עוד לתורתו וחכמתו, בעת הזאת אם יראה להם איש באותות ובמופתים חזקים ונאמנים את מקור הרע ויאמר להם: חדלו לכם לשתות מים דלוחים ממקור נרפש, אז יחד עליו יתמלאו, ובחרפה יהדפוהו, יען מה? יען כי המקור הזה כבר נתקבל מאבותיהם למקור נאמן והעצלות במחשבתם לא תתנם להביא הדבר במשפט ובמאזני צדק.

עינינו הרואות כי מימי בן-מנחם דל כבוד ישראל, עינינו הרואות כי דרכיו היו דרכי מות לבית ישראל, עינינו הרואות כי כל אלה אשר יחזיקו בדרכים האלה יתרחקו מעל בית יעקב אם בפעם אחת או לאט לאט, עינינו הרואות כי נגששה כעורים קיר, נראה השבר ולא נדע נרפאהו, נראה החרב המשכלת העופפת על פני תורת ישראל ודרכיו ושפתו וכל אשר לו ועצה ותושיה להנצל מצרה אין, עינינו הרואות כי שאיה ושַמה בכל שערינו ובכל דרכינו, כי זה מושך לכאן וזה לכאן ועוד מעט ותפרד החבילה ובכל זאת אין איש שם על לב לאמר: כלנו כצאן תעינו אחרי רועה אין עינים לו, נשובה נשובה בטרם נהיה עדי אובד. אין שם זאת על לב ואין מתעורר בצדק לפנות מסלה לעמו, אשר בה ילך וישוב ויחדש כחו כמקדם, עינינו תראינה כל אלה אבל לא נתבונן למקור הרע כי על כן נוסיף ללכת ולהכשל בדרכנו, וכל עוד אשר לא נפקח עינינו, כל עוד אשר נאטום אזנינו משמוע דבר משפט יען כי כבד ממנו לעזוב את אשר כבר הסכַנו בו—נרד מטה מטה.

הרעה הגדולה מכל הרעות אשר מצאו את בית ישראל מימי החזיקו בדרכי בן-מנחם ותלמידיו היא, כי מני אז רבו המורים בעם; גם לפנים רבו מורי ישראל מארבה, אבל אז נטל על החפץ להורות לקחת לקח מפי מורים ימים רבים, לחכות עד אשר יסמכו מוריו את ידיהם עליו ולמורה ישימוהו, להראות חכמתו בפה או בכתב ואז מצאה

ידו להורות דעה בקהל, אבל מימי בן-מנחם הורמו כל המכשולים מדרכי המורים, כל הרוצה להיות מחדש אף אם לא קרא ולא שנה יבוא ויחדש, כל החפץ להלחם נגד המחדשים ימלא ידו ויחזיק בתרמית ויתקדש לפני העם והיה קדוש, ובדבר הזה פור יתפוררו עמודי בית יעקב כמעט עד לאין מרפא.

אך אל יתעה איש בדברי לאמר כי גם אני אבכה ואיליל רק על אלה אשר יעזבו בית יעקב ויתעו אל אשר יהיה רוחם ללכת ועל כן אהגה נכאים פן יעלה שם ישראל בתהו ואפס כל זכר לו. אם אמנם גם לזאת ידוה לב כל אוהב עמו המכבדו בלבו, אבל בכל זאת לא יחרד לב כל מתבונן, כי יודע הוא כי שם ישראל לא יסוף בעבור פושעים אחדים, ואם גם יפנו אליו ערף אלף או עשרת אלפים או גם מאה אלפים מבניו, עוד לא רבה המהומה, כאלה ראינו רבות בדברי ימינו וישראל עוד חי, אלה כעשן יכלו ועמם על כנו ישב, אבל לזאת יִתַּר לב המתבונן ממקומו בראותו את הפרעות אשר ישימו בו המתקדשים החדשים בארץ אשכנז ורבים אחריהם ינהו. בארץ אשכנז אשר ממנה יצא מטה זעם לבית ישראל להכות בו בקיעים, מהארץ הזאת אשר ממנה יצאו רוב הבוגדים בעמם בהנורם קבל עם מעליו ויתכחשו לו, בארץ הזאת יקומו עתה בוגדים חדשים, הלא המה המתימרים למחזיקי הדת והתורה, מבלי אשר ידעו מה תורה ומה דת, אשר להות נפשם יאמרו יראת אלהים, לחסרון דעתם חכמה ולרוע לבם יושר והמה ישחיתו כרם ישראל, שמיר ושית יעלו בו עד לאין מרפא, ובגלל הדבר הרע הזה ירבו פושעים בישראל במאד מאד, כי בראותם דרכי הנתעים והמתעים האלה יאנפו בעמם ויבושו בו, והנוהים אחריהם יבערו ויכסלו ויהיו לחרפה בעיני כל רואיהם, האנשים החטאים האלה בנפשותם יביאו שבר לעמם אשר לא על נקלה יֵרפא ממנו, המתקדשים האלה יוסיפו להחזיק בדרכי המחדשים אשר היו לפניהם: לזרוע ריב ולקצור מצה וקנאה ושנאה ירבו על כל דרכיהם ויפריאו בין אחים ויסכסכו עדה בעדה ומשפחה במשפחה ויגרשו את השלום בכל מקום אשר בו יציגו כף רגליהם, השלום אשר אך הוא הושיע לישראל מכל צרותיו, הכלי האחד המחזיק ברכת ישראל וטובו.

לחולה אשר ידע כי חולה הוא נקל להמציא רְוָחה מאשר לחולה

אשר יאמין אמונה אומן כי בריא אולם הוא, אחרי כי הוא ימאס בעצה ויזרה הלאה כל רפואת תעלה אשר יכינו לו. עת היתה לישראל אשר הבין מכאובו, אשר כל העם מקצה, מאביוניו עד עשיריו, מחכמיו עד הנבערים בו, כלם יחד ידעו כי רע מאד חבל יעקב, כי הוא נגש ונענה, כי הוא שנוא נפש כל עם ונתעב בכל ארץ, אז ידעו כי רק האחדות הנאמנה היא היא חוסן ישועות למו, כי אך בידי האחדות לתת להם ידים לעמוד על נפשם, היא למו מחסה ומשגב בעת צרה, כי על כן בקשו כל אלה אשר אהבו את עמם (ובעת ההיא היו כמעט כלם אוהבים את עמם מלבד הבוגדים בו לעין השמש) להחזיק את האחדות בכל מאמצי כחם, המה לא שכחו אף רגע כי אין כלי מחזיק ברכה לישראל כמו השלום כי על כן בקשו לנצור אותו מכל משמר, חכמי ישראל ומוריו בימי החשך העלו את השלום עָל גם על האמונה והדת וחקיה ועקריה, עד כי לא פחדו מהשמיע בפומבי כי גדול בעיניהם עון המפר שלום מעון העובר ברית ומכחש בה׳. כן דברו חכמי ישראל אשר אהבו את עמם בכל לבם ואשר נכונים היו גם להפר התורה מפני האחוה ויבטחו בלבם כי בזה יעשו רצון קונם הרבה יתר מעולה וזבח או צום ותפלה ובכי, וראשית תוכחתם ומוסרם היתה תמיד על מאסם את השלום ועל הפרם ברית אחים. ואזנים קשובות נמצאו להם אשר שמעו והאזינו ויתנו אל לבם ללכת בדרכיהם שבילי עולם, לחזק מוסרות השלום והאחוה, אז אם גם חָלק לב העם בעיר אחת או בארץ אחת, אז אם גם קמו זורעי עמל וקנאה ושנאה ובין אחים הפריאו לא גדלה עוד הרעה, כי שומרים נאמנים לא חדלו מעמוד על המשמר לחזק כל בדק ולרפא ההרוס, אז אם גם גדשו סאה בחקי הדת או מחקו סאה, אם פרצו חק וגבול ויחללו קדש, או הרבו חק על חק עד כי כשל כח הסבל ובעבור זאת קם שאון בעם לא עוד רבה המהומה, כי ידי הרופאים הנאמנים לא רפו מהביא רפואות תעלה למחלת אחיהם, אחרי כי החולים ידעו חלים ויבקשו מזור, ורפואת תעלה נמצאה להם תמיד, כי אם גם נתקו אחדים או גם רבים מוסרות הדת והאמונה, אבל מוסרות חזקות מאלה עוד נותרו להם, הלא הנה מוסרות האחוה והלאום, הן לא חדלו רגע, אף אלה אשר מאסו בחקי הדת, מחשוב את עמם לעם נפרד ואת

נפשם כבני העם הזה. כבני העם הזה נחשבו בעיניהם גם אלה אשר עזבו את אמונתם מפני יד היעזואיטים אשר היתה תקיפה. דת וחק יפר על נקלה איש אשר לא יאמין באלה, אבל לבגוד בעמו לא יערב לב איש אף החפשי בדעותיו, ולהפך: החפשים ברוחם ובדעותיהם בדבר אמונה יחזיקו עוד הרבה יתר באהבת העם כי היא להם אמונתם וקדושתם, בימים ההם ובזמן ההוא לא נטל על הצופים להיָאש ולזעוק זעקת שבר, רק לעשות מלאכתם באמונה להזהיר את העם לבל יפרו ברית אחים. אולם לא כן הוא עתה, עתה כאשר לא נדע את חלינו, אחרי אשר מורינו העצלים, אשר לבם לא הרה ולא הגה רעיון מעולם, יִשנו אותנו על ברכי השכלתם בשירים ערבים לאזן, כי גאולת ישראל כבר באה ונהיתה מעת דרך כוכב מרעסוי, מני אז הלוך ילך ישראל ואור, שלום לו מכל עבריו מבית ומחוץ, שונאיו לא עוד יציקוהו ובניו יאהבוהו ויחובבוהו, ועלינו רק לפצות פה לשיר שירה חדשה בגילת ורנן כי נפדה ישראל מכל צרותיו. בשירים ערבים כאלה נסכו עלינו רוח עועים עד כי נראה רעה ולא נתבונן, נחזה שלות ישראל בארצות אחדות ונמחא כף בעת אשר הרבים בהם עוד יִנָגעו כמקדם, עוד יֻרדפו על צואר, עוד יֵאכלו מכל עבר ופנה. אבל מי זה ישים לבו לשועת אחיו מרחוק אם החוזים המנבאים לרוח בן-מנחם ינבאו פה אחד כי שלום לישראל מסביב, כי מי זה ישראל? הלא אך אלה אשר יאחזו בכנף ההשכלה, בהשכלת בן-מנחם, רק המה קרוים ישראל וכל יתר בני ישראל לא לישראל המה, עינינו תחזינה כי בוגדים בעמנו יוסיפו מיום ליום להדיח את בני הנעורים מאחרי נחלת יעקב ונשיש כי המה מחזיקים בהשכלה, עתה אשר אין שלום לישראל, אשר כל המרבה ריב ומצה יעשה לו שם ועל פני כל ישראל יכבד, עתה אם יקומו עוד מפריעי שלום בקרבנו, להסיר חק או להוסיף משפטים ודינים, להפר יראה, או להרבות יראת שדי יתר מאשר יוכל העם שאת, עתה יהיו גם שני אלה כמהרסי אשיות בית ישראל, כי אם תופר האחוה אשר עוד למראית עין תֵראה כמו חיה, הלא היא אחַות הדת, הלא אז יפרדו בני ישראל איש מעל אחיו ולא יתאחו לעולם, כי מוסרות הלאום כָבר נתקו מימי בן־מנחם והנוהים אחריו וְעתה כִמעט אין עוד זכר למו,

אשר על כן רבה העזובה בקרב עמנו בימים האלה, משפחות משפחות מישראל יתנכרו לצור מחצבתם לאט לאט מבלי אשר יראו וידעו מה המה עושים, כי אין רואה את המחלה אשר תאכל בקרב בית ישראל מימי בן-מנחם ומעת אשר חדל מחשוב את נפשו כעם, ואין שם על לב לקום בפני הפורצים בחומת בת ציון אשר נשארה עוד לנו.

אמנם נפשנו יודעת מאד כי אך כהבל ורעות רוח יֵחשבו דברינו אם נאמר נקומה למלחמה נגד שתי הקצות, נגד המהרסים כרם ישראל בפרעם כל חק ונגד המשחיתים חלקתנו בכסותם פניה בחרולים, כי המה מדרכיהם לא ישובו, המה בדרכיהם הנלוזים יחזיקו, כי אך נפשם יזכרו בדרכם ולא אהבת עמם תנהלם, לנחול כבוד ומשרה וכח מגמתם ומה נועיל לנו אף אם נקרא כל היום באזניהם: את נפש אחיכם אתם חומסים? הלא בלבם ידעו זאת יותר ממנו כי אך הות נפשם להם לקו, אך לא יודו בקהל כי זה חפצם, וגם המה יקראו כי אך מאהבתם לאחיהם יעשו זאת, ולשוא נשחית דברינו אם נדבר או נוכח עמהם, נדע נאמנה כי המה יוסיפו להתעות את העם בדרכי תהו, המה יוסיפו להרוס בית ישראל, המה יוסיפו להפר ברית אחוה ושלום, כי רק בעת אין שלום תמצא ידם הות נפשם, ואם כן אך כדבר הבל תֵחשב העצה אשר ייעץ איש לקום בפני המשחיתים האלה, אם גם נדע נאמנה כי כאש לא נֻפח יאכלו בכל פה בבית יעקב, וכל אלה אשר אמרו עד הנה לגדור בעד הרעה אך בדרך הזה שגו כלם יחד והועיל לא הועילו. לנו דרושה עצה אחרת ודרך חדש, אם נאמר לרפא את עמנו ממחלתו, לנו להסיר ראשית המחלה ואז לא נירא רע גם מהצרעת הממארת אשר פשתה על ידה, הלא היא צרעת חלוקת הכתות, לנו עתה לעשות חדשה, את אשר לא עלתה על לב איש מישראל לעשות מימי קום בן-מנחם וסיעתו, עלינו לחדש נעורי עם בני ישראל אם נחפוץ להחזיקו בחיים, עלינו לקום ברוח משפט וברוח בער לבער את כל המשפטים המעוקלים והנפתלים אשר הנחילונו עד הנה, ואם כן נעשה אולי יושע עמנו תשועת עולמים. ואם אמנם לא נכחדה ממנו כי מספר קוראי דברים כמו אלה לא רב הוא ומספר המבינים ומשימים אל לב מעט, ומספר השמים לבם לדברים כָאלה ואשר כח בלבם לעשות בִידיהם ולדבֵר בפִיהם את אשר יהגה

רוחם מבלי מורא ופחד מעט מן המעט הוא, בכל זאת לא נאמר נואש, כי אם גם רק שנים שלשה יתעוררו לעשות ברוח נדיבה ובלב מתנה למען עמם די, כי שנים שלשה אנשי לב ימשכו אחריהם בפעולתם למאות ואלפים ובידם לשנות עתותי עמנו, ותקותנו חזקה כי לא אלמן ישראל משרידים יחידים אשר אהבת עמם תחיה רוחם ואשר ישימו לבם להדברים האלה, ויתעוררו להיות כנוטרים נאמנים לכרם ישראל ויראו ויבינו כי עתה אך עתה היא עת לטעת ואם לא עכשו אימתי?

לשרידים היחידים הנפוצים בכל הארצות, אשר לא הֻכּו בעצלות במחשבה, אשר לב להם לשפוט ואומץ ברוח להפיץ מחשבותיהם חוצה, אליהם נשים דברתנו ומהם נקוה עזרה ותושיה לכל העם, הם המה הנוטעים והכורמים הנאמנים בכרם ישראל. הן לא דבר פלא הוא בחיים כי לא האוכלים הפרי היו הנוטעים ולא הנוטעים נשאו ברנה פרים, כי אם כמעט תמיד הוא כן, אשר האחד עמל והשני יאכל פרי עמלו, וכן יהיה גם בדבר הזה בעת הזאת בעת לטעת בכרם ישראל, כי נעורר רוח נוטעים נאמנים כי יקומו ויטעו ויזרעו זרע חדש ויוציאו פרי תנובה, ואם לא יראו בעיניהם פרי עמלם הנה יאכלו בנים, הדור הבא, את פרים וישבעו ויברכו שמם. ועל שרידים כאלה, אשר מספרם מצער מאד בדורנו, דור שכלו אחרי בצע רודף, דור שישאל עוד בטרם יעשה: מה בצע אראה במעשה, על שרידים כאלה נבנה עמודי תקותנו לימים הבאים, ותקותנו חזקה כי העם הזה אשר נשא נס הדעת והאמת זה אלפי שנים אף אם הורג ושורף על זאת ובכל זאת בחר בצרה משקר, כי העם הזה עוד לא רֻשש גם בדור הזה, אשר סג מדרכיו מאז, מכל וכל מאנשים כמו אלה, והמה יקומו ויושיעוהו אם יחפוץ או ימאן, אם ידע או ישע עיניו מראות מעבדיהם. ולא נעשה שקר בנפשנו לכחד את ראשית מחשבתנו בספר הזה, כי לא למען כל הקוראים כתבנו אותו כי אם למען יחידים מעטים, אשר אך המה יחושו את אשר חש בנפשו הכותב בכתבו, כי לא נכחד ממנו דרכי רוב בני עמנו ודעותיהם בעת הזאת, ולא לאלה אשר שם ישראל לא ככלי חפץ בעיניהם או אולי גם לבוז ישים הכותב דברתו, גם לא לאלה אשר רק בדרכי אמונה יתפארו וזאת כל תפארתם כי לבם לא חשב מחשבה מעודו

רק ינהו כעורים אחרי מוליכיהם, יפתה פה, אף לא לאלה המתימרים בשם השכלה ודעת וחכמת מה להם, כי רק לאשר קראו מעל הספרים חכמה יאמרו ועצלים המה במחשבתם ככל בעלי האמונה, יתן יד, כי אם לאלה אשר רוחם יהגה ולבם ידע עת ומשפט, והמה יתעוררו וישימו אל לב את אשר ראו וישפטו.

אבל אם אמנם עת לטעת היא, כי אמנם כרם ישראל היה בתה, שמה ושאיה הכו חלקתנו במארה, על העצים הרעננים עלתה יד הכורת, בני בריתנו באו כורים ויחללו מקדשנו ויניפו הגרזן על כל שרש טוב לשרשו ממקומו, ואם לא נתעורר בעת הזאת לטעת נטיעים חדשים, הנה הדור הבא לא יראה אף שארית פליטה מכל אשר נחלנו מאבותינו, כל זאת אמת היא, כן היא, אולם בכל זאת יצדקו השואלים: הראשון אדם נולדת אשר הודעת עצה ותבקש לטעת, האם לא בכל דור ודור ובכל עת וזמן קמו בנו כורמים ונוטעים וכל אחד הלל מעשה ידיו? שור את כל אשר נעשה בישראל מאז ועד היום ואז תראה ובחנת כי נוטעים וכורמים קמו תמיד בתוכנו הרבה יתר מדאי, אלה נטעו נטיעי חוק ומשפט ואלה שרשי מוסר ומדות ואלה זמורת ההשכלה הביאו, ונטיעיהם יכסו פני כל חלקתנו עד אפס מקום — אמנם כן הוא, וזאת היא שהשחיתה חלקתנו כי כל אחד הוסיף לנטוע עד אפס מקום, ובאין מקום הוסיפו להשליך זרע, זאת היא הרעה אשר הצמיחה קוץ ודרדר תחת להוציא עצי פרי, כי הנוטעים לא פנו להם מקום, לא הסירו החרולים בתחלה למען יכו נטעיהם גזעם במקום נטעו, ועל כן אחד באחד נגשו וישחיתו איש את רעהו, ואשר על כן אם נחפוץ עתה לגשת לנטוע עוד עלינו לעקור בתחלה נטוע, עלינו לעקור הרבה עד כי נמצא מקום רחב ידים אשר יקבל הזרע, עלינו לעקור על ימין ועל שמאל, את החרולים אשר נטעו ידי מורים מתעים המתקדשים ומכריעים הכל לכף חובה, ואת זמורת זר אשר הביאו ידי נתעים בפחזותם ויאמרו לחדש בה פני חלקת יעקב. אמנם גם זאת לא נשכח כי גם עוקרים קמו בישראל כמו נוטעים, ומה גם בימים האחרונים אשר בהם רבו העוקרים על הנוטעים ובכל זאת לא היטיבו עד מה, יען כי גם המה בעקרם חרול הושיבו תחתיו קוץ מכאיב, כי על כן לא בדרכם נאחז בלכתנו לעקור הנטוע על ידיהם, אנחנו לא נקום למלחמה

לא על אלה אשר יבאישו כל חלקה טובה בישראל בתרמית קדושתם ולא נקרא לריב את הפורצים המבאישים ריח ישראל, כי כל מלחמה תוסיף עצמה להלוחמים להלחם ותתן החפץ בלבם להלחם. מפני זרוע המחמירים התפרצו המבקשים להקל מהעול וישליכו הכל אחרי גום ומפני גאון הרעים האלה אשר ירמסו ברגל גאוה על כל מחמדי ישראל מקדם נמלטו אלה האוהבים כל ישן ויחזיקו בקרשי המהבילים להעלות חמה, ולא זאת הדרך להביא רפואת תעלה לשבר ישראל. עלינו להאיר נתיב בהשקט ובטחה על דרכי המטים עקלקלותם והחפצים בדרך ישר יראום ויפחדו ויברחו מהם. והעבודה הזאת לא תכבד ממנו, כי לא כאשר היה לפני מאה שנה כן הוא היום, אז אם חפץ איש להאיר נתיב נאלץ להתגרות מלחמה, להעלות אף ולפרוץ בחומת יעקב, ועתה כבר עלה הכורת על חרולי הדינים והחקים הרבים, ידי מעקרים גם ידי הזמן חלו בהם ויהפכום משרש, דינים רבים אשר היו כאבן מעמסה על שכם אבותינו לא יהיו עוד לפוקה ולמכשול לנו, והמון העם פרק ברוב הארצות עול הרבה חקים ומנהגים מבלי אשר נטל עוד עלינו לקום נגדם ולהסיר את ערמות העפר האלה אשר כסו על פני דתנו, ואם נגש עתה לעקור אז לא אל אלה נשים פנינו אחרי כי אלה כבר הוסרו ביד או מת בעפר גזעם ועוד מעט כקש יבש יתמוללו, לא עליהם עלינו להרים זרוע נטויה, כי אם על הקוצים אשר הרבו בכרמנו המתימרים בשם הדעת וההשכלה, על אלה עלינו להרים ידינו, על הקוצים האלה אשר יכאיבו לנו מאד מפנים ומאחור, כי מעבר מזה יוסיפו בוגדים בעמנו ומעבר השני ישובו ויולידו שנית לבהלה מהבילים ומתקדשים. אבן גם לדבר הזה לא דרושה מלחמה וריב ומצה כי אם בשובה ונחת, בהשקט ובטחה נוכל לרפא שבר עמנו מבלי אשר נאלץ להכות בביתו בקיעים שנית, ובזה נשיב תשובה על השאלה אשר שאלנו בראשית דברינו בספר הזה ונאמר כי בעת הזאת לא נחוצה כל מלחמה בין האמונה והדעת, ולא רק כי לא נחוצה היא כי אם כי עוד תרע ותשחית מאד, אחרי כי בידנו לרפא שבר עמנו על נקלה.

מכל דברי הספר יראה הקורא בעין פקוחה את אבן הנגף אשר היה לצור מכשול לעמנו זה מאת שנה, אבן הנגף הזה היה בן-

מנחם והנוהים אחריו; רוח תועה הנחהו מעל לגבול ישראל הלאה ואחריו רבים נמשכו ויתעו את עם ישראל בהבליהם. הדעה הרעה אשר מקרבו יצאה כי בני ישראל לא עם המה כי אם רק בני אמונה אחת היא היתה בנו להרוס כל אשיות אחדותנו, להסיר מקרב לבנו כל רגש אהבה ואחוה, לתת בלב בני עמנו חטאת גאה וגאון להגדיל עקב על בני עמם ולתתם כנבזים ושפלים, היא הכתה אותם בסנורים עד כי לא יראו את החרפה אשר יתנו על נפשם בתתם חרפה על עמם וזכרונותיו ומחמדיו מקדם, היא מסכה רוח עועים גם בלב ישרים לעשות זרות ולדבר תהפוכות, כי הנשמע כזאת בכל הארץ ובכל הגוים, אשר בני העם יבוזוהו בשאט נפש בעוד שם עמם נקרא עליהם, הנשמע כזאת כי איש לא יתפאר בזכרונות עמו מאלפי שנים, אשר כל עם וכל גוי ישא לדברים האלה נפשו ובהם יתפאר ויענדם עטרות לו, ובני עמנו ידרכו ברגל גאוה על כל זכרונותיהם מקדם ויחשבו זאת להם לחכמה, רק הדעה הרעה ההיא עשתה זאת, כי אחרי אשר לא עם הוא ישראל אין לו עוד זכרונות עמו, כי אם זכרונות אמונתו, והאמונה חדלה מהיות צבי תפארת רוב בני הנעורים כי על כן יבעטו בכל קדשיהם ומחמדי אבותם. מימי בן-מנחם סרר ישראל כפרה סוררה ויבעט כעגל לא לומד בעול בכל מוסרות לאומו ודתו וזכרונות אבותיו, יד בן-מנחם ודעתו החדשה ותלמידיו עשתה זאת לנו להשפיל ערכנו בעינינו אנו, לכוף ראשנו כאגמון לפני כל זד ובליעל, לֵבוֹש בכל המדות היותר טובות אשר נחלנו מאבותינו, ואשר גם שונאינו הכירו ערכן, לֵבוש גם בהן ולהשליכן אחרי גונו, האחוה אשר היתה מעוזנו כלתה על ידה וכל דרכי ישראל תמם הלכו מעת אשר חדלו להחשב כדרכי העם ורק כדרכי אמונה נחשבו, וכל הבא עלינו לפרוץ בנו פרצים רק לרגלי בן-מנחם ושטתו בא לנו [1],

1) אף כי כבר השמעתי אשר באמרי בן-מנחם אשים דברתי רק על שטתו ולא אליו, ואחת היא לנו אם הוא אהב ישראל ואם הוא באמת הפיץ ביקרו ורק שגה ברואה, או במזיד ומתכוין עשה זאת לנו, לנו אחת היא כי לא אותו נביא במשפט כי אם את השטה, ולו גם להטה נפשו גחלים מאש אהבת עמו (אשר באמת לא כן היה כאשר הוכחתי כבר) ולו גם חרף נפשו למות למען עמו, גם אז לא לנו לשאת פנים להדעה אשר היתה בעוכרינו, לו גם לא ראינו בעינינו כי בניו ובני ביתו ואוהביו ומשפחתו ורוב תלמידיו והנוהים אחריו

אשר על כן הדרך האחד אשר בו נבחר להסיר קוצים מעל פני כרמנו הוא להוריד את שטת בן-מנחם משאתה, להסיר הדעה הרעה הזאת מקרבנו כי ישראל לא עם הוא רק בני אמונה אחת, עלינו, אם נחפוץ להחיות רוח ישראל שנית, לקרוא בלי חָשָׂך: שקר הדבר! לא רק האמונה תאחדנו, לא החקים המה מוסרות אחדותנו, לא בהם תלוים חיינו, כי גם המה לא לעולם יחיו ועמנו יחיה. לא החקים יאחדונו וגם אלה אשר לא ישמרו את החקים, או אשר לא קבלום מעודם, כמו אלה היושבים בארץ סינים והדו, ולא שמעו שמע המצות הרבות מעודם, גם המה אחים המה לנו, כי עם אחד אנחנו מאז ועד היום, מוסרות לאום יאחדו אותנו וכל המכחש זאת הוא מכזב ובוגד ומפר ברית אחים, על כל

נתנו כהף סוררת לעֶטם לעין השמש, לו גם לא קמו מפלגות בישראל לרגלו אשר לרגלן גלה כבוד מישראל ובני הנעורים התרחקו מעל נחלת אבותיהם, גם אז חלילה לנו לשאת פנים לדעה אשר משחתה בה, ואף כי עתה אשר עינינו תחזינה כי לא אחת מאלה נמצאה בו, עתה עלינו לקרוא בגרון בלי חֲשָׂך להזהיר את כל אשר לא יראה לבל ילכד בשחיתות השטה הנפתלה ההיא. אמנם לו היו בני ישראל ככל העמים, אשר יביטו אל השטה ולא למשמיעה, כי אז די היה גם לנו להוריד את הדעה משאתה מבלי נשוא שם ממציאה על דל שפתנו, אבל אחרי אשר לדאבון לבנו בישראל לא כן הוא, בני ישראל הסכינו מאז להוקיר את הדבר לפי חין ערך המדבר ואת הדעה יכבדו בכבוד משמיעה, ורבים יאמרו בפה מלא: לו גם שגה בן-מנחם גם אז חלילה לנו מגלות חרפתו בקהל, הן בן-מנחם הוא ועלינו לכבד גם את שגעונותיו יען כי שגעונותיו המה, עתה החובה על כל איש ישר, אשר לא יפנה לדעת הקהל למען יכבדוהו ולא יֵחת מגערת כסיל אשר יזעמהו, להוריד גם את ממציא הדעה מכסאו למען תפול עמו בנפלו. החובה הזאת מוטלת על כל איש ישר, כי עוד לא תמו חנפים אשר למען עשות חנופה להקוראים ידברו דברים כאשר יבקשו מהם ולא כאשר יהגה לבם, ועוד נמצאים רבים, אשר בלבם לא יכבדו לא את בן-מנחם ולא את ספריו ובכל זאת יפחדו וירהו מהשמיע דעתם בקהל מיראה, ואף גם יכנסו להרימו על ולהראות מה פעל לישראל, בתלותם את כל הטוב אשר הביא הזמן לנו אך בו, ובהסירם עין מכל הרעות אשר באו לבית ישראל לרגלו, ורוב הכותבים המחנפים האלה המה בארצות אשר שם עוד לא האירו שבילי הדעה לכל ישראל, בארצות אשר רוב הגיונם בתלמוד, וכאשר הסכינו לקדש כל דבר היוצא מפי כל תלמודי בשבתם בבית המדרש כן יקדישו

איש ישר ואוהב עמו המצוה להשמיע כזאת תמיד מבלי חת פן יהי לכלימה כי לא יבינו דברו או כי יפחדו לנפשם מחמת שונאיהם מהעמים, אשר יקחו זאת להם לחרב גאותם להלחם נגד בני ישראל לגזול משפטם. את האמת נשמיע אף אם נשא ונסבול בעבור זאת, וכאשר חרפו אבותינו נפשם בעד עמם כן עלינו להשמיע את האמת מבלי שוב אחור מיראת אנוש, אחרי כי בדבר הזה תלוי כל בית ישראל, ואם יוסר כליל מלבות בני ישראל אז פור יתפוררו עמודיו ולא תשאר בו אבן על אבן, עתה בעוד חיה הדעה הזאת בלב שלשה חלקים מבני ישראל, בלב אלה אשר לא זנו אחרי שטת בן מנחם, עתה עוד בידינו לשרש את הדעה הנפתלה מגזעה ולהושיב תחתיה את הדעה הנאמנה והישרה, הדעה אשר מאז היה ישראל לגוי החיתה רוחו ואחדה לבבו, הדעה כי עם אחד אנחנו, ואם לא עכשו אז תסוף לאט לאט ואִתָּהּ גם שם ישראל.

לא לאלה אשר אחת היא להם אם יוסיף ישראל חיים על פני האדמה או אין, נשים דברתנו, אף לא לאלה אשר בעד בצע כסף או כבוד נכונים המה למכור את עמם וזכרונותיו, כי אם לאלה האוהבים

דברי כל משכיל בזנותם אחרי ההשכלה מבלי שפוט ובחון. ועיני ראו זאת בשנה הזאת, בעת אשר רבים מגדולי חכמי ישראל באשכנז הירבו להלל במו פיהם ובכתב ידם את משפטי על בן-מנחם ולהם הלא המשפט להלחם בעדו והמה לא כן עשו כי אם הודו ולא כחדו, בעת הזאת העתירו עלי דבריהם רבים מיושבי ארץ רוסיא ויקיפוני בשאלותיהם למה זה אני מתנפל על בן-מנחם, ואין גם אחד אשר נסה להתוכח עמי בדעת ומשפט כי אם קצפו קצף גדול על כי אחלל כבוד משה רבם השני, וידעתי כי יקומו גם שופטים כאלה לדבר דבר בשער, אשר לא יפנו למשפטי. כי אם בעד כבוד בן-מנחם ילחמו ויתעו את הקוראים, אי לזאת חשבתי זאת לי לחובה לדבר דבר ברור, כי אדע נאמנה אשר דברי לא יפלו ארצה, כי אם יזרעו זרע משפט ויוציאו פרי למינהו. ולא אחשוב זאת לנפשי לגאון אם אומר, כי כדברי בעם עולם, אשר בעת צאתו הרעיש לב רבים ויתעוררו עליו יען כי חדשה שמעה אזניהם ועתה היה לקו המדה לכותבי דברי ימי ישראל אשר רבים ממשפטיו היו להם כאבן הפנה, כן יהי גם להספר הזה וחמש שנים תעבורנה וכותבי דברי ימי ישראל בהשכל ומשפט ישפטו על פיו את בן־מנחם ועתו.

שערי ציון, לאלה אשר ידעו מה פעל ישראל בימי חיין, לאלה אשר יבינו כי ישראל היה לאור לעמים, וכי גם עתה עוד אורו דרוש לעמים רבים, לאלה נדבר והמה יבינו דברינו, את רוח אלה נעיר להעמיד חוזן בשם הדעה הישרה, להקים מזבח לצור מעוזנו, היא הדעה כי עם אנחנו, ולהרוס מזבחות הבעל, הלא היא הדעה כי לא עם אנחנו, ואם גם יקומו צוררינו להתעולל בנו בעבור זאת, גם אז לא לנו לסוג אחור, כי למען עמני נדבר כיום ויעבור עלינו מה!

החובה היתה מוטלת עלינו לעשות כזאת גם לו ידענו נאמנה כי דברינו אלה יהיו לנו למחתה, ועל אחת כמה וכמה חייבים אנחנו לדבר ולהשמיע כזאת בדעתנו נאמנה כי שקר בפי אלה האומרים כי שם עם יהיה לנו למכשול עון בעיני העמים. שקר הדבר, גם הוא יצא אך מפי ממציאי הדעה הכוזבת כי לא עם אנחנו לרפה רוחנו לבל נרהיב עוז בנפשנו לאמר כי עם אנחנו, אך המה חבלו מזמה מחסרון דעת או מזדון לב, לאמר כי רק על זאת ירדפונו אויבינו, רק על זאת יחמסו משפטנו ויזעמונו ויגורו בנו מלחמות כל היום, רק יען כי לעם נבדל בין העמים יחשבונו ועל כן ימאנו לקרב אותנו כאחים, שקר בלי טעם ודעת כזה כמעט לא נשמע בין החיים! מי ומי המה אשר יריבו אותנו בעבור זאת? האם אלה אשר ישקצונו וינבלו שמנו על אמונתנו? אבל הלא אלה לא ישיבו אפם ממנו גם אם היו נהיה כמוהם רק כי נשמיע כי אמונתנו לא כאמונתם די להם, די והותר להכין לנו מדורי אש ובמת מטבח. ואם אלה אשר יקנאו בנו על כספנו או כשרונותינו? אולם אלה הישימו לב לאמונה או עם? אלה הלא יוסיפו למררנו בראותם כי חדלנו מחשוב אותנו כעם נבדל ונחפוץ להיות כאזרחי הארץ, אלה יבקשו לנו תואנות כל היום אף אם נוכה ארחנו ונקריב נפשנו על מזבח הארץ אשר נשב בה, המה לא יתנו לנו מנוחה. ואיך יבער ויכסל איש דעת לאמר כי הדבר הזה, אשר נחשוב אותנו כעם, יהיה בידם לחרב נוקמת לנקם בנו? האמנם יהיה העון הזה הרע והמר בכל העונות אשר יטפלו עלינו? המה יאמרו כי כעלוקות נמוץ הארץ אשר נשב בה, המה אומרים כי נחמוס ונעשוק בתרמית ונרושש כילק את עם הארץ, המה אומרים כי נשקם סם מות במכרנו להם יין ושכר,

המה אומרים כי נאכל בניהם ובכל גזלה ורצח, בכל תרמית ורשע אך ידנו תהיה בהם בראשונה, והרשעים מעם הארץ אך יעזרונו ולולא היינו אנו כי אז היו כלם צדיקים וחסידים, כל אלה יעידו בנו ויועידונו למשפט על עונות כאלה מאז ועד היום[1]) ופתאום נירא הזאת פן יביאו אותנו במשפט על זאת כי נחשוב אותנו לעם! ואם לא השחוק יהיה הדבר הזה לכל איש אשר ידע אף מעט מזער מה הוא משפט? שופטים יביאו מרצח במשפט ויחרצו משפטו למות על כי הרג נפשות יזכירוהו גם עון נורא מזה כי לא התפלל תפלה בצבור! איה איפו היא דעתכם ובינתכם אתם אשר כאלה תשמיעו בספריכם ודרשותיכם? משפטכם אתם המריעים על כל אשר בפלפולי התלמוד יבלה ימיו ותאמרו כי תהפוכות ידברו, משפטכם אתם איפו הוא? הטרם נדע כי אויבינו בנפש גם אז ביון חלאה יטבילונו גם אם נוכה ונטהר אותנו כגמול על שדי אמו, כי אז יחשבו לנו גם הנקיון והטוהר לעון נורא?! ואל אלה נשים לב? ולמענם נרפס ברגלינו את המקור הטהור אשר השקנו מי חיים עד היום הזה! אוי לכם רועים אין עינים, ואבוי לנפשכם צאן אובדות התועים אחרי רועים כאלה בתהו לא דרך! ואם אמור נאמר כי למען אוהבינו בעמים נעשה זאת, למען אלה אשר יריבו ריבנו וידינו דיננו למזור, למענם נקריב הקרבן הזה ונתיר אגודת אחותנו למען תמצא ידם לדבר עלינו טובות בשער? אבל גם זה כזב ורעות רוח הוא! האם חדלו אוהבי מנשה בן ישראל מהעמים אשר עזרו על ידו להמציא פדות ורוחה לישראל, האם חדלו מתת ידם לו יען כי קרא נפשו בשם „עם ישראל"? אבל הלא המה בעצמם וגם קראמוועלל וכל מליצי ישראל עד מיראבא ודומיהם כלם כנו את ישראל בשם עם

1) אך למותר יהיה להביא אותות מדברי שונאינו כי כן הוא, כי כל היודע דברי הימים הלא ידע על מה הביאו אותנו באש ובמים, והקורא בימים האלה כל מכתה"ע היוצאים לאור ברומעניה, רוב מכתה"ע בגאליציען, הקול וסיעתו בארץ רוסיא, וגם מכתבי עתים רבים מאד בצרפת, אשכנז ואוסטריא, אשר כלם כאחד יטפלו עלינו עונות כאלה והרבה יתר מהם, ולמאות ואלפים המה השוטנים המרברים כאלה, ומה לנו עוד להביא עדים וראיה לדבר הנעשה יום יום לעיני השמש?

ולא מצאו בשם הזה ערות דבר אשר בעבורו יסוגו אחור או יפחדו פן לא תצלח בידם להושיע לישראל יען יכנה נפשו בשם עם, וגם עד היום הזה לא יעלה על לב אחד ממביני מדע מהעמים לחשוב זאת לנו לחטאת על כי נכנה נפשנו בשם עם; ותהי להפך כי בחפצם להגדיל כבודנו אז יכנונו בשם עם לאמר: עם כביר לימים יותר מכל העמים אשר תראינה עינינו ואם כן אך חזיון מתעה או אחיזת עינים הוא הדבר הזה, אשר עלה על שפת לשון אחדים מבעלי ההשכלה הנוהים אחרי שטת בן-מנחם להבהילנו ולרפא רוחנו על לא דבר, לאמר לנו את אשר לא היה, כי השם „עם" יהיה לנו לפוקה ולמכשול, שקר הוא ובכזב יסודו! ולולא דברו בו בני ישראל זה כחמשים שנה בלי חָשָׂךְ עד כי משכו על העון החדש הזה גם עיני צוררי ישראל, ובאשמת אחינו היה גם הדבר הזה למטה זעם בידי מחרפינו, כי אז לא היה שוה בנזק הזמן לדבר דבר אדותיו, אבל עתה אחרי אשר כבר עשוהו, נטל עלינו לדבר על זאת ברחבה ולהאיר נתיב על הדעה הזאת, לבל יכשלו בה פתאים מעמנו ולבל יפחדו פן יפתחו פה לשטן אלה האומרים כי עם אנחנו.

ככל רגשות האדם אשר אם בדעת והשכל ימשך אחריהם לב האדם אז יהיו לו לתפארת גם לאור מאיר להאיר לו על דרכי החיים, ואם כבער אין לב ילכד בחבליהם אז יתעה כצאן אובדת ויהיה עדי אובד בהנחת עליו ידם, כן גם רגש הפחד; לפעמים ירומם איש ויצליחהו ויעלהו על ולפעמים בשפל יושיבהו וישיבהו עד דכא. אשרי אדם מפחד תמיד כאדם בדעה בינה והשכל, אשר לא יבטח בכח זרועו ולא ישען על חכמתו ולא ישים אוצרותיו כסלו לאמר: לא תאונה אלי רעה, היודע מסבות המקרה ותהפוכותיו בדרכיו, כי יהפוך כחמר חותם כל הבא בידו ותחת עושר עוני יושיב, חכמה ימיר באולת וזרוע כח יהפוך ללא-עז, כי על כן בצאת האדם לפעלו בחיים עליו לשמור דרכו, לספור מצעדי רגליו, לחשוב מחשבות ליום רע בעוד על גפי ההצלחה ישב, להשכיל ולדעת כי מלחמה ערוכה להאדם בכל ימי חייו וכמפקד צבא מלחמה לא יוכל לבטוח לא בחכמתו ולא בכח הצבא אשר ברגלו אם יסיר רגע את עיניו מהם, כן נטל גם על האדם לעמוד על המצפה

להשמר מכל משמר, וכן גוי ואדם יחד, אשרהו אם לא יבטח ויפחד תמיד ויכין מזמה לקראת כל פגע פן יקראהו. הפחד הזה יתן תפארת לאיש כי יראה תבונת לבו, וגם יצליחהו בדרכו, כי כשומר תמיד ישמור עליו מכל רע. ולעמתו הפחד אשר ירפה רוח איש ויבעיתהו לרגעים לכל מראה עיניו, אשר יאסור ידי איש לבל יצא לפעלו מיראת אנשים, אשר יפחד כל היום מחמת המציק באין כל מציק, אשר יכלא רוחו וישים מחסום למו פיו מדאגה מדבר פן רעה תבוא לרגלו, הפחד הזה מורך לב הוא, חרפה וחלי רע הוא להאדם לענות בו נפשו ולשימו לכלי לא יצלח בחיים. הפחד הראשון יהיה עליו סתרה מפעול רעה, מעשות מדחה, והפחד הזה ישים כבלים בידיו לבל יעשה טוב, כי יניאהו מכל מעשה אשר הוא אך טוב להאדם, הפחד ההוא יעטרהו בכבוד חכמים והפחד הזה ישפילהו בעיני כל ויתנהו לבוז ולשחוק לכל רואיו, הפחד ההוא יתן בידו כח ועוז ומשרה והפחד הזה יעשהו לעבד עבדים, כי הפחד ההוא יולד רק בלב איש עובד ופועל וחושב ומונה דרכיו והפחד הזה יעלה על לב איש נרדף ועשוק, אשר העת תמוגגהו תושיה ולא כח אדם בידו לעבוד עבודה. איש נגוע מפגעי המקרים ומרעת בני האדם יהיה למוג לב ופחד כזה ידריכהו מנוחה, וכן עם אמלל ונפחד יפחד לרגעים וכל היום עיניו נשואות אל מעניו לראות אם לא יעלה אפם.

המחלה הרעה הזאת, מחלת מורך לב ופחד תמיד, נגעה גם בעם ישראל לרעה, לבלבל רוחו ולעות דרכיו ולמסוך בו רוח עועים לבל יראה נכוחות, לדאג תמיד כל היום ולפחד פן מה יאמרו העמים, בכל מעשיו ודרכיו וכל תהלוכותיו עיניו תצפינה תמיד להעמים אם יישרו בעיניהם מעשיו ודרכיו, לא לטובתו ידאג, לא להצלחת עמו, לא להקים מוסדות לאומו, לא להחזיק מוסרות אחדותו יהגה כל היום, לא אחת מאלה תקח לבו, כי אם להתחרות לעשות כמעשה העמים, כי פן לא ימצאו דרכיו חן בעיניהם וילעגו, לזאת אך לזאת ישים לבו, כי על כן יחדש תמיד פני אמונתו ודתו ודרכיו רק על פי דרכי העמים ויכרה בידיו קבר לכל זכרונותיו ומעוזיו מימי קדם יעז מה? יען כי יפחד פן יזעמוהו העמים אם לא יעשה כקוף ככל

מעשיהם. אמנם לו היתה כזאת בישראל אז בימי הצרה והחשך אשר רדפום מכל עבר ופנה ורבת שבעה לה נפשם צרה ובוז, אז אם רפה רוחם וישפילו גום לפני מעניהם ולמען הפיק מהם רצון התחרו לעשות כמוהם גם למרות חפצם ורוחם, לו היתה אז כזאת כי אז לא התפלאנו, כי אז אמרנו הצרות אכפו עליהם לעשות דבר ולא לבם, לחשוב מחשבות ולא רוחם, אבל אנהנו פלאות נראה. אז בשבת ישראל בסתר המדרגה בהענותו תחת ידי מענים זדים, בנוח שבט הרשע על גורלו וידכאהו וישסעהו בלי חמלה, אז היה ישראל עז באומות, אז נשא ראשו בגאון וילחם במלחמת תנופה כגבור משכיל, נלחם ויצלח, כי הציל כל פליטת ירושתו אשר נלחם עליה ותהי אתו למשמרת כיום הזה, ולא הפיל דבר מכל אשר יזם לעשות ואשר הורתהו תורת אבותיו, ומעת אשר הונח לו מעט מרגזו ועצבו, מעת אשר בידו להרים ראש אף הוא ולצאת לפעלו כאדם לא כקוף, מני אז זנח דרכו מקדם, רוחו עזבהו ויהי למשחק ככדור בידי רודפיו מאז. מהעת אשר יקראו לה „העת החדשה" לישראל, מעת בן-מנחם וסיעתו, רפה מאד רוח יעקב ויפחד כל היום פן יתן חרב בידי שונאיו. עד העת ההיא אשר חרב נוקמת עופפה על פניהם לא יראו מכל, ועתה כאשר החרב הושבה אל תערה, עתה באה יראה בלבם פן יוציאוה שנית והפחד הזה הוא שהוליד את השטה החדשה כי ישראל לא עם הוא.

בן-מנחם חפץ להיטיב לעמו במצבו החמרי, הוא חש את הלחץ והעוני אשר הרבו להעמיס על שכם אחיו, הוא בקש להורות להם דרך לחלצם מן המצר, אבל מה היא התורה אשר הורם? חק הוא כי ארנבת לא תוליד גור אריות ומורך לב לא יאסור מלחמה, והחק הזה משל ממשל רב גם בעת ההיא. בן-מנחם אשר אליו היו נשואות עיני רבים מעמו, הוא היה איש מוג לב מאין כמהו, פחד-תמיד תקפהו ומה יורה זה לעמו? האם להוסיף להלחם בזרוע נטויה? אבל כל מלחמה זרה לרוחו, כי על כן הורם דרך אחרת לצאת מן המצר, והדרך הזאת היא: ללכת שבי לפני צר, למגר כל כלי מלחמתו בידי שונאיו ואז ירפו ממנו, וכן עשו השומעים בקולו, המיחלים לתורתו וכל אלה אשר עד היום הוא להם למופת. כמעט בכל החדשות אשר נעשו בישראל מאז

קום בן-מנחם עד היום הזה נראה כמו ידו היתה בהם, אך רפיון רוח ומורך לב. להקים בתי תפלה ומשוררים ומטיפים אך כמו העמים, לרחק כל דבר אשר פן לא לרצון יהיה להעמים, להסיר כל דעה אשר תהי לזרא להעמים, ואחרי כי למראה עינים אם נחשוב נפשנו כעם אז הלא ירחקו ממנו העמים, לכן הניף הוא והם ידם עליה להפכה משרש. אמנם עד מתי ננום נישן בחיק מורך לב אשר יְשנו אותנו בו מורינו אלה? עד מתי לא נפקח עינינו לראות כי המה לא ראו נכוחות מעוצר רעה ויגון, עד מתי הננו נֶאֱרים במאֵרת פחד תמיד? למה לא נתעורר בעת אשר יש לאל ידנו להסיר פחד שוא מלבנו, עד מתי לא נחזה כי לרגלי פחד שוא כזה אך צרה תבואנו?

ואמנם אך צרה תבואנו אם אך נפחד מפני שואת העמים פן יפקדו עלינו אם נחשוב נפשנו כעם ונכחיש הדבר, הלא אז יקומו שונאינו ויענו כחשנו בפנינו ויאמרו: שקר בפיכם כי אמנם אתם עם, ואם תכחשו זאת הלא בנים כחשים אתם מעודכם, ומה נועיל אם נכחיש הדבר אשר יֵראה מכל דברי ימינו? לא זאת היא הדרך לבנות מצודות להסתר מפני אויב אם אמור נאמר: שקר הדבר אין לנו לא צבא מלחמה ולא כלי מלחמה, בזה אך נשפיל נפשנו ונעורר עוד יותר רוח לוחמינו להלחם בנו. אם נחפוץ להסתר מפני זעם שונאינו לבל ימצאו לנו עלילות לאמר כי עם נבדל הננו בין העמים אז לא בכחש נסיר העלילות מעלינו כי אם באמרי אמת באמרים נכוחים למבין, כי זאת נדע נאמנה אשר שונאינו לא ישימו לב לדברינו ורק למען אוהבינו עלינו לדבר דבר ברור, ומהם חלילה לנו מכחש דבר.

אמנם עם אנחנו, עם אנחנו מאז ועד היום, לא חדלנו מהיות עם לא בהשבת ממלכתנו, ולא בגלותנו מארצנו, וכל אשר יעבור עוד על נפשנו לא ישביתנו מעם, אמנם לא עם ככל העמים הננו כאשר לא עם ככל העמים היינו גם אז בשבתנו על אדמתנו. לא עם היינו אשר רק בהממלכה והארץ ומשפטיה היו תלוים חייו, לא עם היינו אשר נולדנו בארץ אחוזתנו, ובהלקחה מידינו אז אבדנו את יסוד לאומנו, כי אם כאשר מאז ומקדם עם הרוח היינו, עם אשר תורתו היתה לו כארץ וממלכה ומִשפטיה, כי כן האמין העם מאז כי התורה קדמה לו

לארץ נושבת ולממלכתו, עם הננו אשר ברוח ומחשבה נחשוב נפשנו כאחוזים ושלובים איש לרעהו בעבותות האחוה, ואם לא מוסדות אגודות כל העמים היו מוסדות אגודתנו האם בעבור זאת חדלנו מהיות עם? האם לא חשבנו את נפשנו תמיד לעם, אף כי ידענו כי רק התורה היא חבל אגודתנו, ובכן לא חדלנו מהיות עם גם עד היום הזה, עם הרוח, עם אשר רק ברוחו ומחשבתו על העם הזה יֵחשב ולא בפעלו ועבודתו, במעשה ופועל בנים הננו לכל ארץ אשר בה נשב, בנים נאמנים הננו והחובה עלינו להיות כזאת, וכל עבודת מס ומשא מלך ושרים עלינו לשאת כמו כל בני הארץ, כי הארץ אשר בה נשב לנו היא, אין לנו ארץ אשר היא היתה לראש פנת אחדותנו. אין לנו ארץ אשר בהשבתה אז שבתה גם אגודתנו. אמנם ארץ היתה לנו, אך לא היא היתה החבל המרתק אותנו, ארץ אחוזתנו העושה אותנו לעם היא רק תורתנו, והיא אך למען הרוח, ובכל דרכי החיים ובכל פעלי אנוש אנשים הננו ככל העמים. זאת היא הדעה הנאמנה אשר עלינו להשמיע לכל, ואם כן נעשה מה נירא פן יחשבו אותה לנו לעון? האם תסיר לבבנו מאחרי הארצות אשר נשב בהן? האם לא טובה היא אלפי פעמים מהדעה כי בני אמונה אחת הננו, כי רק החקים יאחדו אותנו? הלא אם כזאת נאמר אז נתן יותר יד למשטינינו לקטרג, הן אם רק החקים יאחדו אותנו אז עלינו החובה לשמרם מכל משמר וכל פושע ובוגד בהם כפושע ומורד יחשב ולא לנו הוא ונבדילהו מקהלנו, ואם כן הלא כבלים המה על ידי כל איש אשר ימאן להיות בוגד לבל יסור מהם ימין ושמאל, ואף אם הארץ אשר ישב בה תבקש ממנו כי יקריב למענה אחדים מחקי דתו לא יוכל לעשות זאת, כי הן אך המה מוסרות האחוה בינו ובין כל ישראל, ואיך ינתקם? אבל לא כן הוא אם נאמר כי עם הננו, עם הרוח, אז לא יקום כל חק וכל דין לשטן לנו מצאת לעבודתנו בכל דברי הארץ אשר נשב עליה, כי נגד הרוח לא נחטא אם נעשה כזאת ונגד החקים והמשפטים אם גם נחטא לא עוד כבוגדים נֵחשב, כי לא המה היו ויהיו מקור חיינו ואחדותנו. כזאת אם נשמיע תמיד בשפה ברורה, הלא יצלח בידנו יותר להסתר מפחד אויב, כי אמנם חלילה

לנו מעשות שקר בנפשנו להשלות נפשנו במשאות שוא, כי אם נאמר כי רק החקים קדושים לנו אז לא נירא רע, המלחמה עתה לישראל מפנים ומאחור, תחת אשר לפנים רדפוהו אך החרדים לאמונתם ורק אש קנאת הדת אכלתהו הנה עתה ימאסו בו גם אלה אשר בכל אמונה געלה נפשם וישאלו: מה חפץ עוד לעם הזה בתבל הזה? האם יאמר הוא להחזיק בעמודי אמונה בעת אשר אנחנו נחפוץ לערער חומות כל אמונה וכל דת? הנה העם הזה אשר בפיו יאמר כי לא עם הוא רק בני אמונה אחת יקום לשטן לנו על דרכנו כי הוא יעמיד חומת אמונה על תלה. ובכן תראינה עינינו כי מנאצי ישראל לא רק במקלטי הנזירים, לא רק במושב הכהנים ירונו חלקם, כי אם גם במנגדיהם וצורריהם בין מואסי בכל אמונה ירימו שונאי ישראל ראש ויפצחו פה לאמר לכל כי לוחמיהם המה. ואם אמנם לא יצדקו בריבות שפתם, כי אמנם אלה אשר יאמרו כי ישראל לא עם הוא כרובם כן לא ידעו עוד מכל אמונה ודת, בכל זאת אחרי כי עוד שם ישראל נקרא עליהם, ואחרי כי במו פיהם יודו כי רק מוסרות האמונה יאחדום, הנה די להם לשפוך עליהם זעמם, אשר על כן אם רק פחד העמים יהיה לנו למורה דרך בדרכנו זה, אז נוכל להשמיע בראש חוצות כי עם אנחנו, עם הרוח, ולא החקים יאחדונו, ואז נמצא בעיניהם חן עוד יותר מאשר כיום הזה.

אמנם אם לא נחפוץ להתעות נפשנו ונפש אחרים בשוא נתעה, אז נאלץ להודות כי להעמים אחת היא אם כה ואם כה נאמר, אלה אשר לבם לא רע עלינו ולא יחפשו לנו עולות לא ישימו לב לדעותינו אשר אך לנו המה, אשר אך בסדרי תפלותינו או בספרי דתנו תמצאנה מקום להן, המה יראו רק דרכינו בחיים ואם נטיב ונזכה ארחותינו יקרבונו ואם אין ישנאונו, ולאלה אשר אך יבקשו למצוא עונותינו לשנוא אותנו לא יועיל כל מאומה, המה ינאצו וינבלו שמנו לא רק אם נסיר חבלי העם ברוח פינו מעל ידינו, כי אם גם כאשר נשליך את האמונה והחקים אחרי גונו, ואם גם שם ישראל לא יקרא עוד עלינו גם אז לא יחדלו מרדוף אותנו, כי אש שנאת משפחות לא תחדל ותולעת הקנאה אשר יקנאו בנו לא תמות לעולם כל עוד יתרון הכשר דעת יהיה לנו, כי יתרוננו בכל היה מאז ויהיה עד עולם כקוץ

מכאיב בעיני כל מקנאינו ורודפינו, אשר על כן נגזר אומר ונחליט כי למען העמים אחת היא אם כה או כה נדבר ונחשוב, אבל למעננו למען עמנו למען בנינו והדור הבא אחרינו לא אחת היא, אם נוסיף לחשוב אותנו כעם או רק כבני אמונה אחת.

עתת בעת אשר רבים בהחקים כבר כלו כעשן מפני יד העת וההכרה אשר נִחתה בם, עתה בעת אשר נראה כי בני הנעורים ירחקו מעל נחלת אבותיהם בשוגג ובמזיד, בחפץ ההורים או למרות רוחם, עתה בעת אשר לנו לפחד מאד פן ישכח כל ישראל את תורתו ואז יבער ויכסל להאמין בהבלים ושטי כזב, כי אך התורה היא מאירת עינים לכל יודעיה לבל ילכדו בפח הסכלות ובמקום אשר פסו לומדיה שמה ירבה מספר הנוהים אחרי הבלים, כאשר כן היה לפנים בארצות אשר שמה קננה הקבלה המחשכת עינים ותגרש מפניה את התורה המאירה וכאשר כן הוא כעת ברוב ארצות איירופא, אשר חדלו מלמוד התורה, כי המה שבו על עקבותיהם הראשונים וכמעשה החסידים כן המה עושים, עתה בעת לטעת על אדמת ישראל עלינו החובה לבער אחרי הסכלות הנושנה אשר הכתה שרשיה בקרבנו, לפקוח עינים לראות כי לא מבן-מנחם ועדתו תצא תורה לנו, אם צדק או אין בשעתו, אם היטיב או בקש להיטיב בשטתו או אין, אחת היא לנו, רק זאת לנו לדעת, כי לא כהעת ההיא העת הזאת ולא כהאנשים אשר ראו אור בתורתו אנשי הדור הזה, לנו לא רק לא תועיל הורתו ושטתו כי אם תרע ותשחית, לנו לזרוע זרע אמת על תלמי לב בני הנעורים, להשמיעם מעת אשר יבינו שמועה כי עם אנחנו, עם הרוח, עם אשר על תורתו יחיה, אשר תורתו תאמצנו ותקשרנו בעבותות האחוה, עם אשר לא על החקים והמשפטים יבנה מוסדות אחדותו, ואם ישמור איש לעשות ככל המצוה או אין, לנו הוא, אחינו הוא, אם אך יכבד את התורה ויבינה אז על העם הזה יחשב. לא עת היא לפלפל בדברי הבל, בחדשות ותקונים בסדרי התפלה והבלים כמוהם, בעת אשר להבה תלהט בכל פנות בית יעקב, כַּבּוּ הבערה בטרם תבער מקוצים ועד כרם. התורה הזאת עלינו לשנן לבנינו ואז לא יבעטו באחיהם ולא ימאסו בְנחלת אבותיהם, כַּבֵּד יְכַבְּדוּהָ כִּי לא כְאבן מעמסה, כי לא כְּכִבְלֵי הדת יֵרָאוּ

בעיניהם כי אם כחבלי הלאום ואותם לא יקלו ולא יבוזו, הדבר הזה הוא האחד אשר עלינו לעשות בתחלה, הוא ישדד פני אדמתנו וישוה פניה לקבל הזרע ולעשות פרי. הן אמנם רבות פעלו ורבות מאלה בקשו לפעול בישראל זה כמאה שנה ולא הצליח בידם להיטיב עד מה כי אם להרע ולהשחית בכרם ישראל, יען מה? יען כי לא חרשו ולא שדדו האדמה בטרם נשאו משך הזרע. ואנו אם אך את הדבר הזה נעשה, אם נסיר לבב התועים מאחרי שטת בן־מנחם, לבל יתפארו בו ולבל יחשבו תורתו כתורת אמת, אם נביא בלב כלם הדעה כי עם אנחנו ואם יפשע איש בהחקים בכל זאת לנו הוא, אז תמצא ידנו לטעת נטיעים נאמנים, נטיעים אשר יעשו פרי הלולים לנו עד עולם.

את הדברים האלה אגיש כיום לפני האוהבים עמם הדואגים לאחריתו, המבכים לשברו בראותם כי בניו מומם, כי בני הנעורים הולכים בדרך אשר לא ישובו ממנו לעולם לשוב להאחז בנחלת אבותם, יראו ישרים את הדברים האלה וישימו אל לבם, יהפכו בהם וישובו ויהפכו בהם ואז יראו כי עליהם החובה להורות כזאת לדור. ועל אדני המשפטים האלה עוד נוסיף שנית ידנו לדבר דבר מה לנו לעשות עוד. הדבר הזה אשר השמענו אותו כעת הוא כללי לכל ישראל בכל ארצות מושבותיהם, את אשר יראו חופש ומשפט צדק ואשר משפטם נגזל, אשר על אמונתם יחיו וימאסו הדעת, והמתפארים בדעתם ויבוזו האמונה, הדבר הזה לכלם הוא לזקן ונער לאיש ואשה, כי הוא חובת הלב והרעיון, ואת אשר נטל עלינו לעשות עוד בפועל, על הדבר הזה עוד נשא מדברותינו, כי בדבר הזה לא כל בני ישראל בכל הארצות ישוו, ואשר יכשר לבני ארץ אחת לא יכשר להשנית, כי על כן ננסה לדבר דבר גם על זאת בספר מיוחד בשנה הבאה. בספר ההוא נבקש להראות איזה נטיעים יכשרו ליושבי הארצות השונות ועתה רק נסינו לכרות אזן לאלה המבקשים לשמוע כי ישמרו וישימו אל לב כי העת הזאת היא לנו עת לטעת.

עֵת לָטָעַת.

חלק שני.

א.

מוסרות האמונה וחבלי הלאום.

אין עם אשר הרבה לכתוב כעם ישראל כי אין עם אשר רבו בו השואפים לכתוב ולהורות דעה כמו בעם הזה, לאלפים ולרבבות יהיו מספר הספרים אשר נכתבו מאז ועד היום, אין קצה לשמות הכותבים, כאלה אשר נשאר שמם לזכרון כן אלה אשר אבד עם פעולתם יחד, ואם במאזנים נשאם את ספרי יתר העמים אז מחול יכבדו. אבל לדאבון נפשנו נטל עלינו להודות כי מרבית הספרים האלה לא יעטרונו כבוד כאשר לא היו לעזר ולהועיל. עם ועם בכבוד סופריו יתפאר, לבו ירום מאד בשאתו על שפתיו שם סופר ספרים מְחֻכָּם אשר באמרתו האיר לארץ, בניב שפתיו האיר דרך לרבים, וברבות מספר סופרים כמו אלה כן ירום ונשא העם בגדלו על פני כל הארץ, כי ככוכבים מזהירים לעד, אשר אורם לא יכבה וזהרם לא ישבת כל הימים, כן דבריהם יקומו חיים וקימים לעד לעולם. הגבורים והמושלים, השופטים והמנהלים וכל אלה אשר ידם תעש להם שם כמוץ יחלפו וגם שמם וזכרם יסופו כאשר תאסף ידם מעבודתם ויד אחרת תמלא מקומם, לא כן פעולות הרוח אשר בספר הֻחקו, הנה כמו יצורים הנה לבדן ובחדל פועלן לא תחדלנה הנה, כי רוח חיים בהן, אשר על כן בצדק יתפאר עם בהסופרים אשר היו לפנים כי פעולותיהם חיות הנה, ועל פיהן נוכל לערוך העם, כי נדע ונכיר אשר לא כפראי יער יבחר דרך אחרי כי מורים היו לו, וזאת נדע נאמנה כי כל מורה פעל פעולתו אם רבה או מעטה על העם כלו. כזאת תהיה לכל עם אבל לא לנו; לכל עם אשר רק העת ומשטרה ומקריה יעוררו את רוח השרידים להורות דעה לקרוב ולרחוק והם הֵמָּה כעַמּוּדֵי העֵת בְּדוֹרָם וְלַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, בְּכָל עַם אֲשֶׁר

בהם איש איש יבחר דרכו לפעול ולעבוד כחפצו וככחו, אחרי כי אין מעצור לו בדרכו, בהם יבחר על הרוב בעט סופר רק האיש הראוי לשמש בכהונת מורה דעה, אבל לא כן בנו, אשר מעת אשר נודדים הננו ולא בידנו לבחר טובנו, משלח ידינו ומפעל כפינו יִתוו לנו לא כחפצנו ורוחנו, מני אז סרו גם סופרי ישראל מהדרך ויהיו גם האוחזים בעט סופרים נודדים תועים וגולים כאלה אשר שלחו ידיהם במלאכה או במסחר מבלי דעת מה ילד יום ומבלי בקש חשבון ומשפט ומשטר.

עת היתה לישראל אשר הצדקה היתה לו להרים ראש והצדקה לו גם עתה ללבוש עֹז בהעלותו על שפתו את העת המאושרה ההיא, עת היתה אשר מורים היו לישראל, מורים אשר ידעו את דורם וישאו דעה עליו ולמרחוק, מורים אשר כיום יכירו כלם את גדלם והוד תפארתם, מורים אשר אך לישראל היו ואין עוד, המורים האלה הלא המה חוזי-אל נביאי ישראל אשר דברתם היתה כטל לישראל עת אשר נטפה משפתי המטיף וכרוח חיים היא עד היום. אבל אבד חזון והטל השכים הלך ותחתיהם לקחו מקומם שופטים ומחוקקים לא מורים לפלס לרוח נתיב כי אם לתת עבותות החקים על הידים וכבלי דת על כל רגל, ומני אז ברדת ירדו הסופרים ודבר הדעה שפל מאד. אמנם נמצאו אנשי דעה, אוהבי עמם, מבקשי יושר, מורי דעה, המדברים על הלב ומישרים דרך להרוח, אבל פניני קדש אלה קֻברו עד מהרה בערמות עצמות יבשות, בגלי החקים המתים, אשר לא יתנו להרוח תחיה ולא יועילו לדור להורותו איך לכונן מצעדו בחיים, איך להציב לו יד בתבל, כי כל אלה החקים והמשפטים (מעת אשר שבתה ארץ וממלכה מישראל) לא למען יעשה אותם האדם וחי בהם בארץ נִתנו כי אם למען ינחלו נחלה בלי מצרים, נחלת שדי, רק על כן יבלו פה ימיהם בעמל ויגון בעבודה ואנחה למען ירונו חלקם בגבהי שחקים. אולם אחרי כי לגבהי שחקים לא עלה עוד גבר וגויתו ואיש לא לקח אשתו ובניו עמו בעלותו לשבת במושב שרפי מעלה, כי רק להנפשות אשר הסירו מעליהן הבגדים הצואים, הלא המה הגויה ויצריה ותאותיה, יפתחו שערי שמים, לכן לא החיתה התורה הזאת את רוח האיש אשר עוד בלבוש בשר ועצמות התהלך פה באדמות ולא עת לו בוא לשערי השמים ולא

הביאה כל תועלת להחיים על פני התבל, לא הורתה אותם להציב להם יד בארץ, לא נתנה בלבם תעצומות ועז לקום בזרוע רמה או בעצה ותחבולה נגד שונאיהם ולשוב להאחז בארץ החיים, כי מי זה יבער ויכסל להרבות עמל ועבודה בעד עולם עובר שפל ונבזה, אם בעד העמל והעבודה האלה תמצאנה ידיו להשיג חיי-עד? כי על כן הביאו סופרי עמנו תועלת רבה ועצומה אך למבקשי נתיבות אל-מות ואך המה בהם התהללו, אבל האיש אשר חיי אדמות לא כאפס בעיניו נחשבו, אשר יאמר: אהבתי את אשתי, את בני, את קרובי, את עמי, את כל בני האדם, לא אצא חפשי מעבודת העולם הזה כי לכך נוצרתי, האיש אשר כזאת יהגה לבו יביט אל אוצר הספרים אשר כלם מפתחות המה לשערי השמים ויאנח מרה ובלב נשבר יקרא: אכן לא תהיה תפארתי על הדרך הזה.

ספרים כאלה שרצו לאלפים ולרבבות בהמאות האחרונות להעיב עינינו, ולדכא רוחנו, ולהמעיד רגלינו, ופעולתם זאת פעלו בלי הפוגה ימים רבים מאד ואך זה עתה החלה שן הכליון לאכול בהם בעבור עתה על הארץ רוח מאוצר חיים ויש תקוה כי העת הבאה תזרם ויאבד כל זכר למו. אולם לא על הימים ההמה נשא מדברותינו, בימים ההמה לא היטיבו גם סופרי רוב יתר העמים מעלליהם מהסופרים האלה, אף כי לא נגזלו מידם חיי העולם הזה, ולא נטל עליהם לבקש להם מקום לגור במרחקים בערבות שחקים, ולא נפקוד על סופרי ישראל אשר ענים ושפלותם מסכו רעל בכוס חייהם ורק התקוה האחת תקות הגמול מידי אל גמולות נתנה להם כח ועז לשבת ולסבול חייהם-מכאובם הנורא, אשר רק המות רפא אותם ממנו, הוא המות אשר פתח לפניהם שערי הארץ החדשה שבה לא יהיו זעומי אלהים ואנשים, אך אם נתבונן היום למעשי סופרי העמים ולמעשי סופרינו אנחנו אז תאחזנו שַׁמה, הבשת תכה לחיינו אם אך נדע בשת בראותנו כי לא לבד כי מרבית סופרינו כיום לא היטיבו דרכם מאבותיהם, כי אם השחיתו התעיבו דרכם מאד וירעו מאבותיהם. לא נפקוד גם על הסופרים הראשונים אשר בדגל ההשכלה התנוססו, לא נביא את סופרי המאספים במשפט כי כרבם כן מלאו אותם קדים ואין בהם כל דעת ורוח, כי

כמעשה ילדים הנם בעינינו, זה מעט התנערו מעפר הפלפול, מערמות ספרי הבל אשר כסו עליהם בצלמות וזה החלם לעשות לטהר את הבית. ה׳ עמכם אתם הנושאים על כתף את ערמת העפר וטיט היון והבוץ למען טהר את החלקה ויבואו בונים ויבנו היכל להדעת! — כזאת נאמר להעובדים הראשונים בכרם שפתנו. אכן המטהרים עברו וחלפו ואיה הבונים? האם לאלה בונים נאמר אשר יבלו ימיהם בפלפול מחקר אחד בביאורי כתבי קדש כאשר בלו יושבי בית המדרש את ימיהם בפלפולי התלמוד? האלה אשר פצחו רנה ויליצו מליצה להלל ולשבח את האביב על כי יפה תאר הוא כעלם נחמד ולזעם מאד את החרף האכזר על כי יטרוף באפו את השושנה הנחמדה אשר ל ש מ ה ו ל ז כ ר ה תאות נפש המשורר, יכרית נצה מגפן ויביא קפדה על התמר, או תהלות ותשבחות אשר ישליכו איש על ראש רעהו? או אולי אלה אשר בימים האחרונים היו גואלים לשפת עבר ויוציאו עלים לעתים ופני האחד יכסה תורה נבערה וחנופה והשני מוסר הבלים וחנופה, והשלישי יפתח דלתיו לכותבים מאמרים מקוטעים מענפי המדעים הקטועים, אשר העתיקום מהשפות החיות, וכשם שלא הבינו המה מה העתיקו כך לא יבין הקורא את אשר יקרא, ולו גם הבין גם אז אך מעשה תעתועים הוא לגדע זמורה קטנה מעץ רענן לתת אותה לפני איש אינו יודע ולאמר לו: ראה הנה גן נחמד לפניך! גם זאת אך חנופה היא להחניף את הקוראים, כאשר בעלי האמונה אך חנף יעשו להקוראים אשר בפיהם הנם יראים את ה׳, כי באמונה הזאת תמצא ידם להיות כאנשי אמונים ולאמר להם שלומי אמוני ישראל אתם אחרי כי תתנו לנו יד, כן יעשו אלה חנופה במאמרי חכמה שאין בהם חכמה למען יגבה לב הקוראים הרחוקים מדעת ויאמרו מצאנו חכמה, כי למדו לבטא מלות אחדות אשר קראו בעלי החכמה בשם החכמות, והרביעי יעשה לו עלה לכסות על ערותו בפשטו יד לבקש נדבות, והחמישי והששי והשביעי כזה או כזה יעשו או יצאו ידי כלם, והרבים בסופרינו בדרכם יבחרו וכמעשיהם יעשו, ולאלה נקרא: בונינו? הוי על בונים כאלה ואבוי להמצפים לאכול פרי הגן אשר עמלו בונים כאלה בו! הלזאת נחיה את שפתנו, הלבעבור זאת נעמול להחזיק בשפה

מתה רק למען תהיה למשען עז לעצלים אחדים, אשר לא יצלחו לא לחכמה ולא למלאכה, למען ימצאו לחמם על ידה? מכל עבר ופנה נשמע תאניה ואנחה על כבוד שפת עבר כי גלה ממנה, על כי בניה יעזבוה מיום ליום ויצערו מכבדיה באין משים, רבים יראו כי השפה אוצר יקר היא לנו, רבים יבינו כי באבדה אז תאבד ממנו גם האהבה לאחינו וכמעט כל מוסרות האחוה תנתקנה בלעדה ועל זאת יבכו ויהמיו, אבל מי אשם בדבר הזה? האם לא תראו כי תולעים כסו את כרמה ויאכלו מהצמרת עד השרש? הטרם תבינו כי בעת הזאת החלו בני האדם לבקש חיים בתבל ובבקשם חיים יבקשו רק דברים אשר יש בהם מועיל, דברים של טעם, ולמה זה יוסיפו לזנות אחרי ההבלים החדשים הנכתבים יום יום בשפה הזאת אחרי כי זנחו את הנושנות? — דברים העומדים ברומו של עולם החיים מונחים בקרן זוית ומושכי בשבט בשפת עבר איש לדרכו פונה להראות הורתו או יראתו או חכמתו. בעת אשר מצב ישראל רע הוא מאד בארצות רבות ועצה ותחבולה דרושות מאד איך להקימו, בעת אשר מוסרות האהבה והאחוה נתקו ואם לא ימהרו להחזיקם אז יפרדו לכל רוח, בעת הזאת הנה סופרי ישראל לא יעמיקו עצה איך להמציא ישועה, כי אם זה ידבר דבר ובא השני וראה כי כרוהו דבר ויברכהו בברכה משלשת ואם אין יקללהו בקללה נמרצה וישמח בכחו כי הגדיל לעשות. שַׁמה תאחזנו לראות כי עוד לא נשאלה שאלה אשר עליה השיבו החכמים היודעים דעת תשובה עד אשר יצא משפט ברור למען ידע העם וישכיל. ולא רק השועלים אשר ילכו בכרם הדעת כי אם גם מחכמי לב אשר יבינו חקור ואשר יחקרו עוד כמעט לא ראינו כי יחקרו וישפטו וישאלו וישיבו עד אשר יוסד המשפט על עמודים בל ימוט, כי אם איש איש יבוא וישמיע דעתו ויבנה עליה ארמונו כמו כבר נתקבלה דעתו מאת כל העם וכהלכה פסוקה ישמיענה אב לבנו ומורה לתלמידו, כי על כן תשפל דעתנו ושפתנו לארץ תנח, כי לא כאבן חן היא למשוך אחריה לב באשמת העובדים בכרמה.

והמארה הזאת אשר תרביץ בשפת עבר תנוח לא רק עליה, כי אם גם על ספרי ישראל אשר נכתבו בשפות אחרות. מה רבה העבודה אשר עָבדו סופרי ישראל בשפת אשכנז להרים קרן לחכמת ישראל,

בעת אשר נתעו בשוא להאמין כי כביר כח השפה הזאת לבנות היכל להכמתנו כמו שפת עבר. עתה נפקחו עיני חכמים רבים אשר עינים להם לראות נכוחות כי שוא כל עמלם, כי כחציר יבש ימלו הספרים האלה ורוח ישאם, לשוא יעמלו הבונים בית לחכמתנו בשפה הזאת והיא לא תצלח, כי רק לשפת עבר אשר בכל הארצות יִמָצאו קוראיה תהיה תקומה ולא לשפה חיה אשר רק בארץ ההיא תִדָרש, ומספר היהודים באשכנז הדורשים הכמתם בשפת הארץ מצער מאד, עד כי כמעט תקצר יד איש כותב בה להוציא ספריו החוצה, עתה יבינו זאת רבים, אבל גם בעת אשר עוד לא הבינו זאת ויאמרו כי שפת אשכנז תהיה יורשת שפת עבר המתה, גם אז באו איש איש וקסתו בידו ויחקו חקים במחקרם ויתפלאו וישתוממו, איך יזיד איש אהר לדבר דבר לא כדברם. אם אך נשים עין על רוב הספרים האלה ונראה כרגע כי כן הוא. ואחת מהדעות אשר מבלי כל חוקר ושופט הושמו כהק נאמן וקים היא הדעה כי בני ישראל לא עם המה כי אם בני אמונה אחת.

לא נדע בנפשנו אם לקצוף או להשתומם על זאת, כי הכמים ידברו דבר אשר לא שפטו אותו בתחלה. אם בימים הקדמונים לא שקלו וטרו בדבר הזה לא נתפלא, באחת כי לא הסכינו להרבות חקר, וזאת שנית כי לא עלה על לב איש להרבות הקר בדבר אשר ברור הוא כשמש בצהרים. כל איש ידע כי ישראל עם הוא, משפחה מיוחדה בקרב יתר המשפחות, וכאשר לא יעלה על לב איש לשאל אם היונים או הערבים עם המה או רק בני אמונה אחת כן לא יעלה על לב איש אשר לא במשוגעים חלקו לשאול כזאת על עם ישראל, אבל בימים האחרונים נמצאו משוגעים ורועי רוח כאלה וימצאו עד היום, פתאום קמו ויחלו להשמיע כי ישראל לא עם הוא, ואיש לא קם להִשָׁפט, ומדוע? יען כי אין משפט וחקר לישראל.

מהקצה אל הקצה סובב הולך רוח האדם וזאת היתה הנסבה לדבר הזה. לפנים האמין ישראל וכה דבר כי הוא העם הנבחר בארץ וכל פעל ה׳ רק למענו הוא ויזעמוהו עמים ויריבו ויתקלסו בו וידכאוהו עד עפר תחת הרימו ראשו, ויקראו אחריו מלא כי לא נברא אלא להיות רוכל ומלוה ברבית ועושה הון בערמה ומרמה וכאלה דברי אהבה,

והנה קמו המשכילים מהיהודים בארץ אשכנז אשר היו נבזים ושפלים, עבדים נדכים, ויאמרו לעשות פשרה בין שני הנצים, מצד זה בקשו להתרצות לבוזיהם באמרם כי ישראל לא העם הנבחר הוא וכל העולם לא נברא בשבילו, כי אם להפך ישראל לא נברא אלא בשביל העמים, הוא עבד עבדים, אבל למען מצוא חן גם בעיני אחיהם נתנו מִשְׂרָה יקרה על שכמו באמרם כי הוא נוצר לשאת נר האמונה הטהורה לכל הארצות, ועד היום הוא אך נושא הנרות, נר האמונה והדעת, ובעד המשרה הנכבדה הזאת כי נושאי נרות המה לכל העמים בקשו מהם אחוזת נחלה בארץ ומחסה מרוח שואפי דמם והונם. אבל שונאיהם הוסיפו להבזות אותם על חלומותיהם ודבריהם כאשר שקצו אותם מאז ורק בעיני היהודים מצא הדבר הזה חן, הן טוב ויפה הוא לשאת משרת מאיר אור על שכמו מהיות לחרפה ולדראון, ועוד זאת כי עד עתה שאלו גם האמללים האלה את נפשם בלי ספק: למה נוצרנו ולמה נבלה ימינו בצרה ויגון? מה קצנו כי ניחל ומה כחנו כי נוסיף תקוה? ועתה מצאו פתרון החידה ואת מטרתם ראו עין בעין. כי על כן בעיני היהודים מצא הדבר הזה חן ולא נמצאו חולקים בדבר ויקבלוהו באהבה, כאלה אשר שאפו לחדשות כן אלה אשר בכל ישן החזיקו, כי לא ראו בזה כל רע כי אם „אתה בחרתנו" בנוסחא חדשה, אבותיהם חשבו את נפשם כנבחרים מאל עליון ללמוד תורה והמורים החדשים גלו חדשות ונצורות כי לא נבראו ללמוד אלא ללמד, ונמנו וגמרו כי המה מלמדי כל העמים והלשונות. ואחרי כי איש לא ערער בדבר לכן נותר כהלכה פסוקה ושגורה בפי כל מטיף ומורה כיודע כאשר איננו יודע, שאל נא אותו תורה: למה נוצר ישראל? והוא באחת יענך: „למען ישא נס האמונה עד למרחוק, כי כן חכמים הגידו!" אשריך ישראל! כי לך נאה כי לך יאה המלמדות כאשר יאה עניותא למלמדות. ועד היום הזה עוד לא נפקחו עיני איש לראות את כל הרעה הבאה עלינו לרגלי הדבר הזה.

רעות רבות נולדו על ברכי פתגם ההבל הזה. כי פתגם הבל הוא, זאת יראה כל איש אם אך יחפוץ לראות, וגם אלה אשר קבלוהו ברצון ובשמחה, גם המה לו פקח איש את עיניהם להראותם את משוגתם כי אז בלי ספק הודו כרגע כי כן הוא, אבל איש לא עשה כזאת לכן הלכו רבים אחרי ההבל ויהבלו.

והנה אם כי עתה עלי רק להראות משחתו ואשר הרע לישראל בכל זאת אחשוב כי לא למותר יהיה גם לדבר דברים אחדים להראות את שגעונו ופחזותו.

איש לא קם לדבר משפט על דבר פתגם ההבל הזה, אשר מטרת ישראל ותכליתו הנה אך לשאת נר האמונה לכל העמים והארצות, כי על כן נטל עליהם להיות נודדים בגוים למען ילמדו כל עמי הארצות לקרוא בשם ה׳ אל אחד. איש לא קם לעשות זאת כי סופרי ישראל לא ימצאו שעת הכשר להם לדבר משפט מרוב העבודה העמוסה על שכמם, לפלפל באיזו חקירה או לשיר בשירים, גם לא ימצאו און להם לקום במשפט נגד ההכמים אשר קדמום, כי כאשר העריצו והקדישו מאז ומעולם את המחוקקים והסופרים בישראל ואחרי מותם נחשבו כלם לא רק כבני אלהים כי אם כאלהים בעצמו, אשר אם יעיז איש פניו להרהר אחרי דבריהם אז ככופר ומכחש בדברי אלהים חיים יֵחשב, כן גם עד היום הזה, כל סופר ישראל אשר יצא לו שם אחרי מותו ולפעמים גם אם הוא עודנו בחיים עדת כלבים ישמרו עליו וירונו כבודו ויעמדו הכן להתנפל ולקרוע לגזרים את הקם באדונם. ומי זה יתפלא איפו אם סופרי ישראל אשר לא יצפו לא לכסף ולא למשרה בעד עמלם ורק מעט הכבוד אשר יעטרום בסמוך עליהם זקן ורגיל את ידו ולחכמים ישימם, רק מעט הכבוד הזה הוא כל חלקם ושכרם בחיים, מי זה יתפלא אם חרד לבם מאד על שכרם זה המעט והדל פן יעלה גם הוא בתהו, אשר על כן היו כמעט כל סופרי ישראל אך לאדונים ולכלבים הסוככים על ראשם והמלקקים כפות ידיהם, גם על זאת לא נתפלא אם נראה לפעמים כי על עדת הכלבים יֵחשב איש אשר לו גם דעת הרבה מאד מאדוניו ובכל זאת נטל עליו ללקק תחת שלחנו, יען כי לאדונו משרה וכבוד. על כל אלה לא נתפלא כאשר לא נתפלא על היות התורה מאות שנים כמגן וצנה גם כאוצרות זהב וכסף ועטרת כבוד להמתימרים בכבודה, וכל עובדיה היו כמלכים כלם, אחרי כי כל כבוד וכל משרה לא נתנו לבני יעקב, והכבוד הוא תמיד מקור ששון החיים, המניע לכל פעולה והמעורר לכל עבודה, כי על כן בקשוהו וימצאוהו אך בחדרי התורה, כן גם היום יבקשו הסופרים העברים לחסות בצל חכמתם ולהשיג כבוד על ידה ובאין שופט ומוכיח למי לתת היתרון

לכן ישענו בכל כחם באיש אשר כבר יצא לו שם, ורק בידי איש-השם לחלק מכבודו לאוהביו וליראיו; ודרך אחד לרב ומורה באחת מערי ליטא ורייסין אדירי התורה והיראה ולרב ומטיף באחת מערי אשכנז אשר על הרוב הסתתרה התורה מפני חכמתו וחכמתו פגרה לבוא מיראה פן תמצא שם את התורה צרתה, משפט אחד לשניהם, לביתם יתאספו כלביהם המלקקים ידיהם וידי נשותיהם ובניהם ובדבר הזה יזכו גם המה לגדולה, ובבוא עת אשר לקהלה תבוא צרה כי מוֹרָהּ לֻקח מעל ראשה ויכינו נפשם לצרה גדולה מזאת, לקראת מורה חדש אשר יבוא בגבולה, אז עת השִׁלּוּם היא להעובדים הנאמנים, ויצאו מתחת השלחן אשר תחתיו לקטו עצמות יבשות וישבו אל שלחנם המה ויאספו מלקטים תחת השלחן החדש הזה, וכמשפט הזה יֵעשה גם לכותבי שאלות ותשובות ופלפול כמו למשוררים בשירים כקול הסירים, מעתיקים ספורים משפות נכריות וכאלה דברי חכמה אשר תפארת המה לעושיהם ומן תפארתם יצא הוד לכל העם, רק כי לזה יאמרו עטרת ראשנו גאון וחריף ובקי ולזה משורר נעלה, מעתיק נפלא, עטרת השפה. ואחרי כל אלה האם יהיה לנו עוד פתחון פה לבקש משפט? אשר על כן הסכַּנו לשמוע את קול הכותבים בשפת עבר אשר למאות מספרם בשאון ורעש הולך, איש לא ישמע שפת רעהו, כבאספת הקהל באחת מערי רוסיא ופולין אשר אך שאון ורעש יעלה בה ואיש לא ישמע שפת רעהו, כן יעלה קול הסופרים באזננו, אשר בכזביהם יאמרו לכסות את חסרון דעתם, ובנאצותיהם את עזותם וכזבם. ואם אמר נאמר להשפט אתם, אז הלא נהיה כאחד מהם, וכמעט תדעַך כל תקוה להצליח להשמיע משפט בשערי ישראל אחרי כי קול ההמון הולך וסוער, ואין מפגיע, והמון הקוראים עוד לא הסכינו להבין משפט כי על כן לא יבדילו. אולם לכל עת, ועתה היא עת כי היחידים אנשי הלב יתאזרו ויצאו ביד רמה לתת צדק למשפט ואחריהם כל ישרי לב ימשכו. בשם עמנו נזכיר ובדעתנו כי למענו נעשה היום אז נלך בדרכנו בבטחה, למענו עלינו להלהם אולי יש תקוה להיטיב אחריתו.

אנא אתם השרידים אשר אהבת עמכם תתן דברים בפיכם, אתם התעוררו ואל תסורו ואל תפחדו ואל תרהו מהמון עזי נפש, כי גדולה

הרעה הצפויה נוכח פנינו מהספרות הזאת, אשר אין לה קצין שוטר ומושל, אין שופט ואין מפגיע, מכל המון ספרי הפלפול שהיו לעולמים, כי כבוד ספרי הפלפול היה חדש עמהם אז בעת אשר לא עת לעשות היתה, אז בעת אשר הסכין מרבית העם לשכב למעצבה ולחבק את ידיהם ואחת היתה להם אם בלו עתם בהבל זה או בהבל אחר, אבל עתה העת יקרה לאדם מאד, ואם לדבר טוב ומועיל יקריב עתו אז נאמר לו אשריך ואם אין אז אוי אוי לו, והמבלה עתו בספרות אשר אין בה משפט, אשר סופריה כעדת מרעים יקיפו את המדבר משפט, לו נאמר: נוח היה לך שלא למדת לקרוא מאשר למדת ותבלה את עתך בהבל ורעות רוח[1]), כי לא כאלה אשר הגו יומם ולילה

---

1) לדבר הזה יתחמץ מאד לבב כל איש האוהב עמו ושפתו בראותו את השערוריה אשר קמה בישראל על ידי איזה סופרים נעוי לב ועל ידיהם תקולל חלקת שפתנו בארץ. כהחסידים הנועדים לבית הצדיק לספר נפלאותיו, אשר אם יקום איש בפניהם לבלתי האמין בדברי המספר, כי אז יחד עליו יתמלאו ויגזרוהו לגזרים, כן נועדו יחד חבר משקרים וחנפים, אשר לא יצלחו לכל מלאכה בלתי אם לבלות הזמן בדברי הבל ויקחו להם קרנים לכתוב כהעורה על רוחם, ושעיר על רעהו יקרא בשם כבוד, והדר יעטרהו נוכח השמש, ויסמכו ידיהם איש על ראש רעהו ואיש יחלק לרעהו מחכמתו במו פיו. כמעשה הרבנים אשר בלי בינה ודעת יאמרו לעשות להם שם והנם נגשים אל רב נורע בשערים ויכתירוהו בשם גאון הגאונים, וגמולם ישוב בראשם כי גאין הגאונים לחריף ובקי ישימם, וכה עלה יעלו עד כי יהיו גם המה לגאונים, כן יעשו הסופרים האלה, משורר נעלה יענה למליץ נשגב, וחוקר מפואר יענה אמן להפלוסוף הנודע וכלם יחד יתברכו מפי החוקר והמשורר והפלסוף. השערוריה הזאת נולדה בגאליציען ובערי וואהליניען ואוקריינא מקום מושב החסידים לפנים. בעת אשר חוקרים ומשוררים רבים ונאמנים הראוים לשם ככל חכמי העמים ומשורריהם ירבו עמל מבלי אשר יצא להם שם על פני כל הארץ ורק בסביבותם נודעו לבני הנעורים הקוראים עברית, וחסרי טעם ושכל אשר גם כתוב נכוחה בשפת עבר לא ידעו זכו לשם כשם הגדולים. ראשי אבות הנבלה הזאת היו לעטערים ומענדל בר״י שטערן בגאליציע והנוהים אחריהם והמתימרים בכבודם, לעטערים הצליח לפעמים להעתיק שיר כראוי, וזה האחרון לא ידע אף מה מחקי שפת עבר ודקדוקה, והמה שחתו את כרם שפת עבר בעד בצע כסף, כי בכסף מלא שִׁלם לִהם כל נעְר בִור וריקְ למען יסמכִו אִת ידיהִם עליו. לא אדבִר מִן נבזים

בספרים מורים אמונה ודת, הקוראים בספרים אשר חדשים מקרוב יבואו, אלה אשר בתורת אלהים נפשם חפצה נתנו רגליהם בחבלי הדת וימָשכו ולהם אחת היא אם החבלים נטוו ונתעבתו בדרך זה או בדרך אחר אם רק לחיי עד יובילום וירחיקום מדרכי העולם העובר, אבל השמים עינם ולבם בספרי הסופרים אשר בשם הדעת יקראו ואשר ספריהם רק כמוסרות הלאום יחשבו יען כי נכתבו בשפת הלאום ורק

ושפלים אשר גם כתוב שורה אחת כתקונה לא תמצא ידם, כמו בעל המבשר והנשר וסיע־יה, אשר העמיקו שחתו עוד יותר לחבל פני שפת עבר עד להשחיה, עד כי היתה באמת למוראה ונגאלה לכל מכבדיה לפנים. ומה היתה אהרית המכַהבים האלה, המה בזו ושקצו את השפה הזאת עד כי כל איש אשר לו טעם משך ידו ממנה בארצות האל, ורוב המחזיקים בבריחה לא ידעו אף מה מחקיה ומשפטיה. בארץ אשר כוהבים כראפפורט, קראכמאל וערטער היו יהלכו עתה שועלים וכמעט אין אחד בהם אשר יכין לכתיב כן בשפת עבר, וכלם יחפצו להיות משוררים ומליצים. רחוק רחוק למציא בהם אשר יחפוץ לקרוא, כי רק לכתוב תאוה נפשם. והצרעת הממארת הזאת פשתה על ידי רבים ממכת״ע העברים אשר יערכו לחסרי דעה שלחן כאהבם; כמעט לא האמנתי למראה עיני כאשר החלותי להוציא את השחר, כי כמעט כל אלה אשר שלחו כסף על השחר התנו בתנאי קודם למעשה כי אקבל מהם מאמרים ושירים, וכאשר עניתי לאחד ושנים כי עוד לא ידעו עד מה בלשון ומה גם בחקות השירה, אז היה מענה כלם: בידי כמה וכמה מכתבים מראשי משוררי זמננו לעטערים ומבר״י שטערן. אני התקצפתי והתעוררתי על הסוכן בקראקוי על אשר העיז פניו לשלוח אלי מאמר מאת י״ג ולהשמיעהו כי אף אם לא יישר בעיני אדפיסהו כי יש כסף לאדון זה, והשיבותי לו בקצף איכה יעיז מצח להציע דבר נבזה כזה לפני? והוא רחץ בנקיון כפיו ויצטדק כי כך הוא עושה תמיד ואף אחד מהמו״ל לא לא קצף עליו, ויבטיחני, כי בעוד ימים אחדים יראני את המאמר הזה באחד ממכת״ע, וגם מלא את דברו, כי בשבוע הבא ראיתי את המאמר נדפס — בהמגיד. ובכן נשאתי ריב ומדון כל היום, כי כלם בקשו חשבונות מדוע אקבל מפלוני ופלוני ואל מנחתו לא אשעה כי לפי דברו אין מליץ כמהו בארץ, עד כי גערתי בהם וגרשתי מעל פני מאה ושמונים חותמים, כי בשפה ברורה השמעתים: למדו בתחלה דבר מה ואחר רכתבו.—הסומכים האלה הסבו את לב הנסמכים אחורנית וישחיתו את לבם עד כי לא יבינו עוד מה טוב, ואספוק אם גם אחד ממאה מהקוראים עברית בגאליציען קראו שירי המשורר אד״ם הכהן לעבענזאהן, אספוק מאד כי לו היתה כזאת איכה העיז אחד ממשורריהם מצח

על כן יתמכו בימינם אוהבי השפה והעם, אלה יבקשו להם דברים שיש בהם מועיל להעם והשפה, ותועלת להשם והשפה יביאו רק ספרים אשר במו ידברו משפט על דבר העם והליכותיו, וספרי ההבל אשר במו יגברו חילים רוב סופרינו המה רק לאבן נגף ולצור מכשול להעם והשפה גם יחד, ספרים אשר כותביהם יאשמו וקוראיהם יוָאלו ויכסלו וישחיתו עתם וטעמם בהבל ורעות רוח.

להדפיס את שיר „החמלה" באחת מחוברות כוכבי יצחק על שמו והמו"ל לא ידע את שם האד"ם, והקוראים דמו כי אמנם אחד ממשוררי גאליציען הוא אשר ישיר את השיר הזה. אבל למה נתפלא אם יעלה שמיר ושית בכרם אשר לא יעלה הכורת עליו להסיר הקוצים והברקנים, אם אין שופט מעשה האנשים האלה בשער, כי איפו ישפטום? מי הוא ממכתבי העת העברים אשר יתן לשופט לשפוט את פעלי מחבר אשר שם לו? האם ראינו באחד מאלה (מלבד בהמליץ לפעמים) כי ידברו לא־טוב על מחבר גם אם יהיה מי שיהיה (לבד אם המחבר הוא איש אוהב משפט, אז מובן מאליו כי יחד עליו יתמלאו מיראה פן יקום גם בפניהם). ואיך יערב לב איש לדבר משפט אם ידע נאמנה כי ישלח ידו בעדת דבורים? אבל אחת נשבעתי להאיר נתיב על דרכי בני ישראל לכן אעשה את המוטל עלי והזמן יעשה הטוב בעיניו, אולי יהפוך להקוראים עברית לב טהור לבקש טוב טעם ולאהוב משפט, כי זאת ידעתי מראש כי להסופרים המתעים בכזביהם לא תועיל כל תוכחה ומוסר, כי בכזב מחסם וכבודם וממנו לחמם נמצא. להם אם גם נראה באצבע כי כחשם בפניהם יענה יעיזו מצח עוד יותר. זאת ראיתי כאשר נשלם החלק הראשון מהספר הזה ובסופו נתתי הערה אשר כדבר נבואה נזרקה בעטי כי ככל אשר אמרתי שם קרה ויאתה, ואחרי כי ימצאו רבים בהקוראים אשר אולי לא קראו את החלק הראשון בהשנה החמישית הנני להעתיקה פה למען יראו וישתוממו, כי ככל אשר אמרתי מראש כן היה. ואלה דברי ההערה: „אף כי כבר השמעתי כי באמרי בן־מנחם אשים דב־תי רק אל שטתו ולא אליו, ואחת היא לנו אם הוא אהב ישראל ואם הוא באמת חפץ ביקרו ורק שגה ברואה, או אם במזיד ובמתכוין עשה זאת לנו, לנו אחת היא כי לא אותו נביא במשפט כי אם את השטה, ולו גם להטה נפשו גחלים מאש אהבת עמו (אשר באמת לא כן היה כאשר הוכחתי כבר) ולו גם חרף נפשו למות למען עמו, גם אז לא לנו לשאת פנים להדעה אשר היתה בעוכרינו, לו גם לא ראינו בעינינו כי בניו ובני ביתו ואוהביו ומשפחתו ורוב תלמידיו והנוהים אחריהם נתנו כתף סוררת לעמם לעין השמש, לו גם לא קמו מפלגות בישראל לרגלו אשר לרגלן גלה כבוד מישראל ובני הנעורים התרחקו מעל נחלת אבותיהם, גם

ב.

מלחמת עולם.

מתחלה עם התורה היו אבותינו ובשם אמונה ודת לא הזכירו מוריהם ומדריכיהם כי אם בשם התורה לבדה. בכל עמי המזרח שכניו בודד היה ישראל בדרכו, כי כל בניו היו למודי ה׳, לכלם היה המשפט לדעת את האלהים ולהשמיע תורתו, ועל כלם היתה החובה לַלַמד אותה לבניהם והיא היתה מעזו ומשגבו, אמונתו ודתו, חקי חיו ומשטרי

אז חלילה לנו משאת פנים לרעה אשר משחתה בה, ואף כי עתה אשר עינינו תחזינה כי לא אחת מאלה נמצאה בו, עתה עלינו לקרוא בגרון בלי חשך להזהיר את כל אשר לא יראה לבל ילכד בשחיתות השטה הנפתלה ההיא. אמנם לו היו בני ישראל ככל העמים, אשר יביטו אל השטה ולא למשמיעה .כי אז די היה גם לנו להוריד את הדעה משאתה מבלי נשוא שם ממציאה על דל שפתנו, אבל אחרי אשר לדאבון לבנו בישראל לא כן הוא, בני ישראל הסכינו מאז להוקיר את הדבר לפי חין ערך המדבר ואת הדעה יכבדו בכבוד משמיעה, ורבים יאמרו בפה מלא: לו גם שגה בן־מנחם גם אז חלילה לנו מגלות חרפתו בקהל. הן בן־מנחם הוא ועלינו לכבד גם את שגעונותיו יען כי שגעונותיו המה, עתה החובה על כל איש ישר, אשר לא יפנה לדעת הקהל למען יכבדוהו ולא יחת מגערת כסיל אשר יזעמהו, להוריד גם את ממציא הדעה מכסאו למען תפול עמו בנפלו, החובה הזאת מוטלת על כל איש ישר, כי עוד לא תמו חנפים אשר למען עשות חנופה להקוראים יהברו דברים כאשר יבקשו מהם ולא כאשר יהגה לבם, ועוד נמצאים רבים, אשר בלבם לא יכבדו לא את בן־מנחם ולא את ספריו ובכל זאת יפחדו וירהו מהשמיע דעתם בקהל מיראה, ואף גם ינסו להרימו על ולהראות מה פעל ישראל, בתלותם את כל הטוב אשר הביא הזמן לנו אך בו, ובהסירם עין מכל הרעות אשר באו לבית ישראל לרגלו, ורוב הכותבים המחנפים האלה המה בארצות אשר שם עוד לא האירו שבילי הדעת לכל ישראל, בארצות אשר רוב הגיונם בתלמוד, וכאשר הסכינו לקדש כל דבר היוצא מפי כל תלמודי בשבתם בבית המדרש כן יקדישו דברי כל משכיל בזנותם אחרי ההשכלה מבלי שפוט ובחון. ועיני ראו זאת בשנה הזאת, בעת אשר רבים מגדולי חכמי ישראל באשכנז הרבו להלל במו פיהם ובכתב ידם את משפטי על בן־מנחם ולהם הלא המשפט להלחם בעדו והמה לא כן עשו כי אם הודו ולא כחדו, בעת הזאת העתירו עלי דבריהם רבים מיושבי ארץ רוסיא ויקיפוני בשאלותיהם למה זה אני מתנפל על בן־מנחם, ואין גם

ממלכתו, עם בודד היה בין שכניו, כי לא אחד במו אחז בדרכיו; מאלה מהעמים היה דבר ה׳ נסתר ונעלם ויתהוללו רק באלילים אלמים מכהניהם עד עבדיהם, ולאלה אשר אור הדעת האיר באהלם היתה דעת אלהים כאוצר כל יקר, אשר גם אותה בזזו אנשי הזרוע רק להם, ויבדלו בעדה היודעים מחסרי הדעה ויחזיקו בדעתם כקנין כספם להנחילה גם לבניהם אחריהם, וכל אשר שלח ידו לגעת בה לא נִקו כמו לו שלח ידו במלאכת רעהו או בקנין כספו, לבד האחד היה ישראל אשר הדעת והאור מצאו מסלות בקרבו ולכלם יחד היה העז והמשרה לאחוז בהם כחפצם, גם נטל עליהם לקחת מהטוב הזה איש איש כאשר תשיג ידו. כאשר בנחלת הארץ חלק להם המחוקק לאיש

אחד אשר נסה להתוכח עמי בדעת ומשפט כי אם קצפו קצף גדול על כי אחלל כבוד משה רבם השני, וידעתי כי יקומו גם שופטים כאלה לדבר דבר בשער, אשר לא יפנו למשפטי, כי אם בעד כבוד בן־מנחם ילחמו ויתעו את הקוראים, אי לזאת חשבתי זאת לי לחובה לדבר דבר ברור, כי אדע נאמנה אשר דברי לא יפלו ארצה, כי אם יזרעו זרע משפט ויוציאו פרי למינהו. ולא אהשוב זאת לנפשי לגאון אם אומר, כי דברי בעם עולם, אשר בעת צאתו הרעיש לב רבים ויתעוררו עליו יען כי חדשה שמעו אזניהם ועתה היה לקו המדה לכותבי דברי ימי ישראל אשר רבים ממשפטיו היו להם כאבן הפנה, וכן יהיה גם להספר הזה וחמש שנים תעבורנה וכותבי דברי ימי ישראל בהשכל ומשפט ישפטו על פיו את בן־מנחם ועתו״. ובאמת כאשר אמרתי מראש כן היה, כי כאשר דברי משפטי בעם עולם על אדות אחר וזמנו היו לאבן פנה לחוקרי דברי הימים הלא המה החכם ד״ר רובין בספרו „מנחם הבבלי״ והרב החכם אייזיק הירש ווייס האחד המיוחד בכותבי דברי ימי ישראל בשפת קדש בספרו „דור דור ודורשיו״ ה״ב, כן עוררו משפטי על דבר בן־מנחם לב חוקרים רבים ובראשם הד״ר א. שולמן בספרו „ממקור ישראל״, אשר עמל ויגע בו והרבה מחקר במשך העת הזאת. וגם חנפים קמו לדבר כזב בעזות מאין כמוה, לא להראות צדקת בן־מנחם כי אם לסבב את הקוראים בכחש ומרמה בכסותם בנאצותם על חסרון דעתם, אשר חרפה היא לכל איש ישר גם להשיב על דברים כאלה, כל איש יירק בפני איש לא ידע בשת כזה ויצא ידי חובתו, וכן אעשה גם אני ולא אשעה לא לקול בעלי האשמורה הראשונה אף לא לבעלי השניה ואוסיף ללכת בדרכי. אבל עוד יבוא יום אשר אשוב להאיר נתיב על המשחיתים האלה המשקצים שם ישראל ושפתו בְפחזותם ושקריהם.

איש בקו ולא נגרע חלק איש משל רעהו, לכלם נתן יד בארץ ולא נִכּר אדון לפני עבד, כי אין אדון ואין עבד על אדמת ישראל בלתי אם אחים, בני אביהם האחד, כן גם במתנת אלהים הרוחנית לא נכר שוע לפני דל ולא נִפלה שבט משבט כי אם כלם יחד, כל בני ישראל, על קהל ה׳ ימנו וכל המרבה דעה יהיה לראש ושר ומושל ושופט, לא הראש והשר והמושל והשופט יֵחשב לאיש דעה בעבור המשרה אשר על שכמו, כי אם הדעת היא תרומם את האיש ותתן המשרה על שכמו. והחלוקה הנאמנה הזאת היא היתה לאבן פנה ליַסד בקרב העם הזה מראשיתו המדות היותר טובות ונחמדות אשר תמצאנה בקרב לב האדם: אהבת אחים בין העם כלו, צדקה וגמילות חסדים, כי אחרי אשר כלם יחד נשתוו, לכן לא יוכל האחד לראות במוט אחיו, וכאלה מדות יקרות, ועל כלן אהבת התורה והדעת אשר מצאה קן לה אחרי כן בלב כלם למקטנם ועד גדולם, ובעת ההיא לא היה עם בארץ אשר נוכל להשוהו לעם הזה וידמה אליו ברב או במעט, כי הוא היה עם העבודה והמלאכה עם דעת אלהים גם יחד, על פי תורת הארץ אשר ישב בה ועל פי חקי הברית אשר כרת אלהיו עמו ועם התורה, על פי התורה אשר הורהו מורו ומחוקקו כי היא מורשה קהלת יעקב. אולם לא נתפלא אם דבר ה׳ לא היה נפרץ כל עוד ישב ישראל תחת גפנו ותאנתו ויעבוד עבודת כורם ויוגב על אדמתו, כי איכה יוכל איש עובד אדמתו למשוך ידו מעבודתו למען דרוש תורת אלהים? כי על כן משך העם העובד את ידו ממנה לאט לאט ותוָהר לאחוזה בידי השבט אשר מבלי עבודת ידים בחר בעבודת הרוח, הלא הוא שבט לוי אשר לא התנחל בארץ, אין כל פחד פן יעותו דרך ויתנו לבם כלב בני אלהים, כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה׳ וביד כל איש לנהל את בנו על מבועי התורה אם אך יחפוץ, ואם יגבה לב תופשי התורה לא במשפט אז לא יאריכו ברעתם, כי יומם יבוא והנגזלים ישובו אל נחלתם כאשר היה כן באמת אחרי כן.

הדבר הזה כי הלוים נבדלו במשך הזמן אך לתורה וכל העם משכו ידם ממנה היה דבר טבעי, וכל מבין ויודע יכול לראות זאת מֵראש, אֲשר עִם אשֶׁר לוֹ נִתְּנָה עבודה רבּה לֹא ימשֹׁךְ ידוֹ מֵעבוֹדתוֹ

למען הסתתר באהלי התורה, ומה גם אם חפשה נתנה לו לעשות זאת, החפשה הזאת אשר נִתנה לכל ישראל, או המצוה אשר צִוו לשנן את התורה לבניהם, היא היתה לרפה רוחם לבל יגהו אחריה עד להשליך את כל חמודותם מנגד, כאשר נמצאו נוהים אחרי הדעת בקרב העמים האחרים אשר משפט מות היה לאיש אשר לא מחלצי כהנים יצא אם שלח ידו לאחוז בדעת אלהים. הדבר המותר לא יעורר תאוה עזה, והחובה והמצוה תוציאנה על הרוב פרי משטמה נגד הדבר אשר עליו צֻוו, ואם זאת היתה מחשבת המחוקק מראש לעשות את ישראל לגוי עובד אדמתו, אז השכיל מאד בפתחו לו דלת אל חדרי התורה, כי אז יכול לבטוח כי לא ימהרו לבוא בהם, ולעמת כל העם היו בני הלוי אשר כל עבודה לא נִתנה להם, הראשונים לאחֹז בהתורה כמו בנחלה שפרה רק להם, ומה גם אחרי ראותם כי העם משך ידו לאט לאט ממנה, אז החלו לחשוב אותה רק כאחֻזתם, אבל אחרי כל אלה לא צמחו מזה רעות לעם, ובזאת תגדל תפארת תורתנו על כל התורות, כי היא לא שמה מראש מכשול בדרך העם ולא על ברכיה נולדו המכשולים המפרידים בין אחים כמו בין כל יתר העמים, המכשולים הנולדים על ברכי תורתם אשר תשגב את האחד חיל ואת השני תורה עד עפר, תורתנו אשר נִתנה לכלם היתה כמורשת העם ואם החזיק בה או משך ידו ממנה אחת היתה לו, כי בכל עת ובכל זמן מצאה ידו לשוב ולאחוז בנחלתו. כי על כן אם גם גבה לב בני הלוי בכל זאת קצרה ידם מהיות עריצים ככהני הגוים, ואם גם רחק העם מתורתו בכל זאת לא הפך לבו לשנוא אותה, כי הוא לא סבל מכאובים וכעס על ידה, היא היתה תמיד בעיניו כנחלתו אשר ידו תקצר מעבוד עבודתה ויתננה על ידי שכירים. ואשר על כן באמת עם אחד הוא העם הזה עד היום הזה בכל תכונותיו ודרכיו על ידי אבן הפנה אשר יסד המחוקק בתורתו, אבל בכל זאת בא היום אשר החלו להשות עם אחר אליו, ואם כי לא השוו ונדמה העם האחד אל השני כי אם להפך, העם האחד היה ההפך מהשני בתכלית, בכל זאת, או על ידי זאת, החלו לקרוא בְשם שני העמִים האלה יחד, בְשֵׁם ישְׂראל ויון החלו לקְרוֹא

האנשים המבקשים משפט ובכל עת הציבו את זה לעמת זה.
לוּ שמר ישראל את דרכו מאז ולא נטה ממנו, כי אז בודד היה גם עד יום אחרון ולא מצאו עם אשר השוו אליו או אשר הציבו לעמתו, אבל ישראל נטה מני דרך ועל כן הקריב מעט אל דרכי עמים אחרים, עד כי יכלו להציג אותו למשל לעמת עם אחר; ישראל נטה מני דרכו מאז באשמת הכהנים והמורים. אם אמנם איזה עם בתבל אשר לא השחית דרכו באשמת כהניו וחטאת נביאיו שקר? אי זה עם מאז ועד היום אשר לא הלך תועה אחרי נביאים מתעים, רועי רוח ותרמית, אשר בעבודה ימאסו ומלאכה געלה נפשם ולחיי נחת וכבוד ישאפו הרבה יתר מהעובדים בזעת אפם כל היום, והם המה יפיחו רוח שקר בקרב הארץ, והעם התמים ישמע ויאזין וילך שובב? כאלה וכאלה תקרינה בכל מקום ובכל עת ובכל ארץ, העם העובד עבודה אשר עבודתו תכבד עליו לא ישעה לדברי שקר ולא יעזוב דרכו בלתי אם הפיחו בו עצלים רוח שקר להטותו מדרכו, ואיפו ראינו אשר אנשים שאין להם כל עבודה ומלאכת כפים, כי לא יהיו לעצלים ורועי רוח? כי לא יגבה לבם על יתר העם ויתנו את נפשם כבני עליון, אשר זרים יעבדו והמה יאכלו וידמו כי אמנם להם המשפט לרדות? כי על כן הלא מראשית כזאת היתה ליהל כי בני הלוי אשר המחוקק שדד חלקם ויתן להם את אלהים לנחלה, כי המה ישגבו בנחלתם וישאו ראש ויבקשו לדרוך ברגל גאוה על העובדים את אדמתם. אמנם כן הוא, אבל ישראל גם בהטותו אשוריו מני ארחו, גם אז נפלא היה מהעמים האחרים; בעמים האחרים אשר הכהנים רק המה היו למורי אלהיהם וזר לא יקרב אל הקדש, דבר אלהים רק על פיהם יִשָׁמע ותורה ומשפט ללאום רק מהם יצאו, בעמים האלה גבה כפעם בפעם לב עבדי האלהים ויתנו לבם כלב מושלים ויעבדו בעמם בפרך בהרבותם כבוד האלהים אשר בשמו ידברו לעם ובהרבותם אות ומופת למען תת חתית בלבב שומעי בקולם ולהביא בו מרך לבל תעלה מחשבה על לבם לפרוק עול, ובכחם לאלהם הצליחו לדכא את העם תחת רגליהם. להם היתה באמת החוקה אשר תבדיל אותם מקרב כל העם ותקדישם רק אֻתם לתורה ותושיה, לראשית מכשול כי בה גבה לבם והעם היה כיושב

במאסר ולא יוכל לצאת ממנו לקום בפני מדכאיו, כי אסורים שמו על ידו, וגם גואל ומושיע לא יכול לקום להם, כי מהכהנים לא יקום איש לרוחתם אחרי כי בתורתם שמן חלקם, ואם אחד העם יזיד אף הוא לשלוח ידו לאחוז בתורה ודבר אלהים אז הלא סקול יסקל. אולם בישראל היה ההפך; אחרי כי מורשת כל העם היתה התורה, לכן לא היתה להכהנים כאבן חן, בדעתם כי לא רק אחוזתם היא ולא תהיה בידם כחרב גאותם לרדות על ידה בכל הגוי, ומה איפו ימריצם לשמור משמרת התורה אשר לא להם יהיה הזרע כי אם לכל העם? לכן היו בעיניהם כעובדי עבודה על אדמת זרים. ומזאת יצא הדבר הנפלא אשר לא נשמע כמהו בכל העמים והארצות עד הנה, כי כהני ה׳ תחת לתת כבוד לשמו ולהשגב במעוזו, החלו לבחל בתורתו ולמאס בכל דברו ויבקשו להסיר גם העם מאחריו, חרשו מזמה לתת אלהים אחרים למען תמצא ידם לדבר בשמם כהעולה על רוחם.

כהני העמים היו כיועצי מלך כסיל אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, כי על כן יחזיקו במעוזו למען תמצא ידם לרדות בשמו והוא לא ידע, בידי מלך כזה יחזיקו בכל כחם מיראה פן יקום תחתיו אחר אשר יקח שבט מושלים בידו, וכהני אלהי ישראל היו כיועצי מלך כביר כח אשר רק לו המלוכה וגם רואי פניו ויועציו אך כעבדים בעיניו, לא ישא פניהם ולא יחון אותם במשפט, נגד מושל כזה יקשרו תמיד השרים הגדולים קשר בסתר למען הסירו מגביר ויצלחו גם המה לממשלה; כן עשו כהני אלהי יעקב כי חרשו עצה ויקשרו קשר על ה׳ ויאמרו לא-הוא וימליכו תחתיו אלילי עץ ואבן ככל הגוים, והעם אשר משך ידו מהתורה ויעזבה בידי כהניו האמין לתמו בדבריהם ויזנה מאחרי אלהי אבותיו. אולם בזה תודַע יד תורת חיים ומה רב כחה נגד תורת מרמה ונלוז. הן רק בעת צרה נראה כח גבור ותוָדע יד עצה ישרה, כן בעת הצרה הזאת נראה כח התורה עוד הרבה יתר מאשר בעת אשר הלכו אחריה, כי היא היתה לחסן ישועות להגוי כלו גם אחרי אשר צרו צעדיו, כי תורת אלהים תורת חיים היא לכל העם.

כהני העמים אשר משלו בשם אלהיהם כהשרים בשם מלך-כסיל המה האריכו בהוָתם וכל יד מתקוממה נגדם לא תבואם, אחרי כי ביד

השרים להרחיק כל זר מהארמון ובמות הכסיל האחד המליכו כסיל אחר תחתיו והמה בגבורתם יעמדו למשול על העם ולא ירפו, כי העם הסכין לעמוד מנגד, ולא לו להתערב בממלכה וחקת משפט; לא כן כהני ישראל אשר בתחלה היו שרים למלך משפט אהב, אשר לפניו לא יֻכּר שוע לפני עבד וככהן כעובד עבודה יחד בעיניו נשתוו, מלך כזה ימצאו אוהבים רבים לו גם בקרב העם ובעת הקשר כאשר יקומו עבדיו באי חצרותיו נגדו, אז יתעורר רוח אמץ בקרב העם למהר לעזרת מלכם ולהצילהו מידי שריו המורדים בו. וכן היה, העמים הֻכּו לרגלי כהניהם וירדו מטה מטה עדי אבד זכר למו, וישראל שבע יכשל וקם, רגע עלתה יד הכהנים ויצליחו להשכיח תורה ולהפר יראה ועד ארגיעה היתה מבוכתם, כי מקרב העם, מקרב העם אשר גם לו היה חלק ונחלה בתורתו, קמו מושיעים לה, הנביאים הנאמנים המדברים דבר בשם ה׳ ותורתו קמו נגד הכהנים תופשי התורה[1]) אשר לא ידעו את אלהים ויאמרו איה ה׳, הנביאים האלה קראו בגרון בלי חָשָׂך להעיר ולעורר את עמם מהתרדמה אשר נסכו עליהם כהניהם, להשיבם אל נחלת אבותיהם, לרפא את הריסות עמם ותורתם, המה קראו עד כי נמצאו להם אזנים קשובות, והעם החל לראות את מוריו הנאמנים בברית אלהיו ותורתו ותחיינה העצמות היבשות בטל תורת חיים ותקומנה מעפר. אבל המכות אשר הֻכּו מידי כהניהם, הדרכים הנשחתים אשר הובילום בהם, המדות הנשחתות אשר בהן שקצו את אדמת ישראל היו למכה טריה אשר תאכל סביבה את הדם והבשר גם הגידים והעצמות ותהפכם כלם יחד לזוב טריה, על ימין ועל שמאל אכלו בהם מחטאת נביאיהם-שקר ועון כהניהם אשר שפכו דם נקי בקרבם, ויגלה ישראל מעל האדמה אשר חנפה תחתיו וילך בגולה. ואז הטה את לבבו עוד יותר לתורתו הנשאה על דל שפתי נביאי האמת, כי עתה ראו עיניו מה היתה לו בהעוֹתו דרכו, גם עבודת האדמה לא לקחה עוד כל עמלו ועתותיו וישע אל תורתו וירבו מהיום

---

1) תופשי התורה יקרא הנביא (ירמיה ב׳ ה׳) להכהנים בחרות אפו בהם לאמר כי המה תפשו את התורה כשבוית מלחמה והמה לא לומדי התורה כי אם תופשים בה בחזקה (אוזורפאטאָרען) אשר לא להם המשפט לעשות זאת להתנשא על כל קהל ה׳.

ההוא העובדים בכרמה, אין עוד נביא וכהן כי אם דורשי דבר ה׳ והמה רבו עד כי נשאו לבו את החוזה לראות בעין רוחו בעתיד כי כל בניך יהיו למודי ה׳ ואז רב שלום בניך. וכן היה, כי מני אז כאשר הלך הלוך ושפל חלק ישראל בארץ כן הלך וגדל בתורתו וירבו העובדים בכרמה מיום ליום, עד כי כל תאותם וכל נגינתם היתה רק התורה, וגם תאות הגאולה היתה לרבים לא לשוב ולשבת בארצם תחת גפן ותאנה כי אם לעבוד בכרם התורה ולאכול מפריה, כי היא היתה להם עתה כארץ המדתם, כממלכתם וכל חקיהם ומשפטיהם וכמוסרות הלאום והאמונה גם יחד, כברית בינם ובין אלהיהם ובין איש לרעהו.

באהבתם הרבה הזאת להתורה נטו מעט מדרכיה, כי בראשיתה נִתְּנה לעם עובד אדמתו ושבע-לחם אשר ישיש בחלקו באדמה ולא יתן את כל לבו אך לדרכי הרוח, בראשיתה היתה תורת חיים, כי לעם יושב לבטח נִתְּנה אשר ימצא די נחת וששון בחייו ובעבודתו, ותורתו תהיה לו רק כברית בינו ובין אלהיו. ועתה היתה רק היא חלדו ותקותו ותאותו וחפצו כי על כן נטה ממסלת החיים והעבודה בהחזיקו אך בה. לו נותר עוד בארצו ואהבת התורה גברה, כי אז אך טובה הביאה לו, כי החורש לא יעזוב פתאום את מחרשתו והיוגב את אִתּוֹ לרוץ להדרי התורה כי אם בעת מנוחה תשיב את נפשו, אך עם גולה אשר לא הציב לו יד בארץ נודו ועוד יזוב לבו דם בזכרו את חמודותיו אשר שדדו ממנו וכל יתר החמודות אך כמזכירים הוָֹה המה בעיניו, עם כזה אם יתן כל לבו אך לתורה אז כרגע את דרכי התבל יעזוב וישטה מדרך חיים ללכת אך בדרכי הרוח, אשר גם לא לזאת בלבד נוצר האדם. ואז החלו השופטים להביא את דרכי העם הזה במשפט ולהציגם מול היונים, את זה לעמת זה, ולא נתפלא אם נמצאו גם רבים אשר נתנו להיונים את משפט הבכורה.

שני העמים האלה נטו מדרכי יתר העמים עובדי האלילים; עם ישראל בתורתו בער את האלילים כליל מהארץ, השמיד כל זכר למו ואת האלהים האחד הנעלה הרים מעל כל רעיון ומחשבה, ואת האדם לבדו נתן באדמה ולאדם על האדמה אין אשר ישוה וידמה לו בלתי אם האדם לבדו, והתורה הזאת היתה רחוקה מאד מאד מלב כל העמים

אשר לא יכלו לזנוח ברגע אחד את עצביהם ולקרא פעם אחת בשם אל אחד, אף אלה מהעמים, אשר קצה נפשם בהבלי אליליהם וכהניהם לא יכלו לעשות כזאת, כי כאשר הארץ בשמים לא תוכל לנגוע כן לא יכלו לנגוע שתי האמונות האלה אשה ברעותה; אמונת ישראל הורתה לעלות פעם אחת אל על, למקום אשר לב האדם וחושיו לא יגיעו, כי על כן לא גברה אמונת ישראל בארץ, כי היא לא בקרב המון העם אשר לא יוכל לעלות תמצא מסלות, היא תבוא רק בלב יחידי סגולה המיוחדים לבינה ודעת, או אשר נולדו וגדלו על ברכיה. וגם היונים הורידו את האלילים משאתם, אך לא כהיהודים כי אם להפך, המה לא כחשו בהם ויאמרו לא המה, כי אם לבני אדם שמום, תאות בני אנוש וחפציהם נתנו להם ביד נדיבה וישימום לבני אדם גבורי כח וחכמים, אבל רק לבני אדם, המה הורידו את כבוד האלים עד לאדמת עפר. ואם אמונות הגוים נדמו לממשלת עריצים בשם מלך כסיל אשר בשמו יעשו שריו כל תועבה והוא לא ידע ולעמתם אמונת בני ישראל לממלכה אשר רק במשפט תוסד ותכונן תחת ממשלת מלך חכם כביר כח ומשפט אהב, אשר אך להיטיב לעמו חפצו, הנה תדמה אמונת היונים לממשלת העם אשר על פי מחוקקים נבחרים תכין ממשלתה, אלילי היונים היו רק כנבחרים מאת העם למשול, אשר שאתם לא תבעת את העם כשאת מלך בן מלך מחלצי מלכים, ואם אמנם גם בממלכות האלה על הרוב לא ישב משפט לכסא בכל זאת ינהה אחריהן לב העם במאד מאד, אחרי כי בהן המה כלם קרובים למלכות. והיונים בהורידם את העצבים ממרום מעלתם סוללו המסלה לפני כל אלה אשר בקשו לזנוח את עצביהם, ללכת אחריהם ולא אחרי בני ישראל, כי נקל לרדת מֵעלות ועל כן מצאו היונים על נקלה תלמידים רבים להם.

היונים פלסו נתיב חדש בתבל לא רק בתורה כי אם גם בפועל כפים, כאשר תורת אמונתם היתה להפך מתורת ישראל כן בהכרח היו גם דרכי חייהם שונים מהקצה אל הקצה מדרכי ישראל. תורת ישראל אשר העלתה אותו אל על הסירה צעדיו לאט לאט מדרכי החיים ותענוגותיו, ומה גם בעת ההיא, אשר הוסר בחזקת היד מארצו ותזנח

משלום נפשו ויפחד כל היום מחמת המציק, בעת הזאת כאשר גדרו דרכיו ועוו נתיבותיו בתבל, רחק על יד על מהחיים ותענוגותיהם, ועל ידי זאת התעלתה תורתו לאט לאט גם היא מאדמת עפר ותמצא לה מסלות אך בגבהי שחקים, או בימים הבאים הצפונים תחת מסוה העתיד, ותורת היונים אשר ישבו בטח על אדמתם וזרועם הושיעה להם במלחמה ולהביא אליהם שלל גוים ואשר הורידו גם את אלהיהם אליהם לאכול ולשתות ולשמוח בארץ, המה אחזו אך בדרכי החיים בארץ וישכחו כל טוב נעלה ונשגב מעל החיים האלה, ובדבר הזה לקחו עוד יותר לב עמים זרים להם בהורותם אותם לשיש ולשמוח בחיים. לו ישב ישראל עוד על אדמתו ולא שבע צרה ויגון כעס ומכאובים כל היום כי אז אולי שונה היה מעם יון רק בדעת אלהים, כי אז שש גם ישראל בארצו ובמלאכתו וביבול ארצו וכל חפצי החיים, אבל עתה היה בכל ההפך מהעם הזה, ובעת אשר תורת ישראל ודרכיו מצאו חן בעיני אחדים מהעמים נהו המונים אחרי בני יון, עד כי גם בקרב ישראל קמו רודפי תענוגות אשר אחזו בדרכי היונים עם חרמס, ויהי ריב ומדון ימים רבים גם בקרב ישראל. המלחמה הזאת אשר פרעה פרעות בישראל ובוגדים בו הוסיפה ותרבה פצעיו כמעט עד לאין מרפא, הלא היא מודעת לכל יודעי קורות ישראל, רודפי התענוגות אשר אמרו היו נהיה כגוים, אשר כל מגמתם היתה אך להדמות בכל להיונים מציקיהם למען ימצאו חן בעיניהם ולא יוסיפו להבזותם, אלה אשר הסיתו והדיחו את העם מאחרי אלהיו ותורתו בזנותם אל דרכי היונים[1]), ככהני האלילים לפנים בישראל בשבתו על אדמתו, המה הרבו הָרֵעַ מאד כי בבגדם בעמם נתנו כח ותעצומות לעם חרמס. מי יודע אם לא בא הקץ

1) וכמו רבים מאחינו בעת הזאת אשר ישמחו רק אל גיל כעמים. אין כל חדש תחת השמש. חכמת אלה מאחינו אשר יקראו היום בהזקה כי לא עם אנחנו וכי כל תקוה נכרתה ממנו וכאלה, חכמתם כבר נשמעה לפני שני אלפים שנה ויותר מפי אוהבי היונים בירושלים. ובכל זאת יקראו גם חובבי עמים בדורנו את אוהבי היונים בשם „בוגדים" מבלי ראות כי חרפה ישאו על מוריהם, כי אך תלמידי אוהבי היונים הבוגדים המה כל אלה אשר ירפו את ידי עם ישראל ויקרעו את אחדותו לקרעים.

גם להבלי היונים כאשר בא הקץ לכל העצבים, כי גם עת קץ האלילים האלה באה, אך רגע קטן היה לאל ידי היונים לפלס לאמונתם נתיב בהורידם את עצביהם מגבהי שחקים ובתתם להם מהלכים בין אנשים, כי גם אלהי השמים אם פניו ילכו תמיד את המון העם אז יחדלו מכבדו, המון העם יכבד רק את הנסתר מעיניו, כאשר יירא רק מפני הסתום והנעלם, ואם גם יראה בעיניו את אלהי השמים בכל עזו ותקפו וגבורתו וטהרו גם אז יסכין בו וכאחד ממנו יחשבהו, ואף כי אלילים אשר יאכלו וישתו וישכרו ויזנו כמהו, המה לא לארך ימים יכבדו בעיניו, ומה גם אחרי אשר פועל תורת היונים אך לאכול ולשתות ולשמוח החל לֵהראות על פני כל העם אשר היה לזולל וסובא תחת לאכול ולשתות, למשחית דרכו תחת לשמוח בחיים, ובלי ספק קרובה היתה עתם לבוא, ימי ממשלתם בארץ לא נמשכו וירדו המה והמונם והנוהים אחריהם לים התהו ככל אלה אשר היו לפניהם, אך הבוגדים בישראל אשר נפלו אל מערכות צורריהם היונים נתנו להם חיים חדשים וכח ועז לחדש נעוריהם. ימים רבים עבדו בסתר ובגלוי עמלים רבים בישראל להפיח גם בקרב עמם הרוח היוני עד כי החל למצוא מסלות בקרבם, ואם כי לא גבר חיל לדכא את רוח ישראל מנגדו הנה רֵעה לו ימים כבירים ויתהלך אחריו כצל עד אשר התעוררו אחדים מבניו ויקומו לעשות פשרה בין שני העמים הזרים האלה איש לרעהו ברוחו ודרכו ותורתו ויקרבו את שתי התורות אשה לרעותה ויעשו משתיהן תורה חדשה, והיא שבה שבי לאלפים ולרבבות, אחרי כי בה מצאו את אשר לא מצאו בשתי התורות הצוררות אשה רעותה. ומני אז היתה האמונה הזאת השלטת בארץ והיא הביאה עד למרחוק את דעת האלהים ותורתו אשר לקחה מהיהודים ותורת החיים והאדם בארץ כפי אשר לקחה מהיונים. אבל גם בקרבה לא שלום אמת היה תמיד, כי לפעמים רבו הנוהים אחרי התורה היהודית ולפעמים אחרי היונית ומאז ועד היום לא חדלה המלחמה הזאת בין הרוח היהודי ובין היוני, ואף כי רבו הלוחמים בעד הרוח היוני במלחמות תנופה בכל זאת גבר הרוח היהודי בארץ, כי בעת אשר הרוח היוני נותר רק בתוך האמונה החדשה הזאת ומהאנשים החיים אתנו אין איש אשר ישמור אותו לבדו, הנה היהודים חיים עד היום

ושומרים את רוחם ותורתם כי על כן יתר עז ותעצומות לרוחם, אבל לעמת זאת אולי כבר עבר הרוח היוני כליל מהארץ לולא נלחמו היהודים החיים נגדו בחזקה עד היום, כי אולי על ידי מלחמתם תתלקח המלחמה וירבו הלוחמים בעד הרוח היוני ויעמידוהו ויתנו לו שארית. אבל לא נוכל הוציא משפט מה היה לולא נמצאו לוחמים, עתה אחרי כי נמצאו לוחמים נראה את תוצאות מלחמתם כי המלחמה הזאת התלקחה ותתלקח עוד ימים רבים. וזאת יבין כל משכיל דורש בקורות התבל והאדם עליה.

אולם לישראל אחת היא אם יגבר בקרב האמונה הזאת הרוח הישראלי או היוני; לו נכונו כעס ומכאובים אם כה או כה יהיה; אם יגבר רוח מנגדו אז יזעמוהו וירדפוהו יען כי איש ריב הוא לו, ואם רוח ישראל יגבר גם אז עת רעה נכונה לו, כי הלוחמים לרוחו ירגזו בראותם אותו עוד בחיים ויפחדו פן יאמר כי לו היא התורה הזאת אשר בעבורה ילחמו, כי על כן נראה כי שונאי ישראל ירבו תמיד מעבר מזה כמו מעבר מזה, בעת אשר עלתה יד המורים אך לאמונה ודת שרפו את ישראל בראש כל חוצות, כן גם בעבור רק רוח חיים על הארץ ויושביה לא יזכרו יה גם אז אין שלום לישראל מפני הצר. כאחד מהכהנים היעזואיטים כן שנא וואָלטער, אשר הרוח היוני מלא לבו, את ישראל, וככהן לוטהער כן מאס גאֶטהע היוני לכל משפטיו וחקותיו ביעקב, וכמוהם כמעט כלם אם יפנו ימין או שמאל, אשר על כן אחת היא אשר נאמר: אם נחפוץ להיות בני אבותינו, בני ישראל, אז עלינו להכין נפשנו לצרה, וגם ביום טוב אל יגבה לבנו ואל נבטח מאד כי לא נדע מה ילד יום, ואלה אשר לא יחפצו לשאת ולסבול צרה ומכאובים, להם אך טוב כי יברחו פעם אחת משדה המערכה ולא יוסיפו להביא מבוכה בקרב צבאות אחיהם. ואבותינו בדורות אשר חלפו הכירו והבינו מאד את הדבר הזה והוא היה לנגד עיניהם מאז, בכל דור ודור כאשר רדפום באכזריות קימו וקבלו עליהם להחזיק במעוזי בריתם ויעבור עליהם מה, ובעת שלום הכינו נפשם גם ליום צרה ותוכחה. וירבו לבנות להם מצודות ומגדלים להשגב בהם מפני יד אויב, המצודות והמגדלים היו חקי התורה, אשר היתה להם כמסורת ברית הלאום והאמונה יחד כאשר היתה בשנים קדמוניות, כאשר גם בשבתם על אדמתם היה

הרעיון הלאומי והרעיון הדתי אחד, איש לא הפריד ביניהם ובקרוא איש בשם ישראל חשב את איש ישראל אשר הוא בן לעם ישראל והאוחז באמונת ישראל גם יחד, כי לא נקרא ישראל רק המאמין באל אחד והנולד על ברכי העם הזה, אשר על כן לא יכלו גם להרבות גרים, כי הגרים אך בהאמונה יוכלו לאחוז אבל לא להיות בני העם, כן גם בגלותם לא התפרדו מוסרות הלאום מחבלי הדת אף במה, רק כי בעת אשר ישבו לבטח על ארצם ושלום הארץ אתם אז ידעו כי האמונה היא רק כברית העם נתנה להם וכל חבלי החקים המה רק כמוסרות הלאום למען יתחברו ויתחזקו יחד ויאריכו ימים על אדמתם כאמור מפורש מפי המחוקק, ואז לו עלה על לב איש לשאל: מה עדיפא אם מוסרות הלאום או חבלי הדת? כי אז ענו פה אחד: אם תעלה מחשבה להפריד ביניהם אז בלי כל ספק חבלי הדת המה רק כטפל למוסרות הלאום, כי ברית הלאום הוא העיקר והדת אך תחזק את הברית הזאת. ובעתות הצרה והמצוקה, אשר כל מנוח לא מצאו לכף רגלם ויעזבו את חמדת התבל אשר רק כמקור משחת היתה להם אז זכרו תמיד יותר את האמונה. כי מה להם לעשות למען הלאום? הלא אך להחזיק במעוזו, ואחרי אשר ישמרו את פקודות הדת הלא יחזיקו גם במעוזי הלאום? וזה הדבר אשר לא העיר רוח איש לדבר בימים הקדמונים בדבר הזה ולשפוט עליו, ומה גם אחרי אשר שם ישראל נקרא תמיד בשם עם ישראל. זאת ידעו כלם למקטנם ועד גדולם, כי על כן בצפיתם לגאולה לא חכו ולא קוו להחיש ישועה לקהלה אחת או ליושבי ארץ אחת כי אם לכל בני ישראל הנפוצים לצפון ותימן מזרח וים, לכלם יחד בקשו גאולה נאמנה, גאולה שלמה, גאולת העם עם פדות הדת גם יחד, ויוסיפו לשאת כל מצוקותיהם בבטחה בתקוה כי עת תבוא, עת אשר אור יזרח גם באהלם ואם גם תתמהמה יחכו לה. בעת ההיא חזק ישראל בצרתו הרבה יתר מאויביו בשלותם, כי כסלע בלב ימים עמד הכן וכל משברי גלי הפגעים עדיו הגיעו והתפוררו, שונאיו עלו בתהו ואבד זכרם וישראל עודנו מתהלך בתבל גם אם רגליו לנחשתים הוגשו, ואם גם נפל ממנו רב, ואם גם כשל לפעמים כח הסבל ויעזבו קהלות קהלות את עמם ואמונתם להסתר מפחד אויב, גם אז לא רפה רוח ישראל, כי אלה

נכרתו כזמורה בלה מהעץ ויאבדו מתוך הקהל והקהל הלך בדרכו ביתר עז ותעצומות, כי דרכו היה נכון לפניו וזאת ידע נאמנה כי כל עוד תורתו אתו לא יכשל ולא יפול, כי רוחו ישאנו מעל לפגעי העת והמכשולים הפרושים ליד מעגלם. וכל אשר הוסיפו מעניהם לענותם כן הוסיפו המה אמץ בתורה ויראת שדי, אשר הנה היו כמוסרות להשה הפזורה הזאת לעשותה לעדר אחד, חקי הדת היו חקי הלאום אשר עשום לגוי אחד בארץ, זאת ידעו כל בני ישראל, כי על כן לא קמו אף החכמים והחוקרים הגדולים אשר היו בישראל נגד החקים ביד רמה כי ידעו כי נפש עמם הם חובלים, ולולא אהבת עמם שסמכתם לשאת בעול הדת, הנה לא נבין איכה החזיקו במעוזי החקים אנשים אשר חכמתם גברה ועמקה מאד, אנשים אשר הראו לדעת כי המה יודעים משפט, אנשים כרס״ג, ר״י הלוי וחבריהם עד הראב״ע והרמב״ם, אות נאמן הוא כי אך אמונת רוחם את ברית עמם היא נתנה בלבם להחזיק בכל אלה בכל כחם. כה היה לישראל שנות מאות רבות, כאשר הוסיפו להציק לו כן הרבה הוא לגדור גדר בדתו להחבא ולהשגב בה מפני יד האויב השלוחה במקדשיו, וכל אשר הוסיפו להשפילו כן הרים הוא ראשו בגאון ויחשוב את נפשו כעם הנבחר בתבל, וגאותו זאת נתנה לו חיים ארוכים, כי היא החזיקה רוחו לבל יפול פעם אחת. וגם כאשר הטיבו עמו עמי הארצות, כאשר היה כפעם בפעם כי העלוהו לתור האדם המעלה ויתנו לו משפטי אדם, גם משרה כבודה וכבוד גדול לא מנעו מבניו, גם אז בטוב להם וישכחו את תורתם וחקיה ויזנחו משפטי דתם ביד רמה [1]) כי בקשו להתענג על חמדות החיים ככל יתר עמי הארצות, ואחרי כי עיניהם לא ראו את צרות הדורות אשר חלפו, כי להם הונח, לכן אמרו לעולם נשב בשלוה ולא נוסיף לדאבה ולמה לנו לענות נפשנו בחקים ומשפטים אשר יהפכו את החיים למקור עני ופגע? אך גם אז לא בגדו ב ע מ ם, את

---

1) כבר העירותי בעם עולם על דברי ר״י אלעמי אשר דרש והטיף מוסר לעם לפני ארבע מאות שנה על כי יאכלו טרפות ויסעו בכרכרות ביום השבת ויעברו על מצות חמורות שבתורה, למען מלאות תאותם, אך לא נראה ולא נמצא כי עלה על לב בני דור אחד אף בעלותם אל על בספרד לבקש להסיר שם ע ם ישראל.

חקי אמונתם זנחו כי כבדו מהם, אך את עמם ורוחו ותקותו להגאל נאמנה רוחם גם בעת טובה וכל זאת עשה הגאון אשר השרישו על תלמי לבבו כי הוא העם הנבחר, ועל כן עמד טעמו בו גם ביום תוכחה, כאשר נהפך עליהם הגלגל בארץ ספרד, אויביהם כתרום ויאמרו לא תוסיפו לגור בתוכנו ויתנום לאש וחרב וישמידו מהם אלפים ורבבות, אז שבו אל עמם גם אלה אשר לא ידעו עד מה מכל אמונה ודת וישובו וישחרו את אלהי אבותיהם ואת עם אלהי יעקב, ועל מזבח האהבה הזאת לעמם הקריבו כל כבודם ומאדם, כל מחמדי החיים וסגולות התבל, את הכל נתנו מידם אך למען אחוז בכנפות איש יהודי לאמר: אחיך אני. ומשארית הפליטה קמו עדות חדשות ביעקב, הנמלטים מהחרב המשכלת בכל חוצות ומהאש אשר נִצתה בכל רחובות להעלות אותם לעולה נקבצו לאחד אחד עד כי היו שנית יחד לקהל גדול ולהם היתה שנית הצדקה לקרוא בהשתפך נפשם: מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ? מי כמהו ישוב ויחיה אחרי נפלו? מי כמהו ישגיב כח ברוחו ויצמח מעפר אשר שתו על גבו רודפיו האכזרים מיענים במדבר?—ולא ארכו הימים ותורת ישראל עלתה שנית כפורחת, כי החלו לראות כי אך היא מחסה עז ומקור ישע להחיות רוח העם. התורה שבה ותוציא ציץ בהוללאנד כמו לפנים בישראל, אך לא רק היא לבדה כי אם גם הדעת והמחקר נלוו עליה, כי אנשים חכמים וידועים היו הנמלטים מחרב כהני ספרד, בם חכמי לב נודעים בשער, ובלי ספק עלתה בידם להחזיר עטרת התורה ליושנה כאשר היתה בימי אדירי התורה ואבירי החכמה מימי הרס״ג עד אחרי הרמב״ם, לולא קמו שני שוטנים להם עתה בדרך הזה, האחד בבית והשני בחוץ, והמה הביאו מבוכה בדרכי ישראל, מבוכה אשר לא על נקלה נצא ממנה.

שני שוטנים גדולים וחזקים קמו בדרך גולי ספרד אשר התישבו בארץ הוללאנד (הארץ אשר קבלה אותם כאם רחמניה ותעלם למעלת אזרחים) והמה עצרו בעדם לבל יאצלו מרוחם על כל המון בית ישראל בארצות הקרובות והרחוקות, לבל יבנו בית חדש לכבוד ישראל בקרבם ולא יהיו לאחיהם הרחוקים כמורים ומנהלים בדרך, כי אם בקרוביהם לא נתעלו וירדו מטה, איכה יוכלו להעלות את אחיהם

הרחוקים אל על? השטן האחד הזה אשר קם בבית ישראל, בן סורר ומורה הוא להעם הזה, בן ממר ליולדתו אמונת ישראל, בז ליקהתה ומשליך עליה שקוצים, הבן הסורר והשובב הזה הוא הסוד, או כאשר קראו לו אוהביו ומחזיקים בבריתו „חכמת הקבלה".

החוקרים בדברי הימים אשר כרובם כן דרכם לבקש ולמצוא את כל אשר יראו בעיניהם בהוה גם בהדורות הקדמונים, בדַמּותם מראה עיניהם למשמע אזנם ואשר לעיניהם יֵעשה בפועל חי לאשר שִׁמעו שָׁמעו, המה יבקשו וימצאו את הקבלה כדמותה בצלמה שכבר היתה לפנינו, גם ביון יציבו לה יד וממצרים יראו מוצא הגפן הסורחת הזאת ושרשיה יְסבכו עד להדו וסינים. כדרך האדם אשר בהרבותו חקור בדבר כן יִשבה לבו ויקח כל רוחו עד כי אך את הגיונו יראה בכל ואם אין כח בלבו לשלוט ברוחו אז יוליכהו שולל, וכאשר נראה משתגעים אשר בכל מראה עיניהם יראו אך חזון לבם, כן נראה רבים רבים כמעט לאין ספורות בהחוקרים בחכמה אשר ישתגעו לבקש ולמצוא בכל מחקרי הארץ בדורות אשר חלפו כן באלה אשר עוד יקומו, אך את החלום אשר חלמו להם. ומה גם בדברי הימים אשר בהם תרביץ השגיאה על כל צעד וצעד הרבה יתר מאשר ביתר החכמות אשר קנה המדה להחכמים לָמֹד ולשקול בפלס את השגיאה, בדברי הימים יחזה אך מבשרו כל איש אשר כח לבו לא כביר מכח רגשותיו, וככחו כן יתוה לו את הדורות אשר כבר היו לעולמים. הן גם גדולי חכמי לב נואלו לא אחת ולא שתים למצוא מחקרי לב חכמי דורם בדברי הקדמונים, כפילון וסיעתו כן הרמב"ם ורעיו ורבים בבני דורו בקשו למצוא בהתורה את החכמה היונית המתוקה להם, וכן נמצאו רבים אחריהם אשר גם בדברי התלמוד בקשו ומצאו כל החכמות אשר בני הדור אשר היה לפנינו גם שמן לא שמעו, וכל אלה יען כי חכמות בני דורם יקרו בעיניהם מכל חפץ ומאהבתם לעמם ותורתם צר להם מאד כי אבני חפץ כאלה לא ימצאו בה, לכן דמו לראות את אשר לא הוא, ומשכרתם היתה כי על הרוב המירו אבני חפץ בשברי זכוכית, רק יען כי בני דורם בשברי הזכוכית התפארו. וכן הוא דרך רוב החוקרים בדברי הימים גם היום, המחדשים יראו בבעלי התלמוד ובכל הקדמונים אך אחוזת מִתחדשים אשר אִספו אספות רק להקל ממשא העם בדת

ודין ובכל התלמוד יראו אך קולות וחדשות לפי רוח הזמן, ולעמתם שאל את המחזיקים-בכל-ישן תורה ויענוך כרגע, כי אך זאת היא מטרת חכמינו מקדם, להוסיף איסר על איסר וחומרא על חומרא למען תכבד העבודה על העם וירבו לעבוד את אלהים ולא ישעו לדברי שקר, ולמה זה נתפלא איפו אם גם דורשי הקבלה אותה חזו למרחוק ויתקעו לה יתד בארצות רחוקות לפני אלפי שנים, אבל גם זאת רעות רוח היא ככל שגיאות אלה החוקרים המבקשים למצוא אך חפץ לבם.

אמת היא כי תורות עקשים כמוה נראה לרוב בכל העמים והלשונות מימים מקדם כמו ביום הזה, אבל כאשר הבל וריק יהיה דברנו אם נאמר כי ההודיים פעלו פעולה רבה על רוח משוררי שפת עבר החדשים יען כי המה כתבו ספר דקדוק השפה או ספר החקים והמשפטים בשירים וחרוזים וגם בימינו נמצאו „מחרזים" אשר כזאת עשו בשפת עבר, כן מאפע הוא המשפט כי שלשלת הקבלה תמשך מדור דור, והיא היא הנחלה המורשה מההודים והסינים והיונים עד אשר באו היהודים ויתנחלו אותה להם לאחוזה.

אמונה ודת ינחל עם מעם ואם גם ישנה פניהן בכל זאת נכיר כרגע מקור מחצבתן, ואם נאמר על אחת מהאמונות כי היא נולדה על ברכי עם פלוני או פלוני ויבוא עם פלוני ויקבלה מידו וילבישנה מחלצות או השבית מטהרה, אז נוכל לחקור ולדרוש אחרי הדבר ולמצוא את הדרך אשר עבר ברבות השנים עד כי יֵראה לפנינו הדבר כמו, לא כן הגיון לב או חזון רוח, בהם נוכל לאמר על כלם כי המה לקוחים מעם זה או מעם אחר, או גם כי בנים נאמנים המה רק לעם הזה ולא ישוו להדומים להם אשר מצאו מסלות בקרב עם אחר. כי האמונה מפי מחוקק תצא ויסודיה יכתבו או ימסרו לעם ואף אם ירבה להוסיף עליהם או יגרע מהם בכל זאת נכיר יסודותיה, לא כן חזיון רוח, לו אין יסוד ואין מחוקק אשר יחק אותו וישימהו לחק, האחד יולידו והשני יבוא ויוליד כמהו ולא יֻכּר האחד לפני השני.

חזון הרוח נִתּן לכל איש ואם כן גם לכל עם ועם, חזון הרוח יולד על ברכי הרגש אשר אין נקי ממנו וכל אשר יגדל כח הרגש כן יגבר חזון הרוח חיל לברוא לו יצורים כחפצו. האדם בפחדו יראה

בדמיונו מלאכי בלהות, אשר על כן כל מפחד יראה שדים ואם דמות דוב או נמר להם, או מלאכי עברה וזעם, או סער ברוח ורעד בבטן האדמה אחת היא, הזון רוחו יראה לו יצורי דמיונו להבעיתו, אשר על כן כל אלה אשר כח הטבע ומשטרו בארץ נעלם מהם ומכל פעולה נסתר מעיניהם הכח המניע, האנשים אשר אמונת אל אחד בתכלית האחדות הפשוטה נעלה מבינתם ורק ביוצר ובורא בכח כגבור בגבורה רבה נעלה מהגבורה אשר ראו עיניהם יאמינו, המה יאמינו בעל כרחם גם במשרתים ומלאכים ושדים, אם האלהים כמלך בעיניהם אז לא ישוו להם מלך בלי פקידים ויועצים ורואי פניו ורומסי הצרו, ואם לגבור גדל הכח ידמוהו הלא אין גבור בלעדי גדוד וצבא ומערכה, ואם ליוצר אמן ימשילוהו איכה יהיה יוצר בלי עוזרים ובלי כלי מלאכה? ואחרי אשר כל העמים הקדמונים לא ידעו את שם אל אחד בתכלית האחדות הפשוטה, הלא היו המלאכים והשדים וצבא המרום במרום ומלאכי זעם בתחתית שאול כעמודי מלכות שמים, ואחרי אשר גם לב ההמון ביהודים טפש מהבין את אמונתם הטהורה האמונה הפשוטה, לכן בהכרח יצר גם להם רוחם שרפי מעלה ומשחיתים לחבל איש איש כרוחו, ואלה אשר למדו ידיהם לכתוב, או אשר דבריהם נשמעו בשער, הביעו מעלות רוחם והעם שמע והאמין, אך למען מצוא חזיונות הרוח האלה לא נטל על עם ללכת אל עם אחר כי ישאילום לו, לכל אדם חלק הטבע במדה גדושה חזיונות רוח, ורב כח ואמץ לב דרושים למען הכריעם תחת רגלי המשפט, ולהולידם לא דרוש לא חכמה ולא משפט כי אם לתת להרגשות ידים כי ייצרו פסל על אבני הדמיון, ובדבר הזה לא הכיר הטבע בין א"ש לאיש ובין עם לעם כי לכלם פזר ביד נדיבה רגש הפחד למען יולדו על ברכיו משחיתים, וחפץ הלב המוליד מלאכים עוזרים לטובה ומחלקי אשר, ותקוה אשר תוליד מלאכים מליצי יושר וכאלה, וכאשר לא נאמר כי עם למד מעם אחר לאהוב ולשנוא, לרדוף תענוג ולבקש משרה, לאהוב את החיים ולשנוא את המות, כן לא הלך עם לעם אחר לקחת לו את יצורי האהבה והשנאה, אהבת התענוג ובקשת המשרה, חמדת החיים ושנאת המות. והקבלה אשר תארה ראו בסוד כהני הדו או יון היא היא מולדת בית הרגש אשר להעמים האלה,

וכל עם הוליד לו קבלה לעצמו וגם היהודים עשו להם קבלה כזאת לעצמם. אולם יצורי הדמיון לא יעמדו ימים רבים ולפי השנות העתים ישנו פניהם אף המה, אחרי כי גם הרגשות תשנינה פניהן לכן כמוהן כן יהיו גם בניהן אשר תלדנה, ואיכה תתגלגל הקבלה הזאת אשר חזו להם החולמים בחזון לבם בעתם ודורם, מדור לדור ומארץ לארץ ותאריך ימים על פני האדמה? היש כח בדבר אשר אין לו רגלים, בדבר הבל ורעות רוח, להתחזק ולעמוד ימים רבים? הלא כמוץ יסערו רעיוני רוח כאלה ורוח ישאם ולא שם ולא זכר למו ברבות הימים?—ואם אמנם גם על לב אחדים מהחוקרים עלתה השאלה הזאת אך היא לא פקחה את עיניהם לראות משוגתם כי אם להפך, המה הוציאו משפט הפוך ויאמרו: „אחרי כי היא התחזקה והאריכה ימים אות הוא כי יש לה יסודות חזקים". אולם כל היסודות האלה אך במחשבת חוקרים כאלה כוננו ואין דמיון וערך אחר בין הבלי הגוים הקדמונים להבלי הקבלה המחשכת בעת הזאת, כי אם כי כלם יחד בהבל יסודם ותכליתם לסכל חכמת חכמים ולעור עיני רב אדם ללכת בתהו.

אמנם כן גם בימי הצרות והמצוקות לפני חרבן הבית הראשון ואחריו בעת אשר דל מאד כבוד יעקב, שאת אויביו נתנה חתית בלבו ויפחד כל היום מחמת המציק, גם אז נשאו האמללים למרום עיניהם ויבקשו למו מליצים ועוזרים במרומים כי ישיבו להם לב האב אשר הסתיר פניו מבניו, וכן בעתותי המהומה והמבוכה עת גברה ממלכת יון ואחריה האוכלת עמים זאת רומה אשר שתתה דם כמים ולא ידעה שבעה, בעתותי הצרות הנוראות, כאשר לא רק חפשם והונם וחייהם גזלו מהם בחזקת היד כי אם גם שארית המדתם גם באמונתם ותורתם שלחו יד, גם אז פנו אל השמים למצוא להם שרים אשר יסוככו עליהם באברתם ואל הארץ הביטו לראות מלאכי זעם עולים מירכתי שאול להרגיזם. וייצרו להם מלאכים ושדים ויכנו בשמותם כמו רעיהם ורעי אבותיהם היו וידעו אותם ואת שמותם ואת דרכיהם, ויבנו היכלות בשמים לאדון האדונים ומדורים לעבדיו ויקצבו להם שעור קומה ויעלום בְמַעֲלוֹת או השפִילוּם בְּמַדְרֵגָה, אבל בכל אלה לא בָנוּ בָמָה חדשה

ולא הולידו שטה אשר תעמוד לארך ימים. כאשר בן אמוץ בראותו מראות אלהים יושב על כסא לא הוליד שטת הכסא ולא למדה לתלמידיו כי ינבאו גם המה לאלהים יושב על כסא ושרפים עומדים ממעל לו, כן גם בן בוזי החוזה ראה מרכבה ושרפים ואופנים וישמע משק כנפיהם ויתבונן לתנועת הגלגלים ויתוה לנו כל אלה בשפה ברורה, ובכל זאת לא היה למורה שטת המרכבה, לא הקים תלמידים אשר העמיקו והרחיבו את שִׁטתו לשומה בפי תלמידיהם ביתר באור, כי אם הוא חזה לו מעלות רוחו ואחרים חזו מחזות כלבם, לא קמה שטת סיר נפוח או מקל שקד על ידי ירמיהו, ודרך אשת זנונים וילדי זנונים או שתים נשים אשר רוח בכנפיהן על ידי הושע וזכריה ודומיהם, וכן היה גם לחזיונות בעלי התלמוד והבאים אחריהם אשר חזו בחזון רוחם איש איש לנפשו מבלי שים תורה לתלמידים, כי על כן לא היה החזון הזה כתורה חדשה אשר תקום כצוררת להתורה המורשה, התורה המורשה היתה העמוד אשר כל בית ישראל נשען עליו, ואם הלך אחד ממחזיקיה בהלך נפשו לבקש לו מראות וחזיונות לא היטיב בזה אך גם לא הרע, כי לא עלתה על לבו לשום את החזיון לתורה להורותה לאחרים, וגם הדרש במעשה מרכבה ומעשה בראשית אשר דרשו על הפסוקים הכתובים כאשר הסכינו לדרשם לכמה פנים, גם הוא לא פרץ חק, כי גם בהרבותם לדרוש ובהתפארם בהדרוש, גם אז שמו חק וגבול ללומדים וישימו לחק ולא יעבור כי בתחלה על הלומד למלא כרסו בתורה הכתובה והמסורה, ויהי בעיניהם הסוד אך כאחד מטעמי המקרא אך לא כשטה ידועה ומפורסמת לכל כי אם איש איש חזה לו מעלות רוחו בתורה, ובדבר הזה אין כל רע, כי משפט אחד ותורה אחת לכל העם כחכם היודע לדרוש בחשמל כן החכם אשר אך בהויות דאביי ורבא מלא כרסו, לא נבדל איש מאיש. כי לא עלה אף על לב אחד מהאדוקים ברמז וסוד כרבי עקיבא וחבריו להורות הלכה על פי חשמל וסוד וגם בבת קול מן השמים לא השגיחו, ותהי התורה אשר הורתה חקי הדת אחת בארץ, אבל לא כן היא הקבלה אשר נקראה בשם הזה מעת אשר יצא הזוהר להחשיך את העינים. הספר הזה אשר מקורו ויסודותיו כלם יחד לא לישראל המה, כל חפצו

ומגמתו להסית לב ישראל לאמונה חדשה ורק מסוה ישים על פניו וידבר לפעמים בדברי בעלי התלמוד, כדרך כל אלה אשר תחת שואה יתגלגלו לצוד ציד נפשות לדבר בכזב למען הוליך שולל את העם, הספר הזה הוליד שטה חדשה יען כי הוא לא רק חזון רוח איש אחד יביע כי אם יסודות אמונה נוסדה ונפרצה בכל התבל, וכותבו הצליח מאד בערמתו עד כי לא הכירו הקוראים בו את מטרת המחבר ויקבלוהו באהבה ויהגו בו בתאות נפש, כי על כן היו כל אלה אשר אחזו בו לחברה מיוחדה, לחברת יהודים לא-יהודים, המה היו לחברה מיוחדה באמונתם וגם בחקי האמונה אשר שנו על פי דרכם החדשה מבלי אשר נראו כנפרדים מעל כל הקהלה יען כי תקעו יתדותיהם בתורת ישראל מימים מקדם ובדברי החכמים. והצרות והרדיפות האיומות אשר צצו כעשב השדה יום יום, הנה הסבו את לב רוב בני ישראל גם לב הטובים והישרים בלבותם מאחרי התורה הטהורה לזנות אחרי תורת זנונים זאת. ואף יד תורת הזנונים הזאת היתה לרעה בהיהודים אשר יצאו מאפלה לאורה, בהיהודים הנמלטים מגלות ספרד אל ארץ הוללאנד.

דרך הקבלה על פי הזוהר ותורתה שונים המה מהקצה אל הקצה מדרך אמונת ישראל ותורתו, לא רק יען כי תורה אמונת עתיק יומיא וזעיר אנפין ושכינתא קדישא, ולא רק כי תשים בפינו צלותא ובעותא מן קדם אלהא די בשמיא בגין ברא דאתמסר גרמיה למיתא וישא עליו את כל חטאי בני האדם (פתח רבי שמעון בן יוהאי) כי אם כי תהרוס כל אשיות התורה והדת אשר בהן נתמכו בני ישראל עד הנה. הן אך זאת היתה לישראל לתת לו חיים ארוכים, אך זאת היתה תכלית כל המחוקקים ונביאי ישראל לשרש מעל לוח לבם משפטי הגוים עובדי האלילים, אשר הרימו איש אחד מקרב אלפים ויתנו לו העז וההדר ואף אותו למליץ בין העם ובין אלהיהם שמו, המה הבדילו בין איש לאיש כמו בין משפחה למשפחה ואת האחד הרימו אל על לתת לו מהלכים בקרב חצרות אלהיהם ולדבר דבר בשמם ואת השני אך לעבד עבדים שמו לבל ירומם לדבר דבר כי אם אך לשמוע ולעשות כמצוה, מחוקקי ישראל נתנו את התורה לכל העם, ואת האלוה האחד לאב לכלם שמו וכל בני ישראל בניו המה, באין מתוה דרך לפני האדם

מלפנים ליעד אותו לעלות למעלה או לשבת בשפל, כי אם כל העם קדושים וביד כל איש להרים ראשו עד לאל עליון ולדבר עמו אם יזכה ארחו ואך על פי מעשיו יתעלה או ישפל, ובזאת נפלאו בני ישראל מכל העמים ובזאת נפרדה אמונתם מכל האמונות וזה הדבר אשר נתן כח ותעצומות להאמונה הזאת לרד לפניה אמונות לאין ספורות ולשום משטרה עד אפסי ארץ, והדבר הזה היה ליסוד מוסד לישראל מראשית היותו עד אשר קמה תורת הזנונים, הקבלה, ותשלח ידה באמונת ישראל להפכה משרש. היא באה ותחל להורות תורת כהני העצבים כי לא כל הנשמות נשתוו, ויש נשמה נעלה ונשמה שפלה, יש אשר עוד בבטן אמו קרא אלוה בשמו ויבדילהו מעל אחיו לשומו לרואה פניו ומדבר דברו, ויש אשר לא יועיל לו כל עמל ואף אם יזכה ארחו וירבה להיטיב בכל זאת בשפל ישב כי בסתר המדרגה נולד, כי לא כל העם הוא עם סגולה לאלהים כי אם האחד הוא מסוגל והשני פגול הוא, התורה הזאת תורת העבדות, תורת אלילי הגוים, היא היתה בישראל להמו, כי לא עוד חפשי יהיה באמונתו ודתו כמקדם. לא עוד על פי הכמת חכמים ומשפט יודעי התורה יצא משפט, לא המרבה בתורה והחכם יהיה למורה לעם. לא עוד תורת חיים ומשפטים נאמנים יהיו לעם הזה, תורה אשר לכל העם היא למורשה ומשפטים אשר הוא בעצמו יחק לו, אחרי כי ביד כל איש ללמוד ולהורות ולשפוט, כי אם כעבדים יהיו מעתה לשמוע בקול נגיד ומצוה, בקול איש אשר יאמר כי גלו לו רז מן שמים ואין מי יכירנו בלתי אם הוא לבדו מגלה הרז. לא עוד לעם לתת משפטים לנפשו, כי אם להאחד המסוגל אשר ישלוט כמלך כביר כח בשם ה׳ אשר אך אליו נגלה ואך בפיו שם דברו. זאת היא תורת הקבלה. ואמנם בזאת תשוה תורת הקבלה לתורת כהני מצרים והדו ויון כי ככל התורות האלה כן תגזול גם היא משפטי העם וכן תקח גם היא החפש מידו ותשים שבט מושלים בידי איש מרמה אשר די אמץ בלבו להעיז מצח לאמר לכל כי הוא הנבחר מאלהים. כמוהן כן תשים גם היא נציבים לאלהים בארץ, מושלים אכזרים אשר במרמה יאחזו ולעשוק יאהבו, כמוהן כן אף היא תבער כל דעת וכל משפט וכל חפץ מקרב לב בני העם

ותעשם אך לעבדי מושל אחד אשר בתרמית יכון כסאו, את הקדוש תקריב אליה וכל בני ההמון יִכּוּ לרגליו באין עוזר ותומך בידם, אמת היא כי באלה תשוה ותדמה להתורות האל, אבל אחרי כל אלה הבל הוא לאמר כי היא טבעת משולבה בטבעות השרשרת ההיא, התורה הזאת תורת הקבלה תורת תרמית ועבדות ושונאת כל חפש ומשפט היא וכן התורות ההנה, ותרמית הלא תשוה תמיד לתרמית אף אם לא לקח איש מרמה האחד מאת רעהו, ואחרי אשר אך אמונת ישראל לבדה היתה האחת אשר הורתה משפט אדם ותשוה כלם יחד ותתן להם החפש הנאמן וכל יתר אמונות הגוים הורו להפך, לכן כל תורה אשר תורֶה את ההפך מדרכי תורת ישראל תשוה לתורת הגוים, ואחרי כי הקבלה תורה את ההפך מתורתנו לכן תדמה אל תורת המצרים וההודים והפרסים. וידה היתה באמונת ישראל ותורתו להפכן משרש ולעשות את העם הזה, אשר נלחם אלפי שנים בעד תורתו ואמונתו, לעם עובד עצבים כהגוים מלפנים, ואף היא היתה בהשרידים אשר שרדו אל ארץ הוללאנד, אשר בארצם בשפאניה נתנו את צוארם לממיתים בעד תורתם, להסב לבם מבלי משים אחורנית מאחרי האמונה אשר בעבורה נהרגו ולבחר בדרכי היעזואיטים אשר מידיהם נגזרו.

היהודים האלה אשר היו בארצם עשירים ונכבדים, משוררים ומליצים, רופאים וחכמים ואנשי השם ובתורת אבותיהם לא הרבו הגות ורבים היו בהם אשר גם קרוא מקרא לא ידעו וכאשר נהפך עליהם הגלגל וידכאו וישובו וישחרו אל בכל לבם ונפשם היו ליהודים נאמנים לדתם אך לא לתורתם אשר לא ידעוה, ורבים בהם אשר בארצם עזבו את אמונת אבותיהם למראה עין הסכינו כבר לדתי הקטוליציזמוס ובשובם אל אמונת אבותיהם לא ידעו כי תורת חיים תחייה כי אם אמונה בקשו להם כאהבם, ותהי להם הקבלה בראשונה לפח ולמוקש, הקבלה אשר רֻבי תורתה כתורת הקטוליציזם נחשבו, וכמו הכהנים הקטוליקים כן הכהנים להקבלה בפיהם אך מגור ופחד מפני שדי שחת ובלהות צלמות [1]

1) ראוי וישר היה כי ישים לזאת איש דעת את לבו ויקח עליו את המלאכה להשוות את דרשות כהני היעזואיטים לדרשות בעלי המוסר על פי

ודברי מוסר כאלה נכנסו ללב השבים לאמונתם, באחת כי לא רחוקים המה מדברי המוסר אשר הסכינו לשמוע רק כי בשם אלהי ישראל יֵאמרו, וזאת שנית כי האנשים האלה אשר בעיניהם ראו שדי שחת ובני תפתה לאלפים עורכים מדורה על הארץ להעלות עליה אבות ובנים יחדו, האנשים האלה אשר בכל לבם בקשו לראות נקמות בצורריהם עת אשר כפועל ידיהם ישֻׁלם להם, ואיפו הוא מקום המשפט אשר בו לא ישאו את פני הזדונים האלה אם לא במעמקי שאול? לכן האמינו אמונה אומן כי בתחתית שאול ימצאו כאלה וכאלה לענוש פושעים, ואף חכמתם לא עמדה להם לפקוח את עיניהם אשר זה לא כבר ראו פידם וחמת היעזואיטים שתו למכביר וירפה רוחם עד מאד. וגם יודעי התורה וחכמי הדור נתעו הלכו יחדו אחרי השוא ויהבלו בהקבלה, יען כי כן אהבו צאן מרעיתם לשמוע מפיהם, ואף עוד זאת, כי חכמי הקטוליקים וכהניהם החזיקו אף המה בהקבלה כדבר חפץ, כי המה ראו כי ל ה ם היא החכמה הזאת ולא לישראל, לאמונתם תהיה כמגן וצנה ולאמונת ישראל כפח ומוקש, כי על כן שלחו ידם להחזיק במעוזי הקבלה הזאת ויתפארו בה ויהגו בה יומם ולילה ויחלקו כבוד רב לכל היודעים אותה, ובני ישראל הנדחים והנבזים בראותם כי יש דרך פתוחה אשר תובילם אל היכל הכבוד, האם לא ידרכו עליה? בני העמים יתפארו בהקבלה אשר להם היא והמה ישליכוה אחרי גום? למען ראות נכוחה ושפוט במישרים על הדבר הזה נחוץ לב כביר כח במשפט ובחופש לב, אשר לא דֻכא עד הנה מחמת מנדיו ולא ינהה אחרי הכבוד לנחול אותו מאת מנדיו, ואיכה יכלו חכמי ישראל למשול ברוחם לבלי החזק במעוזי הקבלה אם ראו כי אך בה ישגבו ישע וינחלו כבוד? ואיכה יכלו לראות נכוחה אם כל בני דורם סגו יחד וכלם באימים התהוללו? איכה יגבר כח לבם במצוקתם מכח לב חכמי העמים בשלותם? אשר על כן לא נתפלא על החכמים האלה אשר התמכרו לשוא וכזב, גם חלילה לנו משפוט משפטם לרעה בעבור זאת כי לא

הקבלה בימים ההם, כי בדברים רבים אך שפה אחת ודברים אחדים נשמע מפי שניהם, בעל ראשית חכמה ירדף אמרים ככל כֹּהן קטוליקי מבלי פנות ימין ושמאל וכמהו כן כל בני חברתו,

אשמתם היא כי אם אשמת הדור ההוא, אבל זאת היתה להם כי ירדו פלאים ולא עלו כאשר היה לאל ידם, לולא ההזיקו בהקבלה, לו בחרו אך בתורת ישראל ויאחדו אותה את הדעת וההכמה אשר הביאו אתם כי אז היו למיסדי דרך חדשה לישראל ויפשטו ברבות הימים את ממשלתם על כל היהודים לאחד אותם לאגודה אחת, אבל הקבלה החשיכה את עיניהם וילכו אחורנית וכל הנשבעים לדגלה ירדו מאד וישחיתו דרכיהם ויתעבו את תורתם ויהיו לסלון ממאיר וקוץ מכאיב לכל העם.

מעת אשר קם האר״י המת ותלמידו הכלב החי וויטאל ויתר גוריו פריצי החיות אשר השחיתו התעיבו דרכם וירבו תועבה ויזנחו וימאסו בתורת ישראל ויהיו כבעלי אמונה חדשה לכל משפטיהם, והמה פשטו ממשלתם על כל ארצות המזרה, כי לב בני ארצות המזרח הוא ככלי מוכן לקבל כל דבר אשר בדמיון יסודו, ומשם גם עד ארצות הוללאנד ואיטאליה ויתר הארצות אשר שם נמצאו גם גדולים הקרי לב בישראל וכל הספרדים יוצאי ארץ ספרד נלכדו בשחיתותם, מני אז נשמו נתיבות בני ישראל מימים מקדם ותאבד תורה ותשבת חכמה מישראל ויזנו יחד אהרי רועים מתעים ככהני האלילים אחרי אמונה זרה, וכמעט כל בני ישראל בארצות המזרח והנגב נלכדו בשחיתותם ואפסה כל תקוה לראות אותם יוצאים להפשי מטיט היון אשר בו טבעו רגליהם.

זה הוא השטן הנורא אשר קם בבית ישראל להרום אשיותיו עד כי לשוא עמלו הבונים לחדשו ולתת בו עז ותעצומות לעמוד לארך ימים. תורת היעזואיטים רדפה אותם עד למקום מחבואם הדר בהדר, וגם לחדרי אמונתם ותורתם הדרה ותשבית מטהרה ותסכל גם חכמת החכמים והנבונים ותרבה פצעי העם הזה עד לאין מרפא, ולולא נשאר עוד שריד לישראל בארצות המערב, בארצות אשכנז ופולין, כי אז אולי נשכה כעת שם תורת ישראל ואמונתו, כי לולא עמדו שוטנים בפני הקבלה כי אז פשטה כנפיה עד אפסי ארץ, ולו פשטה כנפיה כי אז הדל ישראל מהיות, כי אף אם גם נקרא בשם ישראל, אבל אחת היא אשר אמרו החכמים כל הכופר בע״ז הוא ישראל, ועל אחת כמה וכמה כי לנו המשפט לאמר כי המודה בע״ז הוא איננו ישראל וכל ההולך

אחרי הקבלה הוא מודה בע״ז, וכופר בתורת ישראל. אבל עוד נותר שריד בישראל אשר קם נגד השטן המשחית הזה לגדע קרנו ולשפות אותו עד עפר.

לארץ אשכנז לא הדרה הקבלה גם לא יכלה למצוא שמה מסלות, כי המון היהודים אשר ישבו שם לא ידעו עד מה מכל תורה ודעת בשבתם במצור ומצוק, המה עבדו עבודת פרך וזרים אכלו יגיעם, המה לא נשרפו בחוצות ולא ראו מחזות איומים כמחזות משפטי האינקוויזיציה, לא ראו בעיניהם מדורות אש וכלי משחית לחבל, כי על כן לא העלה דמיונם אבר לחזות לו בחזון הרוח מצוקי שאול כאלה, כי אם כבהמה נתנום בארץ אחוזתם וידכאו גויתם ועמה גם את רוחם, ובשאתם את משא מרכלתם על שכמם לעבור מעיר לעיר ומארץ לארץ ובהיותם לשלל כל היום מידי מעול וחומס, אשר רק להגנם לטשו עין ולא על דבר אמונה ודת נלחמו אתם כי אם על דבר הכסף אשר נמצא בצלחתם, בעת ההיא לא יכלו לשים לבם לכל למוד ותורה, ויהי להם חסרון דעתם כמגן וצנה נגד התורה הסוררה הזאת לבל תפרוץ לבוא בגבולם. כמו כן לא עצרה כח בתחלה להתגנב אל ארצות פולין, אשר שם היו אוצרות התורה והתלמוד והפלפול ספונים, גם שמה לא יכלה להתפרץ, כי כל כבוד בחורי ישראל היה בדעת התורה ובפלפול אשר בנה עליה מגדלי תהו, ובעיני אנשים כאלה אשר למדו לשפוט ולהקור, ואם גם המשפט והמחקר היו רק בדיני טמאה וטהרה וערובי חצרות וכהנה, ואם גם יצרו הררים התלוים בשערה, בכל זאת בעיני אנשים כאלה אשר הסכינו להתחקות על שרשי התורה אשר ישימו לפניהם מוריהם, המה לא ימצאו נחת בהקבלה אשר תנתן כדבר מלך שלטון בלי חקירה ודרישה אם יצדק המורה או אין, גם לא תחשב בעיניהם כהכמה. כי על כן היו בני הארצות האלה אשר כלם נקראו בשם אשכנזים, לאמר כי לא מארץ ספרד יצאו, כלוחמים נגד הספרדים, ותְּהִי התורה בידי אלה אשר אחזו בה ואלה אשר לא ידעוה לא נטו גם אחרי תורת הזנונים, ואם כן אך מהם היה לקות כי תבוא תשועת ישראל, כי המה יבואו ויחדשו נעורי ישראל כקדם, כאשר כן היה כפעם בפעם, כי קמו גואלים לישראל מקרב יודעי התורה ויחדשו רוחו ויפיחו בו היים חדשים למען ישוב ויחדש נעוריו. והעת ההיא עת רצון, שעת הכשר היתה לפתוח דלתים למען הביא

רוח חדש וטהור לטהר את בית יעקב מערמות העפר והטיט אשר נערמו בימי הרעה והחשך ויכסו פניו ויעיבו יפעתו, כי נוגה ואור החלו למצוא מסלות בקרב כל עמי ארצות איירופא, אור הדעת אשר יצא מזיק האש אשר הפיצו החרבות אשר בהן נלחמו לאמונה, הוא החל לשלוח קוי זהרו לטהר את הארץ, ובעת כזאת הן יתעורר יעקב תמיד להיות מהראשונים הפותחים חלונות לראות נגעם ואחרי כי מנעול ובריח שמה הקבלה על דלתות בית יעקב הנקראים בשם ספרדים לבלתי תת להאור לחדור בקרבו, לכן אך בידי מנגדיהם המכונים בשם אשכנזים היה להביא את הברכה, אבל גם פה לא היה המקום אשר יוציא ציץ חדש ויפריח, כי פני הארץ הזאת כסו חרולים אחרים ויעשוה לצחיח סלע.

היהודים היושבים בארצות פולין בימים ההם היו ההפך מהיהודים היושבים בהולאנד ויתר הנפזרים לקצות הארץ משארית פליטת גולי ספרד. בעת אשר אלה מלאו כבר מרוח עם אחר וילמדו דרכיהם ויבחרו גם לצאת בעקבותיהם, ולולא הדפום אויביהם בחזקת היד כי אז כאחים התהלכו עמהם מבלי זכור את תורתם ואמונתם, רק אויביהם השיבום בזרוע נטויה אל נחלת אבותיהם, כי על כן גם נאלצו אויביהם בקנאותם קנאתם ובחרות אפם בם אך לגרש אותם כלה מביניהם; בארץ ספרד אשר היהודים למדו אל כל דרכי הארץ ויגדלו ויעשירו ויחכמו ויציבו להם יד כראשי עם הארץ, בארץ ההיא לא יכלו מנדי ישראל לשוב ולעשותם כעבדים נבזים, לדרוך על גבם ברגל גאוה ולקרוא: יהודי, השפל רד! כאשר עשו להם בארצות אשכנז ופולין, כי שם אשר הסכינו לשבת ימים רבים בשלוה ולנחול כבוד ככל עמי הארצות לא ידעו מכל המסים הנבזים אשר שמו על אחיהם בארצות אחרות ומֹרך לא בא בלבם מפחד-תמיד מחמת המציק, שם למדו היהודים לערוך את חין ערך כבוד אדם וידעו להלחם בעדו, ולא נִכּר היהודי בחוצות לפני בן עם הארץ, לכן בהצות עליהם שונאיהם היעזואיטים לא יכלו להותירם בארץ, ולשומם כעפר לדוש, כזאת לא עלתה בידם לו אף הרבו דבר והוכיח לעם להעלות חמה, כי אם לגרשם כלה פעם אחת מהארץ הצליח בידם. ובדבר הזה לא השפילו רוחו, כי אם היה להפך כי עוררו רוחו

ביתר שאת ועז להתרומם גם אחרי נפלו וכגאות הספרדי מלדה ומבטן הפיקו גם עיני היהודי והליכותיו ומדברו, עד כי גם עד היום הזה ילבשו גאה וגאון כל יוצאי ירך הגולים ההמה, אשר על כן גם אחרי אשר הגלו מארץ חמדתם לא זרו פעם אחת מדרכי הארץ ההיא ויבקשו אך להתרומם; לא כן היהודים אשר ישבו בארץ פולין, ארץ אשר אור הדעת עוד לא נגה עליה, ארץ נתונה למשסה למושלים רבים, ארץ אשר רק אדונים ועבדים נמצאו בה וכל רוח אין בארץ ההיא אשר יכלו לאמר עליו כי הוא רוח הארץ, רק רוח המושל עלה עליה פעם בכה ופעם בכה, ובארץ הזאת התישבו היהודים, ומה היה בידם לעשות? להתחרות את עם הארץ לא יכלו כי במה יתחרו עמם? האם את האדונים בשתִי ובזמה, או את העבדים בעבודת פרך ולהיות כבהמה וסוס? אבל גם שניהם לא לפי רוח ישראל היו, לא דרכי האדונים ולא דרכי העבדים. אמת היא כי ישראל ילמד גם אל דרכי העמים ויפרץ דרך לעשות רק כמוהם ויזנח גם מוסר והצנע לכת אשר המה למורשה לו בזנותו אחרי דרכי העמים, אבל אם נתבונן היטב אל כל הקורות את העם הזה נראה, כי לא התאות והמדות הנשחתות לקחו את לבו בתחלה, כי אם בתחלה התחרה את העם בחכמה ודעת ואחרי כן בלמדו חכמתו ושפתו אז החל לאט לאט להתיצב גם על דרכיו ולזנוח דרכי אבותיו. חכמת יון היתה אשר הסיתה את לב בני ישראל לאחוז בכל דרכיהם, גם בהנשחתים; חכמת עם הארץ יושבי ספרד למדה אותם לשכוח תורה ולהפר יראה, וכן היא גם בעת הזאת כי הכמת ארץ אשכנז הסירה לב בני ישראל מאחרי תורתם ודרכיהם הראשונים. ובכל עת נראה זאת, כי לא הדרכים הנשחתים אשר לעם הארץ ימשכו אחריהם לב היהודים לעשות כמוהם, כי אם החכמה והדעת אשר יראו בקרב עם הארץ הנה תקחנה לב היהודים להביאן אל ביתם, ולרגליהן ילכו אחרי כן שבי בכל דרכי העם אף בהרעות והנשחתות. ואחרי אשר בארץ פולין לא היתה כל חכמה אשר יכלו ללמוד מעם הארץ לכן לא פנו גם אל דרכיהם וינזרו בתכלית מאחרי עם הארץ, אשר כפראים, כנתעבים ונאלחים היו בעיני היהודים, ובצדק, ואחרי כי לחמם נמצא ולא ענו כמו בארצות אשכנז לכן גבר רוח התורה חיל וישגבו בתי

התורה עד מאד יתר מאשר בכל הארצות, כי למען למוד התורה מצאו די עת ומנוחה להם, ובלעדה לא היה לפניהם כל תענוג וכל דרך כבוד, כי לנחול כבוד מאת עם הארץ לא חכו גם לא התאוו תאוה להשיגו כי כמהו כאין היה בעיניהם. ובכן גדל מאד כבוד התורה וגם תעצומות ועז נִתנו לה מאת העם וכל מחזיקיה עצמו מאד בכח וביד חזקה למשול בעם, ויהיו כאדוני הארץ במשלם על עבדיהם. בארץ הזאת גְדלה ממשלת התורה או ממשלת הרבנים באי כחה בכל תקפה ועוזה ובכל משפטיה הרעים והנוראים לדכא את העם. בארצות אשר שם ראו היהודים אנשים חפשים לפניהם למדו לבקש החפש כמוהם ולא נשמע מעולם כי רב או מורה בספרד ובאיטליה והולאנד ודומיהן לקח לו קרנים להשתרר בחזקה על העדה כמו בארץ פולין, בה היו הרבנים למושלים אבירים אשר בידם נתנה העדה לעשות בה כחפצם. כאשר הסכינו לראות איך האדונים האכזרים עושים עם עבדיהם כן עשו גם המה לבני עדתם, והדבר הזה הרע מאד לישראל בארץ ההיא, באחת כי התורה היתה כשדה מלחמה אשר בגבור איש חיל במלחמתה אז יגדל וינשא מאחיו, ובכן הרבו מלחמה תמיד למען יגדל שמם וכבודם ויוציאו ציץ פורה ראש ולענה הוא הפלפול אשר השחית פני התורה וישחת עוד הרבה יתר את לב ההוגים בה, כי לא כלומדי התורה מלפנים אשר שאר רוח היה להם ויבינו אל כל דברי התורה וילמדו ממנה מוסר ודעת, אהבת אחיהם ואהבת כל בני האדם, לא כמוהם היו בעלי התורה האלה; בכתבי הקדש ובספרי המדע הן לא יצליח הפלפול להראות כחו, כי על כן השליכום כנצר נתעב מעל אדמת ישראל ויחזיקו אך בהחקים והמשפטים אשר צצו אז כעשב השדה ברוח פיהם, הפלפול גרש כל רגש אדם מלבב בעליו כי לא רוח ולא רגש לו, כי אם תאות הכבוד והשררה היא יולדתו, ובניו אשר הוליד לבהלה היו חקים חדשים והבלים אשר בהם יהבל כל העם וידַכא עוד יותר. ולא משפט שוא יהיה אשר נוציא כי כל בעלי הפלפול המה אנשים אין לב ומעודם לא החיה אותם רגש אהבת עמם, כי רק למען הראות את כל כבודם נשאם לבם לפלפל וכל הנופל ברשת תאוה עזה כזו לא ישוב עוד לאחוז ברגשות אנוש. וכן היה. כאשר המליצים בשער משפט לא ישימו לבם אם

אולי לא ישוה החוטא כי ידברו עליו טובות ויהי להפך כי אך זה הוא כל הפצם להראות כחם להפוך מחייב לזכאי ולהצדיק רשע, כן היתה ראשית דרך המפלפלים אך להפוך מזכאי לחייב ומכשר לאסור, ולטהר את השרץ בק"ן טעמים, וכל תאות המפלפל היתה אך להראות את ההפך מאשר השמיע רעהו, ואלה היו מורי העם! כי על כן אבדה התורה את טעמה ואת טובה ויפיה וחין ערכה, כי לא עוד תורת משה ודברי הנביאים, אף לא דברי התלמוד נשמעו בבתי התורה, כי אם תורה חדשה, תורת המפלפלים, תורת העוקרים הרים ומפזרים עפר וחול בעיני העם, תורת הלוחמים בגאון וביד רמה, והעם הדל והעני ישלם בעד המלחמה הזאת בעמל כפו וגם מנוחתו ועונג שבתו ומועדו נגזל בעלות יד הלוחם האחד וינצח במלחמה ויטריף כל מאכל ויפסול כל גט וירבה עגונות ויוסף עניים בבני ישראל וכהנה וכהנה. כל אלה יד הפלפול עשתה לשחת את התורה ולב ההוגים בה גם יחד. וזאת שנית, כי בכח הפלפול הזה, אשר לו תורה קראו, מצאה יד המפלפלים לשום מתג ורסן באף כל העם להטותו לחפצו, להזירו ביד רמה מכל חכמה ומדע, להסב לבבו אחורנית מאחרי כל רעיון חדש ומחשבה חדשה ולסוך כל הדרכים בסירים לבל יעלה על לב אחד מצעירי צאן עדתם לבחר בדרכים חדשים. וזה הדבר אשר קם לשטן בארץ הזאת לבלתי תת לישראל גם בה להתרומם ולחדש נעוריו, להפיח בו רוח חדש, רוח חיים לפי התורה והדעת. הפלפול הרע והשחית בבית ישראל כמעט כהקבלה, גם הוא כמוה נתן תורות חדשות וחקים חדשים, לא על פי תורת ישראל ולא על פי רוחו, גם הוא כהקבלה השליך שקוצים על האמונה וישבית מטהרה, גם הוא כמוה גזל החפש אשר נִתן לכל העם מאת התורה וירם את אחדים למושלים אכזרים, גם הוא כמוה הזיר את העם מאור ודעת ויושיבם במחשכים, רק כי הפלפול הוא כקוצים וברקנים אשר עלו על פני כרם נחמד וטוב, אשר בעלות הכורת על הקוצים ויטהר את הכרם אז יהיה פריו למאכל וישבעו ויתענגו מטובו רב אדם, והקבלה היא כשרש פורה ראש ולענה, כענבי רוש אשכלות מרורות אשר התבוללו בין הענבים הטובים ושרשיהם סֻבכו יחד עד כי קצרה כל יד מזרות והבר את הטוב מהרע, כי גם

ענב אחד מהאשכולות המרורות יהפוך לסם מות את כל היין הטוב. הקבלה מסכה רעל בהתורה והאמונה עד כי כל טועמיה לא יזכו עוד לחיים, ואין כל כורם חכם אשר תעלה בידו לטהר את הכרם הזה בלתי אם לשרש את כל הנטיעים ולבער אחריהם ולטעת אחרי כן נטיעים חדשים, והפלפול אך קוצים כסוחים אך עפר וחול הרבה לכסות את פני הכרם ויד חרוצים תשכיל להסירם כליל. מהמאמינים בהקבלה אין גם אחד אשר יפקח עיניו לראות אור הדעת בלתי אם ישליך אחרי גוו את כל התורה והמצוה וחחקים גם יחד, ומבעלי הפלפול ישכילו רבים לפקוח את עיניהם והמה ישליכו אז את הפלפול כנצר נתעב מידם וביתר הפליטה יוסיפו להחזיק בכל לב—אבל אז בטרם עוד נסה כורם חכם להסיר את הסלון הממאיר הזה מעל אדמת ישראל, אז כאשר עוד בידו היה להרים ולהשפיל, להושיב רבנים לכסא ולתת בידם מקל חובלים לחַבל הארץ, אז עמד הפלפול כמעט כמו הקבלה כדוב שכול על הדרך לבל ימצאו ארחות חיים.

ובכן נותרה אך ארץ אשכנז הארץ האחת אשר בה יכלו היהודים לבחר בדרך חדשה, בני ישראל בארץ הזאת היו ככלי ריק אשר יקבל את כל אשר ינתן לתוכו, לא הקבלה ולא הפלפול עוו נתיבותיהם ולוּ נמצא שם מורה נאמן כי אז מצאה ידו לעשות גדולות ונצורות, אבל המורה ההוא מאין ימצא? מי יוליד להם פתאום מורה כזה אשר ישגב בכחו לברוא חדשה בארץ? אמת היא כי בימים ההם הרבו פליטי פולין להמלט שמה ואתם הביאו גם את התורה, אבל אלה הלא גם את אליליהם הביאו אתם, את הפלפול, ואם צלחה בידם להיות למורים לעם, אז כמשפטי היהודים בפולין כן יעשו להם גם בארץ הזאת אשר חשו מפלט להם אליה. ובכל זאת נשקפה תקוה מהארץ הזאת יותר מאשר מיתר הארצות, יען כי אחרי כל אלה עוד לא נשחתה על ידי שני המשחיתים: הקבלה והפלפול. וכן היתה, כי ממנה החל לזרוח אור חדש לה ולארצות רבות קרובות ורחוקות, ובעלות האור הזה רבו העינים אשר נמשכו אחריו מקרוב ומרחוק, כל מבקשי חפש והצלה מחבלי הקבלה וכבלי הפלפול הביטו אליו ונהרו ויריעו תרועה גדולה וישישו עליו מאד עד מבלי ראות את האור אשר החל

לעלות גם בארצות אחרות. כי אמנם בעת ההיא החל ראש המשחיתים בישראל להכנע גם בארצות אחרות; הקבלה הורידה ראשה כאשר נגלתה נבלותה על ידי ש״ץ והבאים אחריו, וכאשר היתה לבוז על ידי הריב בין מהרי״א ור״י עמדין, כי אז החלו לאט לאט לראות כי משחתה בה, וגם על הפלפול התעורר בעת ההיא ענק רב הכח וגדל הדעת להפילו ארצה ולבערהו מקרב הארץ. האיש המורם מרבבות הכמי ישראל הוא הגר״א מוילנא, איש אשר אֶחד בנפשו כל המדות היותר יקרות אשר היו לתפארת לחכמי ישראל מאז ומקדם, חכמתו בתורה אשר רחבה מני ים, ענותו אשר גדלה גם מחכמתו, עד כי מאס בכל משרה וימאן להיות רב רק מורה לצדקה להבאים לשמוע בקולו, מָאסו בכל תענוגי העולם אשר עשהו למלאך אלהים, כל אלה נקבצו בו יחדו ויעשוהו לאיש אשר פעם אחת בכמה מאות שנה יולד איש כזה, ואך איש כזה אשר בו התאחדו כל היקרות האלה יוכל להיות מושיע ישראל באמת ובצדקה, איש אשר לבינתו אין חקר ואשר הכבוד לא יקח את לבו ותאוות החיים לא תעוֵרנה את עיניו, אך איש כזה יכול לגאול עם מתחת סבלותו, והאיש הרם הזה קם ויתעודד וינף הגרזן על הפלפול ויפילהו ברגע אחד וישבית זכרו מקרב אוהבי התורה כי נתנהו לשמצה, אף בקבלה שלח ידו להסירה מגבירה, כי אם אמנם אף הוא דרש בה, אך רק כדורש בה למען דרוש אבל לא לשימה כתורה הגה בה, הוא שם בה עיניו כמו הקדמונים בשומם לבם אל הסוד, אך ללמוד ולא ללמד, להגות ולא לעשות על פיו, וכן עשה גם הוא כי שדד מהקבלה כל כחה בקחתו ממנה את הכח לחוקק חקים, הוא אמר כי חק ומשפט אך על פי התלמוד ולא על פי הקבלה יעשו. ולו הבין העם לפעלו, כי אז עלה ויגדל מעלה מעלה בשמעו לתורת מורה נאמן כמהו, אשר את הגדולות האלה עשה לא בשאון ורעש כי אם ברוח פיו לבד הבריח את הקבלה והפלפול מבתי התורה, ועד היום הזה עוד רוחו ימשול לבלי תת להמשחיתים האלה לבוא לבתי מדרש אשר להמתנגדים מעריציו עד היום. ולא זאת בלבד כי אם יתרה עשה, הוא פתח פתח לפני החכמה ויפלס לה נתיב חדש בְהעירו אזן שומרי משמרת התורה כִי גם לשפה ודעת יטו אזן קשבת,

כי ילמדו חכמה ושפה לזאת כרה להם אזן בשפה ברורה כי יעתיקו חכמות משפות אחרות לשפת עבר[1]), כי ילמדו שפת עבר ודקדוקה, כי יהגו בכתבי הקדש וכאלה, ואת אשר לא עשו הגדולים אשר היו לפניו זה כמה וכמה דורות זאת עשה הוא, הוא לא בלה עתו בשאלות ותשובות, כי אם בכתיבת ספרי דקדוק שפת עבר ובאורים לכתבי הקדש ובחכמת החשבון, חדשה אשר לא נשמעה כמוה במחנה ישראל בפולין מעת התישבו בתוכה. והדבר הזה גדול במאד מאד, עד כי נשתומם על גדל רוח האיש הזה, כי יצא ככוכב מזהיר בזהרו מבלי אשר לקח אורו מכוכב אחר.

חסרי לב אשר לא יבינו משפט ישימו תְהלה בספריו אלה ויאמרו כי ידיעתו בדקדוק ובהשבון לא רבה היא, אבל רק חסרי לב ידברו כאלה, כי לא בספריו הראה כחו כי אם בחפצו לעשות ספרים כאלה, וגם על מעשי ידי גוטענבערג נמלא שחוק פינו כי אין ידים להם לעמת המכונות והכלים הנמצאים בידינו להדפים ספר ובכל זאת

1) על פי דרך רוב כותבי דברי ימי ישראל אשר דרכם לשים עין על סבה אחת מדסבות להרים אותה על נס ומהיותר יעלימו עין, כאשר עשו כן לבן־מנחם כי אך אותו שמו למסבב ומניע לכל החדשות אשר נעשו, להתגלות שבילי הדעת וכאלה, בעת אשר ההולכים לפניו והבאים אחריו הרבו לעשות ממנו על אחת אלף, על פי הדרך הזה יכלנו לגזר אומר כי אך הגר״א היה המניע הראשי והמסבב את כל החדשות אשר נעשו מאז ועד היום, כי ראשית דעת לקח לו בן־מנחם מהספר אוקלידעס אשר נעתק לשפת עבר, הספר הזה פקח עיניו לבקש דעת ומני אז החל לגבר בדעתו, מעת אשר פתח לו הספר הזה פתח להדעת (קייזערלינג בספרו מאָזעס מענדעלזאָהן צד 14!) והספר הזה נעתק לשפת עבר על פי הגר״א ומעתיקו היה מגיד משקלאוו אחד מתלמידי הגר״א. ולא אזכור אם העיר אחד מכתבי תולדות בן־מנחם על הדבר הזה ואספוק אם גם יעשה אחד מהם כזאת. כי אם יעירו על הדבר הזה הלא אז יהיה הגר״א ותלמידו המעתיק המניעים הראשים להדרכים החדשים ולבקשת הדעת וכן לא יעשה, כי כל הכופר בבן־מנחם אשר הוא אבי החכמה והחכמים הרי הוא ככופר בכל חכמה ומדע. הרב ד״ר יעללינעק העיר פעמים אחרות בהקדמתו לספר הפלאה שבערכין ובבכורים ועוד, על חין ערך הגר״א והטובה אשר באה לישראל בגללו,

גוטענבערג הוא אשר האיר לארץ, כן גם הגר"א המציא דרך חדשה, דרך אור לאלה אשר זה מאות שנים באפל התהלכו ויגששו כעורים מבלי מצוא דרך נכונה, הוא ברחב לבבו הראה הדרך, ולו הבינו בני דורו את מעבדו ולולא קם שטן בדרך הזה כי אז כבר היה הדרך הזה דרך סלולה לכל ישראל, דרך אשר בלי אבני נגף וצורי מכשול יכלו כל בני ישראל לעבור בה בטח ולתת איש לרעהו יד באהבה ואחוה, בתורה ודעת גם יחד, אך בני דורו לא הבינו דרכו. וגם שטן קם ממקום אחר להסיר לב בני ישראל החפצים לראות אור לבלתי אחוז בדרכו, כי על כן לא נראתה פעלתו בכל כחה ועזה, רק כי שם דלתים ובריח להפלפול, רק כי השליך את הקבלה משמים ארץ, זאת ידעו, אך כי הוא היה הראשון אשר העלה נר הדעת בארצו, זאת עוד טרם ידעו ויבינו, אחרי כי לא בדרכו בחרו ללכת.

ארץ אשכנז היתה ככלי מוכן לקבל אור הדעת לישראל כאשר אמרתי, יען כי הכלי הזה היה ריק. אך עוד סבה שניה היתה להעלות שמה נר הדעת לישראל, הסבה הזאת היא הדעת אשר עלתה בימים ההם כפורחת על שדמת הארץ ההיא. חכמים וסופרים אנשי השם הרימו ראש בארץ ההיא ויעשו גדולות בחכמה ומחקר בשיר ובדעת טוב טעם, ובמקום הדעת שם לא יגרע חלק ישראל מאז, מאז ומקדם שלח ישראל ידו לאחוז אף הוא בזמורות הדעת במקום אשר מצא אותן, כי היא היא האחת אשר תתן חפש אמת מבלי כל מלחמה ושפך-דם, בה לא יִכּר שוע לפני דל ובן חכמים לא ישב על כסא אבותיו אם לא גם לו חלק ונחלה בדעתם. ארון ואציל יוריש נחלתו לבניו ועמו לא יוכלו בני ישראל להתחרות, אבל מורה וחכם לא ינחיל את כסאו לבנו בלתי אם גם לו לב כמהו ואתו יוכל גם בן ישראל להתחרות ולבחר בדרכו. הדעת הזאת אשר הרימה ראשה בארץ ההיא ומה גם בפרוסיא היא החלה לפקוח גם עיני בני ישראל ולקרב אותם אל עם הארץ בתתה בלבה החפץ לבוא בהיכליה כמוהם. ושם כאשר יפגש בהיכל הדעת יהודי ואינו יהודי אם גם בתחלה כמו זר יחשבו איש לאחיו בכל זאת יתקרבו ברבות הימים ויהיו לרעים, ומה גם היהודי, אשר הוא יבקש בְכל לב קרבת העמִים ולא ירים ראשו בגאון נגד רעהו מעם הארץ,

הוא ימצא לו רעים גם אוהבים. ובכן נמצאו בארץ ההיא אנשים אשר החלו ללמוד שפת הארץ לקרוא ולדבר בה כמשפט, גם לכתוב דבריהם על הספר, גם לנהל בתי מסחר בדעת ובמשפט כעם הארץ ולכתוב מכתבים בשפת הארץ. פה היתה פתאום חדשה אשר לא היתה בישראל עד כה. עד כה יצאו החדשות אך מבתי התורה והמדרש ומורי התורה היו המורים את הדרכים החדשים, ועתה היו הסוחרים הבוחרים בדרכים חדשים, יען כי כבוד התורה לא עלה פה למעלה ולא רב כח המדברים בשמה לעשות או להפר משפט העם, הסוחרים נסו לבחר ללכת בדרכי עם הארץ, וכאשר ראו כי אין שטן ופגע רע בדרכם צעדו צעד לפנים עד כי החזיקו בדרך חדשה אשר נראתה לעין כל כי דרך חדשה היא.

אמנם לפעלם לא היו עוד ידים, כי רק איש איש לבדו בחרו להם הדרך החדשה, אבל אין מקבץ להם לעשותם לאגודה אחת למען יוסיפו אמץ להחזיק בדרכם, כי אין מנהל להם, ובלי מנהל לא תהיה חברה ובלי חברה לא תגדל הפעולה, כי על כן נמשכו לאחד אחד אחרי האיש אשר בחברתם נמנה ואשר עלה עליהם בחכמתו וגם בדעתו בתורה. ויהי להם בן-מנחם, האיש אשר אלה לו, מבלי משים לראש ומנהל, המה לא בחרו בו ולא שמוהו למנהל להם והוא לא נגש להבחר ובכל זאת היה מבלי משים לראש, כי ראש היה דרוש להם ואיש אחר לא היה בארץ אשר ראוי היה להתנשא לראש.

אם נגזר אומר כי האין או שלילה הוא ההפך מן היש או החיוב, אז נאמר כי בן-מנחם היה ההפך מהגר״א, בו לא מצא רוח כביר מסלות, דעתו בתורה אך מעטה היתה, ענותו לא גדלה וגם לא מאס בתענוגי החיים. אמת היא כי לא יכזבו אלה מבני דורו המהללים בכל תהלה את חכמתו וענותו, אבל רק יען כי סוחר היה, ולאיש סוחר היתה באמת רבה מאד גם חכמתו גם ענות לבו, אבל לו היה רב או מורה או נבחר מקרב העדה להיות לראש, כי אז לא חזו בו כל אלה. אולם היה לראש לעדת סוחרים ולא ליודעי התורה ואף המה התימרו בכבודו ולהם די ואולי יתר מדי היתה גם תורתו גם חכמתו וענות לבו. ובכן רב כחו וכבודו מאד מאד מבלי אשר קוה ויחל מעודו לעלות במעלה אשר העלוהו עליה בתחלה כמעט למרות

חפצו. אפס כי זאת היתה להביא מבוכה נוראה בישראל, אשר לא הסכין לקחת לקח מפי סוחרים כי אם מפי מורים. זאת היתה בעמי לקרעהו לקרעים ולשית בָתה בכל חדרי תורתו ואשיות העם והאמונה גם יחד.

בעלי התורה כמו רס״ג והרמב״ם ודומיהם כאשר הביאו רוח חדש בישראל, אז לא נתנתם תורתם להתמכר להרוח החדש בכל נפשם ובכל כחם ולדכא רוח ישראל, כי אם בקשו לאחד את שני הרוחות יחד, אבל איש כבן-מנחם אשר לא מגדולי התורה היה, רק איש סוחר אשר אחרי מרכלתו לבו הולך כל היום, הוא בהיותו למורה אחז בכל כחו ברוח זר וצורר לישראל, ויסגיר בידו את עמו ורוחו ותורתו וכל חמודותיו וגם את אבותיו וזכרונם מבלי אשר הבין והשכיל לראות מה הוא עושה.

רוח חדש התעורר בארץ אשכנז אחרי דברי הריבות והמלחמות לאמונה אשר השמו את הארץ, הרוח הזה היה הרוח היוני אשר עוררוהו והחזיקו בו בכל כחם, כי הוא היה למקל חובלים להקטוליציזם ולרוח הקטב אשר הפיחו כהניהם בארץ וישחיתו את הספרות והסופרים. דעת שפות יון ורומא וחכמיהם ומשורריהם היתה פתאום בארץ הזאת לראש פנת כל חכמה ודעת וגם כתורת חסד (הומאניזמוז) וכל הוגה בשפות ההנה לו איש חסד אמרו (הומאניסט), ואולי לא הפריזו על המדה בקראם בשם נכבד כזה את דרך הלמוד החדש הזה, כי הוא בא כרוח טהור לטהר ולצרף וללבן את רוח בני האדם אשר ירד למטה כרוח הבהמה בימי הבינים על ידי מורים מתעים ודעות נשחתות, מחקרי הבלים ופלפולי שוא אשר בהם התהוללו החכמים והסופרים מאות בשנים, ויביאו שממון בלב ותמהון ברוח ויחזו למו משאות שוא וכזב וכל המרבה להתהולל ולהשתולל היה מְשֻבח, בנו להם מגדלי תהו באמונה ועמודי בהו בהדעת, וכאשר העביר לוטהער בכחו רוח על הארץ לטהרה משקוצי הכהנים היעזואיטים כן התעודדו חכמי לב לטהר את המחקר והדעת מגלולי המורים האלה ואל מקור מים חיים שמו פניהם, אל משוררי קדם בני יון ורומא אשר על כנפי רוח חיים נשאו למרום ויחזו למו חזיונות חיים משמחי לב איש

חי ונותנים בלבו החפץ לראות חיים ולהתבונן ליצור התבל, אליהם שמו החכמים פניהם כי יצקו מרוחם עליהם, וגם הצליח בידם לגל חשך מפני אור וישישו מאד במפעלם כי ראו עין בעין כי חפצם בידם יצליח ובצדק קראו לתורתם תורת האדם, כי היא היתה ההפך מהתורה אשר היתה שומה עד כה על ידי הכהנים, אשר לה יאתה להקרא בשם תורת שאול ובני שחת, כי אך במחזות שאול ותפתה מלאו את ספריהם ולבות ההוגים בהם. אולם גם המה הרחיקו ללכת ויעברו המטרה, כדרך כל הלוהמים בשצף קצף לבלי ראות את דרכם בעין פקוחה, כן החרו החזיקו המורים האלה בדרכם עד כי שכחו את התכלית ויהפכו את הסבה לתולדה ואת הדרך למטרה. ברבות הימים היו להם דברי סופרי יון ורומא כדברי הנביאים להשומרים משמרת האמונה, המה הרבו לחקור ולדרוש לספור ולמנות את כל דבריהם. על כל מלה וכל אות בנו תלי תלים פלפולים עד כי שכחו את הרוח הדובר בהם ותהי להם השפה כראשית למודים וכתכלית כל דעת, דעת שפת יון ורומא גדלה בעיניהם מכל חכמה ומדע, כמו אך למען זאת נברא העולם ועל כן נתן רוח דעת להאדם אך למען יבלה את כל עתו לחקור ולדרוש בדקדוק השפות האלה. וכה הרבו לפרץ חק עד כי היו השפות כאבן מעמסה על שכם התלמידים וגם כאבן נגף על דרכם לכלוא את הרוח אשר התעורר בקרבם לדרוש בחכמה ולהבין מחקר ומשפט. ימים רבים היה הלמוד הזר הזה למכשול בדרך הדעת עד כי קמו נגד המורים האלה חברת אנשים אשר קראו לנפשם „אוהבי-אדם" (פהילאנטראפען) להסיר את המכשול הזה מדרך הדעת, ואם גם המה פרצו כל חק בחפצם לבער אחרי השפות האלה, המחדדות שכל האדם והפוקחות עיניו להביט אל אוצרות החיים, בכל זאת עשו טובה הרבה כי פנו דרך ליתר המדעים לקחת עמדתם בארץ. אולם אחרי כל אלה לא נפל מכבוד השפות האלה בארץ הזאת אף מה, כאז כן עתה יאהבו ויכבדו את דעת השפות האלה כראשית דעת, ואף הנה לקנה המדה בידיהם למד על פיהן ערך הספרים והסופרים החדשים והישנים. לכל ספר יבקשו דוגמתו בספרי יון ורומא, והיה כי ישוה וידמה לאחד מספרי השפות האלה אז יכבדוהו ואם אין כאין וכאפס יחשב. והכבוד

במדה נפרזה כזאת אשר יתנו להמשוררים עתיקי הימים לקח טעם חכמים רבים לבל יבינו להרוח החי, כי רק רוח מתי עולם חיי נשמות להם והרבה הרבה מחכמיהם וסופריהם אשר ספריהם יראו לנו כי היו אנשים של טעם סר רוחם מעליהם על ידי הדבר הזה[1]) אך מי יאמר לעם כלו מה תעשה? ובכן אדוקים המה עד היום רוב המורים בארץ הזאת בהשפות האלה הרבה יתר מדאי, ומה גם אז, אשר חכמות הטבע עוד לא פרשו כנפיהן ועוד לא לקחו לב החכמים וכל עתותיהם, אז אך בתורת החסד הזאת התפארו ויפליאו בה לעשות.

ובכן היתה תורת החסד שלטת בעת ההיא בארץ אשכנז, וכל החכמים והסופרים והמשוררים לה כרעו ברך כמו לוּ אֵם הרוח והדעת היתה. אמנם המה אף כי הפריזו על המדה וירבו להביא קרבן לפגרים מתים, אשר גם שמו מכשול בדרך חכמתם לבל ימהרו ללכת, וגם התנהלו בכבדות על ידיהם לעמת יתר העמים בני הדעת שכניהם, בכל זאת לא הפסידו בזה, כי ההגיון הזה והקשר האמיץ אשר בו נקשר רוחם אל העבר, להספרים המתים, אשר לא יוכלו לשנות עוד רוחם כמו הספרים החיים, המה עוררו רוח החכמים להעמיק חקור ביתר שאת, להרבות הגיון ומשפט, לשאת בפלס כל אֹמר ומלה, וגם לבקש הפש

1) אם לגאֶטהע ודומיו לא הרע הדבר הזה לא נתפלא, כי איש הרוח כמהו יתרומם על כל אבני נגף, ומי יודע אם לא הנעים גם הוא עוד הרבה יתר לשורר לולא נכשל גם הוא? אבל לאנשים בינונים היה והוה ויהיה הדבר הזה תמיד לאבן משחית. ועד כמה מסך הדבר הזה רוח עועים בלב רבים זאת נראה בפעולות אחרים מסופרי היהודים באשכנז אשר גם לכתבי הקדש אך דמות משוררי יון יערכו והוא הוליך שולל את החכם גראֶטץ לחזות תהפוכות בשיר השירים: שירים לקוחים משפת יון. הן אך בשפת יון ימצאו מליצים ומשוררים ורק להם דרך נכונה ואם לא כמעשיהם יעשה איש אז אפס וריק מעשהו, ואיך לא יקנאו מבקרים כמהו לכבוד כתבי הקדש ולתת גם להם כבוד בהראותם לכל הפחות כי זעיר שם זעיר שם גנבו גם המה ושמו בכליהם מליצות יוניות? רק הדבר הזה התעם, כי אם לא כן הוא אז לא נבין איכה ישתגעו אנשים חכמים לדבר דברים שאין בהם כל טעם ודעת. רק בחפצם להרבות כבוד כתבי הקדש יעשו זאת. ואם גם אחרים אשר לא יתהוללו ביון ורומא יאמרו שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרא, לזאת לא ישימו לב, ולא יבינו איך ידבר איש כזאת.

לדעתם ורוחם כאשר כן למדו מהיונים מוריהם, כי על כן להם לא רק לא הֵרע הרוח הזה כי אם גם הטיב, אחרי כי במתים האלה אשר בהם דרשו נשב עוד רוח חיים וחפש הרבה יותר מאשר בין החיים אתם, אשר רוחם הָשפל מפני עָקת מושלים רבים וקטנים, חסרי לב ורוח. המה ינקו חלב חיים מהשדים הצומקים זה אלפי שנים, ואחרי כן כאשר כבר אכלו מטוב המתים האלה עד לשובע נפשם, אז החלו גם לאט לאט לזנוח דרכם זה ולשגב חיל בכל חכמה, אבל לא כן היה הרוח הזה לבני ישראל.

אחרי כי כל הגיון לֵב חכמי אשכנז וכל משושם ותפארתם היתה תורת החסד, הלא נבין מדעתנו כי התלמידים הבאים אחריהם, בני ישראל, אשר זה עתה החלו לצעד בדרכי הדעת, שתו בצמא את דברי מוריהם, ובכל דרכיהם אחזו מבלי סור ימין ושמאל, ומה גם האיש אשר למורה שמוהו להאיר לפניהם דרך הארץ וחכמיה, בן-מנחם, הוא בארחו לחברה את חכמי הארץ ובחפצו לפלס נתיב חדש לבני עמו, הוא זנה בכל לבו אחרי תורת החסד ככל חכמי העת ההיא, וגם כל חפצו וכל ישעו היו אך להרים תורת החסד על נס למען תקח כל לב, ואם גם הוא בעצמו לא גבר בדעת שפות יון וגם רומא, בכל זאת אסף את הרוח ההוא בחפניו ויתאמץ לפזרו בקרב אחיו במלוא חפנים וגם עלתה בידו מבלי אשר ראה והבין כי לרוח זר וצורר לעמו, לרוח מפרק הררי ישראל ומפוצץ לרסיסים עמודי הלאום והדת גם יחד, נתן תעצומות ועז להניף ידו פעם אחת על עמו ורוחו ותורתו וזכרונותיו, וכל אלה פעל ועשה יען כי לא הבין ולא השכיל לראות מה הוא עושה.

אחת התאות אשר תקחנה לב איש בכל עִזן, היא התאוה להורות דעת; כמעט אין נקי מהתאוה הזאת, אם ידע איש דבר אשר רעהו עוד טרם ידענו, או יאמין כי הוא לא ידע אותו, אז ימהר להורותו דעה. חפץ הרֵעות הנטוע בקרבו יוציא לפעל על ידי כח הדִבֵּר והשֵמע. אבל תאות הדִבֵּר תגבר בלב כל איש הרבה יותר מתאות השמע, כי על כן רבים המה המתאוים לְלַמד מאלה אשר יבקשו ללמוד. ואם אמנם גם התאוה הזאת להורות דע היא אך מולדת

בית תאות הכבוד, כי בזאת יאמר להתנשא מעל רעיו בהראותו להם כי הוא ידע את אשר לא ידעו המה, בכל זאת תשא התאוה הזאת ראשה מעל כל אחיותיה [1]), ובעת אשר יתר התאות בנות תאות־הכבוד תחלינה להראות כחן כאשר יגדל האיש ויבוא בשנים ובאבוד עליו כלה תרפינה כנפיהן, הנה את התאוה הזאת נראה בכל מראֶהָ שלטת באדם בכל ימי חייו; הילד הקטן אשר זה לא כביר החל לפתוח פיו ימהר לספר את אשר ידע כמו האיש, ובקרב לב הזקן המתעתד לגוש עפר יגבר החשק להורות דעה עוד הרבה יתר מאשר בלב עול ימים, ובלב כל איש, אשר אם אך לא נפל פלאים לטבוע ביון תאות הבהמה, תתעורר התאוה הזאת תמיד בכל עְזה ותַדבר תחת רגליה יתר אחיותיה. והתאוה הזאת אם כי לא טובה היא לבעליה בפרצה חק, בכל זאת בכלל טובה היא מאד, כי היא אם הדעת; כי לא נחטא אם נוציא משפט אשר לא החֵפץ ללמוד גלה מצפוני חכמה לאין חקר, כי אם החפץ ללמד הוא פעל ועשה כל אלה, אחרי כי איש איש בחפצו להשמיע דעתו לאחרים חתר ועמל בכל עז לבוא עד תכלית הדעת אשר יורה למען ירום ונשא בדעתו מעל כל אלה אשר גם המה מצאו חכמה, ועל כן יבקש לחשוף תעלומות חכמה ולגלות חדשות ונצורות אשר לא ידעון יתר החכמים. אשר על כן נוכל לגזר אמר כי התאוה הזאת היא גם אֵם התאוה לחדשות לתמורות ושנוים, כי בלי כל חדש ושנוי ותמורה הן ייבש מקור הדעת ותאבד תורה מפי מורה. ומי יודע מה היה לבני האדם לרגלי התאוה הזאת המחתרת בשאול והיורדת תהומות, מי יודע אם לא שנו בני האדם את דעתם ורוחם והפציהם לבקרים, אם לא הרסו את אשר בנו זה עתה, אם לא

---

1) אני אשים דברתי על התאוה הזאת בראשיתה, כי ברבות הימים תתנה גם תאות אחרות בלב האדם את החפץ להורות, למען ימצא משרה או כסף וכאלה, אבל בימי הנוער בעוד לא נשחת הלב אך התאוה אשר אמרתי תסבב החפץ הזה, ולא אספוק אף רגע כי כל אלה המורים והחוזים והכותבים לא חדלו מהוציא כל רוחם, לו גם לא נתנו להם אף מה במחיר עמלם, כי אחת היא: יותר משהשומע רוצה לשמוע יחפוץ המדבר להשמיע, ויותר משהקורא יחפוץ לקרוא יתאוה הכותב לכתוב.

שבו ועקרו את אשר לפני רגע נטעו לו אך על פי התאוה הזאת יצא רוחם לפעלו בדרכו, לולא נִתַּן לה שטן מאת הטבע אשר ישים מכשולים לרגליה לבל תפרוץ כל גבול. יחד עם התאוה לחדשות ישמיע עוד אחר את קולו בלב האדם והוא החפץ לאחוז בכל כחו באשר בידו הוא, להוקיר את אשר הסכין בו ולהחזיק בו בכל כחו, והחפץ הזה הוא ישים מֶתֶג ורסן באף התאוה לחדשות לבל תשטוף כסוס שוטף במרוצתה. החפץ הזה יתן חן תורת המורה בעיני התלמיד כי יחזיק בה גם אחרי אשר יהיה גם הוא למורה ,ותוקיר בעיני כל חכם את תורתו עד כי ילך אך בדרך דעתו ולא יסור ממנה, עד כי על הרוב יאמרו בעלי החכמה אך לחכמתם חכמה וכל יתר החכמות כאין תחשבנה בעיניהם. כמעט כל החכמים אשר השגו חיל בחכמה אחת לא יבינו ולא יחפצו להבין יתר החכמות, ואם על פיהם נבחר דעת אז אין טוב לנו בלתי אם להגות יומם וליל רק בתורתם. וגם אם ישובו לפעמים מדרכם על ידי מקרה או סבה ויראו כי שגיאות רבות רבצו לפתח חכמתם, גם אז לא יתנכרו לה בפעם אחת כי אם יתחרו בכל עז להסיר את השגיאות למען טהר את אהובת נפשם מכל חלאה, עד כי נראה לפעמים חכמים אשר בטהרם את חכמתם משגיאה כבר טהרו אותה כלה עד כי אין עוד זכר לה וכבר בדרך חדש החזיקו ובכל זאת יתברכו בלבם כי עוד על עמודי חכמתם הראשונה רגליהם כוננו.

שני ההפכים האלה יולידו הדעת ויעמידוה. כל איש ילמד בימי עלומיו מפי זקנים ממנו אשר יחפצו ללמד והוא אף הוא בבואו בשנים יהיה למורה להבאים אחריו, ויען כי תורתו אשר נחל ממוריו תיקר בעיניו לכן אף אם יוסיף ללכת הלאה הלאה, בכל זאת לא יסב לבבו אחורנית מיסודי התורה אשר הורוהו. ולו היתה תמיד כזאת אשר שני ההפכים פעלו פעולתם תמיד בלי חשך מבלי אשר רפה אף רגע כח האחד, כי אז עלו בני האדם מעלה מעלה בסלם הדעת מבלי כל ריב ומלחמה וכבר מלאה הארץ דעה א ח ת כי כלם השכילו לראות אך את הטוב והלכו בדרך אחד. אבל רוח האדם שונה הוא איש מרעהו, יש אשר התאוה לחדשות תפרוץ בו כל חק ויש להפך אשר רק המורשה לו תיקר בעיניו מכל יקר, ועל כן בעת אשר האחד שטף ועבר בדרכו

כפרץ מים הנה השני על עמדו יעמוד וימאן למוש ממקומו. עולי ימים מלאים רוח כביר ותאוה לחדשות ועוד טרם ילמדו ללמוד ולהתבונן הרבה, יבקשו תמיד להסיר כל ישן מעל פניהם, וחכמים זקנים אשר הרבו הגות ויבלו ימיהם במחקר והגיון יהיו תמיד סתרה על הנמצא בידם כי המה יודעים כי לא רק בחדשות חכמה. אף על כן כמעט מלחמה תמיד בדור דור להזקנים את הצעירים לימים אשר ימאנו להענות מפני חכמתם והצעירים האלה בהיותם לזקנים כאשר עשו כן יֵעשה גם להם. וכזאת נראה לא רק באנשים פרטים כי אם גם בעם ועם; לא רק כי יקומו מורים בכל עם אשר יחפצו לשנות פניו פתאום עד כי לא יכירוהו ולעמתם יתיצבו המורים הזקנים ויחפצו להעמידו על עמדו לבל יצעד אף צעד אחד הלאה, כי אם גם עם כלו כאיש אחד יהיה לפעמים חלקו בין אלה אשר אך לעקור הכל חפצם ולפעמים יחזיק בידי המחזיקים בכל אשר בידם הוא.

גם בעם כלו נחזה את אשר נראה באיש ואיש; עם עתיק יומין המתפאר בחכמת אבותיו יחזיק בירושתו בכל כחו וימאן לתת לאיש לנגוע בה בידו, לשנותה או להחליפנה, ועם חדש מקרוב בא אשר דעתו תמול היא ישנה רוחו לרגעים ואחרי כל מטיף רוח חדש יזנה מבלי הרבות מהשבות, באזני עם כזה אם אך יפתח אחד את פיו להורותו דרך חדשה והיה כיודע דעת עליון בעיניו וישימהו לראש ושר, אשר על כן רבים מכאובים לעם צעיר לימים כמו לאיש עול ימים בזנותו אחרי רעיון רוחו אשר עוד לא לֻמד לשאת בעול, כמו עול ימים שבע יוסר על אולתו להאמין בכל ועל גאותו אשר תשיאהו לאמר מצאתי חכמה יתר מכל אשר כגילי, כי ככל עול ימים אשר אך נסה להציג כף רגלו בדרכי החיים ואך דבר דעת אליו יְגֻנב יתן את לבו כלב אלהים ויביט בבוז בזקנים ממנו ויאמין אמונה אמן כי עיניהם הכהות משיבה לא ראו מעודן את אשר תחזינה עיניו המלאות לח עלומים, כן גם ישא כל עם צעיר בשנים או בדעת את ראשו למעלה ויגדיל עקב על גוים גדולים ועצומים לאמר מה ידעתם ולא אדע אני! וכמו כל עול ימים ברשת גאותו יתמך וינחם באחריתו כן גם לעם צעיר שבטים נכונו עדי יחכם באחריתו.

אמנם שני ההפכים האלה גם יחד טובים ונכוחים המה, כי כן יסד הטבע ויתן בלב כל איש להוקיר את אשר בידו, ולאשר אין כל לו נתן חפץ ותאוה לבקש ולמצא ולשמוח בעמלו בהוקירו את המעט אשר בעמל כפיו מצא מההמון הרב אשר נחל רעהו מאת אבותיו. וכל מורה נאמן היודע לשפוט מישרים יבין זאת ועל פי הדרך הזה יבקש להורות דרך לעמו; מורה לעם עתיק ימים יורה לו תמיד את אשר עבר עליו ועל פי הנחלה אשר השאירו לו יבקש להנחילו בדעת, ועל שדמת ירושתו ירבה עמל ועבודה כפי אשר ידרשו החיים והמקרים ממנו. ומורה חכם לעם צעיר, היודע את רוח בני הנעורים, יכין עצה להעיר רוח חניכיו בתתו בלבם אמץ ועז להאמין בנפשם ובכחם לבלי יאמרו נואש בטרם החלו לעשות. אולם האיש אשר לא יבין זאת ויאמר להיות למורה; האיש אשר יאמר לזקן: עזוב כרגע את דרכך והחזק בדרך הצעירים אשר שגבו ממך; האומר למורה רד מבמתך אשר עלית עליה להורות דעת לאחרים כי דרכך נסתרה והיה לתלמיד מקשיב בקול תלמידך, או האומר לעול ימים: הפיח ברוחך הסוער, המבקש עבודה ופעולה, והחזק בפעם אחת בדרך הזקנים; המוליך ילדים בדרך אשר אך רק מלאי ימים יוכלו לעבור בו, העושה זאת סכל הוא ואין לב והשומע לעצתו וההולך בדרך יסד לו יכשל ויפול ולא יוסיף קום.

וכן המה המורים כמעט בכל העמים לפי רוח העם ההוא ומצבו; מורי עם מלא ימים יורוהו על פי דרך אבותיו ואם גם יצעידוהו לפנים גם אז לא יטו משבילי עולם בהם דרכו דורות אבותיהם, ולעמים צעירים יקומו מורים כמוהם אשר בשאון ורעש יאמרו להוביל את השומעים בקולם, לפרוץ ולעבור כל חק ולהגדיל עקב על כל דבר אשר שיבה חופפת עליו. זה הוא החק לכל עמים ומוריהם וכזאת היתה גם בישראל בטרם לדת עת המהומה. כי עם ישראל עתיק יומין הוא, כי ירושת פליטה לו מאבותיו אשר בה יתפאר ואשר לו הצדקה להתפאר בה, כי בהנחלה הזאת שם מעוזו ומשגבו, כי היא היא היתה כל חלקו ותקותו ובלעדה לא נותר לו מאומה בארץ, כל זאת ידע כל איש אשר הניף ידו לעבוד בכרם העם הזה, ורק בדרך הזה נהלוהו מאז מוריו, מורי ישראל הנאמנים, ורק מפי מורים כאלה הקשיבו לקח, ואם קמו

בהם מורים סוררים אשר אמרו לפלס נתיב חדש להם אשר לא ידעוהו מלפנים, אם קמו מדיחים להדיח את לב העם אחורנית ללכת בחקות עמים אחרים ולבחר בדרכיהם, אז כמדיחים נדחו מהקהל ויאבד זכרם, ורק למורי התורה והמדריכים על פי התורה היתה תקומה, ובחייהם היו לרבי העם וגם במותם לא מת שמם, כי תורתם נשארה לדור יבוא, אחרי כי גם היא נחשבה לאבן חן בתוך אוצר כל כלי חמדה אשר נחלו.

אם גם בארץ אחוזת ישראל נוסדו כל אשיות הממלכה והחקים והמשפטים אך על אדני התורה, אם גם כאשר היו במצב עם חי וקים בפעל לא רק ברוח, גבר הרוח על המעשה, כי לא העבודה והמעשה הקימו את העם כי אם רוחו, וברדת העם פלאים ובשפלו עד עפר עד כי כמעט אמרו אויביו בלענוהו, גם אז לא על ידי כשרון המעשה ועבודה רבה שב לראות חיים של שלום, לא ככל העמים אשר רק על כח ידיהם ישענו ורק בגבורתם או בכשרון פעולתם יחליפו כח ויאריכו ימים, אם גם אז אשר למראה עין עם היה ישראל בארץ כמו יתר העמים, גם אז נראה כחו לא בפעלו כי אם בתורתו וברוחו, ואף כי אחרי אשר גם המאורים המתעים אשר התעו את עם ישראל ויתר העמים לחשוב כי ככל הגוים בית ישראל, המאורות המתעים הלא המה: הממלכה והארץ וצבא מלחמת ונצחון במלחמה על שדה קטל, אשר היו גם משוש דרך העם הזה ימים רבים, אם גם המאורות המתעים האלה כחלום נדדו, אז נראה כי אך אור אחד אור החיים הוא להעם הזה והיא תורתו, ובה בקשו רופאי שבריו ומחזיקי בדקיו להעלות כפעם בפעם ארוכה ומרפא למחלתו. כי על כן לא עלה על לב חכמיו הקדמונים אשר עם עמם נאמנה רוחם להתות לו דרך חדשה בלתי אם דרך גבלו לו אבותיו, המה לא פנו אל גאות עמים אחרים אשר התפארו בדרכיהם החדשים ובדעתם אשר תמול היא, גם לא קנאו באשרם ושלותם, בדעתם כי לא כאלה חלק יעקב, כי לא זה הוא מקור החיים אשר ממנו ישתה ישראל וחי חיים ארוכים, וכל מגמת פני מוריו היתה בחפצם להציב לו יד לימים הבאים, לשים כל מעינו אך בהעבר. ולפי רוח העם הזה ולפי ארך ימיו הן לא היתה דרך אחרת לפני המורים, ואחרי כי בדרך האחת

והנאמנה הובילו אותו, לכן זאת היתה להם כי כמלאכי אלהים נקדשו המורים בעיני העם הזה, אחרי כי כלם אך בדרך אלהים נחו את העם, ומי מְכֻבָּד כהמורה אשר ידע לקחת לב תלמידיו? ומי יֶאהב כרופא היודע לתת סם חיים ארוכים? וכן היו המורים בעם הזה.

אמנם בדבר הזה שוו בני ישראל לכל העמים עתיקי הימים, כי כל העמים האלה אל דורות אבותיהם ישאו עין וחכמיהם ישאו דעם לימים מקדם, ולו רק זאת היתה לישראל כי אז כבר רפה כחו ברבות הימים ככח יתר העמים הקדומים, נס ליחו מזֹקן ואולי כבר בא יומו, אך יתרה להעם הזה על כל העמים כגילו, והיתרה הזאת היא כי גם רוח נעורים יפעמהו לבקרים ויטהו הצרה משבילי עולם ללכת בדרכים חדשים, והרוח הזה לא יתנהו לבול, כאשר רוח הורתו לא יתנהו למוט. שני הפכים יעוררו את העם הזה מאז ועד היום ופעם תגבר יד האחד ומבלי משים תעלה עליו בן-רגע יד השני, וכה ילחמו שני ההפכים האלה תמיד על אדמת ישראל עד כי כל אלה קצרי העינים אשר לא העמיקו להתבונן היטב אל מקור שני ההפכים האלה ולראות בעין פקוחה את הטובה הרבה אשר יצמיחו גם יחד, הוציאו משפט כי אך עם הפכפך בכל דרכיו העם הזה הנהו. שני ההפכים האלה: החפץ להחזיק בהעבר והתאוה לחדשות אשר המה יחד יעמידו החכמה בכל הארץ, רק כי יפעלו פעולתם לא יחד כי אם האחד בתוך עם זקן ינוח והשני ימצא מסלות בקרב עם עול ימים, שני ההפכים האלה גם יחד יפעלו יחד פעולתם בקרב בית ישראל, עד כי בצדק נוכל לקרוא את העם הזה בשם עולם קטן, כי כעולם בפני עצמו הוא בקרב יתר העמים ויאחד בנפשו עמים שונים ורוחות שונות. אבל הדבר הזה לא רק כי לא לחרפה יהיה להעם כי אם לתהלה ולפאר ולכבוד והוא הוא הנותן באמת חיים ארוכים להעם הזה, ימי עולם יתן לו לבל יבול ולבל ימוט.

ואל ישאל איש: האמנם יצר לו אלהים מראש ומקדם עם נפלא כזה אשר רק אותו חונן במתנות, אשר רק במחציתן יתפארו יתר העַמים, כי שאלה נבערה תהיה שאלתו. היוצר או הטבע אשר יצר וטבע יצורים על פי דרכו הוא גם יצר יצורים אשר יוצאים מגבול הטבע נכנם. ואם אמנם נודה כי מן הנמנע הוא להבין איך ייצר לו

הטבע דבר שלא על פי הטבע אבל באמת כן יהיה, ולא הטבע אשם באלה, לא הוא שנה את תפקידו, כי אם רוחנו אשר ישפוט לפי מראה עינינו הוא לא ישגיב בכחו לדעת כל ארחות הטבע ומשטרו בארץ, הוא בקצר כחו יצב גבולות להטבע ויאמר: אלה המה דרכיו. ואם פתאום יראה חדשה אשר עוד לא ראה עד כה, חדשה אשר לא בדמות אשר ערך ליתר פעלי הטבע יראה, אז כיוצא מגבול הטבע יחשבנו, אשר על כן במדה אשר תמעט דעת האדם בהטבע, כן ירבו היוצאים מגבול הטבע או הנפלאות, וכל אשר נוסיף דעת כן ימעטו היוצאים מהכלל, כי היוצאים מהכלל כאשר ירבו אז יהיו לכלל חדש. וכן הוא המשפט בדבר עם ישראל; אם אך על פי מראה עינינו נשפוט, כאשר נראה יתר העמים ודרכיהם, אשר בהם לא נוססו שני הרוחות ההפכים ובעם ישראל נאמר כי נוססו בו, אז יהיה העם הזה כיוצא מגבול הטבע, כי עינינו תראינה אך עמים אשר עוד לא הרבו ימים על הארץ, או אלה אשר נשארו על מצבם כמו שהיו לפני אלפי שנים מבלי החליף והמיר דרכם ורוחם, ובשני העמים השונים האלה אמנם אך אחד מההפכים נראה, אמנם אם נשים לבנו לחקר דורות קדומים עד היום הזה אז נראה כי גם הליכות העם הזה ודרכו בטבע הנך, והסבות אשר הולידו את שני ההפכים אך בקרב העם הזה תראינה לעינינו בכל עזן ותקפן.

הסבה האחת היא התורה אשר נִתנה לכל העם, לא כמו בכל יתר העמים אשר רק לתופשי תורה נתנו דת ודעת ויתר העם זרו להן או נרחקו בחזקת היד מעליהן; לבני ישראל נתנה התורה לכל העם והחובה והמצוה היתה לשנן אותה לבניהם, אשר על כן היתה לתורת חיים, לתורה אשר תכון לכל לומדיה בכל הדורות, אחרי כי מדור לדור תעבור יחד עם כל הדור, וכל ההוגים בה יראו בה מעלות רוחם מבלי אשר תשנה היא פניה או רוחה, התורה הזאת היא כמו התבל אשר כל אדם יחזה בה כפי מראה עיניו ויתענג עליה כפי רוחו וחפצו, והתבל הזאת אשר היתה ארץ חפץ לעריצים ושודדים היא גם מקום מחסה לענוי לב, אחרי כי האדם בה ישכון ואל קצותיה לֹא יבִיט, וראשיתה נעלמה ממנו ואחריתה מִי יודע,

כן גם התורה הזאת אשר תאטר על העם כלו והוא ב ה יתלונן ואך בה כל חיי רוחו. ותורה כזאת לא תהיה כאבן מקשה בלי רוח חיים כיתר דתות עמי הקדם, כי אם עם העם תלך ותאזרהו כפי חפצו בדור ההוא, ואשר על כן אף בהרבות בני העם לתת אך אותה כנר לרגלם ואור לנתיבתם בכל דרכי חייהם, גם אז לא יהיו כבנים סוררים נגד הרוח החדשה אשר תחל לפעם בארץ, כאשר ראינו זאת למדי בכל קורות העם הזה, אשר באהבתו הרבה ובחמלתו על התורה וחמודותיו מני קדם לא זר רוח כל העם מהחכמות החדשות, אם אך לא הקימו אויביהם לָהם שטן בדרך, ולפעמים גם העבירו בדרכם את הצעירים מהם לימים.

והסבה השניה היא כי נע ונד היה העם הזה מאז ועד היום מארץ אל ארץ ומעם אל עם, והתנועה התמידית הזאת הניעה את רוחו בבקר בבקר לבל יישן שנת עולם, לבל ירדם בתרדמת מות כיתר העמים העתיקים, כי על כן כאשר לוּ קבצנו היום כל בני ישראל למקום אחד כי אז השתוממנו ממראה עינינו, כי את אשר לא פללנו ראינו: עם אחד בכל התבל המדבר בכל שפה ולשון ויודע כל חכמה ומדע, עם אחד אשר בו נראה כל העמים גם יחד, כן גם אם נקבץ את כל העם הזה בספר קורות דורותיו ונשקיף על כל העם בסקירה אחת נראה כמו כן עם מאחד בקרבו כל עמי התבל עם שפותיהם והכמותיהם, והיפלא איפו אם גם שני ההפכים המולידים כל דעה בינה והשכל, אשר בקרב יתר העמים נראם אך לאחד אחד, אם בקרב העם הזה נראם שניהם יתלכדו ולא יתפרדו? הן אמנם עולם קטן הגוי הזה. כהעולם הגדול הנבנה על עמודי העבר ויוצר יצוריו אך למען העתיד כן העם הזה, אשיותיו כוננו בעבר וממנו יינק חייו ככל העמים הזקנים, ובהוה ובעתיד יקח חלקו כעם צעיר לימים אשר אך זה עתה יבקש להציב לו יד בתבל, כי באמת נטל על העם הזה אף כי עמודיו כוננו זה אלפי שנים להציב לו יד בבקר בבקר, ואם אין יסֹער כמוץ מגרן ולא יֻדַע מקומו. ולא הפכפך הוא העם הזה, כי אם עם מאחד הפכים, כאשר ימצאו בטבע חמרים אשר בכחם לאַחד שני חמרים אחרים אשר מעצמם לא יוכלו להתאחד, כן הוא העם הזה החֹמר המְאחד הפכים, המקרב

העבר והעתיד, קדם וים, הנותן יד לקדמונים ולאחרונים יעשה חוזה, העם אשר כבריח התיכון הוא בין העולם הקדמון ובין העולם החי, ועל כן כל בו, הוא מלא מקדם ובילדי יום יום ישפוק כהעמים הצעירים.

ועל פי הדרך הזה הנכוהו מוריו הנאמנים, אחדים הבינו זאת ויכינו דרכם בדעת ויתרם אם גם לא הבינו זאת מדעתם, הורתה אותם האהבה לעמם לעשות כזאת, אשר על כן גם בעת אשר העם הזה הרבה להגות בתורת אבותיו ולבקש אך בה תורת החיים ודרכי התבל ולא סר ימין ושמאל מכל אשר הורתה אותו, גם אז נראה כי כפעם בפעם יבחר גם בדרכים חדשים ויהגה בשום לב בכל חכמה ומדע ולשון ככל העמים, ומורי החכמה לא הסבו את לב העם אחורנית מאחרי התורה, כי אם היה להפך, כי בנו ארמנות הדעת על יסודי התורה, ומורי התורה לא קמו כאויבים נגד החכמה והמדע והתקנות בארחות חיים לטוב העם. כל מורי ישראל הנאמנים גם בהלחמם במלחמת תנופה נגד רוח זר וצורר להעם, ומה גם נגד הרוח היוני אשר מאז היותו היה ככלי משחית לרוח ישראל ותורתו, גם אז לא לבשו קנאה כמדם נגד רוח החיים ונגד התקנות הנחוצות בכל דור ודור לתועלת החיים, רק על תורתם-ירושתם הגינו בכל עֻזם לבל יעלה הכורת עליה. וגם בהתגנב לפעמים הרוח הצר והצורר וישים אֵפֶר על עיניו לבל יכירוהו ויבא להתישב בקרב העם הזה גם אז לא יכול להרבות הָרֵעַ עד להשחית. גם כאשר נחתה רוח רעה את הרמב״ם לרעות בשדות יון ולשים לו את אריסטו כמורה עליון על כל המורים, גם כאשר נכשל הענק הזה ויפול ויכשיל ויפיל על ידי ידו החזקה, גם אז עוד לא נמוטו אשוריו, עוד על אדמת ישראל עמדו רגליו ועל כן לא הרבה כושל.

אמת ונכון וקים הוא כי הרמב״ם בידו החזקה הכאיב מאד חלקת יעקב; הוא שם עיניו בחכמי היונים ותורותיהם וירא בהם דרך ישרה וסדר נכון ויתאוה תאוה לעשות כמוהם גם לעמו. הוא ראה את ים התלמוד אשר בו שחו לאלפים בלי משטר וסדר, אוצר שהכל בו, אבל לא למינו ישכון כל כלי חמדה, ועל כן נשאהו רוחו לחפור תעלה ולפלס נְתיבה להים הזה לעבור אך בה ולא יעברו מימיו את גבולותיה. תחת

התלמוד אשר אך תורה הוא ואך להגדיל תורה ולהאדירה עמלו בוניו בו, לא למען הרבות חק ומשפט לדורות, כי אם כתורה חיה יעמוד אף הוא ודור דור יעשה כפי אשר נטל עליו מאת הזמן והמקרים, תחת התלמוד הזה אשר לא התם תורה לדור דור, בא הוא ויתן ספר חקים אשר לא ישנה ולא ימיר פניו עד עולם, ואם גם כסלון ממאיר יהיה לדור יבוא גם אז לא יסור שבטו מעליו, יכרע יפול הדור ההוא וספר החקים לעד יקום. כן תחת האמונה אשר לא היתה לה כל דמות וצורה, האמונה אשר ראשיתה ותכליתה היו אך בשלילה ופרטי האמונה בחיוב יכול כל איש לבחר כהעולה על רוחו, בא הוא ויסר את האמונה הנעלה אשר לא נתנה, לֵהחרת על לוח ולהאמר במו פה בפרט כי אם בכלל, אחרי כי ללבב נתנה, ויתן הוא תחתיה עקרים מחיבים אשר לא ימושו ולא ימוטו. ובפעלו זה טמע את תורת העם ואמונתו, כי את אמונת ישראל התוה על פי דרך היונים; גם הכביד העל על העם כאשר לא יוכל נשוא, כי מן ספר החקים יצאה הרעה לכל העם, מני אז החלו הגדרים והחומרות, המנהגים והגזרות וכל הרעות אשר השתרגו עלו על צוארי העם האמלל הזה, אשר סבל מוריו ומחוקקיו הכריעהו כעול משנאיו ומצמיתיו.

הרמב״ם באספו את כל החקים לספר אחד דָרך דֶרך בישראל למחוקקים וגוזרי גזרות, כי מלבד אשר בקש לשום בזה קץ לרוח ישראל ודרכו, לבל תחיהו עוד תורת חיים, אשר ביד כל איש לחות בה דעה, אחרי כי אין הלכה פסוקה במקום תורה; לבל יהי עוד כל איש ישראל שורר בבית דתו ואמונתו כי אם על פי הפוסק יחיה אם יחפוץ או ימאן; לבל תהי עוד התורה כמים המכסים לים אשר בדרך הזה תמלא כל הארץ דעה, כי אם כשוחה עמוקה עשה אותה, אשר המים הנקבצים בה יעמדו במקום אחד ויהיו ברבות הימים למקור משחת ונרפש, מלבד כל אלה עוד רעה גדולה יצאה מפעלו, רעה גדולה ונוראה אשר הרבתה ותרבה פצעי העם הזה בחמר וברוח מאז ועד היום הזה, הרעה הזאת היא כי מאז החלו לציץ חקים חדשים ודינים חדשים כעשב השדה. חדשים לבקרים רבו ויעצמו דינים לאין חקר וגזרות לאין מספר והמה הושיבו את העם במחשכים וגדרו דרכיו

ועוו נתיבותיו ויכבידו עליו עבטיט עד כי נשחת מאנוש תארו ומבן אדם דרכו. מימי הרמב"ם החלה הרעה ותלך ותגדל מדור לדור, וגם הטובה הגדולה אשר נִתנה לישראל בהנתן לכל איש הצדקה לחות דע באמונתו, הטובה הזאת נהפכה אחרי כן לרעה, כי רוח ישראל לא חדל מפעול פעולתו כמקדם ואחרי כי בדרך תהו הובל מהיום ההוא והלאה לכן הוסיף לשים שמות יותר מאשר עשה בקרב עמים אחרים.

הטובה הגדולה אשר נראתה גלויה בדת ישראל היא היתה כי לא נבחרו מורים ממשפחה או משבט כי אם חכמת איש הרימתהו על כסא רב ומורה, כי על כן רבתה תורה בישראל, אבל כרבות המלמדים והלומדים כן יחסר הסדר והמשטר בהלמוד, כי אחרי אשר כל איש ארון לעצמו הן לא יתכן כי דרך אחד יהיה לכלם ואף זאת הועילה להעם לבל יפול בירי מורים מנהלים אכזרים, והרמב"ם אשר אך סדר היונים לקח לבו ונפשו כלהה לשתלו גם על אדמת ישראל שגה לחשוב כי אם אך יסיר את התלמוד ויתן ספר חקים תחתיו אז יחדל פלפול וסברא והכל יבוא על מקומו בסדר כחק. אבל הוא שגה במראה עיניו, הוא דמה כי כאשר היהודים בארצו, הנרדפים והנענים, שכחו התורה ויזנחו כל למוד מפני מצוקות העתים ועל הגלות, כן המה כל בני ישראל וכן יהיו עד עולם וישפיקו רק בהספר אשר כתב להם [1]), אבל משגה משנה שגה; אהבת התורה לא חדלה מישראל, הישיבות לא נשמו ותופשי התורה לא נעדרו, ולהם היה ספרו אך כאבן מכשול, כי תחת אשר לפנים הגו בישיבות רק בתורה ושקלו וטרו בסברא מבלי גזור חקת משפט, והרשות היתה נתונה לכל חכם להורות הלכה על פי רוח מבינתו במצאו סמך לדבריו בדברי הראשונים, גם סמכו על השמועה או חזו איך ינהג העם, עתה הדלו כל אלה כי גבול הושם להם ולא יעבורו וכל החפץ להגדיל תורה לא הרבה סברא כי אם חק וחק על חק, ויהיו כל דברי החכמים אך חק ומשפט להבאים אחריהם. ובזה שפל חלק ישראל מכל העמים, לו היה ככל העמים אשר אך הכהנים והמורים ישמיעו דבר ה׳ כי אז בהגלות ספר היד החזקה על פני חוץ היה רק

1) בהקדמתו ליד החזקה יאמר בפירוש כי למען לא יהי עוד צורך בלמוד התלמוד כתב את ספרו.

למורה דרך להכהנים ודי היה להם, אך רוח ישראל לא נכלא, כמו אז כן עתה בקש כל איש ללמוד וללמד, ואחרי אשר התורה היתה לחקה לכן רבו החקים מחול הים ותהי צרה ליעקב מאין כמוה. הרמב״ם בקש לכלוא רוח ישראל ולא עלתה בידו, כי הרוח הסיר הגבולות אשר שמו לו ויתעה בארחות עקלקלות עד כי היה לרוח משחית לכל העם. לולא הרמב״ם כי אז לא היו בית יוסף ורמ״א עד חיי אדם אשר כלם יחד לקחו ממנו לא רק חיי האומה כי אם חיי האדם ויעשונו כחיות מדבר. כחיות מדבר היינו, אלה ישבו בכלוב וישאו עליהם כבלי ברזל ולא ייטיבו לא לנפשם ולא לאחרים, ואלה ישברו כבליהם ויהיו כפריצי חיות להשחית הכל. כל המחלוקות והמריבות והקטטות הביא עלינו הרמב״ם בידו החזקה; לפנים אכלו באתריה של חכם אחד בשר עוף בחמאה ולא מחו בידם ולא נבדלו בעבור זאת מקהל ישראל, וכאלה רבות נעשו במקום אחד ובמקום השני לא עשום, ויהיו חומרות וקולות לכל מקום מבלי אשר עלה על לב יושבי מקום אחד לאמר ליושבי המקום השני: לא לנו אתם. ולולא הרמב״ם כן היה עד היום הזה, כי בלי כל ריב וקטטה תקנו בני ארץ אחת מנהגים להם מבלי אשר זעמו אותם בני ארץ אחרת בעבור זאת. כל התקונים והחדשות אשר נעשו בימינו אלה יכלו להעשות בלי כל רעש ושאון וכל חכם אשר נשאל על זאת ענה בלי כל ספק: פוק חזי מאי עמא דבר, אבל עתה פוסקים לנו אשר הפסיקו פתיל חיינו ויושיבונו במחשכים. גם הקבלה לא הרעה כזאת בישראל לולא נלותה אל הפוסקים, לו אך למוד ותורה היתה לא הלכה למעשה, כאשר כבר אמרתי, וכל זאת באתנו מידי הרמב״ם וידו החזקה והמורה לנבוכים, כי אמנם גם בספר הזה לא היטיב לישראל.

בכל דור ודור נראה כי הפלוסופיא בהתערבה את האמונה היתה כלי משחית לחבל, ורִבי הרעות אשר יצאו מהאמונות בימי הבינים, אך בגלל הפלוסופיא אשר אמרו לערבבה עם האמונה נהיו, הפלוסופיא והאמונה הנן כמו אש ומים, וככל ההפכים אשר לא יתאחדו, ואם יתאחדו בחזקה ישימו שַׁמות במקום שבתם. אמת היא כי חכם וחוקר יוכל להיות מאמין בלב שלם באחת האמונות, ומאמין בלב נאמן יוכל להיות חכם וחוקר, כאשר איש אוצרות הפותח תמיד אוצרותיו

ומ:ציא ומביא חשבון יוכל לעזוב ארגז אחד סגור בחותם צר ולא יפתחנו יען כי נחלת אֲבותיו הוא או כי יחפוץ להנחילו לבניו ועל כן יעזבנו ולא ישלח בו יד ולא יתבונן במצפוניו ויהיה בעיניו כאוצר כל יקר, כן יוכל החכם, אשר ירבה שאלה וחקר ומשפט וחשבון בחכמתו, לעזוב את האמונה אשר נחל מבלי אשר ישלח בה שן המשפט, כאשר כן יעשה כל איש דעת לרוב המדות והדרכים אשר הדריכוהו בהן אבותיו מבלי אשר ישלח בהן יד להמירן או להסירן, ולא יעמיק חקור: מדוע אוהַב את אבי ואת אמי? למה אחוש אהבה יתרה לקרובי ובני ביתי? על מה אחונן דל ואושיט יד עוזרת למט לנפול? כל אלה יעשה מבלי הרבות חקור, כי לפני המשפט והחקר אולי לא עמדו המדות האלה, אך החכם לחכמתו ישים לבו ולא ישא עין לחקור הכל, וזאת תהלתו, כי כאשר האיש אשר יחפוץ לאחוז במלאכות ובמשלחות-יד רבות לא יצלח בכלן כן החוקר בכל לא ידע מאומה, וכל אשר יוסיף איש דעת בחכמה אחת כן יסיר לבו לבלי בקש חשבון בדברים אחרים אשר לא בא עד תכליתם, כי על כן לא נתפלא אם נראה חכם גדול בחכמה והוא מאמין באמונתו כאיש לא למוד, כמו כן נראה אנשים מאמינים בכל לבם ישלחו ידם לאחוז בחכמה וירבו דעת מבלי אשר ירופפו עמודי אמונתם אף כמעט. אבל המחקר באמונה (רעליגיאָנס-פהילאזאָפיע) הוא היה אבי כל דעות כוזבות, כל שקר וכל תרמית, גם לאבן נגף להדעת והאמונה גם יחד, להרגיז לב המאמינים מפני המחקר, ולהסיר לב המחקרים מאחרי האמונה, ומורה הנבוכים אשר גם הוא אך ספר מחקר באמונה הוא כספרי היונים, ספר בלול משטות כוזבות את עקרי אמונה, הוא שתל את הרעה הזאת על אדמת ישראל, ותחת אשר אמר לטהר את מעין האמונה הדליח מימיה, ותחת האמונה הטהורה אשר היתה מסורה עד כה אך להלב, הביא עקרים עוקרים אמונת יעקב ומביאים רוח יוני תחתיה ומרבים פושעים בישראל.

הנה זאת עשה הרמב״ם בעבור עליו הרוח לחדש חדשות ולתת לעמו פנים חדשים על פי תאר עמים צעירים ממנו לימים; אולם אחרי כל אלה עוד לא רבה הרעה אשר באה על ידו, כאשר באמת היתה לאל יד פעולתו ודרכו להביא על עמו. כפי אשר חפץ ועשה חדשות

ביעקב אשר לא שערו ולא פללו אבותיו ואבות אבותיו; כאשר נטה מהמסלה אשר סללו ראשונים להנך את ישראל אך על פי דרכו והוא בקש להתות לו ארח על פי דרך היונים, היה לחכות כי לא יארכו הימים ועמודי בית ישראל פור יתפוררו וכל אשיותיו יהרסו עד לאין מרפא. כי אם יצא חפצו לפעלו וכל העם אחריו ימשך אז תעלה יד הרוח היוני על יד רוח ישראל ותדכאנה תחת רגליה ויחדל גאון יעקב בתורתו וזכרונותיו מימים מקדם ולא עוד יֵאמר ביעקב משה והנביאים והחכמים כי אם אריסטו ואפלטון; או אם יקומו אוהבי שערי ציון להלחם נגדו אז הלא תבער בֶּן-רגע אש המחלוקת ותאחז בכל פנות ישראל ותשים שמות לארך ימים, כי מן הנמנע היה אשר איש גדל דעה כמהו לא ימצא תלמידים מקשיבים לקולו ונוהים אחריו אשר ילחמו מלחמת תורתו. לאחת מאלה היה לחכות, ובאמת לא זאת אף לא זאת היתה. מפלגות וכתות לא נולדו לרגלו, כי אך זעיר שם זעיר שם נשמע קול מערער ובן-רגע נאסף הקול ההוא ותורת הרמב"ם נתקבלה בשתי ידים, וגם המערערים האחרים רֻבם אך נגד המורה התקוממו כי נתן חתית בלבם, אבל לא נגד העקרים והיד החזקה, אחרי כי הצרות ועול הגלות טמטמו לב החכמים ועִורו עיניהם לבלי ראות כי על ידי תורת החקים יסכר מעין התורה באר מים חיים, כי כן דרך רוב בני האדם לקבל באהבה עול מלכות שמים במדה יתרה בעת אשר יֻגעו מתגרת יד בני אדם, ובעקרים וביד החזקה ראו נכוחות כי אלה יכבידו העול ויקבלום באהבה; ובכן היתה תורת הרמב"ם רק כאבן מעמסה אבל לא כסלע המחלוקת, וגם להרוח היוני לא פלסה נתיב לבוא להתישב בבית יעקב ואף תלמידי הרמב"ם והבאים אחריו הוסיפו להחזיק במעוזי התורה כמקדם, ויען מה היתה כזאת? יען כי רגלי הרמב"ם עומדות היו על אדמת ישראל; בבל אהבתו להרוח היוני ובכל חפצו לחדש רוח עמו על פיו, הנה נאמן היה לבו עם תורת אבותיו, מימי ילדותו עד אשר היה לגאון ישראל הגה בתורת אבותיו ויתן כבוד לגדוליה, הוא לא התנשא על הדורות שהיו לפניו לאמר, כי כלם יחד נואלו נתעו עד הנה לבלות ימיהם בדברים של מה בכך, כי אם הרבה כבוד ופאר לחכמי הדורות

שהיו לפניו ואת תורתם העלה למעלה ראש על כל החכמות והשפות, וחלילה לא עלה על לבו להמיר כבודה באחרת כי רק לשפחות בקש לתת אה החכמות להתורה למען תרבינה פארה. ואם גם שגה בדרכו ולא ראה כי הושיב צרות להתורה יחד עמה בבית אחד, וביד השפחות להוריש גברתן אם יזנו אחריהן הדורות הבאים; ואם גם תעה בחשבו כי נטל עליו לחדש נעורי עמו על פי דרך עם אחר ולעזוב דרך חכמי ישראל מאז אשר חדשו תמיד נעורי עמם רק ברוחם וברוח תורתם; ואם גם משגה היה אתו בדמותו אשר אם יפרש כתובים על פי דרך פלוסופי היונים וישים בפיהם דברים אשר לא עלו על לב ההוזים, אז ירבה תפארתם; ואם גם נתעה מאד בחשבו למשפט אשר אם ישנה פני דת עמו וישימה אך לחק ולא יעבור אז יחזק אשיותיה וישריש שרשיה עמוק על תלמי לבב בני עמו, אך בכל אלה רק משגה ולא זדון היה, כי התורה אשר מלאה כל חדרי לבו ואשר היתה לו לעטרת צבי באמת היא לא נתנתהו לשלוח יד לעקור ולהרוס בכרם יעקב. על לבו לא עלה הרעיון לאמר: על תורתנו ואמונתנו ודרכנו אבד כלח ועת לנו להשליכן אחרי גונו למען נבחר בדרכים חדשים; הוא לא יכול להוציא מפיו המשפט כי לא עם אנחנו ורק חברה שומרת חקים מיוחדים, ואף כי הוא הוא אשר חקק את החקים תחת התורה בכל זאת לא הפר תורה במו פיו לאמר כי אך שמירת החקים היא תורתנו ונחלתנו וחלקנו בארץ, ויהי להפך כי לא חדל לדבר ולהשמיע בכל מקום אשר דבר על דבר תלמוד תורה, כי התלמוד גדול מהמעשה, ופעמים רבות שנה בדברו כי אך התורה היא ראשית היהדות ואחריתה ואל נבטל התורה מפני עשית מצוה[1], כפי אשר הורו כל הכמי ישראל לפניו. אשר על כן אם גם לא לעזור ולא להועיל היו מעשי הרמב״ם בחפצו להפיח חיים חדשים בלב עמו על פי רוח זרה, בכל זאת לא הסיר הרוח ההוא את העם מאחרי התורה, עוד נאמן היה רוח ישראל עם תורתו, דתו ואמונתו גם אחרי שמעו בקול הרמב״ם ורוח ישראל עוד השגה חיל אחריו, התורה פרצה ועברה שנית, אם גם בדרך אחרת, בדרך עקלתון, בדרך אשר כל לומדיה יהיו למחוקקים

1) הלכות תלמוד תורה פ״א, ב׳ וג׳, ועוד.

וגוזרי גזרות, אבל מסכה כזאת עוד יוכל עם להרפא, אם יוסרו הפוסקים מהיות כשליטים, אם יורמו גבולות החקים ותשוב התורה על כנה, אז גם כל הרעה אשר באה לרגלי היד החזקה כעשן תכלה, ואהבתו וגדולתו בתורת עמו תזכרנה עד נצח.

כן היתה לישראל בכל עת על ידי מוריו; כאלה אשר נחוהו רק בדרך אבותיו, כן גם אלה אשר בקשו לשנות פני הדרכים הישנים; כמו אלה אשר דמו כי רק עמם הוא העם החכם והנבון בתבל ובלעדו אך פראים יתהלכו בארץ, כן גם אלה אשר הודו כי גם לעמים חלק אלהים בבינה ונוכל ללמוד גם מהם, רגלי כל אלה המורים יחד עומדות היו על אדמת יעקב, ואף לא על לב אחד מהם עלה הרעיון לאמר: כלנו כצאן תעינו זה אלפי שנים ועת לנו לדרוש בעצת העמים החדשים ובדרכיהם נלך — ואם נתקו כפות רגלי חכם אחד מעל ארחות יעקב ויחפוץ להפוך הקערה על פיה, אז נבדל מהקהל ולא על עדת ישראל נמנה עוד ולא הטיב לעמו אך גם הרע לא יכול עוד, כי שומע לא היה לו, אך לא כן היו החדשות אשר נעשו באשכנז על ידי בן-מנחם ומרעיו ותלמידיו. פה נעשתה חדשה בן-לילה אשר לא היתה כזאת בישראל מאז ועד היום; המורה ותלמידיו יחד פצחו פה והשמיעו בקול: עלינו לבחר בפעם אחת בדרכים חדשים, כי כל דורות אבותינו גששו כעורים באפלות, כי אך רוח חיים אחד יֵשֵׁב בארץ והוא רוח תורת החסד, וכל ההולך אחריו ילך בטח ובלעדו אך רוח מתעה ינחנו, ויהי דבר השכלה אשר יצא לכל בני ישראל כפתגם שר צבא הקורא למלחמה. דבר השכלה יצא מפי תומכי בימין בן-מנחם והדבר הזה היה כקורא חרב על כל אשר נמצא בידי ישראל, חרב על התורה, חרב על אהבת הלאום, חרב על התקוה להתאחד שנית, חרב על כל אהבה ואחדות בישראל, כי רוח חדש יצא מבערלין להפוך בית ישראל משרש והנשארים בו יקברו חיים בערמות העפר, ומהרסיו יעמדו על החרבות ויתנוססו ברגל ההשכלה ויקראו: האח בלענוהו!

ג.

מורים מתעים.

חדשה היתה פתאום בקרב ישראל, כי אחד העם, לא איש גדול

בתורה ומורה דת, היה למורה דרך לאחיו, כאשר כזאת לא היתה בישראל לפנים. רבים יֹאלו לחשוב כי החדשה הזאת טובה ומועילה היא מאד, כי הסכינו לראות בקורות העולם כי אך מחדש חדשות אשר לא על האצילים והכהנים ימנה הוא ישגיב פעלו וייטיב לאדם רב, כי על כן יאמינו כי אך טוב גם לישראל מחדשי חדשות כאלה, אבל החושבים כזאת יואלו ישגו מאד. אמת היא כי מחדש חדשות אשר לא נטל עליו לשבור בתחלה כבליו מעל רגליו הוא יהיה קל המרוץ, לא כן אם להאצילים או להכהנים נמנה, אז לא על נקלה יסיר אסוריו מעל ידיו, ומעת לעת ישוב יתעורר החפץ בלבו לשוב שנית על עקבו, אבל כל זה יהיה אך ביתר העמים, אשר בהם יציבו האבות יד לבניהם, ועל פי היחש יכין איש כסאו, אבל לא כן בישראל, אשר ביד כל איש להיות לגדול ולגאון ולרב ומורה, אם רק שאר רוח לו, בישראל אשר כל חכם כהן הוא ומורה, בו לא תרע דעת האמונה והדת לרוח החפש והמשפט, ולא רק לא תרע, כי אם להפך, בישראל יוכל להיות מורה דרך לעם ומחדש חדשות רק איש אשר בכל בית התורה והדעת וחכמת ישראל וקורותיו נאמן הוא, ואם אין יהיה למורה מתעה מני דרך. המורה לישראל רק אז ידע להורות דרך נכוחה לעמו, אם כל הקורות אותו לא נעלמו מאתו, מורה אשר ידע ויבין רוח העם הזה כי מעולם הוא, כי עם זקן הוא וכביר ימים מאחיו אשר בתוכם ישכון ולא לו לעזוב דרכיו מפני הדרכים החדשים, מורה אשר ישים לבו לחקר עמו מקדם ויראנו את אהבתו להעבר ועל פי דברי אבותיו יורנו עת אשר נפשו תכסף גם לשנות דרכיו על פי החיים. באחת נאמר כי רק החכמים גדולי התורה כאשר היו בכל דור ודור המה יכלו להיות למורי העם והמה יוכלו להדש גם חדשות מבלי אשר התעו את עמם. ובן-מנחם אשר עדת הסוחרים למורה שמתהו לא אחד מאלה היה. מימי נעוריו לא השגה חיל בתורה [1]), כאשר בכלל אך מעט מאד היה מספר מבקשי

1) תמימות במדה גדושה דרושה לאיש להוציא משפט כאשר חרץ החכם קייזערלינג (מאזעס מענדלזאהן צד 8) באמרו כי „מפני רפיון גוו מאן אבי בן-מנחם לתת אותו ללמוד תורה למען יהי לרב בישראל ועל כן הסיר מסבל התורה שכמו ויעמים עליו — סבל צרור-הרוכלים, כי יעבור מכפר לכפר וצרור

התורה בארץ אשכנז, כי אם כאשר החל אחרי כן לדרוש בתורה למרות רצון אביו בבואו ברלינה קרבו רבו באהבה. אבל מימי בואו ברלינה היתה רוח אחרת אתו ויחל לדרוש רק בשפות וחכמות, ובהן עשה חיל והצליח, והשעה היתה משחקת לו, כי לא רק מורים טובים כי אם גם אוהבים נאמנים מצא לו ויצא לו שם בין חכמי העמים, כי אך עם חכמי העמים היה לו דבר וענין ויתרחק כמעט מעל עמו וחכמתו[1]) עד יותר מחצי שנותיו. ומי יודע אם גם עלה על לבבו עוד הרעיון להסתפח בנחלת יעקב, אחרי כי כבר כמו זר נחשבה לו וכל מעינו שם אך בתורת החסד, אבל אחיו משכוהו בחזקת היד לאמר: לכה מלכה עלינו. במשך העת ההיא יצא לו שם גדול בין חכמי העמים, והוא היה היהודי הראשון בארצו אשר החל לנחול כבוד מאת חכמי העמים, ובדבר הזה לבד די כח היה לתת לו חן גם בעיני אחיו היהודים, ומה גם אחרי כי לא היה לא רב ולא מורה המתפרנס בצער מקפת הקהל, כי גם לאיש עשיר היה, ומי יצלח להיות לאיש המופת יותר ממנו? ואז כאשר שאלוהו נדרש להם וישלח אף הוא את ידו לעבוד בכרם עמו,

ואף עוד זאת השיבה אותו אל עמו; בהתהלכו את חכמי העמים ובכתבו מכתבים אליהם נזהר היה מאד לבל יעלה זכרון אמונתו על

הסחורה על שכמו" – אבל אנחנו נחשוב כי נקל לאיש חלש לשבת באהלי התורה מנוד כל היום מבית לבית ומשא לעיפה על שכמו.

1) נשמע נא עדות אחר אוהבי בן־מנחם היותר גדולים הלא הוא שטערן בספרו (דיא געשיכטע דער יודען צד 68) באמרו: „וויר האבען בערייטס איין פיע־טעל יאהרהונדערט פערגעהען זעהען, זייט מענדעלזאהן אין בערלין איינטראף אונד וענן וויר אויך דעם גאנגע זיינער ענטוויקלונג אונד זיינעס אללמאהליגען עמפארשטייגענס מיט טהיילנאהמע פאלגטען, זא בעגעגנעטען וויר אין זיינעם לעבען נאך קיינע טהאט דיא איהם אין דער געשיכטע דעס יודענטהומס איינע בעדייטענדע שטעללע געווינען קאננטע, אונד אין וואהרהייט שטעהט זיינע שריפטשטעללערישע טהאטיגקייט וואהרענד דיעזער ערשטען עפאכע אין קיינער דירעקטען בעציהונג צום יודענטהומע אונד צוא דען אינטערעססען זיינער גלויבענסגענאססען". זאת היא עדות איש אשר יחפוץ להעלות את בן־מנחם על כל החכמים והמורים בישראל.

עטו, והוא אמר כי יעשה כדבר הזה יען כי ימאן לבוא בריב על דבר אמונות, כי על כן לא לפלא הוא אם עלה הרעיון על לב אחד מאוהביו הנאמנים הלא הוא הכהן לאפאטער לחשוב כי זנח כבר את אמונתו ודתו בלבו, ועל כן עורר אותו לעיני כל הקהל לעזוב את האמונה בפועל כאשר עזב אותה במחשבה (לפי דעתו) ולהמיר דתו. לו היה בן-מנחם פילוסוף עוקר עקרי אמונה כשפינוזא ודומיו כי אז בלי ספק לא עלה על לב לאפאטער לדבר על לבו לבחר באמונתו לו גם ראה כי לא ישים לב לאמונת אבותיו. או לו ראה עין בעין כי דבקה נפש בן-מנחם אחרי אמונת אבותיו כי אז לא נואל לקרוא לו בפומבי כי יעזבנה, כי לא חסר דעה היה האיש הזה[1], אבל לא זאת אף

1) שטערן (צד 75) וכן ריטטער בחלק א׳ מספרו דיא געשיכטע דער יידישען רעפארמאטיאן יאמרו בפירוש כי אך לאפאטער השיב את לב מענדעלזאהן לעמו לפעול דבר מה למענו. ולא אבין מדוע כה יחד יתמלאו על לאפאטער קייזערלינג וגראטץ וישפכו עליו חמה אפם? מה רעה עשה לו? לו ראה כי אדוק בן־מנחם באמונתו היה כי אז לא דבר על לבו לעזוב אמונתו, לבל יהי לחרפה כמשוגע, ולו ידע בן־מנחם בנפשו כי לא צדק לאפאטער במשפטו, כי אז לא כאת ואוהב קרבהו גם אחרי כן. הלא גם אחרי אשר קרא באזניו את הקריאה הגדולה כי יקבל אמונתו, אשר בעבור הקריאה הזאת יתנוהו החכמים האלה לאיש רע ובליעל, גם אחרי הקריאה הזאת לא קצף בן-מנחם עליו, ולהפך יקרא לו בשם אח ורע ובמכתב גלוי אשר הפץ כי יהיה כמענה נגיה כל יודעי שמו כתב כדברים האלה: „איך בין פאָלליג איבערצייגט, דאסס איהרע האנדלונגען אויס איינער ר י י נ ע ן ק ו ע ל ל ע פליעססען אונד קאנן איהנען קיינע אנדערע אלס מענשענפריינדליכע אונד ל י ע ב ר י י כ ע אבזיכטען צושרייבען. איך ווירדע דיא אבטונג קיינעס רעכטשאפפענען מאננעס פערדיענען, ווענן איך דיא פריינד־שאפטליכע צונייגונג, דיא זיא מיר אין איהרער צושריפט צוא ערקעננען געבען, ניכט מיט דאנקבארעם הערצען ערוויעדערטע. אבער לייגנען קאנן איך עס ניכט, דיעזער שריטט פאן איהרער זייטע האט מיך אוסעראָרדענטליך בעפרעמדעט״ ומה הוא הדבר אשר בעבורו נחשבו לו דברי אוהבו זה כמו זר? בכל דברי המכתב ישנה וישלש כי הוא היה נזהר מאד לבל ידבר דבר בעניני אמונה עם איש, וגם את לאפאטער יזכיר כי פעמים אחרות החל לדבר עמו בדבר אמונה ונשמט ממנו והשיאו לדבר אחר, ועל כן - יאמר — היה לו לדעת כי בדבר אמונה כבר ידע דרך עמדו. כי די כח היה במענה כזה להוכיח ללאפאטער

לא זאת ראה בבן-מנחם אוהבו, לא איש אדוק באמונתו, אף לא איש מואס בכל אמונה, וזה המריצו ליעץ אותו את העצה הטובה לבוא לחסות בצל אמונתו למען הצליחו בעולם הזה ובעולם הבא. והדבר הזה השיגהו בין הדבקים כי עתה נטל עליו לאמר לכל כי תיקר בעיניו אמונת אבותיו או לכחש בה בגלוי. והדבר הזה היה קשה בעיניו מכל הדבר הקשה[1], ובעת ההיא עלה על לבו הרעיון לעשות גם דבר

עותתו, כזאת אולי ישפטו אחרים, אמנם אנחנו נחשוב להפך, כי אך בצדק ומשפט הוכיח לאפאטער כי עוזב אמונת אבותיו הוא בן-מנחם אחרי כי ישתמט ויסיח לדבר אחר בדברם על דבר אמונה, והמאמינים לא כן יעשו, כי אם ילחמו בכל לבם בעד אמונת לבבם. ומה גם בעת ההיא אשר השיחות והוכוחים על עניני דת ואמונה לא פסקו מפי החוקרים והמתפלספים, וכל אוחז באמונתו התאמץ להוכיח כי צדקה בה. ומדוע זה יזעמו קייזערלינג וגראטץ את האיש אשר לא זעם בן-מנחם וכאוהבו הנאמן חשבהו. כאשר נראה ממכתבו הספון אשר ספח אל מכתבו הגלוי ההוא שבו יאמר כדברים האלה: „טהייערסטער פריינד! אינליעגענדע באַגען ענטהאלטען איינע ארט פאן אנטווארט אויף איהרע אֶפפענטליכע אויפפאָרדערונג, זיא ווערדען זעהען איך טהוע דערזעלבען קיין גענינגע, דענן אננעהמען קאנן איך ניכט אונד ווידערלעגען מאַכטע איך ניכט גערן; אונד דיעזע אלטערנאטיווע האבען זיא מיר פארגעשריעבען. אינדעססען צייגע איך דאך דיא גרינדע ווארום איך מיך ווייגערן מוסס, דאס לעטצטערע צוא טהון אונד איינעם קריסטען וויא זיא מוסס דיעס גענוג זיין, דיא איבער-איילונג דעס ערשטען שריטטעס צוריקצונעהמען, זא ווייט איך אינדעססען אין אבזיכט אויף גלויבען פאן איהנען ענטפערנט בין אונד זא אונמאָגליך עס שיינט, דאסס וויר און רעליגיאנס-זאכען יעמאלם איינשטימיג זיין ווערדען, זא האט דיא דיסהארמאניע גלייכוואהל ניכט דען גערינגסטען איינפלוסס אויף מיינע געזיננונג, אונד איך פערעהרע ניכט דעסטאוועניגער איהרע פארטרעפפליכען טאלענטע אונד איהר פארטרעפפליכעס הערץ". כמרומה לי שבדברי המכתב הזה לא נראה שום ההמרמרות נגד לאפאטער, אשר גם הוא שב ונחם ויבקש סליחה ממנו על כי חפץ בכל לבו „להצליחו בעולם הזה ובעולם הבא" (אלה המה דברי לאפאטער) וכל אלה יעידון ויגידון כי לא חסר-לב היה האיש וגם אוהב נאמן היה לו.

1) אזכיר שנית את הקורא את הדברים אשר כבר הבאתי בחלק הראשון מהספר הזה, את הדברים אשר העיד בן-מנחם על נפשו: „מיינעטוועגען האַטטע

מה לטובת עמו, כי אם גם לא נאמין לדברי מעריציו (ובתוכם שטערן) אשר יאמרו כי רק הריב עם לאפאטער הפילהו על ערש דוי, יען כי חרפהו לבבו על כי חטא לעמו ועל כן נחם מאד, בכל זאת נראה כי הדבר הועיל הרבה לשובב לבו.

אמנם מה תמצא יד איש כזה לעשות לעמו? לו תמים היה עם עמו מעת היותו ולא רחק ממנו להתרועע אך את חכמי העמים ודעותיהם בעת אשר הונח לו ממסחרו, לו עוד על אדמת ישראל עמדו רגליו, כי אז ידע את מכאוביו, כי אז ברצותו לחדש פניו ולשנות דרכו לא עזב דרך אבותיו מעולם ואז הביא טובה רבה לעמו, או לו נותר כמו שהיה ולא שלח ידו בנחלת יעקב גם אז אך טוב היה לעמו בגללו, כי הוא הועיל להסיר חרפה מעל אחיו הנבזים, הוא הראה כי גם להיהודים חלק ונחלה בהדעת אם אך לא ירחיקום בחזקת היד, הוא וספריו נחלו כבוד ובכבוד הזה התימרו גם כל אחיו. אבל לא כן היה כי אם אחרי אשר כבר נתקו כפות רגליו מנחלת אבותיו, אחרי אשר כמעט שכח את הכרם שב להיות כורם עוקר ונוטע. ומה היה חפצו אז ואיזה חפץ יכול לעלות על לבו בעת ההיא? האם לחזק מצודות יעקב ולפתוח בהן אך חלונות להביא רוח טהור? אבל לדבר הזה דרושה דעת יתרה בדברי ימי ישראל והוא לא ידע אף מה בקורות העולם (כעדותו בעצמו כי החכמה הזאת כאין נחשבה בעיניו) ואף כי בקורות ימי ישראל, ועוד יותר מדעת דברי ימי ישראל דרושה חבה יתרה לתורת העם ואמונתו אשר גם היא לא היתה בלבו כעדותו על עצמו, אשר לו גם

דאס יודענטהום אין יעדעם פאלעמישען לעהרבוכע צו באדען געשטירצט אונד אין יעדער שולאיבונג אים טריאומפה אויפגעפיהרט ווערדען מאָגען, אהנע דאסס איך מיך היעראיבער יעמאלס אין איינען שטרייט איינגעלאססן האבען ווירדע. אהנע דען מינדעסטען ווידערשפרוך פאן מיינער זייטע האָטטע יעדער קעננער אדער האלבקעננער דעס ראבבינישען אויס שארטעקען, דיא קיין פערנינפטיגער יודע ליזט, נאך קעננט, זיך אונד זיינען לעזערן דען לאָבערליכסטען בעגריף פאם יודענטהומע מאכען מאָגען". אלה המה דבריו אשר יאירו עינינו לראות עד כמה גברה בלבו בעת ההיא אהבת עמו ואמונתו, יבואו מליציו וישימו לאל אמריו אלה.

רמסו בעפר את היהדות לעיניו גם אז לא שם לבו לזאת. אשר על כן אך חפץ אחד היה יכול לעלות על לבו, הלא הוא לחדש את פני ישראל מכל וכל על פי דרך העם אשר ישב בתוכו. ואמנם החפץ הזה היה לו לקו והוא הניעהו לעשות, רק ללמד את בני ישראל לדבר כן בשפת אשכנז ולהביא תורת החסד בלבו ולהסירו מאחרי הנהלה הישנה אשר לבני דורו לא היה עוד חפץ בה ואשר רק כאבן נגף היתה בדרכו להכשילו ולהעטות עליו בושה. וכן עשה הוא והשומעים בקולו.

ראשית מלאכתו היתה ללמד את עמו לדבר כן בשפת אשכנז ולדבר הזה בחר בכתבי הקדש להעתיקם לשפה ההיא למען ילמדו על ידה לקרוא ולדבר אשכנזית ותכלית מלאכתו היתה להסיר את לב הבנים מאחרי התורה למען יהיו ככל העמים ולא ישאו עוד חרפה ומכאובים על ידה[1], ויהי מצד אחד כהרמב״ם כי גם הוא בקש לשנות פני עמו על פי הדרך אשר בחרו בו עם הארץ וגם הוא כמהו לא

---

1) אוהביו הגדולים המעריצים שמו כמו קייזערלינג, גרעטץ ושטערן וגם ריטטער יודו כלם על זאת כי זאת היתה תכלית מחשבתו. דברי קייזערלינג הבאתי בחלק הראשון ודברי שטערן הלא המה: „דענן זיא (דיא ביבעלאיבער־זעטצונג) איזט דיא לעהרערין דער יידישען יוגענדהייט ניכט נור אים פערשטענ־דניס דער הייליגען שריפט זאנדערן פארנעהמליך אויך אין דער דייטשען שפראכע, דיא ערציעהערין דערזעלבען פיר דייטשע בילדונג אונד דייטשע נאטיאנאליטעט״. וריטטער ישמיע: „אלס נון מענדעלזאהן איינע איבערזעטצונג דעס פענטאטייך ליעפערטע, בעאייפערטען זיך פיעלע טויזענד יידישע יינגלינגע דאראן דיא ערלערנונג דעס ריין דייטשען צו איבען״ (ח״א צד 16). ואך פתיות במדה גדושה תוכל לעצום עיני איש מראות זאת, כי מלבד אשר אך סכלות מאין כמוה היא להאמין כי העתיק את כתבי הקדש למען יבינם העם, אחרי כי שפת עבר הבינו ושפת אשכנז עוד כספר החתום היתה להם, כאשר כבר העירותי בחלק הראשון, גם זה כזב הוא אשר רק למען בנו העתיק אותם, כי בנו זה אשר למענו העתיקם כבר שכח בעת ההיא את שפת עבר ולפי דברי בן-מנחם בעצמו במכתבו למורה בנו להירץ המבורג יצדיקנו בעשותו זאת, כי הוא איש חכם וידע את אשר לפניו ויבין כי אין כל תועלת בשפה הזאת, והוא יכונן צעדיו למטרה (עיין מכתבי בן-מנחם ועיין „ממקור ישראל״ בשנה שעברה).

שם לבו כי ישראל עם מעולם הוא ורק אם על פי דרך אבותיו ינחוהו אז ילך בטח גם בדרכים חדשים אחרי כי רוחו לא זר לחדשות, אבל רק מצד אחד הלך בעקבות הרמב"ם, בדרכיו המקולקלים ולא בדרכיו הטובים. התורה אשר מלאה חדרי לב הרמב"ם היא תמכה אשוריו גם בתעותו וגם בתתו לעמו חקים לא יחיה בם ועקרים רעים לו ולאמונתו וגם בשלחו ידו להשבית תורה ותלמוד רק למען יהגו בספרו, גם אז לא חדל מעורר לבבות לאהבת העם וזכרונות אבותיו, ותקות הגאולה אשר היא כקו המדה לאהבת העם לקחה כל לבו ונפשו, ובה חזק ידים רפות וירפא שבורי לב, כל אלה התורה עשתה ויען כי לא נזור אחור מעל עמו וישכון תמיד בקרבו ובתורתו. אבל בן-מנחם אשר רק נמשך או נדחף לשוב אל עמו, הוא בשובו חפץ להפוך את כל העם כחמר חותם, להשבית תורתו [1]), להסיר את התלמוד אשר היה נר לרגלי העם הזה ולתת תחתיו לא עלתה בידו אף מה. אשר על כן הוכרח להורות תורה מתנגדת לתורת הרמב"ם, כי בעת אשר הרמב"ם אחרי עשותו את החכמות לרקחות ולטבחות להתורה, הרים את התורה על נס ויתן לה היתרון על המעשה. הנה בן-מנחם, אשר הסיר את התלמוד ויחלל את כבוד התורה בתתו אותה לשפחה נבזה ללמד על ידה את שפת אשכנז, הוא הרים את כבוד החקים עד לשמים, ולפי דברו אין להם לישראל בלתי אם החקים אשר נתנו להם, אותם ישמרו ובהם יחזיקו עד עולמי עד, וחלילה לאיש ישראל לעבור אף על מצוה קלה כחמורה עד אשר יבוא האלהים אשר נתן את החקים ויסיר את שכם עמו מהסבל הזה (אלה המה דבריו ב„ירושלים"), ואחרי כי אלהים לא ידבר דבר ויתנחם, לכן עלינו החובה והמצוה לשמור ולעשות את כל החקים האלה עד שתצא נפשנו. זאת היא תורת מורנו ורבנו משה בן-מנחם, המשה השלישי אשר קם לישראל!

אמנם אם נשים לבנו ונחקור היטב נראה כי התורה הזאת אך

1) על הרוב המה מעריצי בן־מנחם העדים המעידים רעתו בו. היינע ירים שיאו עד למרום (בספרו על גרמניה) וישוהו ללוטהער יען כי השבית את למוד התלמוד מישראל, ועל זאת העיר כבר החכם בעל „ממקור ישראל". וריטטער ישבחנו כי כרה קבר להיהדות התלמודית ומנהגיה וחקיה.

אחיזת עינים פשוטה היא. הוא נאלץ לבחר לו דבר מה מן המשואות אשר על ידו נשמו, הוא אשר בכל לבו חפץ להסיר חרפה מעל ביתו ומעל אחיו לבל יהיה שם יהודי לשמצה ובדעתו אשר אך אם לא יֻכַּר היהודי לא בחוץ ולא בביתו, לא בשפתו ולא במנהגיו, רק אז תוסר חרפתו, הוא ראה כי אין דרך אחרת בלתי אם לעשות את בני ישראל לגרמנים בכל דבר, ועל כן נחוץ היה להסיר את התלמוד אשר הוא החומה הבצורה למצודת יעקב ולהסיר אחרי כן את ישראל מעם ולקחת ממנו תקותו להגאל, ואז בלי כל ספק יהיו כעם הארץ לכל משפטיהם. אבל איכה יעשו זאת וכל בני ישראל הלא יתעוררו כאיש אחד להלחם בעד נחלת אבותיהם? על כן יעץ עצה נפלאה, להקדיש את החקים ולהעריצם במדה גדושה, ואז יאמין ישראל בו ויקבל תורתו.

ובאמת עצה נפלאה היא, זאת לא נכחד; באחת כי כל ישראל אשר אבדו כבר דרך רוח ישראל ויהיו עבדים להפוסקים ויעלו מעלת החקים על מעלת התורה וחכמת ישראל ואהבת העם, וכן הורו המורים והרבנים כי אך המעשה עיקר, וכן נתקבל בעם, לכן על נקלה הרגיע רוח ישראל באמרו כי המצות יקרות וחביבות תהיינה לנו מעתה ועד עולם, ובדבר הזה לבד הלא הראה צדקתו ואמונתו. וזאת שנית כי השאיר דבר אשר לא יקום מעצמו ואשר ידע בלי כל ספק כאשר כל איש מבין יבין זאת, אשר בהתערב ישראל בעמים וילמד כל דרכיהם ויחדל מקות לגאולה ולא יחשב את נפשו כעם, כי אז פור יתפוררו כל ארמנות החקים ויפלו תחתיהם. הוא בהרימו את החקים על נס ידע דרך עמדו כי אך אור מתעה יתן כאור מאיר. הן הוא לא כתב ספר חקים כהרמב״ם לאמר: אלה המה החקים והמשפטים אשר צוה ה׳ אלהיכם אתכם לעשותם מעתה ועד עולם עד אשר יבוא ה׳ בכבודו ובעצמו לקחת אותם מידכם, הוא אמר בכלל כי אך החקים המה אחוזת נחלתנו, ובזה אך הפר את מוסרות האחוה האחרות ומוסדות החקים לא הקים, כי לא פרט מי המה החקים אשר כדבר אלה״ם המה בעיניו, אם רק החקים הכתובים בספר התורה, ונהיה כהקראים, או כל החקים אשר נתנו על ידי הרועים והרבנים, אמנם אם כה ואם כה הלא ענה שקר בנפשו כי לא נהג ביתו

על פי החקים האלה כאשר צוו הרבנים. וזה הדבר אשר הסיתו לדבר תהפוכות פעם כה ופעם בכה. במקום אחד יאמר כי להחקים כח ועז ואך המה חלק יעקב ועד אשר לא יסירם האל, החובה והמצוה על כל איש ישראל לעשותם, ואחרי כי אך המה מוסרות אגודתנו הלא החובה והמצוה על כל העם להחזיקם בכל כחם, ובכל זאת התעורר הוא בעצמו נגד עצת אוהב ישראל הראשון בארץ אשכנז וילחם נגדו לבל ינתן להעדה ולהרבנים הכח ליסר פושעים ומורדים בישראל[1]. ומלבד זאת הנה גם במכתביו אשר כתב לאוהביו דבר אחרת מאשר השמיע בספרו ובעת אשר ב„ירושלים״ יאמר כי אף אחד מהחקים לא יפול ארצה, הנה במכתבו להירץ האמבורג אחרת ידבר, באמרו כי עלינו לטהר את

1) החכם והשר בממלכה ראהם כתב ספר שבו יבקש כי ירימו את בני ישראל למצב אזרחים ויתנו להם כל הזכיות ואז יהיה גם ישראל עץ פרי בארץ, ובתוך יתר המשפטים אשר אמר לתת לישראל היה כי תנתן להם גם הזכות לעשות באמונתם כפי ראות עיניהם, כאשר נתנו לכל יתר בני האמונות בימים האלה, היינו כי תהיה הצדקה להעדה ולהרבנים להרחיק מעל העדה אנשים פושעים ומורדים ביד רמה בהאמונה. ונגד הדבר יצא בן־מנחם למלחמה. פה מצא המקום להתגדר בו להשמיע דעתו כי חלילה לנו לתת כח ועז לכהני האמונה לרדות בעם, כי האמונה אך להי׳ לבדו היא וחלילה לאיש לצות על רעהו וכאלה רבות ואם אמנם הדעה הזאת בעצמה טובה ונכוחה היא, וכל איש לבב כה ידבר כי חלילה לנו לשפוט את איש על דרכיו באמונתו, אבל נזכור נא שני דברים. הא) כי אז עוד כח ועז היה לכהני יתר הדתות ולהממשלה להביא את איש במשפט על מרדו באמונתו, ואם להאמונות האחרות היה המשפט הזה הלא אך גזל משפט יהיה אם יוקח מישראל, ומלבד גזל המשפט הלא אך בידו יכין קבר לדתו, כי על יתר הדתות יהיו מגינים ועל דת יעקב לא יהי כל סוכך ומגין. והב) לו דבר איש אחר אשר לא חרץ משפט כי אך החקים המה נחלת יעקב, כי אם מוסרות הלאום והתקוה להגאל והתורה המה חבל אגודתנו, כי אז אמרנו שפיר קא אמרת, כי אמנם עלינו להראות לכל כי דבר אלהינו יקום לעולם גם אם לא נכין מדורות ובמת מטבח למפירים יראה, אבל הוא אשר שדד הכל מעמו והשא״ר רק החקים, עליו היה לחשוב את החקים כארץ וממלכה וכל יתר מוסרות העם, לא כחקי אמונה כי אם כחקי הלאום, ועל חקי הלאום הלא הכל מודים כי מזהירין ועונשין את הפושעים. אבל הדבר הזה יורנו עד כמה חבב גם את החקים,

החקים מתנופת הפרושים, ובמקום אחר יאמר, כי אך על פי השכל יקבל דת ולו מצא דבר אשר לא יישר בעיניו בתורת משה כי אז לא האמין גם בה[1], ותולדות התהפוכות האלה היו כאשר יכול כל איש דעת לראות מראש, כי את אשר השליך אחרי גוו השליכו גם ביתו ותלמידיו ואת אשר אמר להחזיק גם אותו השליכו החוצה אחרי כי גם בדבריו לא מצאו משען עז לזה.

---

1) כמה כרכורים כרכר שטערן בספרו למצוא פשרה בין התהפוכות האלה ויבוא לידי השואה אשר „אם גם נראה תהפוכות בדברי בן-מנחם חלילה לנו מחשוב כי תהפוכות הנה ועלינו אוהביו אשר עלינו החובה להכיר לו טובה למצוא כונה אחרת בדברו". אבל אנחנו אשר לא נתאמר לאוהביו ואם כן לא נראה לנו כל חובה להכיר לו טובה נאמר כי תהפוכות המה דבריו באמת, כי האיש אשר יגזר פעם אחת אומר „זא לאנגע דיעם ניכט געשיעהט (היינו כל עוד לא ירד אלהים משמים לאמר כי התורה חדלה מהיות חקה לעם) זא לאנגע וויר קיינע זא אויטענטישע בעפרייאונג פאם געזעטצע האבען, קאנן אונז אונזערע פערניפטעלייא ניכט פאן דעם שטרענגסטען געהארזאם בעפרייען, דען וויר דעם געזעטצע שולדיג זינד" וכו'. ואפילו מומרים חיבים לפי דבריו בכל המצות ולא תועיל כל חקירה וכל משפט להכיר חק, ובמקום אחר במכתבו ללאפאטער יאמר: „ווענן איך דיעזע לעהרע אים אלטען טעסטאמענט פאֶנדע, אלזא ווירדע איך אויך דאס אלטע טעסטאמענט פערווערפן מיססען". הלא דברים ברורים הזה, אשר לו מצא דברים בתורת משה לא כחפצו כי אז השליך גם אותה אחרי גוו, אף כי החקים לפי דעתו מוצקים כסלע איתן וגם חצי החקירה לא יוכלו לגעת בהם לרעה. ובמכתבו להירץ האמבורג ישוב מכל דבריו ויאמר כי החובה עלינו לחובב את החקים והמנהגים לא יען כי ירד ה' מן השמים לתתם לנו ואם לא בידו יקחם ישארו לחובה קימת כי אם יען כי המה אגודתנו ובלעדם תפרד החבילה, ועד עת מצוא עלינו לשמרם, ואחרי העת מצוא יבטלו מאליהם, כי הלא המה דבריו: איבער דיא נאטהווענדיקייט דער ריטואלגעזעטצע זינד וויר ניכט איינערלייא מיינונג. וועגן אויך איהרע בעדייטונג אלס שריפט אדער צייכענשפראכע איהרע נוטצען פעילארען האֶטטע, זא האֶרט דאך איהרע נאטהווענדיגקייט אלס באנד דער פעראייניגונג ניכט אויף אונד דיעזע פעראייניגונג ווירד נאך דען פלאנען דער פארזעהונג זא לאנגע ערהאלטען ווערדען מיססען, זא לאנגע נאך פאליטהעאיזמוס, אנטראפאמארפיזמוס אונד רעליגיעזע אוזורפאטיאן דען ערדבאלל בעהערשען, זא לאנגע דיעזע פלאגגייסטער דער פערנונפט נאך פעראייניגט זינד מיססען אויך דיא עכטען טהעאיסטען איינע

אמנם אחרי כל אלה לא נאשימנו כי אך בזדון דבר פעם כה ופעם כה וכי ראה מראש את אשר יקרה לתורתו, כי אם נגזור אמר כי בעל כרחו נמשך לתעות, כי אחרי אשר בתחלה נרחק מעל עמו ובשובו לו בקש לקרבו אל העמים ולא יותר, לכן לא יכול להותיר דבר אחר לישראל בלתי אם את החקים, ואחרי כי הוא דבר נגד הדעת והשכל הישר ונגד רוח ישראל לתת לחקים מתים עז ותעצומות ולאמר כי המה העמידו והחיו את העם אלפי שנים, ובעת אשר המה בעצמם שנו פניהם כלבוש לא שנה העם ההולך אחריהם את דרכו, לכן לא יוכל לעמוד במשפטו אף הוא ויקרע גם לבו לשני קרעים כאשר יקרה לכל אלה אשר יחזיקו בדבר על פי דעתם ולבם בל עמהם. פעם הרבה לדבר ולהזהיר על דבר החקים בהתעורר רוח אהבת עמו בקרבו, ואהבת

ארט פאן פערבינדונג אונטער זיך שטאטטפינדען לאססען, וועגן יענע ניכט אללעס אונטער דעם פוס טרעטטען זאללען. אונד ווארין זאלל דיעזע פערבינדונג בעשטהען? אין גרונדזאֶטצען אונד מיינונגען? דא האבען וויר גלויבענסארטיקעל סימבאלע, דיא פערנונפט אין פעססעלן, אלזא האנדלונגען אונד צוואר בעדיי-טענדע האנדלונגען, דאס איזט צ ע ר ע מ א נ י ע ן. אונזערע בעמיהונגען זאללטען אייגענטליך נור דאהין געהען דען א י י נ ג ע ר י ס ס ע נ ע ן מ י ס ס ב ר ו י ך א ב צ ו ש א פ פ ע ן" וכו'. האם לא הפך בזה את השלחן אשר ערך עד הנה? פה חדלו החקים להיות כדבר אלהים אשר יקום לעולם, כי אם כמוסרות אשר רק ב ע ת ה ז א ת עוד יש לנו חפץ בהם, וגם בהם עלינו לשלוח ידינו להסיר מהם אלה אשר לא ישרו בעינינו. אמת היא כי על דבר קיום החקים כתב דבריו בראשית צאתו להיות למורה לישראל במו עטו, ואת הדברים האלה במכתבו להאמבורג כתב כששה שבועות לפני מותו (22 לח' נאוועמבער 1785) ועד העת ההיא כבר מצא שעת הכושר לראות כי גם החקים לא יעמדו, כי כל בני ביתו והלמידיו ורעהו האמבערג בעצמו אשר כבר מאס גם בהחקים המה הורוהו דעה, כי גם המוסרות האלה נתקו עד לבלי להתקשר עוד עד נצח. וריטשער אשר באמת הרבה חקור מכל אשר לפניו בתולדות בן-מנחם והעת ההיא, והוא אמנם לא מ ח ס י ד י בן-מנחם, כי גם הוא יעיר על התהפוכות אשר בדבריו על אדות החקים, אבל גם הוא יהללנו על כי מידו יצאו החדושים לישראל, ואם אמרי אביא את כל דבריו לראיה אז היה עלי להביא את כל החלק הראשון לעד, אך הקורא יקרא נא בפרטיות את הפרק השני אשר בו יוכיח בראיות ברורות כי „ב ן - מ נ ח ם הרס את ה י ה ד ו ת על פי התלמוד

עמו התעוררה בלי כל ספק כפעם בפעם בלבבו, כי אין איש בישראל אם למד ודרש משפט, אשר לבו יהפך עד לשנוא עמו וזכרונותיו, רק איש נשחת ונאלח, איש אין לב ואין דעת ומשפט בקרבו יתאכזר להעם הזה ולא יכבדנו בלבבו, גם אחרי אשר למראה עין יטוש צור ממנו חֻצב, כי על כן הלא נבין כי בן-מנחם אשר למד וחקר ולא איש משחת היה, כי כפעם בפעם התעוררה בלבו אהבתו לעמו ותתן בפיו דברים להחזיק מוסרותיו, אבל אחרי כי מוסרות הלאום כחבלי עוני היו בעיניו, כי אך לעשותם לאשכנזים היה כל חפצו, ואחרי כי את רוח ישראל הצרור בכנפי תורתו לא ידע ולא הכיר כראוי, לכן דמה כי אך בהחקים יכונן את בית ישראל ויקום תחתיו ולא ימוט, אבל לעמת ההתעוררות הזאת קם החפיץ לעשות את בניו ואת משפחתו ובכן גם את הקרובים אליו ועדתו לאשכנזים גמורים, ואז עזב לאט לאט גם את המוסרות האחדות אשר בחר בהן ולא עוד קרא להן שם כמצות מפי אלהים אשר אך הוא יכול להפר אותן, כי אם כמצות שכליות אשר נכון לקימן עד עת מצוא.

ועת מצוא זאת באה ונהיתה כמעט רגע, עוד בעיניו ראה בן-מנחם הֲריסות כל עמודי ישראל, לעיניו באו רעיו ותלמידיו כחוטבי עצים להפיל כל גפן וכל עץ פרי בישראל, לעיניו חללו קדש והסירו כל מועדי אל וישלחו אש ויציתו בכל פנות ישראל. מלחמה נוראה יצאה מבערלין ותפשוט עד ארצות רחוקות, מפיחי מדון יצאו ושטו בכל הארץ

(דאס ראבבינישע יודענטהום) וגם לחקי ישראל ומנהגיו כרה קבר ומידו יצאו הפנים החדשים לישראל". ועל כן ישמח בו ריטטער במאד מאד. אבל עלינו לדעת כי הפנים החדשים הנעימים לריטטער לא כפני היהדות יראו לנו, כי הוא המטיף להערה אשר המירה את השבת ביום הראשון ולכל מנהגי ישראל וחקיו פנתה ע״ף. ובדבר הזה הלא נודה גם אנחנו כי יהדות כזאת פעולת בן-מנחם היא. הנה הארכתי פה בהערות למען הוכיח להקוראים התמימים את משפטי על פי הודאת הבעל דין בעצמו, כי על כן לא חדלתי מהביא פה דברי בן-מנחם ואוהביו המעידים עליו לעד למשפטי. ואם אמנם כאלה וכאלה היה בידי להביא, אך יראתי להעמים עוד על הקורא, ואולי עוד יבא מועד אבל בזה יראו ויוכחו לדעת עד כמה עזות וחסרון דעת דרושים להאיש אֲשֶׁר לֹא יֵדַע בֹּשֶׁת לְהַכְזִיב כֹּל אלה אך בדבר שְׂפָתָיִם.

וישלחו מדון בין אב לבנו, בין אם ובין בתה, ומלחמת קדש קראו לה, מלחמת ההשכלה את הפתיות, מלחמת הסבלנות את הקנאה, והסבלנות הזאת פערה פיה כשאול ותשלח מתלעותיה לאכול על ימין ועל שמאל, ורבו חללי קנאת ההשכלה מחללי קנאת החסידות, כי החסידות אף כי נאלחה היא בכל זאת מולדת בית ישראל היא ולא השמידה את מדת הרחמים והחנינה הספונה בקרבו, וקנאת המשכילים להשכלתם קשה משאול ולא ידעה חנינה וחסד, כי לא לישראל היא. אולם יד השכלת בן-מנחם לא בכל מקום נשתוה, לא כפעולתה בארץ אשכנז היתה פעולתה בארצות אחרות, ונוכל לחלק את המקומות על פי פעולת ההשכלה הזאת לשלשה מינים.

א) המקומות אשר בהם גברה עד מהרה יד ההשכלה הזאת ותדכא כרגע את התורה ורוח ישראל בלי מלחמות גדולות.

ב) המקומות אשר עדיהם הגיעה ההשכלה הזאת אך לא הפיחה מלחמה כי לא מצאה קוצים להבעיר בהם את הבערה.

ג) המקומות אשר בהם נצתה אש המלחמה עד לאין מרפא ותרב חלליה לאין מספר מבלי אשר עלתה ידה להיות המנצחת במלחמה הזאת עד היום הזה.

אם נאמן הוא הפתגם כי אין נביא בעירו אז נוכל להוסיף עליו כי אין חוזה מורה לדורו, כי כל אשר קרני אור לו אך מרחוק יֵראה בזהרו וכאשר יגע עד העינים אז תחשכנה מראות ויהפך להן האור לחשך. אולם המרחק בעת או במקום לא יוסיף זהר על גֹדל הדעה המזהיר באורו כאשר יאמינו רבים, כי אם רק יפלס נתיב להקרנים למען תֵּראינה כמו, כי על כן לא נִכּרו מעבדי האנשים הנעלים באמת בעת אשר פעלו פעולתם, דורם לא הכיר אורם וגם המה נשאו על כן דעם למרחוק, כי על עפעפי הקרב אליהם צלמות היתה ואשר להם היה המשפט ללכת לאורם הלכו חשכים. כן היה וכן יהיה תמיד גורל אנשי הרוח הנאמנים את רוחם וילכו אחרי הדעת והמשפט ואך בהם עיניהם ולא יביטו אל אשר לפניהם, המקום והעת לא להם המה, כי המה ברוחם יהיו לראש פנת המקום לתת לו שם וזכרון, ומהם תחל

תקופת עת להמנות. המה יהיו כהנוטעים עצי פרי אשר אך לדור יבוא ישאו פרים והמה הנוטעים ממנו לא יאכלו גם בעיניהם לא יראוהו, ודורם לא יברך שמם כי לא יבין פעל פעלו לבניהם אחריהם; לא כן חלק האיש אשר בצאתו לפעולתו יחשוב וימנה את השכר אשר יראה לעמלו וישלח ידו לטעת אך עץ החיים אשר ממנו יאכל וחי בעת עבודתו, וימכור את עבודתו וירבה במחירה, הוא מעמל כפו יראה ישבע ברכה וגם ליודעיו יהיה לרצון, כי השגיא פעלו ואת פרי עבודתו אכלו גם המה ולא יזכרו אם גם הרבו במחירו. ואם כי כל איש חוקר ואוהב דעת ירומם את האיש אשר כהן פאר בהיכל הדעת רק למען שמה הגדול וימנע מכבוד את העושה עבודתו לשדה-לחם, בכל זאת נראה לרגעים כי העובד שדה חכמתו ויבקש פרי הוא ימצא טוב ועל פני כל העם יכבד והעובד את הרוח יראה רוח ויהיה נעזב וגם חכמתו נסרחה בעיני רואיו, כי על כן סקלו באבנים ועפרו בעפר לעמת הנביאים הנאמנים בבריתם את האמת, ועל כפים נשאו את כהני הבעל, וכן יעשו מאז ועד היום בכל העמים ובכל הארצות, וגם ישראל עשה כן בכל עת בזנותו אחרי דרכי הגוים, רק בעת אשר אהבת התורה גברה בקרבו, בעת אשר ראה כי אך היא חיי רוחו ומצודת מעוזו, רק אז נמצאו ביעקב אנשים אשר את נפשם לא זכרו וחייהם כאין בעיניהם נחשבו, כי אך למען תת ניר לעמם היה כל חפצם וששון ישעם, ואז רבו כמו רבו העוסקים בתורה אך לשמה, ועל ידיהם היה עם ישראל כמעט עם אחד בכל העמים, אשר בו נמצאו אנשי הרוח אשר בלו כל ימיהם בתורה אך למען התורה מבלי תקוה לשכר וגמול, רק למען העלות נר-תמיד לעמם לבל יכבה נרו, ובהתקופה הארוכה הזאת אשר ארכה כשני אלפים שנה השגיב העם חיל על ידי שומרי-תמיד אלה, אף כי דכאוהו מחוץ; העם הלך הלוך וגדל ברוחו עד כי כבש את כל הארצות, אשר בהן ענו את גויתו, לעבדים לרוחו. ועל כן הלכו אחרי התורה גם החכמים והחוקרים אשר עיניהם היו פקוחות לראות כי הפריזו על המדה בעשותם את כל בניהם ללמודי התורה ובהרבותם על ידי זאת עצלים ובטלנים רבים, אחרי כי לא כלם יכשרו להיות כהנים במקדש התורה ואלה אשר לא חלק להם בבינה יבלו רק ימיהם בהבל ויגדל העני

לרגלם וגם חרפה נִתנה על ישראל בעבורם, גם החכמים והחוקרים אשר ראו וידעו כל אלה גם המה לא נסוגו אחור מהוסיף להגדיל אהבת התורה בדעתָם נאמנה אשר אך הדבר הזה, למוד התורה רק לשמה, הקים את עם ישראל ולא נתנהו למוט, ולולא זאת מי יודע אם נשאר גם זכרו. רק יען כי רוב בניו היו למודי התורה אך למען למוד והגות לא לשבוע מפריה, לכן אחזו במקדש דת ישראל בכל כחם, ולוּ החלו לבקש חשבון מעשם ולראות מה טוב בעולם, לו חשבו בתחלה מה יהיה שכרם בסוף המעשה, כי אז הוציאו משפט אחר, כי אז אמרו: התורה הזאת אך מתשת כחנו בעולם הזה, נותנת אותנו לשמצה וקלסה, סכה דרכנו בסירים ותושיבנו במחשכים, וכן היא אמונתנו ודתנו, וכן המה כל חיינו וארך ימינו אך שלשלת פגעים ארוכה וגדולה וכבדה מאד עד כי יכשל כח הסבל לשאת אותה, והנה תחת להביא פרי תשחית עץ בלחמנו ומחיר עמלנו הלא הוא אך מכות ומכאובים — כזאת השיבו אל לבם כל מבקשי חשבון לוּ אך בקשו לראות פרי בעמלם, אבל המה לא בקשו כזאת כי על כן הוסיפו להחזיק במעוזם. ובכן היה ישראל העם האחד בתבל אשר כִּהן ככהן גדול אך במקדש התורה והרוח, ולא רפה כח התורה בקרבו. לא על ידי תלאותיו אשר סבוהו מחוץ, ולא על ידי אהבת השכר והעבודה. הרבה אשר היתה עמוסה עליהם מבית, כי על כל אהבת הכסף ועל כל כבוד עלתה אהבת התורה וכבודה, ולא יד אוהב חיים ולא יד חוקר ופלסוף עצרה כח לרפה את האהבה הזאת, עד אשר קם בן-מנחם.

בן-מנחם היה הראשון בישראל אשר חדש הדשות לבקש תכלית בדרכו ושכר בעד מפעלו, וכה הורה דעה לבניו ולכל שומעי בקולו לבקש אך תכלית ולראות אך שכר בעמלם, לבלי יעמלו עוד להבל ורוח. זאת היתה תורתו אשר השמיע בפה וכתב ידו וחי על פיה כל ימיו והדריך בה את בניו וכלם יחד ראו פרי טוב. ומה זה נתפלא איפוא אם עד מהרה היה בן-מנחם למורה אהוב לדורו? כל יודעיו חזו בו כורם אשר יטע כרמו ויחללנו ויאכל פריו, ועל כן רבו מעריציו ובקרוביו נכבד, ולא ארכו הימים ושמו גדול במאד מאד בארצו והדורכים בנתיבותיו רבו ועצמו מיום ליום וכלם בשמו דגלו ובצדק. ויהי בן-

מנחם למחדש חדשות בארצו, כי הדריך את בני עמו בדרך חדשה, בדרך לא ידעוהו לפנים, בדרך אשר כל עובר בו לא ישוב בידים ריקות הביתה, כי שכרו אתו בעת אשר פעולתו עוד לפניו היא. רואה חשבון היה בבית מסחר ולמבקשי חשבון שם את בניו ותלמידיו, והמה בקשו כלם יחד חשבונם וימצאוהו, אם עלה שכרם בידם בעד עמלם טוב היה, ואם אין סחרו סחרם, או ראו מהיר בעד התמורה, איש איש כאשר מצאה ידו. בארץ אשכנז שנו פני היהודים מימי בן-מנחם ולא היו ע״ד כאבותיהם, כברק יצא דברו ותלמידיו השמיעוהו כהד קול עד למרחוק ויבארוהו וישננוהו לכל שומע. דבר בן-מנחם היה כי לנו אך לבקש שכר בעמלנו ואם כן אך שוא עבוד התורה, ותוסר התורה כרגע מגבירה. ומני אז הלכו הלוך ממעלה למעלה ויוסר גם העם מהיות עם ובכן הוסרה תקות הגאולה ואחרי כן גם החקים אשר בתחלה אך הם היו קדש ואחרי כן נתפרדה החבילה וירעו איש לעברו באשר מצא מרעה טוב ושמן...

כי בן-מנחם היה הראשון אשר החל לערער את החומה הבצורה אשר היתה לישראל, הלא היא הדעה כי כל בני ישראל עם אחד המה, זאת הראיתי כבר בהחלק הראשון מהספר הזה, והוא נאלץ היה לעשות כזאת, כי כל עוד אשר בני ישראל בשם „עם" נקראו אז עוד דאג איש לאושר רעהו ואף אם בקצה הארץ מושבו ויבקשו כלם לקים את התורה יען כי נחלת העם היא, מורשה לקהלת יעקב, ואז נמצאו רבים ושלמים אשר זכרו את אחיהם בטרם אשר זכרו את נפשם ויקריבו גם חייהם כליל על מזבח אהבת העם, אבל תורת-החסד מולדת בית יון תורה אהרת תורנו: „נפשך ונפש הוריך ומוריך ואחיך נפשך קודמת", ואחרי כי על מבועי התורה הזאת בקש לנהל את בית ישראל, לכן נאלץ להסיר בתחלה שם עם לבל יזכר ויפקד עוד, ואז יהיו בני ישראל אך חברה בעלי אמונה מיוחדת, היינו חברת אנשים אשר רק בעבודתם את אלהים יבדלו מיתר העמים ובכל יתר חקי דרכיהם יהיו על פי דרכי עם הארץ ו א ך בתורתם ישגו ולא יסורו ממנה ימין ושמאל. ואחרי אשר מוסר ישראל מעם הלא מעצמה פור תתפורר חומת תקות הגאולה אשר היתה סתרה לישראל עד כה, הן רק עם יחכה כי ישוב ויהיה

כמקדם בארצו ומושלו מקרבו יצא ומשפטו מחוקקיו יחוקקו לו, אבל לחברה בעלת אמונה מיוחדת מה לה ליחל להגואל אחרי כי בכל הארצות ובכל העמים יתנו להם לעבוד את אלהיהם כחפצם, ומה להם לקות או ליחל עוד? ובדבר הזה לבד היה די והותר כה לתת לישראל פנים חדשים, כי אלה אשר נלאו נשוא מוסרות הלאום והדת גם יחד, המה קבלו באהבה את חפשם מכבלי הלאום על ידי בן-מנחם ורסן האמונה שלחו מעל פניהם גם מבלי מתיר ומקיל. וגם מבלי כפות הר כגיגית נתקבלה התורה הזאת ומורה היה כאיש אלהים, כמורה ישראל וגואלו אף בעיני אלה אשר שם ישראל היה לשמצה וזעוה בעיניהם [1], וגם אלה אשר החזיקו באמונת אבותיהם גם המה בטחו בו ובדברו אחרי כי נתן תעצומות ועוז להחקים משוש דרכם, ואם כי לא ארכו הימים וגם החקים היו כפגרים מתים בעיני תלמידיו ויקברום בקברות עולם אשר לא יקומו עד נצח, אך את האשמה הזאת תלו בתלמידים ולא בו, אף כי גם הוא שב ונחם לעת זקנתו ולא עוד נתן להחקים את התוקף אשר נתן להם לפנים [2], בכל זאת נקדש שמו לעד.

ותלמידיו את תורתו נשאו עד למרחוק ויוסיפו עליה כהנה וכהנה; ופרי התורה הזאת נראה עד מהרה, כי מבקשי החשבונות בקשו וימצאו

---

1) בחלק הרביעי מהתועה בדרכי החיים נגעתי בדבר הזר הזה אשר בו לבד היה כח לפקוח עיני החוקרים לו בקשו לפקוח עיניהם, אבל בדבר ההלכה הפסוקה כי בן־מנחם היה כמשה והרמב״ם לא נועז איש לפלוג בדבר, וגם אלה אשר את משה איש האלהים הדיחו משאתו ואת כבוד הרמב״ם בקלון המירו גם המה לא עצרו כח לשלוח יד אף במשה השלישי. אבל לו חכמו השכילו והבינו לראות את הדבר הזר הזה, כי הנשים הבוגדות והסוררות רחל ווארנהאגען, דאָראָטעא בת בן-מנחם והענריעטע הערץ, ומה גם הראשונה אשר בהזכירה שם יהודי אחזה השבץ, ואין די מלים בפיה להשליך בוז וקיקלון על בית יעקב, גם אלה שגו באהבת בן-מנחם ואת שמו העריצו, ואם אמת נכון היה הדבר כי הוא הרים את המצות על נס, איכה יכלו נשוא אותו הבוגדות האלה אשר ידען דרך עמדו בביתו, ואם לא נוכחו לדעת כי כל אלה אך דבר שפתים הוא, למען משוך אחריו לב העם (כאשר באמת כן העידו בני דורו עליו), איכה לא שקצו שמו כשם כל יתר היהודים?

2) כבר הבאתי דבריו אשר כתב לפני מותו לרעו להירץ האָמבורג.

השבון, כי אולת וכלמה היא בדור דעה כזה להפרד מעם הארץ רק למען עבוד אלהים בדרך אחרת לא כעם הארץ ולהוסר בעבור זאת להיות נבזה ונרדף ומשרה יבקש ולא ימצא, ויוכחו כי לא נכונה השבו אבותיהם את חשבונם, וכרגע והנה הנם אנשים חדשים חיים וקימים על פי דרכי עם הארץ ותורתו וחקיו, והחצי משומעי בקול בן-מנחם נפרדו מעל קהל ישראל ולא רק נפרדו כי אם התקוממו כצרים ואויבים נגד החצי השני אשר מאן עוד ללכת אחריהם.

אמנם הן לא כלם היו אנשים אשר ראו בחשבון כי טוב להם להפרד מעל קהל ישראל, הן לא כלם יהיו נושאי משרה, לא כלם יהיו מורים בבתי מדרש החכמות, ומה בצע להם כי יעזבו את מקורם? וגם שלמים ונאמנים בברית אבותיהם נמצאו אשר מאנו להתנכר לאבותיהם ואחיהם. אך האנשים האלה היו בימים ההם כצאן בלא רועה, כאניה בלי מַלח, כי זה משה האיש כבר איננו ותלמידיו הן הרחיקו לכת, ובימי המבוכה האלה לו קם מנהל נאמן אשר עיניו לא הֻכו בסנורים מכבוד בן-מנחם, לו איש רואה נכוחה התעורר בקרבם כי אז קרא פעם אחת: אחינו, כלנו כצאן תעינו אחרי מורה מתעה, הרועה הזה אשר אמרנו בשדה מנוחה ירביצנו התענו בתהו ויעזבנו בבצה אשר לא נוכל צאת ממנה, כי גם הוא לא ידע דרך עמדו; אבל מורה כזה לא נמצא [1]) וגם מן הנמנע היה כי ימצא איש כזה, אחרי כי כל אלה אשר בקשו משפט וחקר הלא כתלמידי בן-מנחם נחשבו, ואיך יזיד התלמיד למרות ברבו, וגם כל רעיו בלי ספק רגמוהו אבן, הן גם היום עוד רבים חסידי בן-מנחם אשר לא יתנו לנגעת ברבם ואף כי אז, ובכן בקשו אלה אשר עוד נאמנו בבריתם את אחיהם עצה אחרת לשגב את ישראל באלהיו, והיא כי נתנו לו „אתה בחרתנו" בנוסחא אחרת. המטיפים אשר הקימו להן קהלות ישראל

1) האחד המיוחד אשר בקש להשיב את רוב בני ישראל בארצו לאמונתם ולא זאת בלבד כי אם גם לתורתם ולחכמתם, הוא שריד ישראל ריט"ל צונץ אשר עיני רוחו הראו לו את הארחות העקלקלות אשר בהן נתעו בני דורו ויאמר לכונן מקדש ישראל על כנו, הוא הוא מקדש התורה וחכמת ישראל אשר הורס, אך הוא היה האחד ולא רבים היו עמדו, ובכל זאת יזכר שמו לעד כגואל חכמת ישראל.

כמטיפי עם הארץ המציאו פתגם כי ישראל נוצר לשאת נר האמונה לכל העמים, על כן ילך מרחי אל דחי וידוד מארץ אל ארץ למען יביא שמה את האמונה, ובעבור הדבר הזה הן עוד לו הצדקה לחיות על פני הארץ. הפתגם הזה היה מאז ועד היום לראש פנת מדברות כל המטיפים בדבר אמונת ישראל. והנה אם נתבונן אך מעט נראה עין בעין כי לא נחלקו אלה שתי המפלגות, כי גם אלה ידעו כי רק עד עת ידועה (כדברי בן-מנחם) עוד יש חפץ בישראל, כי אם תמלא הארץ אמונה אז הלא יחדל ישראל מהיות עוד למורה ויתבולל בין כל הגוים, ואם יאמר האחד: אני לא אחפוץ להיות רצוץ משפט רק למען אשא נס האמונה לשונאי הגוזלים משפטי, יהיו המה בנים לא אמון בם ואני אשבע מטוב הארץ, או אם יאמר השני: הן אבדה האמונה מלבי, ומה אתן אל העמים האחרים, ומדוע זה יגרע בעבור זאת נחלתי בארץ? — ושאלות כאלה וכאלה אם ישאלו הלא או אין משיב, והשואלים ילכו אף המה בדרך יתר תלמידי בן-מנחם אשר בפעם אחת קצצו פתיל חיי ישראל, ואין בין אלה אשר בפעם אחת התנכרו, לאלה אשר יאמרו כי עוד עלינו לחיות למען לשאת נר האמונה, רק כי אלה הראשונים המה כבעלי הוב המעיזים פנים ואומרים בשפה ברורה: לא נחפוץ לשלם! והאחרונים יאמרו כבעלי חוב אשר ידעו בנפשם פשעם ויאמר לאחר יום השלום עד לאחר זמן. אך כאלה כן אלה אך ישמטו משאת ידם. והפתגם השוא הזה הוא עזר הרבה לקרקר קיר חומת ישראל, להסיר כליל זכרונות כל העבר ואך בו ירוצו וישגבו. ובכן נזורו כמעט כל בני ישראל בארצות אשכנז מאחרי דרכי ישראל מאז, את תורתו ושפתו זנחו מפני תורת-החסד, וכמעט כל חכמי ישראל באשכנז, גם מהרבנים והמטיפים, יבזו את שפת עבר, לא אפריז על המדה באמרי „יבזו", כי אמנם בוז יבוזו להשפה הזאת, כי אך הנכתב בשפת יון ורומא הוא דבר חכמה ובשפת עבר אך להג הרבה ומלים אין טעם בהן בעיניהם, וגם אלה אשר דעתם בשפות יון ורומא עוד תצער מדעתם את שפת עבר, גם המה יתפארו בחסרון דעתם בשפת עבר למען יחשבו כחכמים בשפות תורת-החסד. לו אך הפצתי כי אז תמצא ידי לקרוא בשם כמעט כל רבני קהלות אשכנז ומטיפיהם ולא ימצא בהם אף עשרה למאה אשר

יבינו שפת עבר, ומהעשרה הזאת יִמָצא אולי אחד אשר יהגה בה ולא ישקצנה. ותהי הכמת ישראל נעדרת, וגם אלה אשר בקשו להחיותה בכתבם דברי חכמת ישראל בשפת אשכנז גם המה אך הועילו לשחת עוד יותר ויותר את חלקה, כי מלבד אשר חכמת ישראל הלא דרושה להכתב בשפה אשר כל ישראל יבינה והמה יכתבו בשפה אשר אף אחד אחוז למאה מכל קהל ישראל לא יבין אותה, הנה עוד זאת, אם נחפוץ לתת ניר לחכמת ישראל נוכל לעשות זאת רק בשפת עבר, כי כל למודי התורה ידעו לקרוא בה ויבינו לשפוט דברי הסופר אם נכונה בפיו[1]. והדעה כי לא עם אנחנו והפרת תקות הגאולה היא הסירה את לב אחינו באשכנז מאחרי אחיהם ביתר הארצות, וכמו זרים המה להם כן יתהלכו עמהם. ואם נדבר את יהודי אשכנזי, ואם נקרא את דעותיו מעל הספר אז נראה כי אך היהודים באשכנז המה קהל עדת ישראל בעיניו, ובלעדם אך אנשים אשר חרפה היא להתהלך עמהם, כי אין להם בינה והשכל וגם לא פני אדם פניהם.

זאת הביא בן־מנחם ותלמידיו לארצו; אבל כל אלה הרעות אשר אמרתי הנה באו אך על האמונה והתורה ומוסרות הלאום, אך חלילה לנו מְכַחד כי על ידי תורת בן-מנחם הוטב מאד מצב ישראל. מני אז הלכו הלוך ועלה בסלם הדעת וגם בסלם המשפט והחפש וכל טוב, כי כעם הארץ היה מני אז, ואם כי עוד עד היום הזה ימאנו רבים מבני הארץ לחשבם כאחים ורעים, בכל זאת הצליחו לעלות מעלה מעלה,

1) השערוריה הזאת לחקור בחכמת ישראל ולבאר בכתבי הקדש אך בשפת אשכנז הולידה שקרים וכזבים והבל הבלים לאין קץ. לו נכתבו דברי ימי היהודים לגראֶטץ בשפת עבר, כי אז יצא לאור משפט הספר הזה עד מהרה, ועל מרבית שגיאותיו העירו כבר וידעו כלם כי שגיאות הנה ולא יספו לשנות מחסרון דעת, ולו נכתבו באורי כתבי הקדש אך בשפת עבר, כי אז לא ראו אור עטלפים, כמו שיר השירים לגראֶטץ ושיר השירים לקאֶמפף ורבים כמוהם, אשר גם דרשן נודד ללחם בפולין בוש בלי כל כפק להשמיע הבלים כאלה, והספרים האלה ירבו מיום ליום כצפרדעים וכל אלה יען כי נכתבו בשפה אשר רוב היודעים עברית לא יבינוה, ואלה אשר יקראו את הספרים האלה המה רובם לא ידעו אף מה בשפת עבר, ואם גם ירבו הבלים כהמה וכהמה לא יבינו עד מה ולזאת חכמת ישראל תקרא!

והדבר הטוב הזה נמצא בהתורה ההיא כי היא הראתה להם דרכי החיים והמה אחזו בהן ויצליחו. ואף עוד זאת כי הפיחה רוח דעת בלב כלם ובניהם היו כלם לאנשים של צורה, ואם כי הורידה התורה הזאת אותם במדרגת יהודי אך העלתה אותם על בסלם החיים ובני האדם, ואחרי כי לא רבו הלוחמים נגד התורה הזאת, לכן פרשה כנפיה לכל קצות הארץ ההיא עד מהרה, ותקח לב כלם יחד, ובכן היו כלם לדורכים בנתיבה אחת, אשר גם זאת טובה רבה היא, ועתה אחרי כי כבר הלכו קדימה, עתה יוכלו גם לשפוט נכוחה על דבר התורה ההיא והעת ההיא, וימצאו חכמי לב אשר לא יבושו לאמר כי לא טובה היא התורה ההיא וישנם אשר גם יחרפו את כל הדור ההוא, כי משפט והקר למדו כבר כלם, ואם יתעוררו עתה אנשי לב האוהבים את עמם להשיב לבם גם לחכמת אבותיהם ותורתם יש תקוה כי יצלח חפצם בידם, כי בין כה וכה היו האנשים האלה לאנשי דעת אשר יבינו משפט, ואת אנשים כאלה נוכל לדבר ולהוכח, ואם כן אם גם נשפוט את תורת בן-מנחם לרעה לא נוכל לכחד גם את הטובה אשר הביאה ולהודות כי עתה לא תוסיף עוד להרע. כן היה בארץ אשכנז במקום עלתה התורה הזאת, אבל לא כן היא בארצות האחרות אשר גם שמה הגיע שמע התורה הזאת.

יש אשר יקח הרוח גרגיר מבית האוצר וישאהו בכנפיו עד למרחוק ועד ארץ נשיה יביאהו ובמקום לא עֻבד ולא נורע, יד אדם עוד לא נחה עליו לפתוח דלתי בטנו להוציא ממנו זרע, גם שמה יביאהו וישכיבהו בחיק האדמה והוא יציץ ציץ ויפרח וימלא פני הארץ ההיא תנובה. אבל דבר פלא כזה אך מקרה הוא אשר לו נתכנו עלילות רבות ואך שוא נתהרה להחזיק בדרכו, כי לא לנו העובדים קצרי היד לעשות כמתכנת המקרה אשר כל יכול, ואם אמר נאמר לזרוע זרענו על ארץ צחיחה או יעלה עמלנו בתהו והזרע ההוא יקטף בלא עתו או יהיה לקמשונים וחרולים. כן בקשו הנוטעים את זמורת ההשכלה לטעת את הזמורה הזרה אשר מאשכנז הביאוה על אדמת זרה, למרחקים הביאוה וישתלוה ויקוו לעשות פרי טוב, אבל מעבר מזה עלה הזרע בתהו ולא העלה גם נצה כי שמה כבר מלאה פני הארץ תנובה,

ומעבר השני אך קוץ ודרדר הצמיח להכאיב כל יד הנוגע בו ולהדאיב כל לב מתבונן אליו.

על הפעולה אשר פעלה השכלת בן-מנחם ובית דינו על ארץ אשכנז כבר דברתי למדי והראיתי כי גם טובה נמצאה בה אחרי כי על ידה נתעלו בני ישראל למעלה נכבדה ויהיו כבני אדם וינחלו כבוד, ואם כי עוד לא פס אויב ושונא מקרב הארץ, אשר יתחר עוד להשליך עליהם שקוצים, בכל זאת לו גם מליץ אחד כמו שליידען אשר אמר „בלי יהודים אין חכמה ואין השכלה״. מליץ כזה אשר ברב גדלו בחכמה הניף בעוז ידו לרומם קרן לישראל כאשר לא נסה אף אחד מבניו לעשות, לו רק מליץ אחד כזה עמד לישראל לרגלי ההשכלה הזאת די והותר הרוחנו בה, ומה גם אחרי כי גם בלעדי זאת פעלה טובות רבות ונסלח להעונות והשגגות בעבורן, אבל ההשכלה הזאת לא רק בארצה נותרה, לא רק למען בני הארץ ההיא הרימה ראשה, כי המתימרים בשמה נשאו נס דגלה עד למרחוק ויבקשו לשתלה גם על אדמת ארצות זרות אשר לא ידעו לא ממנה ולא מהמונה, ובארצות האלה שִׁנו פניה מאד וגם הפרי אשר עשתה ישוה לה. אמנם על הארצות האלה אשר בהן נראתה יד ההשכלה הזאת אך ברעתה, הלא הנה ארצות פולין ורוסיא ורומעניה ודומיהן, אדבר בחלק השלישי מהספר הזה, אשר בו אטה קו על תולדות ההשכלה בעת מוצאה ומה היא היום. ועתה רק עוד דברים אחדים אדבר בדבר הארצות אשר עדיהן הגיעה ההשכלה הזאת אך לא הֵרֵעה שם, כי יושביהן לא כצמאים לחדשות החזיקו בה מבלי בקש והתבונן מה היא.

בארצות הוללאנד ובריטאניא וגם בפלכים רבים בצרפת לא יכלה ההשכלה הזאת לפעול מאומה, כי לא כארץ אשכנז היו הארצות האלה; רוב הארצות האלו נתנו כבר להיהודים משפטי צדק גם בטרם הביאו להם קרבן את אמונתם וכבוד עמם והיהודים כבר חדלו מהֵחָשב כעם לא בינות, כי לא רק רוכלים וסוחרים נבזים כמו בארץ אשכנז היו, שם כבר נראו רבים בתפארת האדם המעלה וכמו נגיד קרבום יושבי הארץ, והמה בארחם להברה את יושבי הארץ למדו לשונם ודרכיהם וכל תהלוכותיהם בחיים מבלי אשר נאלצו לסגת אחור מעל

אמונתם, המה הוסיפו להחזיק במעוזי אמונתם גם אחרי אשר היו לחכמים נודעים בשער, ועל כן בבוא עדיהם שמועת השכלת ברלין לא יכלה לפעול מאומה לרעה בקרבם, כי זאת הלא ידעו כבר כי נחוץ לדעת שפות וחכמות, ולהקריב לעם הארץ את אהבתם לעמם אשכר, כזאת לא עלתה על לבם, יען כי איש לא בקש זאת מידם. ובכן נותרו כמעט עד היום הזה במצב אשר היו בו אז ועד עתה לא קמו בהם פורצים והורסים כאשר קמו בארץ אשכנז. וגם פליטי ארץ אשכנז אשר שרדו אליהם ברבות הימים לא הצליחו עוד להסב את לבם אחורנית מאחרי עם ישראל כאשר הצליחו לעשות בהרבה קהלות בארץ אשכנז, ובכן נראה כיום הזה יהודים אוהבים עמם ואמונתם בכל לבם לוחמים מלחמתם ודואגים בדאגתם גם אחרי אשר כבר נתעלו המה לאצילים ורוזני ארץ רק בארצות ההנה, ואספוק אם ימצאו בכל ארץ אשכנז אף החלק העשירי באוהבי היהודים מאשר ימצאו שמה, כי כאשר אמרתי שמה לא מצאה ההשכלה הזאת לה ארץ לא עֻבדה לזרוע עליה זרעה, וכאשר באה שמה לא השתוממו עליה כי אם ידעו לשפוט אותה על פי ערכה, ולוּ היו כל יתר הארצות כמוהן, לו היתה הדעת נפוצה בכל יתר הארצות, כי אז לא נראתה יד ההשכלה הזאת גם בהן, אך לדאבון לבנו מצאה ההשכלה הזאת ביתר הארצות במקומות אשר רוב היהודים נחתים כר נרחב לזרוע עליהן זרעה הזר והוא יוסיף לשלוח שלוחותיו גם עד היום הזה אחרי אשר כבר שנתה ההשכלה הזאת פניה ובארץ מכורתה כמעט אין זכר לה עוד. עוד עד היום תהיה לפוקה ולְמכשול לבני הארצות אשר שמה ישבו יושביה בחשך בשנים האלה, ועד היום הזה תוסיף להיות לאור מתעה, וכן תהי כל עוד אשר לדברי נביאיה תמצאנה אזנים קשובות וכל עוד אשר כהניה יורו הוַת לבם כתורה ודעת והמון העם אליהם יצהלו, כל עוד אשר לא יתעוררו מבקשי אמת לפקוח עיניהם ולהראותם כי לחשך המה אומרים — אור ולתהו — דרך נושבת. ובחלק השלישי אשר רק על הדבר הזה יטיף מלתו אנסה אולי יצלח בידי להפיץ מעט אור על דרך התהו הזה, ואם תפקחנה עיני אחד ממאה מהקוראים לראות נכוחה רב לי רב שְלומים נגד חרפות כהני השקר המתנבאים לתרמית לבם ואשר מבלתי

יכלת להקר דעת ממעין לבם ישאבו להם מבארות נשברים דברים זרים ויבקשו להתעות את העוברים בטח לאמר להם כי מים קרים נוזלים המה, ואף למותר אחשוב להוסיף עוד כי כאשר לא נֵחַתִּי עד הנה משאון המנבחים והקוראים אחרי מלא כן אוסיף שנית להחזיק בדרכי עד אשר יראו כלם כי עת היא עת לטעת בכרם ישראל.

עֵת לָטָעַת.

חלק שלישי.

סער מתחולל כי יגעש וירעיש ארץ אם אך במקומו יחול לא לו רע נאמר, כי מודעת היא אשר הוא גם בהשימו ארץ יחדש פניה, כי יביא רוח חיים תחת רוח קטב אשר שרר שם וגם את הטוב גם את הרע יקבלו ממנו יושבי המקום ההוא, ואם אנשי לב המה ינחמו; אך אם הסער המתחולל לא ישמור דרך עמדו, לא יפנה אל גבול המקום אשר שם יוכל גם להיטיב בהרעותו כי אם ישטוף במרוצתו ויסחוף גם ארץ לא זעומה מרוח קטב וגם שם יהרוס הבנוי ויעקור הנטוע וישים שמות בעת אשר היטיב אין אותו, ואם גם יושבי המקום ההוא ישישו לקראתו וכמלאך מושיע יברכו שמו להם חסרי לב נאמר כי ידברו דבר לא הוא ולא יבינו להבדיל בין רע לטוב. כחזיון הזה נשא על השכלת ברלין אשר פשטה ועברה כסער מתחולל גם מעל לגבול הארץ ההיא ותך גלים גם בארצות רחוקות.

כבר אמרתי שלא כל פרי ההשכלה הזאת משחת היה בארץ שבה נולדה, כי גם טובות צמחו ממנה ובצדק יוכל כל איש אשר יחזיק במעוזה לאמר: גם את הטוב גם את הרע נקבל ממנה, אבל לא כן היה פריה בארצות זרות ששם בקשו להביאה ולשתלה על אדמה נכריה בחזקת היד, שם לא היה פריה למאכל ועליה לא לתרופה, כי אם לבלע ולהשחית.

מודעת זאת כי לא לפי העץ יְהֻלל הפרי כי אם לפי הפרי יהלל העץ, כן לא לפי המורה יתהללו התלמידים כי אם לפי התלמידים יְהֻלל מורם, ומה גם כי לא לפי האיש יתהלל רעיונו כי אם לפי הרעיון יְהֻלל יולדו. הדבר הזה הלא מובן הוא לכל איש וגם מבלתי היות פלסוף ומבלי אשר יקרא שם ד"ר על האיש יוכל להבין את המשפט הזה כי חזק הוא כסלע איתן, ואם יבקש איש להתחכם ולהורות משפט כזה קבל עם אז עלין ישחקו גם צעירים וישאלו מאי קמשמע לן?

ובכל זאת נראה כי ההלכה המפורשת הזאת נעלמה מרוב החכמים והסופרים והיודעים בינה לעתים לדעת מה עשה ישראל בכל העתים והזמנים אשר עברו. רוב כותבי קורות היהודים שגו בהלכה המפורשת הזאת ויהפכו את הסדר, כי כמעט כלם יחד הודו כי תלמידי בן-מנחם יצאו לתרבות רעה לאחיהם, וזה האחרון החכם גראֶטץ הגדיל לגלות תועבות רוב תלמידי בן-מנחם ורעיו וישימם למפלצת לדור אחרון ובכל זאת המורה מרום ונשא וגבה מאד בעיניו. וכן גם ראו רבים ונוכחו כי השכלת ברלין משחתה בה, כי לא הביאה פרי טוב להעם כי אם להפך, ובכל זאת חלילה לנגוע בה אחרי כי בן-מנחם הוא מהוללה, אבל על אדות ההשכלה הזאת ומחוללה ועוזריו והרצים אחריה כבר דברתי ברחבה ולא אמצא חפץ עוד לדבר בה, רק בפריה אשר הביאה לארצות אחרות אחפוץ לשים כעת עיני.

כל איש כיודע הרבה כיודע מעט את קורות ישראל הוא ידע כי בכל עת ובכל זמן היו בישראל אנשים חכמים בכל החכמות ולא נגרע מחלקם בכל מדע ולפעמים היו חכמי ישראל הרבים והגדולים בדורם, אך הכמי לב אלה בגברם חיל בחכמתם לא סרו מדרך התורה, לא עזבו יראת שרי ואהבת עמם היתה רוחם תמיד, והם המה היו חומה על אחיהם בעת צר, הם המה הקריבו כבודם ומאדם וגם חייהם בעד עמם, והרופאים והחכמים אשר התיצבו לפני מלכים השתמשו בכבודם להעלות ארוכה לשבר עמם, וכמעט לא נמצא בכל קורות ישראל כי אחד החכמים התנכר לעמו ויטפול עליהם חטאת האולת; כי אחד מהם יקום כעד ממהר בעמו כי משחתו בו ויעורר את המלך והשרים כי ישימו אליו את לבם להשכילו ולהבינו בינה, כאלה לא נשמעו במחנה העברים. אך מעת אשר ענדה השכלת ברלין עטרת תפארת הקימה כהנים ונביאים חדשים בישראל, כהנים אשר ברעם וברעש, בעברה ותוכחה יצאו להפוך לעם לב חדש ורוח חדש ולהדריכהו בדרכים חדשים ונתיבות לא ידע מעולם וכל אלה בן-לילה, וכאשר ידעו כי קצרה ידם מעשות כל הנפלאות האלה בזרוע עוז לכן לעזרת המלכים והשרים קראו בקול גדול ויקומו כעדים ממהרים בעמם כי רעים וחטאים, נשחתים ונתעבים המה בניו ובדרכיהם הנלווים המה

נמקים וימסרו דינם להממשלה, כי תשים עליהם עין פקוחה כמו על בנים שובבים אשר דרך השכל מהם נסתרה, — ויהיו למלשינים בעמם!

כיראבא בדברו על פרידריך הגדול יספר כי אחד מגדולי החכמים הוכיח את המושל הגדול הזה על פניו, על כי שם כל מעינו אך בשפת צרפת ואל שפת ארצו לא שם לבו, וכן לא יֵעשה, ועל זאת ענה המושל: הטיבותי הרבה יתר לעשות עם שפת עמי כאשר הסבותי עיני ממנה מאשר עשיתי עמה לו שמתי כל מעיני בה — ואמנם דבר גדול ונכבד מאד השמיע המושל הגדול, כי אמנם גדולות פעל ועשה את שפת עמו בהסירו עיניו ממנה, כי לו הגה בה בחפץ לב כי אז ראה ובחן דברי חכמי דורו ואז בא בלי ספק החפץ בלבו להטות את רוחם לחפצו, כי יכתבו כפי מעלות רוחו והוא יפלס נתיב להם ובזה הרע בלי כל ספק, לא כן אם הסב עיניו ממנה אז מצאה יד החכמים לכתוב כפי מעלות רוחם ולהביא כל דבר במשפט לפי ראות עיניהם, וגם את המושל הגדול ההוא ודבריו ודרכיו הביאו במשפט קבל עם, עד כי גם בן-מנחם ערב את לבו להביא את ספרו במשפט, וכל אלה עשו בלי כל יראה ופחד. ובדבר הזה יסד המושל אבן פנה לבקרת ומשפט בארצו בהסבו עיניו משפתו ולא שלח בה יד לא לטובה ולא לרעה. וכמשפט הזה השמיע אחד מראשי חכמי זמננו הלא הוא כותב „תולדות ההשכלה" כי אך טוב הוא לההשכלה אם תשגה חיל בעצמה והממשלה לא תהי עזר כנגדה. כי אם אמנם אך אולת וסכלות מאין כמוה היא להוציא משפט כי ישנם מלכי ארץ אשר לא את טוב ארצם ויושביה יבקשו, בימינו אלה נדע נאמנה כי כל המושלים יחפצו להיטיב לארצם ועמם כאשר יבקש האב להיטיב לביתו ולבניו. אמנם כן הוא, אך לא כל אב המבקש טובת בניו ייטיב להם, ואם כי בראותנו אב יסגור את בנו בד' אמות של הלכה ולא יתנהו לשאוף רוח חיים ולא ילמדהו חכמה ומלאכה אשר תחיהו, בראותנו זאת נדע נאמנה כי לא למען רפה ידי בנו ולתת מכשולים בדרכו בחיים יעשה זאת, כי אם מאהבתו וחמלתו למען תהי נחלת שדי שפרה עליו במרומים והיא טובה בעיניו מאלפי חיי העולם הזה; או בהביאו את בנו בעודו באבו לחופה, כי לא למען העמים רחים על צוארו

ולעשותו לעבד עבדים בימי עלומיו ולהקדיר שמשו בבקר חייו יעשה זאת, כי אם למען יראה שמחה וחיים היה חפצו — רק שגה במעשהו ולא ידע הדרך הנאמן אשר בו ידריך את בנו; כן חלילה לנו מהוציא משפט מעוקל כאשר נראה לפעמים כי לא כן יֵעשה במדינה, כי חטאת המושל היא, לא כן הוא, כי המושל יחפוץ בלי ספק טובת ארצו, אך לא בכל עת ימצאו האנשים הדרושים לחפצו אשר יוציאו מחשבתו הטובה לפעולת ידים. בממשלה אשר ידים לאלפים דרושות להוציא חפצה למענהו כבד הדבר מאד כי לכל הידים האלה יהי הכשרון וכי כל לבב אשר לבעלי הידים האלה יהיה בר, ואך חפץ אחד יחיהו, אך להוציא דבר מלך שלטון למענהו כפי אשר הרה והגה רוחו, ואם כן מן הנמנע הוא לקוות אשר כל דבר יצא למענהו לא יגרע. ואם כן הוא בכל דבר בממשלה אשר כבר הדרך סלולה לפני שרי הממשלה וידעו עת וחפץ לכל דבר ואף כי בההשכלה, אשר הדרך עוד לא סלולה כי עוד חדשה היא ועוד נדונים בדבר ועוד ידונו הרבה בטרם יגמרו אמר ויהלימו איזה הדרך יבחרו בה, ואם כן הוא גם כעת ואף כי אז בגיחה ההשכלה הזאת מרחם ועוד לא הכירו פניה אף אלה אשר עמדו על המשבר. ובכן אך רעה ולא טובה יכלו לעשות כל אלה אשר בקשו להדריך את כל בני ישראל בנתיבות ההשכלה הזאת ולא בלשון רכה ודברים הנכנסים ללב כי אם ביד חזקה, וכן עשו כמעט כל תלמידי בן-מנחם בכל מקום אשר דברו הגיע.

בארצות אשכנז עטתה ההשכלה הזאת מעטה יראת שדי בראשיתה, ובן-מנחם התראה כאיש אשר יוקיר כל חק ומשפט בשו"ע מפז ובכל דבר אשר עשה קרא עליו שם יראת אלהים, ולא בוש גם להתרפס לפני גאון רב תלמודי למען יענה לו במכתב ויהיה לו לכסות עינים קבל עם כי יראו כי דבר לו עם רבני ארץ. הוא אשר גדול היה כבודו בעמים ידע להרכין ראשו לפני רב, אשר בלבו אולי היה כאין, וכן הריעו כל אוהביו בחצוצרות תרועה גדולה כי אך ביראת אלהים חלקו ובמצותיו חפץ מאד, ובכן הצליח להציב יד על נקלה לשיטתו בארצו, כי הרבנים באשכנז לא מהרו להתעבר על ריב ומקרב העם לא נִמְצְאוּ אנשים גדולים בתורה וחכמת ישראל אֲשֶׁר התקוממו נגדו, כי

התורה לא מצאה עוד קן לה בארץ אשכנז, ובמקומות אשר הציבה לה יד על ידי בני פולין אשר באו שמה עוד לא תקעה יתדה במקום נאמן ויבאו בני פולין אחרים מואסי התורה וילחמו בה וידכאוה, ואשר על כן כל עוד לא עברה ההשכלה הזאת מעל לגבול אשכנז עוד לא היתה לחרב נוקמת כי אם כקרדום אשר יחפרו בו בעמק בלי שאון עד כי יהרסו את השתות ועין לא תחזה פעולתה עד אשר מוש יתמוטטו עמודי המגדל ויפלו תחתם, ולו מצאה ידה ללכת מארץ לארץ בלי שאון וקול מלחמה לא נשמע בשער, כי אז בלי כל ספק כבר לא נשאר זכר לישראל ואמונתו ודרכיו בכל הארצות, כי הצליחה לגרש מפניה את התורה אויבתה ולתת לישראל פנים חדשים כחפץ מולידה, אולם לא כבארץ אשכנז כן היה דרכה ביתר הארצות. כאשר יצאו שלוחיה עד למרחוק להרים נסה בארצות רחוקות ולקרוא לחיל וצבא רב כי יחנו על דגלה ובשמה ישבעו, אז פרצה מלחמה גדולה ונוראה בכל מחנות ישראל, מלחמה אשר אכלה משפחות רבות מנפש ועד בשר ועוד תאכל כי עוד לא שבה החרב אל נדנה בארצות המלחמה. כי לא כבארץ אשכנז כן היו בני ישראל ביתר הארצות ולא כנביא ההשכלה בארץ אשכנז כן היו נביאיה בארצות האחרות. בארץ אשכנז דל מאד חלק ישראל וכבודו בבית ובחוץ; הממשלות והעמים שמו שם עיניהם בהם לא לטובה ולא רק דכאום ורמסום כי אם גם שקצום כדמן, וגם בבית לא התרומם רוח ישראל, כמעט אף גדול אחד בישראל לא נולד על אדמת אשכנז בעת ההיא, וגם עת ומשפט עמם לא ידעו כאשר ידעו קהלות צרפת והוללאנד ודומיהן בטוב להן בארצותיהן, או בארצות פולין אשר שם רמה קרן ראשי העדה והרבנים בכבוד וימשלו ממשל רב, כי על כן נקל היה לטעת באשכנז נטע חדש, והנוטע היה איש חכם ויודע את אשר לפניו, איש אשר בקש את הכבוד בכל מאדו וידע כי למען השיגנו טוב הוא להכבד ולשבת בבית ולא לרדוף אחריו ובענותו נחל כבוד מאד, הוא אשר בקש לשבת בשלוה את העמים ואת ישראל יחד ידע לאחוז החבל בשני ראשיו ויהי הוא לישראל ואת ביתו ובניו הדריך בדרכי העמים, ובעת אשר יראת שדי היתה על לשונו היה ביתו בית ועד לשומעי פלסופיתו ולמדברים חלקות באזני הנשים היפות,

אשר גם לניבן הטו הפילוסופים את אזניהם כמו ראמות תדברנה, ואם איש אשר עשר וכבוד לו וכחכם דורו יחשב ידבר דבר מי זה יעיז להלחם בו? ואף כי אחרי אשר הוא כחכם ידע להזהר ולא דבר הרבה בפיו כי אם נתן לאחרים לדבר בעדו, ועל כן עשה והצליח. אבל בארצות פולין במקום אשר כבוד התורה היה גדול מאד וכל חסן וכל ישע איש היה בשגבו חיל בתורה, בה ראשי העדה שררו ורבנים משלו בעם כאדונים קשים, ושם באו פתאום אנשים נבזים ודלים ויאמרו לשנות דרכי העם! ומי זה איפו יתפלא כי קם שאון גדול ונורא בעם? — כי אנשים נבזים ודלים היו תלמידי בן-מנחם אשר הטיפו להשכלה זאת ידע כל איש, ובכל זאת לא לפלא יהיה כי הצליח בידם להתגרות מלחמה את אדירי התורה, את אנשים אשר נשיכתם נשיכת שועל ועקיצתם עקיצת עקרב וכל דבריהם כגחלי אש, כי את אנשים כאלה ערכו מלחמה וגם הצליחו בה כפעם בפעם ויכו אויבם אחור, לא לפלא יהיה הדבר הזה כי אמנם זה הוא חק ודרך לכל בני האדם למפלגותיהם בכתותיהם.

לכל מפלגה חדשה אשר תקום בקרב עם או דור ותתכחש להמפלגה מחוללתה ותבחר בדרכים חדשים, יספחו המון ריקים ופוחזים, אובדים ונדחים מקרב החברה, ורוב חברי המפלגה החדשה ולוחמי מלחמתה והנשבעים בשמה יהיו מאלה הפוחזים והנדחים, כי לולא רקים ופוחזים היו, לו ישבו בכבוד בקרב אחיהם ושלום היה להם, כי אז לא ערב לבם להתגרות מלחמה, אשר בה אולי יאבדו בידים את הלקם, גם לא יעלה על לבם לצאת למלחמה, כי מה להם ולצרה הזאת? לכן רוב אלה אשר חלק ונחלה להם בקרב אחיהם המה ישקטו על שמריהם וישישו בחלקם, רק אלה אשר חלק ונחלה אין להם, אשר מן גו גרשו ובטוב אחיהם לא יראו ישבעו, המה ישישו לקראת נשק בתקותם כי יחלקו שלל, ואשר על כן נוכל לגזור אמר ולהחליט כי לא תולד מפלגה חדשה בלתי אם רבו האובדים והנדחים ומרי הנפש, וכן לא יגדל כחה בלתי אם רב מספר כולידיה אלה, והמה אם כי בתחלה המה עשוקים ורצוצים וכח ידיהם אין אתם לעמוד על נפשם, הנה אם יתעורר איש הלב ויקרא להם בקול: קומו ונקום על

נפשנו, אז יהיו פתאום לכבירי כח הלב והחלש יאמר גבור אני וכלם יחד יתנגשו ויבואו להשיב לגוליהם ומחרפיהם חרפה אל היקם שבעתים. וגם הדבר הזה היה בישראל יושבי ארצות פולין; עול התורה היה כאבן מעמסה על שכם אלה אשר לא ידעוה, וכל אשר לא הביא צוארו בעֻלָּה כן הוסיף לשאת כֹבד משאה, כבוד רבני הקהלות והארצות היה כמקל חובלים לרבים, ורבים רבים נלאו לשאת את העול ויחפצו לפרוק אותו מעל צוארם, אך לא ידעו לשית עצות בנפשם עד אשר באו מושיעים להם אשר עוררום ויקראו באזניהם כי עת מלחמה היא ולא שלום ואז חרצו ויקומו ויתעודדו, ולו היו מעוררי רוח העם למלחמה אלה תלמידי בן-מנחם אנשים אשר בהשכל ודעת ידעו לערוך מלחמה כי אז אולי באפס יד עשו כלה את מנגדיהם, לו ידעו לחתור חתירה מתחת כסא כבודם של הרבנים בלי כל שאון ורעש, כי אז הפכו כרגע הקערה על פיה ומעפר עם אחר צמח, אך המה אף המה כפוחזים עטו אל השלל וקצר לבם מעשות מעשיהם בשובה ונחת, כי על כן אך לערוך מלחמה גדולה הצליח בידם ולא לנצח עד מהרה. ואף עוד זאת היה למכשול בדרכם, כי לא רק המה לבדם אסרו מלחמה כי אם גם מעבר אחר קמו לוחמים אשר גם אחריהם נהרו רקים ופוחזים רבים ויצער ממספר הנוהים אחריהם.

עוד בטרם קם בן-מנחם באשכנז ויחש את הכבלים הכפולים אשר העיקו במתני בני ישראל, הכבלים אשר שמו עליהם העמים בשנאתם ומוריהם באהבתם, כבר חשו רבים את זאת, אך בין אלפי אנשים אשר יחושו מכאוב ימצא אך אחד אשר יוכל לבאר מכאובו בשפה ברורה, ומעטים המה מאד אשר רב כחם לקום להושיע לנפשם ואף כי לאחרים. אבל לכל זמן ועת קץ תבוא לכל, וכאשר תמלא סאת הרעה אז תפרוץ גבולה ועזרתה תמצא. כן נמצא גם בישראל בפולין מקרב אחיהם איש אשר היה כמליץ למכאובי אחיו הנדכאים. שפל מאד היה מצב בני ישראל בארץ בקרב העמים, כשקץ שקצוהו ותעבוהו כל רואיו ולא חשבו ממנו כל מכה ובוז, אך אחרי כל אלה עוד לא שפל היה כאשר בארצות אשכנז ועוד יד ישראל היתה תקיפה — לשלוט איש ביהודי אחיהו, ויכבד עול ישראל ממשא המלך והשרים,

עד כי לא חשו כל מכה אחרת מבלעדי המכות אשר הִכּו בית הקהל על פי הראשים והרבנים, עד שקם איש מקרב יתר העשוקים ויורה לכל חבריו את הדרך איך לנתק מוסרות מעל צוארם ולהסיר שכמם מסבל הרבנים. המה הלא בתורתם לקחו להם קרנים, לכן אין דרך אחרת בלתי אם להשליך קרן התורה ארצה, לשלול כבודה ולתתו לצרתה, הלא היא העבודה שבלב, אשר ביד כל איש להחזיק בה, ולא דרוש לא כח לב ולא בינה והשכל לרכוש לו את האוצר הנחמד הזה, גם עבודה לא נהוצה להעבודה הזאת אחרי כי לא בפועל כפים תֵּעשה כי אם בלב, והיה כי יאמר איש: בלבי היא! והנה כבר עשה את אשר לו לעשות. הדרך הזה לבטל את היש, לאמר לכל הנמצא כי אין בו כל חפץ ולהשפיל על ידי זאת את כבוד אלה אשר בהיש יתפארו ולהרים פתאום קרן לאלה אשר האין או בטול היש הוא כל גורלם, הדרך הזה טוב ויפה הוא מאד לכל אלה אשר קצרה ידם מהרבות פועל ומעשה, ואחרי כי האיש הזה הורה הדרך הזה במקום אשר העשוקים ממשפט והשדודים מהתורה רבו כמו רבו, לכן רבו מאד הנוהים אחריו ובזמן לא כביר היה הבעש״ט לאור ישראל וקדושו, לגואל ומושיע לאלפי אחיו האובדים והנדחים, כי הוא עשה בפולין את אשר עשה בן-מנחם באשכנז[1]) אבל לפי מנהג המדינה. באשכנז סבל ישראל מאד על ידי תורתו רק מהעמים אשר כל כבודם היה תלוי בהחכמה, ובדעתו כי עם העמים לא יוכל להתגרות מלחמה לכן בקש תחבולות להשבית את התורה, המסך המבדיל בין ישראל לעמים, ויעשה שלום ביניהם, ובפולין חש ישראל את מכאוביו מהתורה כי על כן קם הבעש״ט להשביתה למען יכניע גאון הגאונים ולא יוסיפו להרים ראש ואז ישוב השלום על כנו, ואין להתפלא אם בארץ פולין אשר עם

1) אף כי כבר העירותי פעם ושתים אשר באמרי בן-מנחם אכונן דברי לא אליו כי אם לכל הנלוים אליו, אשר סללו דרכו ויכוננו שטתו, בכל זאת עלי להעיר שנית על הדבר, כי נפשי יודעת מאד כי רבים המה אשר יסירו עיניהם בזדון מהערות כאלה למען יוכלו לקנא קנאת שם בן-מנחם הגדול והנורא אשר תללהי, לכן אעיר גם הפעם כי לא את האיש שמתי למטרה כי אם את השטה. וכן גם בהבעש״ט, לא אליו כי להשטה ולהמחזיקים בה אשים דברתי.

הארץ היושב בה עם לא בינות היה, וכלם יחד הלכו כבהמה בבקעה אחרי דברי כהניהם וימאסו בדעת וחכמה עוד הרבה יותר מבני ישראל, כי בארץ כזאת היה לאל יד מורה כהבעש״ט למשוך אחריו הרבה יותר לב השומעים מכורה כבן-מנחם, ומה גם אחרי כי הוא בנה יסודותיו על יראת אלהים אשר איש לא יכול להרהר אחריו וגם היה לו על מי לסמוך, על האר״י ותלמידיו, כי על כן היו תלמידי הבעש״ט כאבן נגף לתלמידי בן-מנחם לבל ירבו לשבות שבי מהעם ללכת אחריהם, ובעת אשר הנוהים אחרי הבעש״ט היו כמעט רוב יושבי פולין הקשיבו לדברי תלמידי בן-מנחם רק אחד או שנים בעיר, והם המה אשר מאסו בבטול היש ועצלות ולא בקשו לעשות להם שם ולהציב להם יד על ידי אי-מעשה כי אם בעבודה ומעשה בהוה. כי אם אמנם בין עשרה אנשים ימצא אך אחד אשר מהפץ לבו ותאותו יבחר בעבודה והנותר אך בהכרח עת כי נטל עליו אז יעבוד עבודתו ואם תמצא ירו לחבק ידיו ולבלתי עשות מאומה אז יבלה ימיו באפס מעשה, אך אחד מעשרה ימצא תמיד אשר יבחר בעבודה מאהבתו לעבודה ואף אם לא יאלצוהו ואף אם לא יראה ברכה בה גם אז יבחר בה משבת בחבוק ידים, ואלה היו אשר נספהו על תלמידי בן-מנחם, כי נכספה נפשם לבטל את היש אך להוציא יש אחר מאין, לא כתלמידי הבעש״ט אשר בטלו את היש למען יהי בטל ומבוטל. ובין כה וכה היו איש לרעהו לשטן אם כי שניהם לדבר אחד נתכונו, לבטל את התורה והתלמוד ולהשפיל כבוד המתימרים בהם. וברבות הימים, אחרי אשר עלתה יד הנוהים אחרי הבעש״ט לרשת ארץ ולגרש כלה ממנה את התורה ולומדיה, אז התפרצה מלחמה חזקה בין שתי המפלגות החדשות האלה, ואחרי כי מפלגת הבעש״ט מרובה באוכלוסין היתה וירה תקיפה לכן נאלצה מפלגת בן-מנחם לבקש לה עזרה, והעזרה הזאת לא יכלה למצוא במקום אחר בלתי אם בהממשלה, אשר בהפץ לבב נתנה ירה להם לאחד את ישראל עם העמים, והקיסר יוזעף השני היה הראשון אשר נתן להם יד.

כעץ זקן אשר אף אם יבלו עליו ופארותיו תשברנה ויהי לבער, עוד ישלח שלוחותיו בארץ מתחת עד למרחוק כי השורש בארץ גזעו זה ימים רבים והמה עוד כה בם לא רק לחיות כי אם גם להשיב היים

לכל העץ, כן גם דעה נושנה תכה שרשיה עמוק עמוק על לבב בני האדם ומדור לדור תלך ותרבה ותשרש שרשיה בל ימוטו, ובעת מותה עוד תשוב לפעמים ותפרח ותחיה בחיים חדשים. כי על כן אם נעמיק חקור בתולדות הדעות השונות אז נראה כי הנה לא כחציר גגות תצמחנה ותחלופנה כי אם תשנינה פניהן, פושטות צורה ולובשות צורה ותראינה כמו חדשות. ויש אשר ילחמו איש באיש או חברה בחברה בגלל הדעות אשר מצאו קן בלבם ואיש לרעהו יבקש להפוך לב חדש ורוח חדש לקרוא אך בשם הדעה האהובה לו, ולו חכמו גם שניהם כי אז השכילו לראות כי לדעה אחת ישתחוו ויתפללו גם שניהם, אך בשנותה את פניה לא הכירוה מעריציה וידמו כי אחרת היא. כזאת נראה כמעט בכל דעה חדשה ואף כי בדעות הנולדות על ברכי האמונה, בהן נחזה נפלאות לא נפלל; כמחזיק באמונה ישנה כמפירה למען חדשה מקרוב באה, כמקים אשיות הדת כן המבקש לחדש פניה דעה אחת להם והיא כי אך מובות הנה האמונה והדת להעם, כי לולא חשב המתקן כי מובה בהדת כי אז לא בקש לתקנה ולחדש פניה, וכמעט נוכל לאמר כי הכופר באלהים מאמין הוא כהמאמין, כי האיש אשר לא יאמין באמת באלהים הוא הן לא יכפור בו, כי לא ידבר דבר בדבר אשר לא היה ולא נברא לפי דעתו.

כל אלה חזינו ביתר שאת ויתר עז בשנאת העמים לבני ישראל; לא רק שונאיהם בזו אותם בלבם ויחשבום ללא-עם, כי אם גם אוהביהם כזאת חשבו, רק כי האויבים בקשו להשמידם בעונם ואוהביהם חמלו עליהם בטוב לבם ויאמרו להשיבם למען יהיו ראוים לברכה, וכל אשר חשב או דבר טובה על ישראל חשב זאת לנפשו לצדקה מאין כמוה, כאהבת חסד, כסליחת עון וכפרת פשע חשבו אוהבי היהודים כל זכות אשר למדו עליהם, ואם אין זה אות נאמן כי חשבו בלבם כי אמנם משחתם בם, אך אנחנו מרבים לסלוח ולא נבוא עמם במשפט על כל פשעיהם. ואם נתבונן עוד יותר אז נראה נאמנה כי כל אלה אשר כאוהבי ישראל נחשבו בקשו בכל לבם, באהבתם הרבה להעם הנרדף והעשוק, להפוך לו לב חדש ורוח חדשה לקרוא בשם אל אחד ובשם גואל אחד ידגולו ואז הן יחדל עון ויתם פשע ותמו עושקים ועשוקים מקרב הארץ. אך למותר יהיה

להביא עדים לדבר הזה כי כל איש היודע קורות ישראל הוא ידע את כל הנסיונות אשר בהם נסו את בני ישראל גם אוהביהם ואת אשר דברו שונאיהם ברגז קולם שבו וישנו אוהביהם בשפה רפה ובלשון רכה, כי הדעה הזאת כי משחתו בו בעם ישראל, כי קללת אלהים רובצת עליו, כי יביא קללה ולא ברכה לארץ אשר תהי עליו סתרה, כי יגזור על ימין ועל שמאל וכמות לא ישבע וכאלה וכאלה, הדעה הזאת באה כמַים בקרב כלם יחד עם חלב מינקתם, ואיש כביר כח לב אשר עז בלבו להפוך דעה עבֻתּה משרשה עוד טרם יהיה בארץ, אשר על כן לא נפלגו האוהבים מן האויבים בהדעה עצמה, רק במעשיהם, ובעת אשר שונאיהם בקשו בלבם אך להרוג ולהשמיד ולאבד כל זכר לישראל כי אש קנאה קדחה בלבם ורק למראה עין בקשו להעביר אותם על דתם למען יוכלו לתת נקמות בהם בהקשותם ערף, הנה אוהביהם בקשו בכל לב ונפש להעבירם מדתם למען יצליחום בעוה"ז ובעוה"ב. כדבר הזה שמענו בארץ בריטאניא כאשר בקש מנשה בן ישראל אחוזה לאחיו בארץ ההיא אשר הקיאה אותם לפני מאות שנים ואז מצאו אוהבי ישראל שעת הכושר ללמד זכות עליהם ולבקש משפטם, למען ישובו מדרכיהם הנשחתות, וכאלה שמענו בארץ אשכנז, כי אך התעוררו אחדים לשאת שם ישראל על שפתם ולא באיבת נצח. ומה נכספה נפש לאפאטער אוהב בן-מנחם אשר העריצו באמת ובתמים להשיב לו רוח הדש ולהביאו במסורת ברית אמונתו, ותקותו שעשעתו כי אחרי בן-מנחם ירוצו כל בני ישראל ואז יאמנו דברי הנביאים. וכמהו כן השבו גם יתר אוהבי בן-מנחם ובאי ביתו וישבו שבי מכל הבא בידם וכזאת היתה גם מחשבת יוזעף, אם כי לא נוכל לגור אמר כי בדעת צלולה ובחפץ ברור בקש כזאת, כי גם בלב המתקן הגדול הזה קננה הדעה הישנה ואיש לא יספוק אף רגע כי גדלה מאד שמחת הקיסר החפשי בדעות הזה, שנוא נפש הכמרים, לו מצאה ידו לתת לכהניו מתנה גדולה כזאת, מילליאן יהודים אשר בן-לילה נהפכו ויהיו למחזיקים בברית קדשם. והוא לא חטא ואשם גם אם כזאת השב לבו, כי הן טוב לו למושל האוהב ארצו להשבית ממנה כל ריב ומדון, ולמה זה לא יעשה כל אשר בכחו להסיר ריב משפחות עתיק ימים? ואף עוד

זאת, אם כלה ונחרצה היא כי היהודים המה כלם יחד מתעב גוי, עם לא יצלח, הן אך טוב הוא כי יתבוללו בעמים ואז גם רעתם תכלה ברבות הימים, אשר על כן לא נתפלא אם נתנה הממשלה ידה לכל אשר קרא בשם ההשכלה אשר בירה לשנות פני היהודים, להשכלה בת ברלין אשר לאורה נראה כתאר היהודי כתאר הנוצרי תאר אחד להם, ולא הרבתה מחשבות ותפקד עתותי כל העם בידי אחדים, אשר ידעו לעשות חנף להשרים ובמו פיהם העידו על נפשם כי המה גדולי חכמי היהודים ועיני כל העם אליהם נשואות, והמה הרועים אכלו את שאר עמם ואת עצמותם פצחו, הרבו מסים כבדים מנשוא על העם הנדכה ובחלבו ודמו פשו המה כעגלי מרבק.

וגם רבים מישרי לב אשר אהבו עמם באמת נהרו אחריהם ויהיו להם איש מעירו לעזור להפוך לעמם רוח חדש, מבלי אשר חקרו והתבוננו למי המה נותנים יד, מבלי אשר ראו את הארחות העקלקלות אשר בהן בחרו ללכת אלה אשר בקשו להיות כמאורי אור לעמם, את תאותם והות לבם אשר הסיתום להתאכזר לאחיהם ולשאת עליהם חרפה כאויביהם בנפש, כי עת מלחמה היתה, מלחמת החסידות עם ההשכלה, ובעת מלחמה הן לא יבחן המצביא בין ישר-לב לעקש דרכים אם אך ישכיל בנשק, וגם מבית האסורים יקחו פושעים וחטאים לספחם על קהל הלוחמים עת אזלת יד, וכן היה גם במלחמה הזאת: לכל אשר קרא בשם השכלה לו משכיל נאמר ולכל אשר קרא בחוצות כי טובת עמו יבקש, לו טוב ומיטיב קראו. אבל החסידים אף המה אזרו כח לעמוד על נפשם ואף המה הרבו חיל וצבא רב ותחת כי לוחמיהם גבורים משכילים היו הנה המה גברו ועצמו במספרם הרב, ותהי המלחמה ארוכה מבלי אשר נודע למי הנצחון, בעיר אחת גברה ההשכלה ותשב שבי בקהל חסידים ובעיר השנית אשר כבר קראה בשם בן-מנחם התפרצו פתאום חסידים וישיבוה לרבם. וכל אלה המלחמות כבר נודעות לכל אשר קרא בספרי שפת עבר אשר נכתבו בימים ההם. אמנם נראה נא מה היתה אחרית המלחמה ההיא ומה הוא הפרי אשר צמח על תלמי גן ההשכלה אשר נטעו נוטעים בארץ הזאת.

הארץ הזאת ארץ אוסטריא היא חבורת ארצות ועמים שונים,

כאשר כמעט אין ארץ אשר תשוה לה בדבר הזה מלבד ארץ תוגרמה, ובני ישראל ישבו בכל הארצות האלה כי על כן לא נוכל להמות קו על כלם יחד, אחרי כי נפלגו בדרכיהם ומדותיהם לפי רוח העם והארץ עוד בטרם לדת השכלת ברלין, וכן שונות היו הפעולות אשר פעלה ההשכלה עליהם אחרי כן. בהארצות אשר אשכנזים ישבו בהן, היה גורל ישראל כמו בכל ארץ אשכנז, פעם גרשו אותם כלה מן גו ופעם הוסיפו לגור בארץ, בהרבותם מס להקיסר, את האחד הרימו גם למעלה ואת יתר אחיו השפילו עד עפר, וגם בארצות באֶהמען ומעהרען, אשר מלבד האשכנזים היושבים בהם הנה גם הסלאווים נמו אז יותר בתכונת רוחם ובכל דרכיהם ומדותיהם אל האשכנזים מכל יתר משפחות הסלאווים ועל כן גם הארצות האל כארצות אשכנז נחשבו, וכן היה גם אחרי כן, כי בעבור על כל הארצות האל רוח ההשכלה הברלינית מהרו כלם לאחוז בה מבלי הרבות מחשבות רבות ומבלי מלחכות גדולות וחזקות, כי רק הרבנים קמו זעיר שם זעיר שם נגדה, וכל העם אשר נדכה ונענה היה שלח ידו בחפץ לב לאחוז בכל, אם אך תקוה נשקפה לו להושע על ידו, ואחרי כי נביאי ההשכלה נבאו בשקר ותרמית לאמר, כי אך מהשכלה להופש תוצאות ואם אך ישעמו מפרי עץ ההשכלה אז תפקחנה עיניהם ויהיו כבני אדם בעיני הממשלה והארץ, ואחרי כי החסידות לא תקעה יתדה בארצות ההן לכן לא נמצאו לוחמים בהמה שפוכה נגדה, ולכן התישבה שם בלי שאון ורעש עד היום הזה ותפעל שם ככל פעולתה באשכנז. אבל לא כן היה בארץ גאליציען הרחוקה בכל מדותיה ודרכיה מארץ אשכנז כרחוק העצלות מהעבודה הרבה, כרחוק גאה וגאון משפלות רוח, כרחוק פזרון מקבוץ על-יד, וכפי מעלליהם ודרכיהם בחיים כן היו גם לבני ישראל.

אם נדבר דבר עם פולני על אדות בני ישראל ושנאתם להם אז כרגע יענך: אבל בכל זאת אך ארצנו היתה סתרה לבני ישראל עת כי הקיאו אותם כל הארצות ובארצנו לא הכינו במות מטבח להם. ואף בני ישראל יושבי פולין כן יענוך ויחשבו זאת לצדקה ולחסד מאין כמוהם לעם הארץ [1] — אולם אם נתבונן נראה כי אין כל צדקה לבני

1) הדבר הזה כי בני ישראל יחשבו לצדקה גדולה אם לא יכום וירמסום

פולין להתפאר בצדקה וחסד אשר לא עשו מעולם ולא עלו על לבם, כי אם ההכרח אלצם לעשות את אשר עשו ולא בטוב לבם.

בארץ אשכנז היה עם, ואף כי מושלים ורודים שונים היו בארץ ההיא ואף גבוה עליה היה, הקיסר, בכל זאת היה גם להעם חפץ, וגם הוא השמיע קולו לפעמים על ידי בחיריו ולפעמים הטו גם המושלים את אזנם לקול דברו מאהבה או מיראה. והעם הזה אשר ידע כי לא שדוד כח הוא הראה ימינו לעם ישראל העשוק מאז אשר בקש מפלט לו אל הארץ ההיא. עם אשכנז, עם אוהב עבודה ומלאכה, אשר ברב עמל ויגיע נפש מצא לחמו, הביט בקנאה על היהודים אשר באו לאכול אתו לחם, באחת יען כי יהודים היו אשר איבת עולם שמורה להם מאז, וזאת שנית יען כי כסף היה להם והמון העם קנא מאז ועד היום באלה אשר כסף תועפות להם, ובשלישית יען כי היהודים באו על הרוב בגבולם כי גם המה שלחו ידם במשלח יד היהודים ומלוי ברבית רבים וגדולים היו להם מאשר ליהודים, כי על כן ריב היה תמיד לעם הארץ את היהודים. ואף הנסיכים לא בכל עת סוככו עליהם, פה פרש כמר גדול את כנפו על היהודים אשר כעבדיו נחשבו ויעבדו למענו, גם את כספו נתנו בנשך, והנה קם למולם הנסיך לרדפם, ואם קם להם הנסיך נגד העם הנה היה הקיסר לשטן לו, וכן להפך, כי על כן לא יכלו למצוא מנוחה בארץ ההיא. לא כן בפולין אשר עם לא ישב בארץ ההיא מאז ומעולם כי אם שרים ועבדים, שם יכלו היהודים לגור,

כטיט חוצות הרע מאד לרוח ישראל, כי אם אמנם חלילה לנו מחשוב זאת לעון או לאולת לבני ישראל אם יבקשו את משפטם בתורת חסד ואם ישתחוו ויתפללו לשונאיהם כי לא ידכאום, כי אמנם אם אין בידם לעשות אחרת אז הלא מוכרחים המה לעשות כזאת, כי ראשית תורת האדם והחיים היא ונשמרתם לנפשותיכם, וקיום הגוף גדול הוא מכל המצוה, ואם כן אם קצרה יד בני ישראל מהשיג משפטם על פי היושר והצדק הנה החובה עליהם גם לעשות חנף וכל אשר המצא ידם או לשונם למען ייטיבו להם. אבל הדבר הרע הוא כי העושים חנף והמהללים יאמינו גם המה בלבם כי לא ראוים המה למשפט וזכות וכי באמת אך בחסד ותנינה יתנו להם לחיות על פני הארץ, ובכן הסכינו לבזות את עצמם בלבם, והרעיון הנשחת הזה לא יעזבם עוד וישים פרעות בדרכי ישראל ורוחו.

כי השרים העצלים אשר אך דמי עבדיהם ינקו ויכלו את עתותם ביין ותאוה בלי כל עבודה ומעשה המה מצאו חפץ בהיהודים אשר היו כאנשי הבינים ביניהם ובין עבדיהם, היהודים היו הסוחרים והמפיחים חיים בכל הארץ; כי על כן אם כי בזו את היהודים וישקצום, אם כי חמסום וירמסום כטיט חוצות בכל זאת לא יכלו לגרשם מהארץ כי לחמם היו, כאשר לא יכלו לגרש את עבדיהם או את סוסיהם ובהמתם. והעבדים הן לא הרהיבו עז בנפשם לשאת ראש אחרי כי האדונים סוכּכו על היהודים ועל כן מנוחה היתה להיהודים למראית עין, או נוכל לאמר כי גם באמת מנוחה היתה להם אחרי כי לא בקשו הכבוד מאת עם הארץ ולא דרשוהו, ורק לאכול לחם עצבים ולהגות בתורה כל היום זה היה חפצם והוא נמצא להם. ולרגלי הדבר הזה שונה היתה גם תכונת רוח בן ישראל בפולין מרוח בן ישראל באשכנז, כי היהודי היושב באשכנז אולי שנא את עם הארץ יען כי שונאו ורודפו היה, אך לא בזהו בלבו, כי ראה בו מדות חשובות בחיי ביתו ואהבתו לעבודה וכאלה, וברבות הימים הסכין גם לחשוב את עם הארץ למרום ונשא ממנו, ולאט לאט יכול החפץ להתחרות להיות כעם הארץ למצוא מסלות בלבבו, לא כן בפולין אשר שם בז היהודי בלבו את הפולני כאשר בזה הפולני אותו, כי את מי יכבד? האת האציל הנשחת איש העשק והזמה, או את העבד הפרא הפרוע? ויסכן ישראל לחשוב את נפשו כמרום ונשא על עם הארץ, אשר באמת כן היה, אשר על כן כבוא שמועת השכלת ברלין עד אזנם וישמעו את הבשורה כי באה עת רצון לישראל, אשר אם יחזיק בהשכלה אז יהיה כעם הארץ, לא הבינו את הדבר, ובעיני רובם היה הדבר כחידה או כאולת, כי מי זה יוֹאל לחפוץ לרדת מרום מצבו ולשפל להיות כעם הארץ?

בארץ גאליציה לא מצאה השכלת ברלין דרך סלולה לפניה; היא היתה באוסטריא כארץ בפני עצמה נגד יתר הארצות אשר בכלל כארצות אשכנז נחשבו [1]). לרגלי תכונת עם הארץ בכלל ותכונת היהודים

---

1) בארץ אונגארן אשר העם היושב בה לא לאשכנז ולא לפולין יחשב, שם גם היהודים בדרך חדשה בחרו ולא כבני ישראל בפולין אף לא כאלה בארץ

בפרט, טובה ורחבת ידים היתה הרבה יתר לפני החסידות מאשר לפני השכלת ברלין, ולפי רוחה ומצבה אך לחסידות היתה בה תקוה, לההסידות אשר תוציאם מכור הברזל, מן עול הרבנים וחקותיהם וגזרותיהם, לההחסידות אשר תראה כל גאון בתלמוד ופוסקים ותכניעהו ועשר וכבוד בימינה גם לאלה אשר לא המה ולא אבותיהם המיתו את עצמם על התורה, לההחסידות אשר תקרא דרור להם ותשוה קטן וגדול מבלי אשר תשנה פניהם, מבלי אשר יעלה על לב מחזיקה הרעיון: העוד לישראל אני? האם לא כחשתי בברית תורת אבותי ואמונתם, כי למראה עין גם החסידות מלבוש ישראל תלבש כבדה ולא יִכר כי שאול הוא אהה. ואף עוד זאת כי בההסידות נדמו בני ישראל הרבה יתר לעם הארץ להפולנים מאשר בהשכלת ברלין, כי גם הפולנים בגאליציען מתחסדים באמונתם היו במדה גדושה ואת הדעת זרו הלאה כמו דוה. אולם האם בעבור זאת שטו ועברו נושאי השכלת ברלין מן הארץ ההיא ולא עמלו לטעת את מטעיהם על צחיח סלע? לא כן! נוטעי השכלת ברלין אשר כבר הראו כחם הגדול בהסרון דעת להבין לשפוט את הארצות והיושבים בהן ובכל מקום אשר ראו כי חתחתים לפניהם שם הוסיפו אמץ ועז לפלח ולבקוע בארץ, המה שמו עיניהם גם בארץ גאליציע ויבחרו בה כארץ חמדה למטעי הפרי אשר הביאו עמהם, וגם מצאו עוזרים להם ועמלים עמהם בכל לבם ובכל כח ידיהם.

כי גם בגאליציען היו שרידים יחידים רבי הדעת וכבירי כח הלב אשר בקשו להפיח רוח חיים באף אחיהם והמה ראו והבינו כי לא רוח חיים תביא החסידות בכנפיה כי אם רוח קטב אשר לא יטהר את הארץ כי אם ישחיתנה עוד יותר כי על כן סרו מאחיהם בעלי

אשכנז התנהגו, ומה גם אחרי כי זכו שב לזכיות עוד בהמאה העברה מעת אשר עזרו על יד עם הארץ לסוכך על העיר אובין, אולם אך מעט מזעיר מקורות ישראל בזמן ההוא בארץ ההיא נודעו לי כי על כן לא על־מו תט־ף מלתי לשבט או לחסד. ובדורנו נפלגו לשתי מפלגות שונות בהכלית, למפ־לגת המהזיקים אשר יחרימו כל רוח חדש וכל בינה והשכל ומחזיקיה המה הרבים בארץ, ולמפלגת המחדשים אשר ינאצו כל קדש ויהפכו הקערה על פיה. אולי תצמח עתה ישועה על יד בית ספר הרבנים, כי יוליד גם יהודים בבינה והשכל.

התורה ועד רבי החסידים לא באו, אבל מספרם מעט מאד היה לעמת מנגדיהם משתי הקצות. מעבר מזה לא יכלו קום מפני הדר גאון אדירי התורה ומעבר מזה מפני שאת החסירות, ותקצר ידם מעשות עד מה אם כי כל חפצם וישעם היה להיטיב לעמם. ויהי בהגיע אליהם דבר השכלת ברלין וישישו ויגילו עליה כי אמרו אך בה נקום ונתעודד ונעשה חיל גם במתי מעט, ומבלי בקש חשבונות רבים היו גם אלה השרידים לנושאי דגל השכלת ברלין ולנשבעים בשם בן־מנחם. אם כי המה לא דרכו מעודם בנתיבות תלמידי בן-מנחם להפר האחוה ולהשבית התורה, ולהפך המה היו נאמנים עם עמם ותורתו ובכל לבם בקשו לענוד עטרות כבוד להם, רק שם בן-מנחם הוליך אותם תועה ויתנו ידם לתלמידיו ואז קמה המלחמה הגדולה בגאליציע, מלחמת האבות והבנים ואיש באחיהו, מלחמת משפחה במשפחה בשאון והמולה עד כי לא שמע איש שפת רעהו, כי אך ללוחמים נהפכו כל היהודים יושבי הארץ ההיא, אלה לחמו בחזקה רק לשם הכפירה, רבים רבים היו אשר לא בקשו לא את הדעת ולא את המשפט או האמת כי אם אך לכחש בכל ולשים תִפלה בכל קדשי ישראל, ברוחו ודרכיו ותורתו, זה היה משוש דרכם והמון חסרי לב אליהם צהלו וכחכמים וגבורים משכילים נחשבו, ולעמתם גברו מנגדיהם חיל בשם החסידות ויתנו לחרם את כל אשר נטה אף צעד מן הדרך אשר סללו להם. ואחרית המלחמה ההיא היתה כאחרית כל מלחמה אשר לא בצדק ומשפט החלה, כי רוב הלוחמים היו למשסה ואיש לא גבר חיל. וברבות הימים נשתה גבורת שניהם ויניחו החרב מיד מבלי אשר עשו שלום. ממערכות החסידים ברחו רבים מבלי אשר היו לבני בינה וממערכות המשכילים חדלו מצאת למלחמה על אויביהם מבלי אשר נספחו על קהל החסידים, ועמל השרידים היחידים עלה בתהו ולא הביא כל פרי להארץ.

לו קמו היחידים האלה כאשר עלה רוח טהור על לבם להורות לאחיהם בינה והשכל ומלבם הוציאו מלים כפי אשר ראו עיניהם למי המה דוברים דבריהם מבלי אשר זנו אחרי תורה זרה אשר מארץ נכריה הובאה כי אז בלי ספק עשו והצליחו בלי שאון וכל מלחמה, איש גדל הדעה כרש"ל ראפאפורט, אשר באמת עלה כאור מאיר

לישראל, איש אשר התאחדו בו כל המדות הנחוצות למתקן: דעה רחבה, שכל ישר ובוקע עד התהום, לשון למודים, רגש נעלה, אהבה לתורה ומחקר ואהבה לעמו, כל אלה המדות הנעלות התאחדו בו ויהי האיש ההוא כקרא מבטן להיות לכורה דרך חדש לעמו בארצו, למפלס נתיב אשר בו ילכו רבים ולא יכשלו, למורה בישראל אשר לאור תורתו ילכו אלפים בטח, ובידו היה לעשות גדולות ונצורות לו היה הוא לראש ולפקיד ומצוה ולא ללוחם במערכת הצבא תחת פקיד אחר. אנשים כמהו כפי גדל רוחם וכחם לעשות נפלאות כאשר יערכו מלחמה על פי מעלות רוחם, כן ידל כחם ותרפה ידם בהלחמם על פי פקודת מפקד קטן מהם בחכמה ובכח לב, אחרי כי כחפצם לא יוכלו עשו ולשמוע בקול מושל לא יוכלו. והדבר הזה היה לאבן נגף ולצור מכשול להאיש הדגול והגדול הזה וליתר רעיו אשר אם גם אחד בהם לא ישוה לו, אך גם בידם היה לעשות גדולות לו פעלו כפי מעלות רוחם ולא על פי התורה אשר הורו להם תלמידי בן-מנחם. ובכן עלתה פעולתם בתהו. פערל וקראכמאל ועוד רבים מהנלוים אליהם מתו כגבורים בעוד אשר המלחמה היתה מתלקחת וראפופורט האריך ימים למען יראה בעיניו משוגת נעוריו ובאחריתו היה בעיני כל כבוגד בדעותיו [1]), וכל העם הנמשכים אחריהם היו למשכילים

1) על אדות האיש הנפלא הזה, אשר אך לעתים רחוקות יולד כמהו בעם ואם המקרה יהיה בעזרו אז יהיה למרום ונשא, עוד ישגו רבים במשפטם ולא יכירו את כל ערכו הגדול מאד. רבים המה אשר יאשימוהו כי כחש לעת זקנתו בדעות ימי בחורותיו ויש מהם אשר גם לחנף יתנוהו, והוא משפט מעוקל מאין כמוהו. לו נולד ראפופורט בפראג ויבא ללעמבערג לשבת על כסא הרבנות, כי אז אולי יכלנו להוציא משפט כי שנה דרכו למען עשות חנף לקהל עדתו׳ אך פה היה להפך כי בא מלעמבערג לפראג וכל מעשיו אשר נחשבו לו לעון ולאשם בלבוב המה נחשבו לו כצדקות בפראג לו הוסיף ללכת בדרכיו מאז, אך בפראג נהפך למחזיק בתורה ואמונה למרות חפץ רוב בני עדתו, ואיה איפו החנף? אמנם כל יודע משפט אחרת ישפוט, הוא יתבונן לדרכי ראפופורט ויראה כי ישרים הם ואין בהם נפתל ועקש. הוא בראשית צאתו להשמיע דברו בחוץ ראה את המלחמה אשר התלקחה בארצו ולא הרבה מחשבות ויספח על קהל הלוחמים לשם הדעת וההשכלה, ועוד טרם חקר ודרש מה היא ההשכלה ההיא ולפי דעתו ורוחו לחם בעד השכלה אשר תפקח את עיני העם כי יראו תורה

כמשכילי ברלין, היינו כי התנכרו לעמם ותורתם וגם דעת דרכי אבותיהם לא יחפצו ומנגדיהם החסידים אם כי לא גברו במלחמה בכל זאת שבה ממשלתם לאט לאט ותפשוט על כל הארץ ורבים המה החסידים בגאליציען עתה מאז, ולא נודעה עוד יד המלחמה, כמו לפני מאה שנה כן גם היום לא ידאגו לכונן בתי ספר ובתי מלאכה ולחנך את בניהם, כי אם איש לדרכו יפנה ויגזור על ימין ועל שמאל ולא ישבעו, וגם הנשך, המקור היותר נאמן למחיה בארץ ההיא, לא יחיה עוד את בעליו, כי נשתנו העתים ואדוני הארץ לא ירבו עוד לקחת כסף בנשך וגם מבלי יהודי ימצאו מלאכים רבים לעשותם לכלי חפצם, ומצב בני ישראל בארץ ההיא עתה רע ומר מאד בחמר גם ברוח, גם התקוה רחוקה לראות תשועתם במהרה תצמח, כי כמו רוח תרדמה נסוך עליהם יחד ואיש לבצעו ולנפשו מקצהו באין דואג להכלל כלו. והמעטים אשר יתנו לבם לדבר הזה המה יבטלו ברובא דרובא ויד החסידות והחנופה תגבר בארץ. ויד השכלת ברלין היתה במעל, כי לולא הפיחה רוח

טהורה ואמונה בדעת, כי יתנו לבם לחקר כאבותם ולא יזנו אחרי אלילי אדם, המה הרבנים בתורתם חרב גאותם והצדיקים בעטרת החסידות אם כל שקר ונבלה ותרמית, בעד השכלה אשר תתן לחם לעובדים וכבוד ליודעי בינה מבלי אשר יזנחו אלה ואלה דברי אלהים, כי יוסיפו כלם להחזיק במעוז התורה והלאום כמו בשנים קדמוניות, רק כי כל דבר במשפט יובא, ולא יחשב לאיש לעון אם יסרס המקרא וידרשהו, או אם יגלה פנים חדשים בתלמוד וכאלה, זאת היתה ההשכלה אשר האירה מול פניו וכל עוד היותו בארצו וחרב הרבנים עופפה על פניו ומעקשי החסידות על דרכיו אז דכה כי כל הגיוני רוחו ימצאו בהשכלת ברלין אך בעזבו ארצו ויבא אל ארץ אשר החסידות לא מצאה קן לה בה והתורה כבר פנתה עורף לנוס מפני השכלת ברלין אויבתה בנפש ומנהלי קהל עדת החסידים יורו: שרש המקרא ידרסהו לבל ישאר לו שרש וענף בבתי הספר, כי גם קרוא מקרא כמשא כבד הוא לבני הנעורים אשר נטל עליהם ללמוד הרבה בבתי הספר, אז כאשר ראה כל אלה וכאשר החל להביט למרחוק למקום מולדת השכלת ברלין ויתבונן לחבריו אשר אתם יחד נלחם בתחלה, וירא את המטיפים אשר רובם לא ידעו תורה והמה נתנו לרועים תחת הרבנים, את ראשי העדה אשר רובם שנאו בנפש את ישראל ודרכיו והמה היו תחת ראשי הקהל, אשר אם כי אכלו כסף עמם אך בקלונו לא התימרו, כאשר ראה כל אלה וכאשר התבונן היטב לדרכי רוב רעיו ובני מפלגתו אשר שנאו את ישראל בלבם, אז נהפך לבו

עועים בלבב גדולי ישראל בגאליציע הנאמנים בבריתם את עמם; לולא הרבתה פושעים בישראל אשר אך למען השתרר על העם האמלל עשו להם את השכלתם לחרב גאותם ויפנו אל הממשלה במלשינות וחרפה נשאו על אחיהם למען תתן שבט מושלים בידם לרדות בהם, לולא הפיחו המשכילים האלה מלחמה נגד החסידות ולחמו בה בכלי מלחמתה של החסידות: בחנופה וקנאה וחמת נקם לא כרודפי טוב ומבקשי שלום עמם כי אם כמבקשים להטותם לחפצם בחזקת היד, לולא הפגעים האלה אשר נולדו על ברכי השכלת ברלין, אשר כל משחתה נראה בבואה לארץ זרה כי שמה אך להרע מצאה ידה ולהיטיב לא ידעה, לולא אלה כי אז אולי לא הגיע לאחינו בגאליציע את אשר הגיע אליהם, כי אז נטעו אנשי הלב בהם נטע נאמן להחיות אדם רב, כי אז לא אכלה השכלת ברלין החצי מהעם ותעשם לזרים ונכרים לעמם אשר לא יקחו חלק בגורלם ובשם ישראל יקראו רק יען כי לא יחפצו לקבל עליהם עול כל אמונה, והחצי השני לא נטבע ביון החסידות באין מעמד ולא היו ברעתם כאשר חמה עתה, וקללת האמללים האלה על ראש מפיצי השכלת ברלין בחזקת היד ובעזרת הממשלה תחול עד עולם.

מהארץ הזאת נסור ונשים עינינו בהארצות שכנותיה או הדומות

בקרבו וירא ויוכח כי במחנה צבא אויבי עמו ותורתו נלחם הוא ומרעיו, כי גם הוא נספח מבלי דעת על שונאי ישראל וצוררי תורתו, כי ההשכלה אשר בשמה דגלו היא כרקב לבית יהודה, ואז חפץ בכל לב להיטיב מעט את אשר עִוֵּת ולא ברעת, אך זאת ראה כי קצר ידים הוא, כי שבלת מים זדונים שטפה את היהדות, ואם גם עד צואר יחצה בה איש ויפרש ידיו לשחות בכל מאמצי כח גם אז אך את נפשו יציל ולא את רעיו והנוהים אחריהם, כי המה כלם כבר היו למשסה לשטף המים הרבים, ובכן שב מדרכו ויהי למראה עין לאחר. וכן יהיו כל אלה אשר באמת ובלבב שלם יבקשו טוב עמם ומשפט צדק, כלם יבושו משברם בבואם עד תכונת ההשכלה אשר בעבורה הקריבו ימי נעוריהם ואשרם ושלותם ויברחו מבתי המדרש אשר שם צפוים היו לתורה וגדולה למען עבוד בכרם ההשכלה, בבואם עד תכונת ההשכלה ובראותם חיל צבאה אז ינהמו ויהמו מקרב לבם: מי יתן והיו כל עם ישראל חסידים ולא משכילים נִשְׁחָתִים שׂוֹנְאֵי עַמָּם וּמְבַקְשִׁים לְהַכְרִית כָּל זִכְרוֹנוֹתָיו ותורתו ושמו גם יחד.

אליה. ובתחלה נפגע בארץ רומעניא אשר בכלל גם היא כגאליציא תחשב.

בראשית מלחמת ההשכלה בגאליציע אשר שם הגיעה גם עד מרום קִצה, לא יכלה עוד לגעת אף באצבע בהיהודים יושבי ארצות מאלדווא-וואלאכייא או כאשר יקראו להן היום ארץ רומעניא[1]; שם היו כמו עם הארץ אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, רק לאכול מטוב הארץ ולהתענג על החפש הנאמן אשר שרר שם בכל עזו, אחרי כי כארץ באין אדונים היתה: מפני שאת תוגרמה לא נחתו ומושלם בקרבם לא גבה ונשא הרבה מעל אחיו. וזה הדבר כי היתה הארץ ההיא לארץ מקלט לכל מצוק ומר נפש, לכל בורח מארצו אם באשמתו או באשמת שופטיה, והיא קבלה כלם ובה חסיו וידעו שלו. ובעת ההיא עת אשר שלט המשכיל בחסיד בארץ אויסטריא כי הקיסר יוזעף האיר פנים לההשכלה ויואל בחסדו לתת אזן קשבת למשכילי היהודים אשר בקשו והתחננו על נפשם לעשותם לבנים נאמנים בארצם, וברוב חסדו נעתר להם גם לקחת גם מבניהם לעבוד עבודה בצבא, ולשלם להם את השנים אשר לא ראו היהודים בטובה הרַבה הזאת הואיל לקחת מהם עוד יותר מאשר מיתר בני הארץ וכדי צדקה וחסד, גם לגזור גזרה כי גם היהודים ישלחו את בניהם לבתי הספר אשר יוסדו בכסף תרומת היהודים אשר כפו אותם עד שאמרו רוצה אני להביא את המנחה, בעת ההיא הראו רבים מהיהודים את קשיות ערפם מאז וימאנו לחשוב זאת להקיסר יוזעף לצדקה כי יקח מבניהם לצבא, וגם בני רהב נמצאו בהם אשר הזידו לאמר כי אם לא יתנו להיהודים כל משרה וכל כהונה בארץ ובצבא אז אין כל חוב על היהודים להקריב דמם על מזבח הארץ אשר לא

---

1) אם כי הארץ הזאת, ארץ רומעניא, לא עוד נחשבה בארצות בימים ההם ובזמן ההוא עת אשר פרצה המלחמה כי כחלק מארץ תוגרמה נחשבה ולעם הארץ לא היו עוד שפה ולשון וממלכה ומשפטים וטרם ידעו בחור באמונה או בהשכלה וכן גם היהודים אשר ישבו בה גם הם שקטו על שמריהם באין תורה והשכלה גם יחד ויראו טוב, בכל זאת אחשוב למשפט להטיף כעת מלתי על הארץ הזאת יען בי בדברי על היהודים היושבים בה עלי לשוב ולדבר באחרית דבר על אודות היהודים בגאליציע ובראשית דבר על היהודים בארץ רוסיא ופולין אשר המה הרבים, כי מספרם ירבה ממספר כל היהודים בכל ארצות אירופא גם יחד,

כבניה תחשבם, ויהי הנקל בעיניהם כי תפלתם עשתה מחצה, כי נעתר הקיסר לקרב גם בני עם בזוי ולספחם על צבאותיו שלומי אמוני הדת הקטולית ויבקשו גם כהונה בצבא! גם כל פעולותיו אשר פעל למען ההשכלה לא זכו בעיניהם באמרם: למה זה יקח גוי מקרב גוי ויבקש להביאהו תחת כנפי ההשכלה במסות ובאותות ובמופתים ומורא גדול ויד נטויה? ובעת אשר לכל החוסים בצל ממשלתו שלום היה ולא שבט ההשכלה עליהם[1]), הנה בהיהודים היתה ידה לעשותם בן-רגע לעם אחר ולהדריכם בדרכים אשר יעבירום גם על דתם ואמונתם. הן קצרי העינים האלה לא השכילו לראות כתלמידי בן-מנחם כי משחתו בו בהעם הזה יותר מאשר בכל העמים וכי רק בזרוע נטויה ובמלחמות גדולות ונוראות יהפכו להם לב בשר תחת לב האבן אשר בקרבם, ודי לה די להממשלה אם תחָנם ותשים להם לבה ולא לה עוד להרבות חשבונות אם ימצאו מעשיה חן בעיני העם הסורר הזה או אין. תלמידי בן-מנחם המשכילים השכילו לראות כל אלה בעין פקוחה כי על כן מלאו פיהם תהלת הקיסר וירונו עזו וחסדו לישראל וכגואל ומושיע רוממוהו תחת לשונם וימלאו ספריהם בתהלה ורנה ושבח והודיה לשמו הגדול וכל אשר למד ידו לכתוב שתים שלש דלתות בשפת עבר והיתה ראשית דברו הקיסר יוזעף וגדולתו, לא כן רוב העם, המה חשבו דבר הקיסר כגזרה רעה להם ויחושו עתידות לבניהם להבריחם אל ארץ אחרת אשר תהי להם סתרה מפני חסדי הקיסר הזה, והארץ הזאת אשר פתחה שעריה לפני הנמלטים היא ארץ רומעניא.

אם עושק רש וגזל המשפט ישורו במדינה לעין השמש לא עוד תגדל הרעה ליושביה כאשר אם ימשול רשע ופני השופטים יכסה ויאמר כי במשפט וצדקה יעשה זאת. כי במשול גבור על הלש ועשיר ברשים ביד חזקה, אז לפעמים גם ההלש יאמר גבור אני ואם יקבצו יחדו המון רפי ידים לעמוד

1) אם אמנם גם בהאמונה הקטולית שלח ידו, אך שם נגע אך בקצה היד בדברים של מה בכך, ובני האמונה ההיא וכהניה קמו לשטן לו ויפריעו עצתו בסתר ובגלוי, כי לא רק על פי ג ז ר ה ישנה עם את דעותיו והוא נתן את חקיו כגזרות, רק מבני ישראל החרו החזיקו לְהַלֵּל וּלְפָאֵר כָּל ג ז ר ה כצדקה וחֶסֶד ותשׁוּעַת עוֹלָמִים,

על נפשם אז תהיה גם להם יד חזקה, ועדת דבורים תחריד גם ארי מרבצו. ואם לא תהיה כזאת אז יכופו ראשם ויתאמצו להלוך לפי רוח המושל ההוא ולא יִשָּׁברו במשנה שברון; לא כן אם בשם המשפט והצדק יֵעשה עשק דלים וגזל משפט עניים אז תרבה הרעה כי רוב הנכשלים לא יזהרו באשר לא ידעו במה יכשלו. כי על כן להעשוקים במשפט נבחרה היתה תמיד ארץ אשר לא ידעה כל משפט, כי שם בטחו הרבה יתר בכח ידיהם ורוחם אם מעט או רב היה. כי על כן בקשו מפלט להם כל הנאנחים והנאנקים מעצר וממשפט בארצות רבות באירופא אל ארץ תוגרמה, אשר במשפטי ממלכות אירופא לא בחרה ומשפט ראשיה היה להיות אדוני הארץ ויתר העם היו כלם יחד עבדים להם, אך העבדים האלה ידעו שלו במגורם, בביתם ובאמונתם הרבה יתר מאשר בארצות אשר שם הביאו הכל במשפט, וארץ רומעניא היתה אז חלק מארץ תוגרמה ובה מצאו הפליטים כל הטובה אשר מצאו בתוגרמה ועוד הרבה יתר, כי עם הארץ עם שלו ושקט הוא, לא ידע הרבה מהאמונה ובכהניה לא שם מעוזו, חפץ המלאכה והכשרון מוזרים היו לו כי על כן לא ידע קנאה. יושבי הארץ היו האדונים אשר להם הארץ ויאכלו טובה בלי כל עמל ועבודה כבארצות אחרות, ועבדיהם אשר עבדום כבהמה וישישו על מעט גרש כרמל וקמח אשר נתנו להם. ותהי לישראל תקוה בארץ הזאת הרבה יתר מאשר בכל הארצות. כי כמו בארץ פולין כן גם פה מצאו להם מקום להשתכר, אחרי כי האדונים מצאו תמיד חפץ בכסף ויהיו היהודים להם כאוצרות כסף, אך פה לא נִחתו מפני גערת האדונים כמו בארץ פולין, כי האדונים עוד לא למדו להתנשא כמו הפולנים וגם אש קנאת האמונה לא אכלתם כמו את הפולנים, והעבדים נִחתו מפני היהודים כמעט כמו מפני האדונים. ובהשמע הדבר באויסטריא כי יש ארץ אשר בה לא יפחדו מפני חסדי הקיסר יוזעף וגם יראו שכר לעמלם אז מהרו ויעזבו את ארצם משפחות משפחות לבוא להשתקע בארץ הנחמדה הזאת. ואף את השנאה האיומה להשכלה הביאו עמהם, כי מפני תנופת ידה חרדו ויבקשו מפלט להם. ותהי רומעניא כארץ גאליציא לפנים בטרם נשב רוח ההשכלה מברלין להחריד קהל ועדה. אך לא כארץ

גאליציא עת אשר שרה מלחמה בין התורה ומחזיקיה ובין החסידות וכהניה כי אם כארץ גאליציא בעת אשר הכריעה החסידות את התורה אויבתה ובטרם אשר באה ההשכלה להתמרמר אליה. ותפרח החסידות בארץ ההיא ותשלח פארותיה עד למרחוק, והצדיקים והחסידים אמרו לנו הארץ באין תורה והשכלה אשר תקומנה כצוררות לנו, וכן היה ימים רבים ואולי כן היה גם עד היום הזה לו כגרה הארץ ההיא פתאום את שעריה לפני היהודים אשר חדשים מקרוב באו ונותרה שם רק ראשית פליטת גאליציא, אך לא כן היה כי לאט לאט החלו לבקש מפלט שמה גם יהודים אחרים מבלעדי החסידים אשר נחתו מפני תגרת יד ההשכלה.

אחרי אשר קם הסער הראשון אשר סערה ההשכלה כמעט לדממה ורבים מהיהודים החלו לפקוח עיניהם ולראות את מצבם, אז נמצאו גם בין צבא הלוחמים בעד שם ההשכלה אנשים אשר השיבו אל לבם: מי יודע אם לנו המשפט לעשות כזאת? מי יודע אם לא טוב לישראל לעצום עיניו לבל יראה כידו, הן גם ההשכלה אך דבר שפתים היא ולא עצה וגבורה להיטיב מצבם, כאז כן עתה הנם בשפל המדרגה ולהמשכילים אין כל תקוה לראות טוב בהשכלתם יותר מאשר להחסידים בחסידותם, ומה נועיל להאמללים אם נפקח עיניהם ונראם כי המה יושבי חשך אסירי עני, הלא טוב טוב להם כי לא ידעו כל אלה ולא יחושו מכאוב. ומה גם במות הקיסר יוזעף כי אז שב הגלגל אחורנית ויד המשכילים אשר לא נחלו עשר מאבותיהם החסידים מטה מאד, כי המה בקשו למשוך ידם מהנשך ובמה יחזיקו לחיות את נפשם בארץ אשר לא ינתן להם לחיות כבני הארץ? כי על כן החלו להביט למרחוק למצוא מחיה להם בארץ אחרת ויראו אף המה להם את ארץ רומעניא כארץ שובע וברכה. ואף רבים מהמשכילים אשר הוסיפו עוד ללחום מלחמת ההשכלה נהרו שמה ויתישבו בארץ ההיא ותהי אז הארץ כגאליציה בעת ראשית מלחמת החסידות עם ההשכלה, רק כי שמה לא מצאו המשכילים עזרה בהממשלה וגם בעיני עם הארץ ידעו נאמנה כי לא ימצאו חן בהשכלתם, ובכל זאת התפרצה זעיר שם זעיר שם אש המריבה ומי יודע אם לא היתה ברבות הימים לאש מתלקחת לולא

באו אליהם עוד חדשים מקרוב, אשר לא לאלה ולא לאלה נספחו והמה הועילו הרבה להשקיט התבערה.

אחרי גאליציא קם שאון גם בארץ רוסיא ופולין על דבר ההשכלה ואחרי אשר יצא שם החק לקחת גם מבני ישראל לעבוד בצבא ולהכין בתי ספר להם אשר בעיני היהודים היו אז הבתים האלה כבית ועד להעבירם על דתם ועל כן חשו גם רבים מהארץ ההיא מפלט למו אל ארץ רומעניא, ולא מעט היה מספרם והמה הועילו לשנות פני קהלות ישראל ברומעניא.

ובכן עתה נפרדו היהודים היושבים ברומעניא ויהיו לשלש מחלקות. בני המחלקה האחת והיא הקטנה בכלן המה הנולדים בארץ, אשר גם אבותיהם ישבו כבר בארץ ההיא. האנשים האלה רובם סוחרים המה וכעם הארץ לא הרחיקו לכת גם בתורה גם בהשכלה; המחלקה השניה היא מפליטי רוסיא והמה כמעט כלם בעלי מלאכה בכל מלאכה, כי רק בעלי המלאכה חרדו ופחדו מפני עבודת הצבא, אחרי כי אך עליהם נפל הגורל תמיד מאשר כי נבזים היו. בני העשירים בעשרם חסיו ועל בעלי התורה הגינה התורה לבל תגע בהם יד, ולא נשמע בארץ רוסיא כי בן תורה יוקח לעבוד בצבא, כי על כן היו בעלי המלאכה כקרבן בעד כל העדה ואך המה נשאו בעול הזה, ועל כן כל אלה אשר ברחו מרוסיא לרומעניא בעלי מלאכה היו, ואחרי כי בבני הארץ לא נמצאו בעלי מלאכה לכן היו במלאכתם וגם ראו עושר, ואף המה לא השגו חיל הרבה לא בתורה ולא בהשכלה. והמחלקה השלישית והיא הגדולה בכלן, היא מפליטי גאליציא, והמה המלמדים, המחזרים על הפתחים והנותנים כסף בנשך; העשירים הגדולים והעניים המדכאים, איש איש לפי אומנתו, אם נותן כסף בנשך או מלמד הוא, כלם בני גאליציא המה, ומהם אשר גם הביאו עמהם מלחמת ההשכלה לרומעניא, אבל המה לא עצרו כח להרש חדשות רבות מפני מנגדיהם הרבים והשונים, ובכל זאת נקל היה לעשות בארץ ההיא סדרים טובים ומועילים בכל דבר הנוגע לעדה להחנוך ולישראל בכלל, כי רובם יבקשו בכל לבם להשכיל להיטיב את דרך בניהם, וגם בלי כל מלחמה ושאון נקל היה לעשות ולפעול שם הרבה מאד. וכבר מצאה ההשכלה מסלות בין בני ישראל ובלי ספק השגו

חיל בה מבלי אשר נאלצו להתרחק מעל נהלת ישראל אחרי כי בלי מלחמה רבה יכלו הדברים לצאת לאור עולם, אולם בטרם אשר עלתה בידם לעשות דבר מה והנה קפץ עליהם רוגזם של שונאיהם הרבים והעצומים, הלא המה בני העמים האחרים אשר גם המה חשו מפלט להם אל הארץ ההיא, אם כי ברחו מפני חמת ממשלתם או כי תרו להם שם אכל, והמה בקנאתם ביהודים הפיחו קנאת עם הארץ ויצאו להרגיז את ישראל וירגיזו את כלם יחד עד כי שכחו כמעט את כל אשר יזמו לעשות מפני הרעה החופפת עליהם וכאובדי עצות יחכו ליום תשועה. —

אולם כל היהודים בארצות האלה אשר דברנו בהן עד הנה גם יחד אך החלק הקטן המה מכל היהודים היושבים באירופא כי מרביתם ישבו בשתי הארצות אשר עתה אחת הנה והן ארצות רוסיא ופולין. שלשה מיליאן יהודים יגורו בארצות האלה והמה הרבים לא רק במספר כי אם גם ביחוסם אל התורה וההשכלה, ועליהם עתה עלינו לשים עין בוחנת לבחון ולדעת דרכיהם מעת החלה מלחמת ההשכלה להודע בארץ עד היום הזה.

כמעט כמו בארץ אויסטריא כן גם בארץ רוסיא יתאחדו המון עמים וארצות וברובן ישבו יהודים. ואם כן יבין כל איש כי שונים היהודים בארץ ההיא איש מרעהו ולא נוכל למדדם בחבל אחד, וכן גם רוח ההשכלה לא בכל הארצות והקהלות פעל פעולתו במדה אחת אף כי כהני ההשכלה לא הבינו זאת וידמו כי כאשר נוכל לתת צורה אחת לכל אנשי הצבא בהלבישנו אותם בגדים שוים, כן נוכל לתת להיהודים צורה אחת בקראנו אותם בשם יהודים ובתתנו להם חקים שוים לכל ובצותנו על כלם יחד כי ילכו בדרך אחד.

היהודים בכלל נפלגו בארץ רוסיא בעת ההיא בראשית לדת ההשכלה לשלש מחלקות.

א) למחלקת בעלי התורה ומושבם עוז היה בארץ ליטא, אשר שם גדל כבוד התורה מאד, וכמעט כלם כגדול כקטן כעשיר כדל נכונים היו להקריב את כל אשר להם בעד כבוד התורה, לנחול את הכבוד הרב להתיטר בין תופשיה או מחזיקיה, או גם למען האדירה ולגדלה

רק לשמה נכונים היו רבים להביא כל קרבן. ובאמת בלי כל חנף ובלי כל תאוה לכבוד יקרה היתה התורה לכלם כבבת עיניהם, וכמעט בעיני כלם היה הלמוד גדול מהמעשה, וירא שמים בור אשר הרבה במצות בלי דעת היה לשחוק, ולהפך גדול בתורה מיקל בכל הקולות, היה לתהלה ולתפארת. האהבה להתורה ולומדיה נשרשה כל כך על תלמי לבב כלם עד כי לא עלה על לב לחשוב אחרת בלתי אם כי לכל יודע תורה המשפט והזכות לחיות בכסף שעמלו בו אחרים, כי החובה על כל עובד עבודה לתת חלק לתופש תורה, כי תופשי התורה חפשים המה מכל מס ומשא, כי כל הגזרות וחקי הממשלה לא עליהם נגזרו כי אם על הקהל, אשר עליו להבדיל בין יודע תורה לאשר לא ידענה. כי על כן גם בימי העני והמחסור לא נגעה הרעה עד לומדי התורה, גם בעת אשר האבות נכונים היו להקריב כל חייהם ומאדם למען הציל את בניהם מעבוד עבודה בצבא ולפעמים הקריבו גם חייהם וחיי בניהם ויבחרו המות להם מתת אותם ללכת אל ארץ רחוקה לעבוד בצבא, גם בעת ההיא לא עלה על לב איש הרעיון לשלוח ידו בנער תופש תורה. הן כצאן בלי רועה היו הנערים נפוצים בערים אשר לא נולדו ולא גֻדלו בהן, איש לא ידע מוצאם ומי המה, אם יש להם גואל ומושיע או אין, ובכל זאת שלוים ושקטים היו הנערים הנעזבים האלה בבתי הישיבה ולא פחד הקהל ופקודת המלך עליהם. גם העשיר פחד לפעמים בעד בניו ובני הישיבה לא ידעו רגז, כי שאת התורה בְעתה כלם, עד כי מן הנמנע היה כי גם יעלה רעיון על לב לגעת בנזירים האלה היושבים לפני ה׳, ולוּ הזיד איש לעשות כזאת כי אז רגמו בו כלם אבן. ובכן אחרי כי התורה משלה בכל ובכבודה התימרו כלם לכן לא הכבידה עֻלה על העם כי כמעט כלם היו למודי ה׳, ואם גם לא שפרה חלק האחד בתורה הנה בן היה לו אשר זכה את אביו או חתן לוקח בתו אשר אצל מכבודו עליו, או הרבה צדקה וחסד לתופשי התורה ויכבד כמוקיר רבנן, ותהי כאבן חן והפיץ בעיני כל העם ואף על לב איש לא יכול לעלות הרעיון כי התורה היא על כבד על שכמו, וגם אמנם עֻלה לא הכביד, אחרי כי רבו יודעי התורה והרבנים היו אך הגדולים בגדולים, כי על כן לא עלה על לבם החפיץ להכּבד בכבוד

צדקתם כי אם בכבוד תורתם ולא נטל עליהם להרבות איסר וגדר, ותהי להפך כי אך היודע להקל היה נכבד ומהֻלל בפי כל, וגם נגד החכמות לא התמרמרו כי אם לרקחות ולטבחות להתורה יעשו אותן אז לא רק כי מותר ללמוד חכמות חצוניות כי אם גם מצוה, והגר"א פתח פתח לפני דורשי הדעת בלמדו בעצמו חכמת החשבון ודקדוק ובהורותו לתלמידו להעתיק ספר אקלידס לשפת עבר, אשר לא היתה כזאת בישראל בין יודעי התורה זה מאות בשנים, ועל פי הדרך ההוא לו הוסיפו ללכת הלאה כי אז היו לחכמים ויודעי תורה באמת, וגם השטן אשר קם לעמת התורה במקום אחר אם כי קם גם בארץ ההיא, השטן הזה הלא הוא החסידות, בכל זאת לא מצאה ידו לעשות הרבה, כי מבצרי התורה היו חזקים כברזל ונחשת אשר כל כלי יוצר עליהם לא יצלח, ואם כי נמצאו גם שם אשר נספחו על החסידות אך לא רב היה מספרם וכח הכת ההיא לא גבר, ומה גם אחרי כי נאלצו אף המה לשים בתורה מעוזם, לא כיתר החסידים, רק כי להעבודה נתנו היתרון, ולפי ראות עינים לא היתה להשכלה שם כל תקוה.

ב) למחלקת החסידים ומושבם היה בארץ פולין, שם גברה כבר החסידות על התורה, כי שבתי צבי והנוהים אחריו פנו כבר דרך לפניה, ואם גם בחזקת היד נלחום נלחם שם איש או קהל גדול גם אז לא עצרו כח להשיבם אל התורה, אולם גם להשכלה לא היה שם פתח פתוח.

ג) למחלקת הבורים אשר לא ידעו עד מה לא מהחסידות ולא מהתורה ומרביתם היו בארץ קרים וסביבותיה וגם בבעסאראביע ודומיה נמצאו רבים כאלה, ושם היה דרך נכון לפני החסידות אם תפרוץ שמה או לפני ההשכלה אם תגיע עדיהם.

כה ישבו בני ישראל בטח בארץ רוסיא ופולין לשלש מפלגותיהם ולא ידעו אף לא חשו את הסער הסוער לעמתם ואשר עוד מעט יפרוץ בגבולם לשנות פני כלם בעוצם רוחו. ההשכלה בת ברלין כאשר נשאה חן וחסד בעיני הקיסר יוזעף כן הפיקה רצון גם מאת אלכסנדר הראשון אשר לצדק מלך ובכל לבו בקש טובת ארצו ועמו ויחפוץ להפוך גם לבני ישראל בארצו לב חדש ורוח חדשה, **אולי יולד גם על ברכיהם איש כבן מנחם** ובו ימצא שלומים לכל העמל והכסף

הרב אשר תוציא הממשלה על החפץ הזה. ואחריו החרה החזיק עוד יותר הבא אחריו, הלא הוא הקיסר ניקולאי אשר בדרכי הקיסר יוזעף אחז להרים קרן לעם ישראל על ידי ההשכלה. הן החקים אשר חקק לאלה מבני ישראל אשר ישלימו חק למודם בבית מדרש מדעים, כי שָׂמם חפשים בארץ מכל מס ומשא ויעלם למדרגת כל אזרחי הארץ וכל חק ומשפט וזכות לא נגרע מהם כמו מכל יתר יושבי הארץ, החקים האלה יעידו כי בלב נאמן ובנפש חפצה בקש להרים את ישראל מעפר שפלותו ולעשותם לכלי חפץ להארץ, ובלי ספק העמיק עצה הרבה תושיה בטרם יצא לפעלו איך ובמה יושיע את בני ישראל ולא מהר לעשות דבר בטרם בחן וחקר היטיב אם זה הוא אשר יובילהו למחוז חפצו, אבל השכלת ברלין כבר קמה כמו חיה לנגד עיניו, השכלת ברלין אשר עלינו להודות כי היא היא משכה עיני המושלים על בני ישראל ותתן בלבם החפץ להיטיב מצב העם השפל והדל הזה, היא גם היתה לנס לכלם וכסם חיים אשר כל המלקק בו בלשונו ישוב ויחיה בחיים חדשים, ובכן נשא גם הקיסר ניקולאי את דעו למרחוק לברלין כמו הקיסר יוזעף, וכל חפצי הקיסר הזה וכל דרכיו היו לו לעינים.

אולם אם בארץ אויסטריא היתה ההשכלה הזאת כזמורת זר, הנה ברוסיא היתה לזרה ומוזרה פי שנים מאשר באויסטריא, כי בעת אשר באויסטריא נמצאו גם מקרב היהודים בקרב הארץ אנשים אשר ששו על עצת הקיסר אשר יעץ על ישראל ויחלצו חושים לצאת לעבוד עבודה במלרמה הזאת מחפץ לב נאמן, ואם גם לא עלתה בידם לאסור המלהמה ולנצח לימים רבים הוא רק יען כי מעטים היו לעמת לוחמיהם הרבים ובמות הקיסר אבדה שנית כל תקוה להשכלה שבאה מארץ נכריה, הנה ברוסיא לא נמצאו אף מתי מספר מישראל אשר ידעו השכלת ברלין מה היא, ואף האחדים אשר נמצאו בארץ אשר שמעו את שמעה אף המה לא ידעו נכוחה את אשר שמעה אזנם, המה קראו שירים ופזמונים לשם יחוד ההשכלה את האמונה כי ההשכלה היא בת אלהים ואחות צעירה להאמונה הזקנה אשר כבר קמטנו לחייה מזֹקן, ומי זה בער ולא יבין כי נעים מאד להתרועע את האחות הצעירה אשר גם למלבושיה תאר והדר? ובכן היתה ההשכלה

בעיניהם כאמונה צעירה לימים אשר עוד לא רבו היודעים ערכה, וכבוד גדול הוא לאיש להחזיק בה בטרם יכירנה רעהו ויהיה מהראשונים, ובכל לבבם האמינו בההשכלה ויהיו נכונים גם לקדש שמה ברבים ולצאת למלחמה על כל בוזיה אשר יעיזו מצח לכחש בה ולאמר כי היא לא אחות האמונה ואף לא בת חורגת לאלהים חיים, כפי אשר הבינו בספרי המאסף ויתר חוזי ההשכלה. ומהשרידים היחידים האלה ברוסיא אשר נשבעו להאמין בההשכלה לא יכלה לצאת תשועה להשכלה בארץ ההיא, כי כל כחם היה אך למחוא כפים ולקרוא הידד לכל קורא בשם השכלה אך לא להביא עצה ולעשות פליליה בארץ, והממשלה נאלצה להביא כהניה מרחוק, מארץ אשכנז, כהד״ר ליליענטהאל, והמה יהיו למורים בארץ להורות לכל העם בינה, השכל ותורת ההשכלה.

גם בעת הזאת אשר כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים תורת ההשכלה ומספר הנקובים בשם רב ומטיף וחכם ודאקטאר רב מִלֶק השמים ואם נשרוק להם כי ילכו אל ארץ חדשה להיות מורים אז יתקבצו גדודים גדודים, גם בעת הזאת לא נקל יהיה למצוא איש אשר אם נפקדהו לאלוף ומורה לאדם רב, כי יצא ויבא לפני הקהל הגדול ועל פיו ישק כל העם, והוא יהיה לפה להם לפני הממשלה ואך על פיו יצא כל דבר למענהו, לא נקל יהיה למצוא איש אשר אך בכשרון ובדעת באהבה ולב מתנה ישור בארץ ואך על פי צדק וישר יכין מצעדיו, לא יפנה אל הכבוד, לא יטה אחרי הבצע ולא ישים לבו להכין את זרעו בארץ אחריו ולתת יד לאוהביו ומעריציו וקרוביו. הן אם תבחר לה עדה איש ותשים על שכמו משרה ותגיד לו תורת המשרה, כי אך לה קרא וכל אשר לא יגע במשרתו לא לו הוא, גם אז נראה יום יום כי הנבחרים יבחרו להם גם כהונות אשר לא נִתּנו על ידם, וכי ישלחו ידם לגעת גם בדברים זרים להם, כי יחפצו להרבות כבודם ולהאדיר ממשלתם ולהגדיל טוב ביתם וכאלה רבות, ואף אם נפקיד את אחד מבעלי המשרה האלה לפקיד על העדה, אז הלא ימשול ממשל רב וישים משטרו כמושל יחידי בעדתו. ואם עתה הוא כך, עתה אשר רבו מבקשי הפקודות מהפקודות ומספר המטיפים יגדל פי שלש ממספר הקהלות, ונטל על האיש אשר זכה למשרה לחזיק בה בשתי ידיו,

ואף כי אז כאשר נקרא איש אחד מארץ נכריה אל ארץ גדולה ועתותי כל בני ישראל בידו נִתּנו, היזכה בכל דרכיו? לו גם היה בר לבב ונקי כפים, גדל כח לב ומלא אהבה וחנינה לעמו, גם אז כבד מאד ממנו הדבר לעשות את אשר נטל עליו, כי עוד טרם ידע את העם ואת שיחו, מחסוריו וחפציו. האיש הזה לו גם תמים דעים היה גם אז מצאה ידו אך לחלק מהברכה אשר הביא עמו ולא יכול לדעת מראש אם לא תֵהפך הברכה לקללה לאלה אשר יתגנה להם[1]. וכן היה כי אך מבוכות וסערות הביאו מלאכי ההשכלה עמהם ויסכסכו משפחה במשפחה ויביאו צרה נוראה לכלם יחד, וקצרי העינים לא הבינו מחשבת הקיסר ויחשבו את הברכה לקללה.

אמנם אך קצרי עינים ישימו תהלה בחפץ הקיסר ניקולאי, כי כל איש מבין יחקור ויראה כי בכל לבו חפץ להיטיב לישראל, ובכל דרכי הקיסר יוועף אחז אף הוא ועוד ביתר שאת ויתר עז, אבל היהודים באוסטריא שכנים היו אל היהודים באשכנז ולא זרה להם השמועה מהשכלת ברלין, ודבר שרי המלך ופקידיו שמעו כמעט כלם והבינו, כי בשפת אשכנז דברו, אשר כל בני ישראל יבינו בה אם מעט או הרבה, ורבים מבני ישראל מנשואי פנים התעוררו לקים דבר המלך, ואחרי כל אלה התאוננו רוב בני ישראל באהליהם כי ישלחו יד באמונתם ויבקשו להרוס מקדשיהם, ואף כי בארץ רוסיא, אשר שמע השכלת ברלין עוד טרם הגיע לאזניהם, דבר הקיסר ופקודותיו באו לישראל בשפת רוסיא, אשר אף אחד מאלף לא הבין בה עד מה, והמליץ לדבר המלך היה איש זר להם אשר התראה בעיניהם כחוטא ומחטיא את הרבים, שם מן הנמנע היה למצוא אזנים קשובות רבות אשר ישמעו ואשר יבינו עצת המלך אשר יעץ עליהם לטובה, ומה גם אחרי אשר בקרב העם נמצאו אנשים נשחתים אשר ראו בדבר המלך מוצא לכסף להם, לגזול ולחמוס את אחיהם ביד רמה לעין השמש ולא רק כי לא תֵחשב להם לחטאת, כי אם גם כחסד וצדקת עולמים יֵחשב להם חמסם, ויצאו

---

1) דברים גדולים ונכבדים לדורשי קורות ישראל השמיענו החכם הנכבד באמת ה׳ בנימין מאנדעלשטאמם בספרו חזון למועד חלק שני.

גדודים גדודים לגזול ולחמוס ככל חפץ לבם וערמתם הושיעה להם להרגיז לב התמימים ולהביא מֹרך בלב כלם בהפכם דברי הקיסר הטובים לדברים קשים כגידים ואין איש אשר יכזיבם על פניהם, ולו גם נמצא איש כזה שומע לא היה לו או גם רגמו בו אבן, כי כן נסכו מנהליהם עליהם רוח עועים ויתעו כלם יחד באין רואה או שומע נכוחות.

הקיסר שמע והאזין כי רוב בני ישראל בארצו עניים מרודים המה ועל פת לחם יפשעו ויגזר אמֹר כי יחלקו את העם למחלקות (כפי המחלקות באויסטריא על פי הקיסר יוזעף) למען יתנו לבעלי המלאכה ידים לחיות בעמל ידיהם, והחכמים בחכמתם יחיו, ועל כן יכינו להם בתי ספר ובתי מלאכה. וראשי הקהל ועיני העדה העבירו קול גדול כי גזרה רעה היא, כי על כן יקראו לכלם בשמות למען ידעו מספר בני ישראל ולא יוכלו להעלים את בניהם, ובבתי הספר לא ילמדו התורה וישכחו דתם[1]. וכאשר בכה כל העם למשפחותיו הצליח ביד הראשים לקבוץ כעפר כסף לבטל את הגזרה, ויבנו להם בתים ויהיו לכבוד ולתהלה בארץ כי עשו עשר והצליחו, ודבר המלך נהפך לרעה על ידי המשחיתים האלה. וכל אלה קרו ויאתיו יען כי המליצים אשר עליהם היה לעבור בארץ ולהשמיע דבר המלך דבר דבור על אפניו החטיאו המטרה מחסרון דעת או מרוע לב[2]. לוּ היו אחד או

---

1) עוד יזכרו רבים את גזרת ראזראדען (קלאסיפיציררונג) וגזרת השקאלעס וגזרת הפאבריקען.

2) עד הנה עוד יגששו בחשך בקורות העתים האלה כי עוד לא קם כותב קורות הדורות לישראל. יאסט הלך כעור וימשש בקיר השכלת ברלין ועל פיה כונן אשוריו וישגה בראשיתו ובאחריתו שגה מאד (כאשר נראה מדבריו ברברו על האמונה החדשה ומיסדה, בההוצאה השניה מספרו קורות ישראל). וגראטץ אם לא נמתח עליו מדת דין קשה אז נשפוט כי הוא לא כ־ב קורות ישראל מעודו כי אם ספור בדוי אשר יסודתו בדברי הימים (איינען היסטארישען ראמאן) כי אך מעלות רוחו וחזיונות לבו כתב על לוח אתו ולא קורות ישראל לפי הנעשה, אך כאשר יקום כותב קורות ישראל אז ימצא כר נרחב לשוח בו בקורות העתים האלה, והוא יראה את כל הטוב אשר היה צפון בחקות ניקאליי לולא הטעתה השכלת ברלין אף את הפקחים בימים ההמה, ולולא נמצאו כשכילי ברלין להיות למלאכיו עושי דברו.

שנים בארץ אשר הבינו שפת הארץ ויחלו על שבר עמם, כי אז מצאה ידם להיות גואלים נאמנים לעמם ותשועת עולמים צמחה אז לכל היהודים בעת רצון, בעת אשר יד היתה שלוחה להם להרימם משפל מצבם בפעם אחת, אך הגואלים האלה לא נמצאו ושעת הכושר עברה כצל.

ובכן עברו ימים רבים בצרה ויגון נוראים מאד מאד, רק בכי ואנחה, רק אבל ומספד נשמעו מכל עברים, והעם עוד טרם יבין כי הִכּה בית מאהביו, כי גוזרי הגזרות ומרבי הצרות המה אחיו אשר יבטח בהם, אבל בין כה וכה החלו להתעורר זעיר שם זעיר שם גם מבני ישראל מקרב הארץ ויאמרו לשלוח יד לגעת בעץ הדעת אשר גם עץ חיים היה למחזיקים בו, ובין כל יתר הדברים הרבים אשר הולידו אך תהפוכות ומבוכות, יצא לפעולת אדם דבר גדול ונכבד אשר אין ערוך לגדלו. הדבר הגדול הזה אשר אך הוא שנה פני היהודים ויפנה להם מסלה חדשה בארץ רוסיא, הדבר הגדול אשר הפך לרבים לב לדרוש לדעת מבלי אשר נאלצו לזנוח את תורת אבותיהם ואמונתם הוא בתי הספר לרבנים אשר הקימה הממשלה בארץ.

מהמשפטים והזכיות אשר נתן הקיסר לתלמידי בתי הספר האלה נראה עין בעין כי אך טוב היה לבב הקיסר להיהודים ולהרים קרנם היה חפצו; תלמידי בתי הספר האלה היו חפשים מכל מס ומעבודת הצבא, ולאלה אשר גמרו חק למודם היתה רשות לגור באשר יחפצו ככל בני הארץ, גם הרשות נִתּנה להם לבקר אחרי כן בבתי מדרש המדעים מבלי כל בחינה כי כל זכיות הגימנאזיום נִתּנו לבתי הספר האלה. וזאת היא הדרך הנאמנה האחת אשר בה נוכל להעביר את בני ישראל לאט לאט מבתי הישיבות והחדרים אל בתי המדע והמחקר והפועל הגדול הזה עשה פרי נחמד, כי יצאו מהם אנשים חכמים וידועים, אשר עתה המה לתהלה בארץ. וכל אלה פועל הקיסר ניקולייי המה, אשר אך עתה נראה הפרי מהזרע אשר זרע הוא על ידי בתי הספר ועל ידי חקי הזכיות לאלה אשר ישתלמו במדעים, ולו נתקבלו מכל העם, לו הבין כל העם אז ערך הבתים האלה כי אז כבר פסקה שאלת היהודים.

אך בעמל ותלאה נוסדו הבתים האלה, כי כבר הסכין כל העם לפחד מפני כל דבר חדש וגם הבתים האלה כפח ומוקש נראו בעיניהם בתחלה, כי על כן לא שלח איש את בנו לקחת שם לקח, רק הנערים אשר בלי אבות ומבלי מחסה נעו ונדו בארץ ויפחדו פן יהיו לחטאת הקהל כי ישלחום בעד בני עשירים לעבוד עבודה בצבא המה באו אל הבתים האלה וישבעו לחם ולא יראו מפני חמת המציק, ובכל זאת גדלו והצליחו מיום ליום ולאט לאט נפקחו עיני אבות עניים רבים לראות כי ברכה בם לבניהם ויחלו להביא גם בידיהם את בניהם אל הבית הזה וירבה מספר התלמידים מאד, ורבים בהם לא שמו לבם לפקודת רב או מורה ויבאו בבתי מדרש החכמות ויהיו לרופאים וליודעי דת ודין וכאלה אשר מבלעדי בתי הספר לרבנים מן הנמנע היה להם לבוא אל מחוז חפצם זה, כי לבתי גימנאזיום לא יכלו לבוא, באחת כי לא ידעו היטב שפת המדינה, וזאת שנית כי האבות יראו פן ישכחו בניהם התורה ויזנחו אף האמונה וכאלה רבות, ובכן היו הבתים האלה כמעבר לבני הנעורים מהתורה אל הדעת. והדעה הנשגבה הזאת להשכיל את בני ישראל על ידי התורה נולדה במקום התורה, בארץ ליטא. ולולא נולדו גם קוצים עם השושנים האלה כי אז היו לעת כזאת למופת לכל ישראל, אך בשרש הבתים האלה עלה רקבון ביום הנטעם ועל כן לא האריכו ימים.

אחרי כי העם לא האמין בהבתים האלה ורוב התלמידים הראשונים היו מבני האספסוף לכן הוסיף העם לקצות בהם גם אחרי כן, כאשר היו לאנשים יודעי דעת, ואלה השיבו שנאה אל חיק שונאיהם ורוב התלמידים הראשונים אשר זכו להשתמש בכתר הרבנות מטעם הממשלה לא רבנים היו, המה לא חשבו את נפשם כבחירי העדה כי אם כפקידי הממשלה וכן היו גם בעיני העדות אשר מנו רבנים כאלה אלופים לראשם, והדבר הזה היה כפרץ נבעה בחומה הנשגבה הזאת אשר ממנו יבוא שברה. זאת היא הרעה האחת, אבל עוד רעה גדולה ממנה היתה בהבתים האלה.

שני בתי ספר לרבנים נוסדו בארץ וחקה אחת ודרך אחד היה לשניהם ובדבר הזה לבדו הוכן קבר לשני הבתים גם יחד. אחרי כי בני ישראל יושבי שני המקומות אשר בהם הוכנו הבתים האלה

רחוקים היו אלה מאלה בדרכיהם ודעותיהם ומדותיהם כרחוק מזרח מהמערב לכן גם שונות היו פעולות הבתים על לב התלמידים וכל בני ישראל הקרובים אליהם והמתבוננים אל ארחותיהם.

כאשר נוסד הבית בווילנא אם כי מעטים היו שם האנשים אשר ראוים היו באמת ובתמים להיות למורים ומנהלים בהבית ההוא, כי בתי ספר עוד טרם היו בארץ וכל תורת התורגים וחכמת החכמים לקחו להם איש איש לנפשו כמעלות רוחו וכפי אשר מצאה ידו מבלי משטר וסדר, ואם כן לא אלה ייסדו ויכוננו בית אשר במשטר וסדרים יורו בו תורה וחכמה, בכל זאת לא רבה הרעה שם, כי אנשים מלאים תורה וחכמה נמצאו שם, אנשים של צורה אשר לא נתפקרו ולא היו לשמצה במעלליהם ודרכיהם, ובידי אנשים כאלה נתנו עתותי הבית, כי על כן אם גם לא מצאה ידיהם ליסד אבן פנת הבית לכל משפטו וחקתו כאשר ייסדו בית כזה במקום דעת, בכל זאת כביר מצאה ידם לעשות ולפעול על לב תלמידיהם כי ישימו לבם באמת לתורה ולתעודה ועל אבות בני הנעורים כי יחזו נכוחות אשר הבית ההוא בית ועד לחכמים הוא באמת. וברבות הימים, כאשר קנו להם המורים ידיעה שלמה בתורת המורים והנהגת בית ספר, עשו והצליחו בלי ספק לרומם קרן הבית ההוא לתהלה ולתפארת בכל הארץ ונהרו אליו כל דורשי דעת אשר עם תורת אבותיהם נאמנה רוחם, וכל אב הביא בידו את בנו שמה כמו לבית מקדש אשר אם יאחז בקרנות המזבח שמה אז ינצל משטן רע ומפגע רע אשר ירבצו כחטאת על דרכי השכלה ויהי לבו נאמן עם אמונת אבותיו גם בהרבותו דעת כאשר היה באמנה אתה בשבתו בבית המדרש או ב ח ד ר, כי אז היה הבית ההוא ב י ת ת ו ר ה לפי רוח העת אשר בו ימצאו התלמידים גם ארחות חיים, וגם בית ועד לחכמה אשר בו ימצאו גם מסלות הדת והתורה, כאשר באמת הקים תלמידים הרבה במשך הזמן הקצר אשר עמד על תלו, תלמידים אשר לאות ולמופת המה כיום לבית ישראל בדעתם ובאהבתם לעמם, ומהם סופרים ומהם מליצים לישראל, ומהם אנשים חכמים וידועים בתורה וחכמה אשר יהיו לנס עמם. אבל כאבן נגף וצור מכשול היה להבית הזה הבית השני אשר נוסד בזיטאמיר

במקום אין תורה ואין יראת שדי, במקום אשר שם פרשה החסידות מעטה אפל ותגרש מפניה את התורה והדת גם יחד, במקום אשר האבות האדוקים בצדיקיהם פרצו חק ישראל בטהרה על פי מצות החסידות, ובניהם אשר בחסידות געלה נפשם מאסו בכל חק ובכל תורה, שם לא נמצאו בעלי תורה אשר ראוים היו להיות מורים ונאלצו להביאם ממקום אחר. ולא כלם היו ראוים לכך, ואף אם עשו כל אשר בידם להרים קרן הבית לא עלתה בידם מפני השטן המשחית אשר שם, היא החסידות אשר סכה בענן מעבור כל קרן אור למחזיקי בבריתה, והמה יחד התמלאו לבלע ולהשחית את המטע הנחמד הזה עוד בטרם הצליח לעשות פרי טוב, ובגלל הדבר הזה לא יכלו לא המורים ולא התלמידים להפיק רצון מאת העם. ותהי צעקת העם רבה על הבית ומנהליו ותלמידיו, ובעון הזה נלכד גם הבית השני הטוב ממנו, אחרי כי שניהם נשתוו בעיני הממשלה. וכל זאת היתה יען כי לא השכילו משכילי ישראל בתחלה להבדיל בין מקום למקום ובחדא מחתא מחתו לכל בני ישראל בכל הארץ הגדולה והרחבה ההיא, וזה היה פרי זמורת זר אשר הביאו מארץ רחוקה ויבקשו לטעת אותה על הארץ ההיא.

פרעות בישראל! שתי המלות האלה הנה תמצית כל הדברים אשר דברתי עד הנה בספר הזה. פרעות ולא מפלגות כאשר היו עד הנה בהעתים השונות. — בכל עת היות ישראל אחד ו ת ו ר ה אחת היתה לכלם, נפלגו למפלגות שונות בדעותיהן ולכל אחת היו דרך וחפץ, ועתה אך חלק לב העם בלי מפלגה כי אם כל אחד בונה במה לעצמו ומקריב עליה את קרבנו — את יתר אחיו. מפלגות בעם הנה כתמורות בהטבע: כקור וחום, קיץ וחורף אשר יחד ישנו פני הטבע ויפיחו חיים חדשים בו, והפרעות הנה כרקבון ורוח קטב אשר אך ישחית ויבלע במקום מצא משכנות לו. מפלגות תמצאנה בכל דור ודור, אשר אך החל לחקור ולהתבונן אל העבר, העתיד וההוה, והמפלגות הנה אות נאמן כי היים וחפץ ומחשבה בקרב לב העם, אבל כאשר יִפָּרע עם אז אות הוא כי אבד דרך ולא ידע במה יכשל, ואז אוי לו להעם אם לא יתעוררו בעלי הדעה בקרבו להסיר את סבת הפרעות, את מקור הרע, כי מבלי משים ישחית את הכל ויאכל מן הענפים עד הגזע. סבת

הפרעות בימינו היא לפי דעתי אשר השמעתי אך השכלת ברלין, אשר נטתה מדרך ישראל מקדם קדמתה ותבקש לשנות את פני כל העם לא על פי רוחו ודרכו, כי אם בדרך זר ומוזר להגוי כלו, ובכל מקום אשר דברה הגיע שם פעלה פעולתה לרעה ועוד תוסיף להשחית גם עתה, אף כי ככר שנו פניה אף היא, אחרי כי על יכוד תהו ואבני בהו בנתה ארמנותיה. ועד היום הזה עוד לא התעוררו להאיר נתיב על מקורה ותוצאותיה, כי בדבר הזה עוד לא שנה ישראל את ארחו ועוד מאמינים בני מאמינים המה כאז כן היום, וכאשר באמונתם מאמינים היו כן גם בדעתם לא יעזבו דרך האמונה, אשר על כן לא תאיר הדעת הזאת ולא תפיץ מפניה דשך כי אם תוסיף להעיב בעב הענן ותכס בערפל את עיני כל אלה אשר יאמרו ליהנות מאורה.

הדעת לא אמונה היא והאמונה לא דעת, הדעת במקום תקח עמדתה תגרש מפניה את האמונה ויחד לא תמצאנה משכנות להן במקום אחד אחרי כי שני הפכים המה. אבל מפני הדבר הזה אם ישמע ברבים יֵחתו רוב המתימרים למשכילים ומאמינים בעמנו וידמו כי בזה נפיר לב העם מאחרי הדעת או האמונה, למרות הפצם אשר הרבו לשורר כי אחיות נאמנות הנה שתי הבנות האלה ולא תצררנה אשה רעותה. אולם המה מחסרון דעתם טעו ויחפצו להטעות גם אחרים אף אחרי אשר אולי נודעה להם עותתם, כי התכלית תקדש בעיניהם את הפעולה גם אם רעה היא, ואחרי כי לפי דעתם אך זה הוא הדרך האהד אשר בו יובילו את אחיהם במעגלי הדעת מבלי אשר יזנחו ארחות אמונה, לכן יוסיפו להטיף להעם את פתגמם גם אחרי אשר בלבם כבר נוכחו לדעת כי שקר בימינם. אולם מביצי צפעוני לא תבקע יונה תמה ומשקר לא תצא אמת לעולם, כי יבא יום אשר יופיע על הבן הסורר ויגלה ערותו כי על ברכי השקר נולד וכל רואיו יכירוהו כי פני הבן כפני האב המה. כן יכירו ברבות הימים כל אלה אשר בימי ילדותם הסכינו לשמוע שירי האחוה בין האמונה וההשכלה, כי שיר עגבים שמעו אזניהם, ומה תהיה תכלית פעולה כזאת?

אולם לו חכמו השכילו להבין כי אך האמת לעולם תעמוד ואם נשמיע דבר אמת גלוי וידוע לכל או לא ישחית כי אם ייטיב, אם

נשמיע גם בשפה ברורה כי הדעת לא אמונה היא והאמונה לא דעת גם אז לא נרע לא להאמונה ולא להדעת ולא נסיר בעבור זאת לב החפצים בשתיהן מאחרי אחת מהן, כי אז ידעו כי לממשלת האמונה אין קץ וקצרה יד כל דעת מהסירה מגבירה. האמונה תשים משטרה על כל, כי בכל אשר לא ראינו בעינינו וכל אשר לא השיגה בינתנו לראותו בעיני השכל, בכל אלה נאמין, ואחרי כי למראה עינינו גבול הושם וגם אם נחיה אלף שנים פעמים ואף אם נסובב את כל כדור הארץ לכל רוחותיו, גם אז תהיה הדעת אשר נדע על פי מראה עינינו אך כנטף מים בים, וגם לבינתנו הקשורה בקשר אמיץ בחושינו קץ וגבול ולא תאבר ניץ הלאה ממרכז הדברים הנמצאים אשר ראינום או שמענום, ואם כן מה גדול ורחב ידים הוא ים האמונה להמאמינים! כל מרחבי האין סוף ממשלת האמונה היא וקצרה כל דעת מבוא שמה וממצוא משכן לכף רגליה, רק נחלה קטנה בקרב נחלת בלי מצרים אשר להאמונה תוכל הדעת לרשת לה: מראה עינים ומשמע אזנים המה חלק הדעת ואשרי האיש אשר הדעת תפקח עיניו עליהם, וכל מעלות הרוח אשר בהלך-נפש יסודם ואין קץ להם המה עבדי ממשלת האמונה, ואם גם אמת היא אשר במקום ההוא אשר אותו נחלה הדעת שם תמשול היא לבדה, אך בדבר הזה לא יצער כח ממלכת האמונה, ותהי להפך, כי אלה אשר יאמינו בכל והדעת לא האירה להם אור להראותם אף אשר לפניהם: הדברים אשר בכחם לראותם ולהשיגם, אלה לא יבינו אף את האמונה וכחה וממשלתה הכבירה, כאשר לא יבין העור מבטן ארך ורחב וגדל כפי אשר יבינהו בעל עינים. וכן יבינו הרבה יותר כל אלה אשר למדו לדעת, כמה וכמה עוד ישאר אשר לא יוכלו להבין ולהשיג ואשר שם נאלצו להאמין, אם אך רוח אמונה יצוק בהם, ולאלה אשר אין אמונה בלבם להם לא יועיל מאומה ואף אם נסתיר מעיניהם כל דעת גם אז לא יאמינו, ואם יאמינו אז יאמינו בכל הבל אשר לא יֵאמן ובדברים אשר חכמי לב יאמינו ישימו המה תָּהלה, כי לא אמונה ולא דעת להם. וכן המה רוב משכילי עמנו אשר לקדשי ישראל ולתורתו וזכרונותיו ילעגו בשאט בנפש ובכל דבר שוא וכזב והבל יתימרו, וְהָאֱמוּנָה העִורת הזאת היא היתה בְּעַמֵּנוּ מֵאז ועד היום

לרעה; מאמינים בני מאמינים אנחנו, מאמינים הננו בהתורה והתלמוד ושלחן הערוך וכל הדינים וההקים והגזרות והדַיָנים והמחוקקים וגוזרי הגזרות, ומאמינים הננו בההשכלה ומיסדיה ומטיפיה וכל קוראי בשמה, מאמינים הננו כי אחיות הנה האמונה וההשכלה כי כן יצא דבר מלך שלטוֹן מפי בן־מֹנחם ותלמידיו וכאשר חק הוא ולא יעבור כל אשר חקקו עזרא וסיעתו ואנשי כנסת הגדולה, כן לעד לעולם יקום דבר בן־מנחם ופריעדלאֶנדער והירץ האמבורג וסיעתם, כי כלם יחד ישבו על המשבר וילדו אמונה והשכלה אחות האמונה וכל העובר על דבריהם ישכנו נחש שרף ועקרב אשר הודות לאל גומר עלינו לא אלמן ישראל מהם, וגם בעת אשר את הכל נחסר לא הסר לנו ולא יחסר לנו נחש על דרך האמונה הנושך עקבות הסר ממנה. וזאת הועילה להוָתנו כי גם השכלת ברלין לא נתקבלה כדעת אשר עלינו להגות בה ולחקור דבריה אם כנים המה או אין כי אם נתקבלה כתורה וכאמונה לעד לעולם ותוסף אף היא להרבות האולת ולהגדיל העורון, ותהי לנו כצרה חדשה נוספת על הראשונות, כמכה אשר לא כתובה אל המכות הכתובות בספרי החקים והמנהגים הרבים, כרעה בעל פה אל הרעות הרבות שבכתב. ועוד לא שבנו מחטאותינו, ולא נראה את הפרעות אשר הביאה ההשכלה הזאת לנו ונבלה ימינו בשאלות ותשובות של הבל והיטיב אין אותנו.

אחת מתולדות השכלת ברלין היא גם „שאלת היהודים” והבת היפה הזאת ראויה היא לאמה הצנועה. שאלת היהודים! כמה אולת ורעה רבה אצורות וספונות בשתי המלות האלה! שאלת היהודים! מ ה ישאלו? מה נשתנה היהודי מאינו יהודי? התשובה בצדה: עבדים היינו! בתחלה אוכלי אחינו היו העמים על ידי האינקוויזיציא, ומבלי הרבות שאלות אכלום כאשר מצאה ידם, ועתה ישאלו שונאי ישראל בכתבי העתים: אם מותר הוא לאכול יהודים בגלוי או רק בסתר? אם בלי הרמנא ורשותא או רק בכהא דהתירא דובערת הרע מקרבך, ורוב השואלים הן תשובתם נכונה בידם עוד בטרם שאלו, כי אלה אשר באמת טובת ישראל יחפצו המה יענו באחת: אדם המה, ולכל בן אדם הרשות והחובה לחיות כאחיו מִבלי

מפריע, החוטא יענש על פי חקי הארץ והצדיקים ישבו בשלוה במקום מצאו משכנות להם ויאכלו מטוב הארץ כפי אשר יביאו כל מס וכל קרבן להארץ אשר המה יושבים בה, אבל אלה השואלים ישאלו, למען ימצאו שעת הכושר להזכיר עוד הפעם כל עונות ישראל ועונות אבותיו. שאלת היהודים! את מי ישאלו השאלה הזאת? האם את היהודים? לו הגישו השואלים את שאלותיהם אל היהודים, כי אז ידעו היהודים להשיב באחת: אנשים הננו כמוכם וכאשר לא תעיקו החתינו אז נזכה כמוכם בכל טוב הארץ, אבל לא אל היהודים יבאו השואלים בשאלותיהם כי אם על היהודים המה שואלים ודורשים כטוב בעיניהם, להרחיק יום תשועת ישראל בנכליהם, ובכל זאת ימצאו בעמנו הששים ושמחים על הדבר החדש הזה וגם על אדותה יתנו תקף ועז להשכלת ברלין אחרי כי היא היא אֵם שאלת היהודים! אמת הדבר כי אך לרגלי השכלת ברלין נולדה השאלה הזאת באשכנז ואויסטריא ורומעניא. בבריטאניא והוללאנד ואחרי כן בצרפת יצאו בני ישראל מאפלה לאורה מבלי אשר הרבו שאלות, לא כן באשכנז, שם נלחמו היהודים בעד נפשם במלחמת תנופה ועוד ילחמו עד היום אף כי לפי משפטי הארץ אין עוד שאלה ואין תשובה, כי את החרב המתהפכת הזאת אשר תקרא בשם „שאלת היהודים" נתנו היהודים בעצמם בידי שונאיהם להלחם נגדם. —

בטרם אשר נולדה השכלת ברלין היו היהודים אחים וכבני משפחה אחת נחשבו, לא הכירו את האחד מעל רעהו ולא הבדילו איש מקרב אחיו להכירו לנעלה מהם, ולו שאלו את היהודים מי ומי המה הראוים לזכות בגורל טוב הארץ כי אז ענו פה אחד: נערינו וזקנינו, נשינו וטפנו, רבנינו וסוחרינו כלנו בני אדם הננו וכלנו זכאים לכך, כי על כן לא נגש איש בארצות צרפת[1]) ובריטאניא והוללאנד כי יכירו אותו מקרב אחיו להבדילו לטובה, כי יתנו אך לו זכיות אשר לאחיו אין חלק ונחלה בהן, אבל השכלת ברלין באה ותלמד להבדיל איש

1) כיוצאים מן הכלל היו היהודים הספרדים בצרפת אשר בקשו גדולה אך לעצמם, כאשר כן המה עושים גם היום ברומעניען ועליהם עוד אסיף מלתי במקום אחר.

מאיש ולהכיר את האחד אשר בהשכלה אוֹתה נפשו מעל אחיו. בבית מדרשו של בן-מנחם נמנו וגמרו רק אתם המשכילים קרוים אדם ולא יתר היהודים קרוים אדם ורוח הקדש של כל צוררי היהודים המבקשים תואנות להם הופיעה בבית מדרשם ותופע על עצתם. החפץ הרע והנמהר להבדיל את היהודי המשכיל מהיהודי האדוק באמונתו הרבה לשים שמות ועד היום הזה הוא הוא כחץ שנון בידי אויבי היהודים לגזול משפטם. כי הן בידי שונאיהם להיות כשופטים לעשות משפטם אם בין משכילים או אדוקים ישימום. והיה כי נשאל היום למשל את אחד הצוררים ברומעניא: למה תגזלו משפט היהודים? אז יענך כרגע: לו היו היהודים בארצנו כמו היהודים בארצות אשכנז וצרפת ובריטאניא כי אז נָתַנוּ להם כרגע את כל הזכיות. כמו כל יושבי רומעניא יתחרו את עמי אשכנז וצרפת ובריטאניא ויוכלו להם, וכמו כבר בחנו את כל היהודים ברומעניא אם גופלים הם מיתר אחיהם. אך מה נבקש יותר משונאי ישראל אם בני ישראל בעצמם הורו התורה החדשה הזאת. ועל ידי התורה החדשה הזאת עברו ימים רבים לישראל במלחמה בארצות אשכנז, כי כל אשר הרבו יותר להלחם ולשאול ולהשיב כן הוסיפו להעיר עליהם חמת אויביהם ולעוררם למלחמה, וכן יסבלו עוד אחינו בארצות רבות לרגלי השאלות האלה, וכל אשר יוסיפו אחינו להעיר ולעורר השאלה כן ירחיקו המה בעצמם יום גאולתם, כי אין כל שאלה לישראל, אנחנו בני אדם הננו ככל יתר העמים, ובבוא היום אשר יתנו לנו את כל הזכיות אז נהיה בלי כל ספק בנים נאמנים טובים ומיטיבים להארץ,— זאת היא התשובה האחת אשר החובה עלינו להשיב, כי הלא טוב טוב יותר לשבת דומם ולסבול את המחסור משאת עליו גם חרפה, כאשר באמנה כן היה וכן הוא על ידי השאלות.

אולם על מי נדבר ונעידה, הנה ערלה אזן משכילינו משמוע והשכלת ברלין הטילה זוהמא ברוב סופרינו עד כי עד היום הזה מולידים רוחות שדים ומזיקים. ואם עברה התקופה הראשונה והשניה בהשכלת ברלין בהבל, הנה תעבור גם התקופה הזאת אשר אנחנו חיים בה כיום בהבל הבלים. ויתברכו בלבם כי כן יעשו כי לא יבלו ימיהם בפלפול

של הבל בענינים רוחניים כאשר עשו המשכילים הראשונים, כי אם בדברים של חיים וצרכיהם וחסרונם — בשאלת היהודים. בשאלה הזאת יתעסקו כעת רוב תופשי עט בידם וכהילדים המתחקים על מעשי אבותיהם ויביאו חתול בחופה וקדושין ויבנו בתים מכפיסי עץ ויעשו מקנה וקנין בעפר וחרשי אדמה, כן אף המה עושים. העמים והממלכות ישאלו שאלות היהודים והנה אף המה במכת״ע העברים ישאלו וישיבו דבר איך להרים את ישראל מעפר שפלותו ואיזה הדרך יֵחלק לו לחם ומחיה לבל יהי עדי אובד, ואין לך אולת ושגעון אשר לא נשמעו בדבר הזה.

הנה אחדים אמרו להרים את ישראל פעם אחת מאפלה לאור גדול ויבקשו וימצאו דרך סלולה ונאמנה והיא ע ב ו ד ת ה א ד מ ה. עצה נבערה יותר מזאת עוד לא שמענו מיום בן-מנחם עד היום הזה. לפנים עובדי אדמה היו אבותינו כי על כן תהיה עבודת האדמה מקור למחיה לנו אחרי שלשת אלפים שנה. רבים המה מיוצאי ירך הגבורים, אשר שדדו על כל דרכים בימי הבינים ועל חרבם חיו, והמה עתה סוחרים או חכמים ורופאים והנה נבוא ונאמר להם: אבותיכם על חרבם חיו אף אתם צאו לקראת נשק ואכלתם שלל אויביכם, התעוררו וימינכם תעשה נפלאות כי מעשה אבותיכם בידכם! אבל המה לא למדו ידיהם לקרב ואולי גם מפני שם מלחמה יחתו והיה כי יואילו לשמוע בקול יועץ כזה ויפלו כלם חללים וזכות אבותם לא תקימם. אבותינו היו עובדי אדמה, אבל גם אבותינו היו בונים ערים בצורות במצרים ונעשה את כל אחינו לבונים, אחינו היו רועי צאן נלכה נא אך אנחנו בעקבות הצאן, אבותינו כבשו ארצות לא להם ויגרשו מפניהם גוים נעשה אף אנחנו כמוהם ונטיב לנו. היו עתים לישראל אשר אם נצרכו לפרנסה אמרו להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד, נקומה יחד ונחלק שלל גוים וגם את שכר היועצים לעבודת האדמה לא נקפח כי נשימם לראשי צבאותינו והמה יפקדו צבא מלחמה. היו ימים אשר התורה היתה הסחורה הנבחרה, נתעטף איפו בטליתים ונשב כל היום על התורה. עם חי ארבעת אלפים שנה, ובארצות שונות, בקרב עמים שונים, אשר שנה דרכיו וחייו ואף כשרונותיו אלף מונים, עם כזה יבקש מעל ספר קורות

העתים לדעת מה עשו אבותיו ויעשה כמוהם! הנמצא הבל ורעות רוח גדול מזה?! כשרונותינו אנו המה לפי חיינו ומצבנו עתה ולא על פי זכות אבות, ועל פי כשרונותינו נוכל למצוא דרך חיים ככל העמים אם אך יתנו אותנו להחזיק בטוב בעינינו, ואם לא יתנונו אז הלא הבל ומאפע הוא לעוץ עצות. הן לו גם אמרנו כי עבודת האדמה תחיה את כלנו גם אז הן אך בידה לעשות כזאת אם יתנו אותנו לעשות כחפצנו וכמעלות רוחנו ולא יתוו לנו הדרך נלך בה, אך אם כן יהי הלא אז אך למותר כל שאלה וכל תשובה כי אז הן לא שאלת ישראל היא כי אם שאלת הארץ, ואת אשר יעשו יתר העמים זאת יעשה ישראל, כי אם גם לא טוב הוא מכל העמים אך גם לא נופל הוא מהם. כן ירבו אחרים עוד הבלים גדולים מאלה וכל אלה המה יען כי רוח סכלות עברה על כלם ויקבלו את שאלת היהודים כמקור נפתח לתשועת ישראל[1]. אולם עלינו החובה והמצוה לפקוח סוף סוף עינינו על דרכנו ולראות כי אך רוח מתעה הוא, כי עתותינו לא בידינו הנן כי אם בידי אחרים, וכל עוד אשר תהיה כזאת אפסה כל תקוה להושיע לנו במצבנו החמרי. ולא בעבודת האדמה בלבד יושע ישראל. ואך הבל וריק יעזרו אלה האומרים להושיע לנו בשאלותיהם ותשובותיהם, כי במצבנו החמרי אם ינתנו לנו זכיות כל העמים אז תחדל כל שאלה

1) אל ישגה איש בדברי לחשוב כי אחפוץ להסיר לב אחינו מאחרי עבודת האדמה. לא זאת! האיש החפץ בעבודה כזאת ב ח פ ץ ל ב ו יחזיק בה כי לא רעה היא מכל העבודות ובעיני ראיתי הרבה קולוניות ישראל בפלך חרסאן אשר יושביהן היהודים ראו בטובה ושובע הרבה, אך לא כמקור ישועה לכל העם תוכל להיות העבורה הזאת, ולא תושיע אף את האחרים אשר יאחזו בה אם לא ידעו מראש כי יש ויש בידם להוציא חפצם לפעולת אדם, כי לא יחסרו להם כל התנאים הנצרכים לעובדי עבודת האדמה. ומה גם לרומם קרן עבודת האדמה באה"ק או באמעריקא (ראה מאמר „בשורה טובה" בחוב' י"א) מצוה רבה היא, כי בה יצילו נפשות רבות ממות ברעב וגם ירגילו על יד על יד את ה ע צ ל י ם א ש ר ל א י ע ש ו כ ל מ ל א כ ה, לאכול מיגיע כפיהם, וכן לכל איש אשר אין לו כל מלאכה, עצה טובה היא להחזיק בעבודת האדמה, אבל לא לאלה אשר כבר למרו למלאכה אחרת ידיהם. אך לחשוב את הדבר הזה כתשועה להעם או גם לחלק ממנו הוא הבל ורעות רוח.

ובטרם תֵּעשה כזאת לא תועיל כל תשובה ולמה נשלה את נפשנו ונתעה את קוראינו במשאות שוא ומדוחים. השאלה האחת אשר על כלנו החובה לשאול ולהשיב היא על דבר מצבנו המוסרי, איך נוכל לחדש ברית אחוָתנו כקדם, איך נפיח חיים חדשים בקרב העצמות היבשות אשר החלו להתפרד מן הגויה? איך נחזיק באשיות הארמון אשר קירותיו החלו להתמוטט, בדבר הזה עלינו לדבר ולכתוב ולהורות כי הוא בידינו, ועתה היא עת לטעת בכרם ישראל.

כל יודע קורות ישראל מעת היותו ידע וגם שונאיו הכירו זאת כבר כי כחו צפון אך באחדותו וכל עוד אשר לא חלק לב העם וכלם יחד יֵחשבו כאחים אשר בצרת האחד יצר גם לרעהו אז כל כלי יוצר לא יצלח עליו לדכאו, כי שבע יפול וקם, ואחדות ישראל לא תקום ולא תהיה בלתי אם רוח אחד ינחם, והרוח הכביר הזה אשר הנחה אותם עד כה היה רוח ישראל, הוא רוח התורה אשר היה רוח החיים בכל אפני היין ובסור הרוח הזה אז יקרעו ולא יתאחדו עוד. לא חקי התורה היו עבותות אהבה אשר קשרו זה לזה בקשר אמיץ, כי גם המה שֻׁנו בעתים השונות ובמקומות השונים, כי אם התורה עצמה וכבודה היא היתה כאבן חן לאחד כל הלבבות ולתת להם רוח אחד וחפץ אחד ומעת אשר ההורה ולומדיה יצערו כן תצער האהבה והאחוה וכן ילך וידל כח ישראל ומצבו המוסרי. אם נביט כעת על רוב בני ישראל בארצות אשר כבר זכו לזכיות הארץ ואם נתבונן להדור החדש תאחזנו שַׁמה, כי נראה עין בעין האותיות אשר תבאנה כי לא יארכו הימים ואבד חזון ישראל לעולם. כי בעת אשר צעירי עם ועם יקשיבו לקח דתם ואמונתם בבתי הספר ואהבת עמם ילמדו מעל ספרים אין קץ ומפי מורים ומדריכים, הנה נערי בני ישראל לא ידעו תורה ולא דבר דת ואמונה וגם שם עמם יהיה להם לזרא ברבות הימים, כי מה יהי הקֶשר אשר יקשרם אליו? ואלה הצעירים לא יהיו כלם כאשר יגדלו לפלסופים וחוקרים אשר חכמתם תאיר דרכם תחת הדת והאמונה אשר השום בימי נעוריהם, כי אם למשֻׁלחים לנפשם במעלות הרוח, ואחרית אלה יבין כל איש, כי אלה אשר לבם ינהה אחרי אמונה יבקשו להם אמונה באשר ימצאו ואלה אשר האמונה לא למשיב נפש להם ישארו

בלי כל רגש דתי ולאומי ואנשים כאלה יעשו בעד בצע כסף כל אשר יבקשו מהם ועל הרוב יספחו גם על קהל שונאי עמם. כי על כן באחת נשיב ונשנה דברי החכם כי אך התורה היא לעם ישראל כמים לדגים אשר בלעדם המה מתים. התורה, לא האמונה על פי צדיקי הדור והרבנים ברוסיא ופולין ולא על פי הצדיקים במיינץ וברלין, אף לא על פי המתקנים המחדשים פני האמונה, התורה אשר לומדיה ימצאו בה איש איש חפץ לבו ובכל זאת אחת היא לכלם, ואת התורה הזאת אם נורה לבנינו אז נדע כי הקימונו סכת ישראל הנופלת, כי חזקנו בדק הבית הישן הזה וכי נתנו כח ועז בידי העם כלו לעמוד על נפשו גם בימים הבאים כאשר עד כה.

אבל איך נלמד את בנינו תורה בעת אשר נטל עלינו ללמדם דרך ארץ והזמן קצר והמלאכה מרובה ואיך נוכל לגזול מבנינו את העת היקרה מאד אשר בה ילמדו ארחות חיים למען ימצאו חיים כאשר יגדלו? שאלה היא אבל יש עליה תשובה.

מאז ומעולם לא כל בנינו היו למודי ה'; מימי התלמוד עד ימי בן-מנחם היו היושבים לפני ה' באהלי התורה אך שרידים מן העם, רק בימים האחרונים כאשר נדכא ישראל מאד וכבוד התורה גדל במאד מאד אז רבו הלומדים במדה גדושה הרבה יתר מאשר יכול העם שאת, כי על כן בהגיע כבוד התורה עד מרום קצו אז החל לרדת אחורנית, אבל גם שתי הקצות האלה רעות הנה, לא כלם יהיו למודי ה' אך גם לא כלם יזנחו את התורה, לא רק כבוד התורה ככבוד יחשב וכל יתר היתרונות והכשרונות יהיו כאין וכאפס נגדה, אך גם לא לחשוב כבודה כאין ולומדיה כאפס. אמנם על כלנו החובה לדעת מה באמונתנו ואחרי כי עקרי אמונה כמו ביתר האמונות אין לנו, אין לנו כהנים שומרי משמרת האמונה ולא ממשלה מגינה על האמונה, לכן החובה על כלנו ללמד לבנינו כתבי הקדש בשפה אשר נכתבו כי הם המה יסודי אמונתנו וזכרונות אבותינו והם המה אשיות אחיתנו. האיש אשר לא יעשה זאת ירחיק את בניו בזדון מקהל ה'. אך גם להתורה והחכמה בכלל עלינו לבנות בתים למען אלה אשר יחפצו להקדיש ימיהם לעמם, ולמען יהיו לנו מנהלים ומדריכים היודעים לשאול ולהשיב דבר על פי רוח העם.

מאז ומעולם היה רוח ישראל, היא התורה, ספון בהישיבות ובתי המדרש, שמה באו אלה אשר חפצו להקדיש ימיהם לתורה ולתעודה, או להיות למורים ורבנים לעמם, וימצאו חפצם, אכל אנחנו היים בעת אחרת ולנו לעשות את מעשינו על פי דרכינו וחיינו עתה, הבה נראה ונתבונן מה עלינו לעשות למלא חסרון הישיבות ובתי המדרש. — לא נוכל לקחת מורים ללמד את כל הבנים תורה ותלמוד וחכמת ישראל, לא נוכל גם לצות על הבנים כי יעשו זאת כי הן העושים כזאת הלא את חייהם יקריבו כי לחמם לנפשם לא ימצאו, אך דבר אחד יש בידנו לעשות, דבר גדול ונכבד אשר בו תלוי קיום ישראל ותורתו וחכמתו וכבודו ואחדותו וכחו לימים הבאים והדבר הזה הוא בתי ספר לרבנים ומורים [1].

בתי ספר כאלה נחוצים בארצות אשכנז אשר שם אך לדברי הרב והמטיף יחכו כל הקהלות; בתי ספר כאלה נחוצים בצרפת למען ילמדו בהם קורות ישראל וחכמתו וידעו להלחם בעד עמם לעת מצוא; בתי ספר כאלה נחוצים מאד מאד בבריטאניא, למען ימצאו בני הנעורים הנעזבים אשר יבקשו מפלט למו בארץ הזאת מקום מקלט אשר בו ימצאו חית נפשם ולא יאלצו להמכר למסיתים כאשר הוא היום, כי האמנם נוכל לשים אשם נפש רבים מאחינו אשר יתמכרו ועושים שקר בנפשם בעד כבר לחם? באו נא וראו הנפשות האובדות האלה אשר סערו מבתי מנוחתם, מבתי הישיבות, ששם לא רעבו ללחם והנה ההשכלה החרידה אותם מרבצם והנם בארצות זרות ואין חומל עליהם ואין תומך

1) אני אכנה את בתי הספר האלה בשם בתי ספר לרבנים ומורים, יען כי אזכור את בתי הספר ברוסיא ודרכם אשר באמת היו בתי ספר לתורה ומדעים לא רק למען רבנים ומורים כי אם לכל אלה אשר בקשו לאחד את התורה עם החכמה, וגם רבים מהעשירים שלחו את בניהם שמה להקשיב לקח, וביד התלמידים היה בכלותם את ימי הלמוד לבקר בבתי מדרש מדעים ולהיות לרופאים ויודעי חק ומשפט וגם חכמת ישראל ותורתו היו להם לעינים ואנשים כאלה נחוצים לנו ברב מנין ואז יצא משפט ישראל לאור. ועל דבר בתי הספר האלה כבר זה כארבע שנים דברתי בספרי „התועה" ח"ד ועתה לא ארבה אמרים כי כבר הדפסתי פרק מזה הספר בהשחר שנה זאת חוב' ב'.

בידם, וגם עבודת עבד אם יחפצו לעבוד לא ימצאו די לחם להאכיל נפשם, כי מלאכה לא למדו וכח ידיהם אין אתם להסיע אבנים או לבקוע עצים, והמה רובם נמוגים ברעב או יושיטו יד להמסיתים לבל ימותו ברעב [1]) והקולר הזה תלוי בצואר אחינו בבריטאניא, הנודעים לבעלי צדקה ואמונה ובכל זאת לא ישימו לבם לרבר הזה לגדור הפרצה לו הקימו בארצם שני בתי ספר אשר בהם ימצאו שתי מאות מבני הנעורים עזרה כי אז צדקו כאשר קראו מלא אחרי המסיתים והנותנים להם יד, אבל לא עתה אשר המה לא יעשו מאומה למען אחיהם האמללים. בתי ספר כאלה נחוצים בכל ארצות מושב בני ישראל ומה גם בגאליציען אשר שם נפרע העם ואבד דרכו ובני הנעורים יתעו ללא תורה וחכמה, וברומעניען אשר על ידי בתי ספר כאלה יכלה לצאת תשועת ישראל, כי המה הקימו להם רבנים ומורים מקרב ארצם, אנשים אשר בלשונם ובעטם מצאה ידם להרים קרן לעמם ולהוציא משפטם לאור, אנשים אשר שפתם אתם בקרב הארץ יוכלו להפוך לארץ כלה רוח חדש. בתי ספר כאלה נחוצים לכל הארצות למען תשוב תורת ישראל לתחיה

1) אין כח בעטי לתאר את המחזות האלה אשר תחזינה עינינו פה; יום יום יבאו הנה בחורים מרוסיא וחפצם הוא ל ל מ ו ד, לבא לבית מדרש מרעים וכאלה דברים קלי הערך אשר להם דרושים עשר או שתים עשרה שנה וכסף רב, וכלם חכמים בעיניהם, כלם יהיו עד מהרה לדאקטארים ופראפעסארים אם אך יחזיקו בימינם, אולם מלבד כי רוח שקר יתעה אותם כי לרובם יחסרו הכשרונות הנחוצים לאיש אשר יחפוץ לחיות בחכמתו, ורק רוח הגאוה אשר ישור על כל בני הישיבה ויעלם בעיניהם למעלת עלוי הוא ינחם הנה, וידמו כי גם תאר דאקטאר ישיגו כתאר עלוי, היינו כי יקחו אותו לעצמם, מלבד זאת הנה יבערו ויכסלו להאמין כי פה נוסדו אגודות וחברות לתמוך בידי מבקשי חכמה. וה׳ דיפקין הועיל להותם בקראו בקול-קורא שקר כי יש עזרה להאמללים האלה. אמת הדבר כי יש ויש חברות כאלה אבל הנה נוסדו רק למען בני הארץ הזאת ולא למען הגרים מארצות זרות, ומאושרים היו לו מצאה ידם לתמוך בידי כל עניי הארץ, אשר גם בהם רובם יסבלו חרפת רעב או יבלו ימיהם בהורותם לתלמידים כי שפתם אתם ולאלה הגרים מה יעשו? כי על כן מר מאד גורל הגרים האלה וקצרה כל יד מהושיעם, ואיך נוכל לפקוד עליהם אם ילאו שאת מכאובי בטנם ויקחו אוכל מהיד הנותנת מבלי הביט למי היא אם לאחיו או לצריו.—

ולמען יוכלו אלה אשר יבקשו להקדיש עתיהם לתורה ולתעודה למצוא מקום תורה ועזרה, ולמען יוכלו המורים בבתי הספר האלה לבלות כל ימיהם אך בחכמת ישראל כראשי הישיבה בימים הקדמונים, ולמען יֵרפאו בפעם אחת מהמכות אשר דֻכּו על ידי השכלת בית בן-מנחם, ויותר מכל אלה למען יהיו לנו אנשים אשר יצאו ויבאו לפנינו לעת מצוא, אנשים אשר ידעו את רוח ישראל ואמונתו ועל פיהם יכוננו מצעדו וישאלו וישיבו דבר בדעת, לא כמו שהוא עתה אשר רוב אלה העומדים בראש עמם לא ידעו עד מה מה הוא ישראל ומה דרוש לקיומו וטובו. רבים המה גם עתה נדיבים ואנשי שם אשר בכל לבם יחפצו להיטיב לעמם אבל מה יושיעונו אלה הרופאים אשר לא ידעו את מזג החולה ומה היא מחלתו, כי על כן נראה אך פרעות ומבוכות ורבים המה אשר ברצונם לתקן יעותו ובחפצם להיטיב ירעו, כי אנשים של צורה הם וחפצם יְקֻבל כעולה ומנחה וכל אשר יגזרו יֵעשה ואין מהרהר אחריהם, ומי זה יהרהר אחריהם? הן לעת כזאת ישישו כל בני ישראל בדי גיל אם אחד מאחיהם אשר זכה לשם או לגדולה או לעשר לא יבוש להקרא בשם בן ישראל, ועל אחת כמה וכמה כי רב צדקה וחסד יעשה איש כזה אם עוד ישפיל כבודו להתערב גם בעניני הקהלה או החברה ומי זה יבקש עוד השבונות רבים אם בדעת או שלא בדעת יעשה, אם המעשה בעצמו רצוי ומְקֻבל הוא. הן בחסדי השכלת ברלין עברו העתים אשר בני ישראל היו ערבים זה בזה, אשר כאחים נחשבו ולא נִכּר שוע לפני דל בנוגע לכלל ישראל, וגם הרופאים והשרים בחצרות המלכים קראו בקול לישראל אני ובכל זאת לא מצאו ידיהם חיל לתקן או לקלקל יותר מהעני שבעניים אם אך בתורה היה חלקו, העתים האלה עברו לבלי שוב והאחוה הופרה, רוח החסד והחנינה להעם נגוז ועבר, הצדקה אשר הרימה את הגוי כלו שנתה פניה עד כי לא נכירנה עוד[1], ובעת כזאת אמנם עלינו החובה לחשוב זאת לצדקה

1) הצדקה כפי אשר שררה בישראל בטרם לדת השכלת ברלין וכפי שהיא גם עתה במקומות אשר השכלת ברלין לא השחיתה עוד את הלבבות מכל וכל, הצדקה אשר עשה העשיר את העני בהושיטו ידו לו לעזרה כבר נגוזה ועברה מהארצות האלה. ויותר מאשר בכל ערי איירופא נראה זאת בוויען. אמת

וחסד לאלה אשר לא יבגדו בנו ולא יפרדו ממנו בפעם אחת ואף כי לאלה אשר גם יואילו לעשות דבר מה למעננו, אולם אם גם נחשוב זאת להם לצדקה וחסד אך בכל זאת אם לא נחפוץ לעשות שקר בנפשנו נאלץ להודות כי רוב מעשיהם הבל ורוב דבריהם תהו ואין בידם להושיע לעמם אשר לא ידעו אותו ואת דרכיו מאז ועד היום. וכל עוד אשר יהיה כדבר הזה, כל עוד אשר לא ימצאו בנו יודעי תורה ורוח ישראל אשר יצאו ויבאו לפנינו נרד ולא נעלה, כי גם השרידים המעטים מאנשי השם אשר עוד יספחו על קהל ישראל הם המה להדור העבר אשר אם גם לא למדו תורת ישראל הנה שמעו שמעה וראו כבודה ומבני הדור החדש אשר גם זאת לא ידעו לא ימצא עוד איש, לכן אך מבתי ספר לרבנים ומורים אשר שם ילמדו תורה כבשנים קדמוניות עם דעת יש תקוה לחדש נעורי העם כקדם, לתת לו רועים ומורים ומנהלים מחזיקי בדקו ועובדי עבודת משמרתו, ולהשיב לו אחדותו אשר הופרה, אחדותו אשר אך בה ספון כח ישראל והיא מקור קיומו בימים הבאים.

אבל יותר מבכל הארצות האלה נחוצים ב"ס כאלה וסעמינאריום בארץ רוסיא. הנה מרבית בנ"י יושבים בארץ ההיא, יותר מהחצי מכל היהודים היושבים באיירופא כלה, ושם עוד ההורה במקומה עומדת ואם נקדם את פני הרעה אז יש תקוה כי עוד יבוא אשר מהארץ ההיא תצא תורה לכל בני ישראל. בארץ ההיא נחוצים הבתים יען כי רבנים ומורים נחוצים להם ואלה איפו ימצאו להם? והרבנים והמורים האלה מלבד כי ימלאו פקודתם לאשר ימנום, הנה עוד זאת כי אף המה יהיו במליצי העם ביום שידֻבר בם, כי המה ידעו העם ורוחו וקורותיו גם

הדבר כי ישנם פה בתי מחסה ובתי מקלט לחולים ומוכי אלהים, אך הצדקה הזאת העשה כמעשה המכונה. האיש אשר רוח נדיבה בקרבו יעניק לעת מצוא סך מסוים ויפטר את עצמו לכל השנה, ואשר לא ידבנו לבו לא יעשה מאומה. ועניים גרים אשר באו הנה על פי מקרים שונים יגועו ברעב בראש חוצות ואין עוזר ותומך. לגר הבא אם אפס כספו אז אין לו דרך אחרת בלתי אם לשים קץ לחייו או למות ברעב, כי אל בתי העשירים לא יתנו לבא מבקש עזרה, וחברות לא נוסדו לדברים כאלה.

ידעו להלוך לפי רוח העת ויהיו כמאורי אור לכל עמם. בתי ספר כאלה נחוצים להם עתה כאשר הישיבות יבטלו ולאט לאט יכלו מהארץ ואלפי בחורים יותרו תועים בערים בלי מטרה ותכלית ויהיו למשא על אחיהם ועל נפשם, לא כן אם בתי ספר יוקמו אז יעשו מהם כלי חפץ לכל העם. ואך ביד בתי ספר כאלה להעמיד את בית ישראל על מכונו ולהוסיף לו עצמה בימים הבאים. ואם ישימו אחינו לדבר הגדול הזה את לבם ומכחם וכספם ישחדו למען הקים בתים כאלה ויפנו בבקשתם אל הממשלה כי תרשה להם להקים אותם נוכל לבטוח כי הממשלה הזאת אשר תחפוץ בהשכלת העם וכל מגמתה היא כי לא יזנחו דרך אמונה, כי הממשלה לא לבד תרשה אותם לעשות זאת כי אם גם תופיע על עצתם ותעזור להם. ואז כאשר יהיו בתים כאלה ומורים חכמים וידועים בהם והתלמידים יחנכו על מבועי התורה והמדעים ואהבת עמם ישרשו על תלמי לבבם מנוער או אז תחדל כל שאלת ישראל ואם עוד ימצאו שואלים אז ימצאו גם משיבים כהלכה. חמשת אלפים למודי התורה והדעת (כי כמספר הזה נדרש בלי ספק למורים ורבנים לכל הארץ ההיא) המה חיל וצבא רב לסוכך על עמם בחכמת לבם ובשכל מליהם, אך את הדבר הזה אם נעשה אז נדע כי העת לטעת לא עברה בתהו. אנא שימו זאת אל לבכם חכמינו וסופרינו ומה גם העשירים אשר בקרבנו אשר ידם תמצא לעשות זאת והביטו וראו כי אך הדבר הזה הוא האחד אשר בו נוכל להיטיב לנו ולבנינו עד עולם. התאוששו ובקשו עצות, כי לא רב הדבר מכם ולא אלמן עמנו מאנשי הסד החפצים בכל לבם להיטיב לעמם, הביאו את הדבר במשפט וצאו לפֹעל וברכת הדור הבא וכל בית ישראל כלו עליכם תחול עד עולם.

בתי ספר לרבנים באויסטריא[1])

רחוק רחוק לבי מדעות אלה האומְרים אשר אם ימצא בעדה מטיף המכונה בשם דאָקטאָר וחזן עם מקהלות משוררים הנקרא קאַנטאָר עם כהאָר, כי אז היא עדה מַשכלת ואם אין בחֲשֻכים חלקה, ורחוק הרבה יתר לבי מחשוב מחשבה אשר המטיפים והרבנים והחזנים כמו אלה ירימו קרן לישראל או יחזקו אשיותיו, או יעשו מאומה למען העם, הדת, אחדות העדה, או השכלה נאמנה, כי אמנם כאשר לא נוכל להאמין שהשמש יאיר לנו בלילה כן לא נוכל להשוב כדבר הזה אשר את הפכו נראה כמעט בכל עדה ועדה, ומיום שהחלו המטיפים פסקה התורה וחדלה הדת ורוב מדות ישראל אשר בהן יוכלו להתפאר באמת ספו תמו, כי ככל המון העמים כן יבקשו המטיפים לעשות את צאן מרעיתם אשר רק מפי כהן יבקשו תורה, כי על כן חמסו התורה מהעם, ומיראה פן ירבו לבקש אותה מהם וירבה טרחם ומשאם, לכן לא ירבו להביא מהסחורה הזאת אל בית אוצרם, ואת אשר אין בידם הן לא יוכלו לתת לאחרים. כן המה רובם, והמה אשמים כי חכמת ישראל נסרחה ותורת העם היתה לנדה, המה אשמים בכל הריסות יסודי הלאום והפרצים אשר נפרצו בחומת ישראל הבצורה מימי קדם. ולא לנו לשאת עין למרחוק כי אם נתבונן בסביבותינו בעיר וויען, עיר אשר לא יחסר כל בה: בתים לתמוך עניים וחולים, עורים ואלמים וכל מֻכּי אלהים, בתים אשר תפארת המה לעדת ישראל, בעיר הזאת אין בית אוצר לספרים עברים ואין מחזיק בידי העמל בכל כחו להרים קרן לחכמת ישראל, אדירי וויען יפתחו את צרור כספם להושיע למנוגעים, אך אל אלה העובדים בכרם ישראל יביטו בבוז כי בעיניהם מנוגעים המה אשר מפשעם נגע למו. ויד מי היתה במעל הזה אם לא יד המטיף הראשון אשר היה להם? מאנהיימער ראה והבין כי עור עור ופסח פסח הוא

---

1) אם אמנם הדבר הזה בכלל הוא כחלק מעת לטעת חלק שלישי, בכל זאת אתנהו עתה יען כי דבר בעתו הוא.

אבל כי רפואה דרושה לחומת ציון ההרוסה זאת לא ראה ולא ידע, הן לו הוציא הגה מפיו כי אז אספו חמרים חמרים כסף להכין בית האוצר וקרן קימת לתמוך ביד העובדים באמונה בכרם עמם, כי דבריו היו נשמעים ואז עוד לא הסכין העם לבזות את מקור מחצבתו וחכמת עמו, אבל הוא נזהר מאד מדבר דבר כזה, כי מטיף היה ולפי שיטתו אין חפץ להעם בדעת התורה כי רק אל הכהן יבאו לשאל דבר אלהים, ולמען עדה אשר לא תדע מאומה הן גם להכהן אך למותר לדעת דבר ה׳. וכמהו כן המה כמעט כלם ורובם עוד העמיקו שחתו ממנו, רבים לקחו להם קרנים וימשלו בעדתם וגם עד למרחוק ישמיעו דברם כמו כל אחד ואחד אפיפיור היה, גם שם גאון לקחו להם, אף כי לבחור בישיבה ידיעה רבה בתורה מידיעתו והרב הגאון ד״ר אדלר בלונדון והרב הגאון ד״ר הילדעסהיימער בברלין וגאונים רבים כאלה אשר רובם נכתרו בכתר הגאונות מאת הטבחים, הכותבים אשר תחת השגחתם (?) ימכרו בשר כשר, או באיזה פרוטות קנו את התאר מאת אלה המוכרים תארים במכתה״ע לישראל בזול. ועוד לא נשמע כי מאת רב ומטיף יצא דבר לעורר את עדתו לדבר כזה אשר בו תלוי קיום בית ישראל. ואם כן לא נוכל לשבח ולפאר את העת החיה אשר הולידה את המטיפים לישראל וחלילה לנו לשיר שירי הללויה להולדת אותם ולהפך עלינו לשיר שירה חדשה על גאולתנו ועל פדות נפשנו מהמטיפים האשכנזים—אבל אחרי כל אלה עלינו החובה להודות כי בתי ספר לרבנים המה כלי המחזיק ברכה לישראל ובמצב אשר בני ישראל עומדים בו כעת, הנה בתי ספר כאלה כיסוד מוסד לכל בית יעקב אשר בלעדם מי יודע אם לא יהרסו אשיותיו.

הישיבות ובתי התורה חדלו, ובמקומות אשר עוד שארית למו ילכו הלוך וחסור, אחרי כי מסבות הזמן ועמל החיים יעמדו לשטן להם ויותר מאלה יקומו אחינו בעצמם לנגדם, אחרי כי יחשבו זאת להם לחכמה, ותורה מה תהא עליה? לכן הלא החובה והמצוה לתת ירושת פליטה להנדחה מרבצה הזאת, ואם הרבה או מעט יזכירו בשמה בבתי הספר האלה הלא טוב טוב הוא כי תהי לה שארית מאשר יבא הקץ לה בפעם אחת, ומה גם כי נוכל לקות אשר בתי ספר כאלה

אם אך יוסדו אז ישנו פניהם ואם ראשיתם יהי מצער ושגה אחריתם, ודור יבא ייטיב דרכו מאבותיו, וכאשר כעת בארץ אשכננ ייטיב הדור הזה הרבה יתר את ארחותיו מהדור ההולך לפניו, כי מעטים המה אשר נוכל לאמר עליהם כי המה שונאי ישראל בין כל המטיפים, אחרי אשר תלמידי מענדעלזאהן ותלמידיהם אשר שנאו את ישראל בכל לבם ונפשם מתו לשחת, ועתה ימצאו גם חכמים גדולים בחכמת ישראל ואוהבים את עמם בלב נאמן. וגם אלה אשר לא כאוהבים יחשבו לבית ספר הרבנים בברעסלוי, ואשר יחפצו למצוא בו אך מגרעות, גם המה יודו בעל כרחם כי לא שונאי ישראל יגדל הבית הזה, כי אם להפך, רבים המה אשר יצאו מבית המדרש והנם חכמים גדולים בחכמת עמם ומקריבים עתותיהם לה ובכל לבם ונפשם יבקשו להרים קרן לחכמת עמם, וכן יהיו כל בתי מדרש הרבנים, כי ילכו וישגו חיל מדור לדור, אחרי אשר יבטלו כל הישיבות והחדרים ואך המה יהיו לבתי מקלט לתורה ודת, והטובים שבעם יסכינו לחשוב אותם כבתי ישיבה ולהם ישאו נדריהם ונדבותיהם למען הגדיל תורה והאדירה, ואם כן ברור הדבר כי נחוצים לנו בתי ספר לרבנים למען העמיד תורה אם מעט ואם הרבה, אולם לא רק בזאת בלבד יעמידו הבתים האלה את התורה, כי יקימו תלמידים, כי עוד הרבה יתר בזאת אשר יקימו מורים[1].

הדבר הזה גדול הוא ואין ערוך לו בכל הצדקות אשר תעשינה בכל עיר ועיר. הכל יודעים והכל מודים, כי עברו העתים אשר בם כל זקנינו חזיונות התורה חזו וכל בחורינו חלומות חלמו כי יהיו בימים הבאים רבנים ועל כן מקטנם ועד גדולם כלם מלאו את בתי התורה מפה לפה, וכל אחד ואחד הניח כל אומנות שבעולם ולמד את בנו רק תורה, עברו העתים האלה לבלי שוב עוד, ורק שרידים יחידים שרדו במקדש התורה וחכמת ישראל, וכל איש יאמר כי ראוי וישר הוא כי ישאר רק אחד במשפחה ושנים שלשה בעיר אשר יהיו למודי ה׳. אמת

1) על דבר המורים אשר יצאו מבתי ספר כאלה לא אדבר כעת, כי ארוהם יש ויש לדבר הרבה, וכעת אדבר רק על המורים אשר מהם פנה לחכמת ישראל ותורתו.

הדבר כי ראוי וישר כי כן יהי, כי כל העם ילמד לדעת את דרכי החיים לטוב לו ורק יחידי סגולה יהיו כאנשי הרוח להגן על רוח העם לבל יעלו בתהו ויאבד, אבל מי יכלכל את השרידים המעטים האלה? מי יתמוך בידם וינהל את ביתם בלחם למען יוכלו המה להקריב נפשם להכלל?

השרידים אשר שרדו מהדור העבר מבני בעלי ההזיה היו גם המה בעלי הזיה ויבדלו מאבותיהם בשם לבד, כי אבותיהם הקריבו נפשם על התורה והמה על ההשכלה, אבותיהם האמינו כי חייב כל איש ישראל ללמד את עמו תורה ומצות והמה האמינו כי כל איש ואיש יראה עצמו כאלו הוא חייב להביא השכלה תחת תורה ורוח חופש תחת רוח הדת לכל העם ויהיו אפיקורסים-אדוקים כאשר היו אבותיהם מאמינים-אדוקים, והאפיקורסים האדוקים האלה עוד נתנו ניר לתורה ולחכמה, ובהחיותם את התורה גועו המה ברעב ובהאלצם לבקש עזרה למען יתנו לדעותיהם מהלכים על פני חוץ היו לחרפה ודבריהם בזוים, ונוכל לגזור אמר ולהחליט כי בניהם לא כן יעשו, בראותם את גורל אבותיהם, המה יבחרו להם דרך אשר בו ישבעו לחם בעמלם, אשר על כן גם השרידים האלה ילכו הלוך וחסור עד כי לא ישאר בהם איש, ולדבר הזה עוד לא שמו אחינו את לבם להכין קפות צדקה או עזר ומשען למען החזק בידי השרידים האלה, וכפי הנראה לא ישימו לבם לדבר הזה גם בימים הבאים, כי דבר כזה אך מפי רב ומטיף יצא והמה חלילה להם מראות כסף ישראל נתון לאחר מלבדם, אשר על כן אך בתי ספר כמו אלה המה יעלו ארוכה ומרפא גם לשבר הזה, כי אלה החכמים אשר יבקשו להקריב כל חייהם ועתותיהם על מזבח חכמת ישראל ותורתו, הם המה ימצאו מקור מחיה להם בהורותם בבתים האלה ובכל בית כזה ימצאו מחיה לערך שמונה איש, וכאשר ימצאו את את המחיה אז הלא נקל יהיה להם להוסיף דעת [1]).

---

1) דעה רמה ונשגבה כזאת עלתה על לב המורם מעם האוהב עמו בכל לבו המנוח אלבערט קאהן, אבל לא מידי איש אחד תצא פעולה רמה ונשגבה כזאת לאור עולם.

והנה בארץ אשכנז כבר נכונו בתים כאלה אשר יתנו פרי כזה, ובארץ אֶסטעררייך, ארץ אשר בה יהודים פי שנים מאשר בכל ארצות אשכנז גם יחד, ואשר בה עשר פי עשרה מאשר שם, אשר בעיר הבירה לבד ישבו עשירי התבל מהיהודים אשר אין בכל ארץ אשכנז דוגמתם, בארץ אֶסטעררייך אין עוד בית ספר כזה, ומדוע? לו חפצנו להשיב תשובות על השאלה הזאת כי אז מצאנו די והותר, אך לא עת היא עוד לדבר בדבר הזה, אבל זאת נראה כי לא בהממלכה העון, כי עין בעין נראה אשר הממלכה נדרשת לכל אשר ישאלוה, ובחפיץ לב תעשה את אשר יבקש קהל עדת ישראל ממנה, ואם כן הלא יראה לעין כי היהודים בעצמם אשמים בזה, כי אין דורש ומבקש, ואולי גם ימצא שטן ומפריע, והאות הנאמן כי מצד הממלכה לא יבצר מעשות בתים כאלה יהיה לנו בית הספר אשר הוכן זה לא כביר באונגארן לעד, כי גם אחרי כל המלחמות והמריבות והקטטות אשר הרבו בו המהבילים ויעמלו בכל עז לשים פחים לרגליו, כי רק בהישיבות נפשם חפצה, אחרי כל אלה יצא לפעולת ידים והנהו עומד כעת על תלו ואנשים הכמים יורו בו דעת ותורה, ותקוה נשקפה כי ישגה חיל ונשמו כל במות הישיבות והצדיקים ורק למזבח הזה ישתחוו ושמה יביאו את בניהם, ועתה גם אחרי אשר נוסד הבית הזה בפסט עוד לא הרים איש את קולו בוויען לאמר: הלא גם לנו דרוש בית או בתים כאלה! ובאמת נחוצים בתים כאלה באֶסטעררייך עוד הרבה יותר מאשר באשכנז, כי רוב הבאים לארץ אשכנז לשמוע בלמודים בבתי ספר הרבנים מארץ אסטעררייך המה, אשר בה עוד לא נשכחה התורה מכל וכל[1]. ואף עוד זאת כי מלבד שתי הטובות אשר תצאנה מבית ספר לרבנים עוד שלישיה לה, ובעת הזאת היא גדולה משניהם, והיא כי בתי ספר כאלה המה כמו מעבר לנערי בני ישראל אשר עוד לא טעמו טעם חכמה לבא וללמוד בהם כחפצם מבלי אשר

---

1) גם מספר המטיפים והרבנים אשר בימים האלה השיגו משרת רב באשכנז מבני אסטרריך רב הוא, כמו החכם הד״ר פ. פראנקעל אשר נחל מקום המנוח גייגער ז״ל, והחכם ד״ר שווארץ היושב כעת על כסא הרבנות בקארלסרוה, גם הד״ר קיש אשר נתקבל כעת בציריך בשווייץ ועוד כמוהם.

יוניחו את התורה, ולמען ארץ גאליציען יהיו בתי ספר כאלה כמקור ברכה רוחני וגשמי גם יחד.

כי מצב אחינו יושבי גאליציע הרוחני נורא הוא מאד וכבר פרוע הוא לשמצה בפי כל. הן גם המה יראו באור החפש ככל אחיהם בני הארץ, משפטם לא נגזל ובידם להציב להם יד בתבל, בידם לחנך את בניהם על פי דרך הארץ ולתת להם חקי חיים, ומה המה עושים? תסמר שערת בשר איש בהתבוננו אל אחיו אלה, אשר החפש היה להם לאבן נגף ולצור מכשול, אשר החפש עלה בידם כחוח ביד שכור להכות בו על ימין ועל שמאל, החפש בא להם למען יתיר להם את הנשך ואת התרבית אשר עליו יחיו מרבית בני ישראל בגאליציע וגם בוש לא יבושו וידברו במשלח ידם זה נגד כל שומע ולא יתבוששו. אם יקח בחור בתולה ויצא לתת כספו המעט בנשך כי כן יעשה אביו וחותנו ואחיו, ואל כל מחיה אחרת לא ישימו את לבם, עד כי עלתה צעקת השערוריה הזאת באזני המחוקקים בבית נבחרי המדינות וישימו מועקה במתניהם; החפש התיר להם לרקוד בחוצות ולהתהולל כמשוגעים בנוח עליהם רוח החסידות, החפש נתן בידם הכח להפר כל מחשבה טובה ולרדוף באף את כל אשר יאמר לכונן בית ספר. ובעת אשר כל בני ישראל בכל הארצות ואף ברומעניע, אף כי ישימו מכשולים בדרכם, יתאמצו לכונן בתי ספר, הנה בגאליציע בל יראה ובל ישמע כזאת, ובערים רבות יוניחו את העזרה הנכונה להם מקופת העיר למען בתי ספריהם, כאשר תנתן עזרה כזאת לבתי ספר אשר לעם הארץ, יען כי לא יחפצו בבית ספר געל נפש יתעורר בקרבנו בראותנו אף אם מעט תהלוכות ראשי העדה ורבניהם וחזניהם ומשמשיהם, וכל אלה אשר תחת מסוה החפש יעשו לעיני השמש. ומי יודע אם לא יֵהפך להם החפש הזה עוד מעט לרועץ, כי שונאי ישראל הן לא ינומו ולא יישנו כי יחפשו עונותיו תמיד לשנוא, ובגאליציע אין להם לחַפש כי ימצאום בכל מדרך כף רגל, והפרעות תרבינה מיום ליום, ואלה המעטים אשר להכמה יפנו לבם, המה ינזרו אחור מעל אחיהם וכמו זרים יחשבום, כי אין מעברה בגאליציען מהתורה אל החכמה כי אם או חסיד או שונא ישראל. ואם כן שמה נחוץ מאד מאד

בית ספר כזה, אשר בו, אולי, יזרע זרע חדש למען הדור הבא. ואם כי לא נוכל להשלות נפשנו בתקות שוא לאמר כי כלם יראו כרגע טובו ויחזיקו בו וכי עד מהרה יהי זרעו לתפארה. יודעים אנחנו מראש כי מלחמות גדולות תקומנה ושוטנים ומפריעים לאלפים יצאו חוצץ לשים מכשולים לבל יצא לפעולת אדם וגם כאשר יוסד ויִכּונן לא עוד תהיה ברכה בו, כי לרגלי המלחמות אשר תקומנה ירימו בלי ספק החנפים ראש, אלה אשר ידעו להחניף לשני הנצים, המה יקחו בידם הממשלה וינהלוה כחפצם, ולא המורים הראוים יבחרו ולא בדרכים מתוקנים ידריכו את התלמידים, כי אין דבר שיצא שלם בפעם אחת, ומה גם דבר כזה אשר לא בשלום כי אם במלחמה יצא אל הפועל, כל אלה נדע מראש אבל כל אלה לא ירפו רוחנו, כי סוף סוף טוב טוב כי יהיה בית ספר כזה גם אם לא מתוקן יהיה מאשר אם לא יהיה כל עיקר, ואם יהיה אז יש תקוה כי בימים יבאו יקומו אנשי לב ויטיבוהו ויעשוהו לאוצר ברכה בישראל.

ואל הדבר הגדול הזה, אשר בידו לשנות פני אחינו יושבי גאליציען ולתת להם פני אדם, נתנו ידיהם בעלי החברה „שומר ישראל" בלעמבערג. ולדבר הזה ישמח לבנו כפלים, כי החברה הנכבדה הזאת, אשר תכליתה להרים קרן לאחיה, שמה לבה גם לדבר הנכבד הזה, וזאת שנית כי מאת היהודים בגאליציא יצאה השאלה בדבר הזה, ואם המה ישימו לבם לדבר ויתאמצו להוציאו לפועל אז בלי ספק יעשו ויצליחו כי מי כמוהם יודע מחסורי אחיהם. בכלל עלינו לשיש כי חברות כאלה אשר תשימנה עיניהן על דברים נחוצים לכל העם תולדנה בישראל, ואם תרבינה כאלה אז יש תקוה כי יקום באמת אור חדש על ציון והאור החדש אשר נגלה להדור אשר חלף ואשר הכה אותו עוד הרבה יותר בסנורים, כליל יחלוף ולתורת ישראל תהיה תקוה.